ЕТНОҐРАФІЧНИЙ ЗБІРНИК

видає

НАУКОВЕ ТОВАРИСТВО ІМЕНИ ШЕВЧЕНКА.

Т. І.

За редакциєю

М. Грушевського.

У ЛЬВОВІ, 1895.

Накладом Товариства.

З друкарні Наукового Товариства імени Шевченка
під зарядом К. Беднарского.

Зміст I тому.

Сторона

Зміст.

Про птахів і зьвірів. Сторона

ПЕРЕДМОВА.

Сим томом наукове товариство імени Шевченка розпочинає нову серию публикаций, присьвячену специяльно материялам до пізнання українсько-руського народу з погляду етноґрафічного, в ширшім значінню того слова.

Богатство словесного материялу, що живе досї в устах українсько-руського народу, є факт загально відомий. Меньше уваги звертано на духове житте народу по за утворами народньої поезиї, але й ті не багаті спостереження, які були зроблені, вказували на велику цікавість, яку має цїлий уклад житя українсько-руських народних мас не тільки для самих земляків, але для науки взагалї, а тим заохочували до всестороннього студиовання їх.

Річ утрудняєть ся одначе тим доволї сумним становищем, в якому знаходила ся і знаходить ся етноґрафічна наука українсько-руська. Виключивши так короткий на жаль час істновання київського ґеоґрафічного товариства, що подавало такі гарні надії для тієї науки, вона не мала й не має досї анї специяльних інституций, анї видавництв. Видані досї колєкциї материялів за своє істнованнє мають дякувать звичайно енерґії одиниць, що вміли той материял скупити і що було головнїйше — знайти спосіб для його публикациї; тим то хоч як гарні та монументальні не були вони часом, сама справа не виходила з стану припадкового істновання, припадкових придбань, по яких знову наставали часи, коли етноґрафічні материяли не знаходили собі притулку, гинули цїлковито або фраґментами виходили на сьвіт божий в видавництвах чужих. Такого стану річей не міг поправити й новозаснований українсько-руський „вістник лїтератури, історнї й фольклору“ — „Житє і Слово“ дра Ів. Франка, бо при всїй охотї свого редактора міг лише невелику частину для публикациї материялів етноґрафічних, і то найважнїйших, удїлити, хоч і то, звісно, було чималою прислугою українсько-руській етноґрафії.

Наукове товариство імени Шевченка, бажаючи в міру своїх материяльних засобів, поки що — так небагатих, помогти українсько-руській етноґрафічній науці в її сумнім становищу, що, як сказано, й досі тріває — ухвалило на початку сього року заснувати окреме видавництво для материялів до українсько-руської етноґрафії (розправи з тієї сфери, а також статї критично-бібліоґрафічні мають уміщатись в „Записках“ Товариства). Аби ту справу скорше до життя привести і в курс пустити, тимчасову редакцию прийняв на себе низше підписаний, в надії, що за якийсь час Товариство сформує для того осібну комісию етноґрафічну, а з тим прийде можливість передати редакцию чоловікови, що міг би тим специяльно занятись. Для титулу видавництва узято притертий вже термин етноґрафічного збірника, хоч з проґрами його не виключають ся ті сторони науки про нарід, які обіймає собою новий термин фольклору. Материяли мають уміщуватись з цілої території, залюдненої українсько-руським народом. Збірник має виходити реґулярно принаймні раз на рік — доки засоби товариства не позволять число томів помножити.

В сьому тому більшу половину займає колекция казок з повіту Брідського, що має йти далї в дальших томах. Збірничок українських анекдотів був видрукований для „Записок“, як значить ся на його сиґнатурі, та після згаданої ухвали Товариства відложений для „Етноґрафічного збірника“. Народні звичаї й обряди заступлені материялами з Кубаньщини. Нарештї проґрама, уложена спільними силами членів Товариства, має чисто практичне значіннє — зазначити головнійші точки народнього життя для збирання материялу, до чого, будемо сподіватись, заснованнє специяльного українсько-руського етноґрафічного видавництва надасть нашим землякам нової охоти й енерґії.

М. Грушевський.

У Львові, 1 (13) жовтня 1895 р.

Козак Чорноморець в чині урядника.

Різдвяні сьвятки в станиці Павлївській Єйського оддїлу, на Чорноморії

подав М. Крамаренко.

За тиждень до сьвяток люди скрізь по станиції колють свиней, що „закидають“ у сажі ще за три тижнї до того, ріжуть гусей, качок, курей, индиків, щоб було чим розговітись та щоб вистарчило всього на всї сьвята.

Свиней колють гострим ножем у саме серце, і потім смалять їх, запалюючи розложену зверху і навколо солому, і перевертаючи свиню з одного боку на другий. З великих свиней перед обсмалюванєм обскубують щетину. Для того роблять такі палички, намотують на них щетину і скубуть. Осмаливши кабана, обливають його водою і потім зскребують з його ножем смалятину. Після того накривають кабана соломою, всї на його сїдають, щоб одстало сало од мняса, і тодї вже знавець дїла (таких людей в станиції чоловіка зо три та, може дві, або три бабі) береть ся за ковбасу та шматків за три сала розпотрошити ту свиню чи кабана і поначинювати ковбаси, а сало порізати та посолити. Сей чоловік (чи баба) скрізь порядкує, за всім приглядає і на всїх покрикує, і всї його слухають і вволюють його волю. Сало складають в мішки чи в торбинки і вішають на горище до бантини. Коли після того дїти просять сала, їм одповідають: „Воно полїзло на дуба!“.

Гусей „закидають“ загодувати днїв за десять до Різдва або „кому як завгодно“, годують їх просом, ячменем, дертю (молотим ячменем). Ріжуть гусей як вони „жиром запливуть“, а зарізавши, поспішають їх зараз же обпатрати, поки не простигли, бо инакше трудно буде їх скубти. Попереду обскубуть пірря, тодї пух і на-сам-кінець колодочки. Після того смалять гусей: кладуть кождого з них на рогач і держать над запаленим у печі верчиком соломи, щоб висмалити неповисмиковані пушинки;

а де-хто обсмалює гусей у сїнях або на дворі над запаленим папером. Обсмаливши гусей, натерають їх висївками, щоб жовті були.

Частину гусей зараз же варять або печуть, а частину солять і бережуть надалї, з де-яких знїмають сало і теж солять його або топлять на смалець. Вишкварки з витопленого сала або дають дїтям, або викидають геть. З смалцем пiсля того печуть мясо, смажать кашу, „вареннчки“, орїшки і т. д. Приготоване гусяче мясо та сало виносять в холодне місце: в сїни, в погріб то-що. Малї дїти забірають собі гусячі горлянки, вкладають один край горлянки в другий і таким чином роблять собі на взірець бублика торохтїлки, насипавши в них зерна або гороху і засушивши їх, щоб не розходились. Такіж торохтїлки роблять собі і жінки — намотувати на них пряжу з півмитків у клубки. З великого гусячого та курячого пірря жінки роблять помазки — мазати лоєм, смалцем та маслом сковороди, як печуть блинцї, щоб вони до сковороди не приставали. Гусячі крила обрізують, не обскубуючи: ними змітають муку, а також пил зо стола, зі стїн то-що. Словом усякий дрібязок заберегаєть ся і утілїзуєть ся.

Курей мало хто „закида“ годовувати, та і то не більш пяти: більш їх ріжуть „так, як ходить“, без загодовуваня.

Перва кутя або Багата кутя, 24 грудня. Так зветь ся остатнїй день різдвяного посту, „пилипівки“. Перед тим днем пороблять затого все, що треба: і птиці понарізують, і хлїба понапікають, і всього иньшого понаготують, а також гній з двору повивозять, в хатї повимазують та поприбірають скрізь, як слїд, одним словом приготують ся гаразд до сьвяток. Коло всього порають ся і все готують про сьвята більш однї баби, а чоловіки мало їм помагають. Як печуть хлїб ковбаси, або мажуть хату, той овсї виганяють з хати не тільки чоловіків, але й дїтей і всїх, щоб нїхто їм не мішав.

В той день вже нїчого не роблять, тільки порають ся коло печи: варять капусту (густий борщ з одної капусти, заправлений пшоном), квасолю, кутю та узварь, напечуть усяких пиріжків з квасолею, чечевицею, пряженою капустою, „сарачинським пшоном“ (рижем), з картоплею то-що та й на завтра понапікають, чого треба. Кутю варять з „сарачинського пшона“, з товченої пшеницї або з товченого ячменю. На те вибірають ячмінь або пшеницю по однїй зернинї, щоб не було сьміття. (Так саме вибірають і квасолю). Для узвару беруть сушені яблока, груші, вишнї, терен, озюм то-що і варять у водї так, щоб вони були з юшкою, „з кваском“.

Як тільки зварять ся кутя та узварь, у хату вносять сїно і розтрушують його на покутї так, щоб зробити кубельце. В те саме кубельце й становлять кутю з узварем встромивши в них по хрестикові з сїна,

з комишу або з дерева. Старі люди завіряють, що в тім сіні не одмінно будуть волосинки, що віщують добро в господарстві[1]). Та воно й не диво, бо нім становити кутю з узварем, на покутю садовлять хлопця або дівчину і скубуть їх за чуба, „щоб чубаті кури були“.

Увечері, як почне смеркатись, як зійде вечерова звізда, сідають вечеряти. За першою чаркою згадують родичів, що далеко живуть або перебувають у дорозї або-що: „Згадай ся легенько нашим!“ або „Нехай легенько згадаєть ся нашому Йванові! Де-то Господь приведе йому розговіть ся?“ Кутю з узварем залишають на заїдку. Кутю хто їсть з ситою з меду, хто з сахарем, а хто з узварем[2]).

Після вечері виходять на двір і стріляють з рушниць та з револьверів. Одні з старих людей виясняють, що сей стріл є ознакою стрічі сьвятих вечерів, що починають ся з первої куті і кіньчать ся на Йвана Хрестителя; а иньші — що се є ознакою проганяння куті.

Малі діти носять до своїх хрещених батьків та матірок вечерю: трошки куті з узварем у мисці та штук зо три пиріжків. Хрещеники, прийшовши з вечерою, промовляють: „Здрастуйте! Прислав вам батько та мати вечерю!“ — „Спасибі!“ одмавляють тому хрещеникови. Він „бє чолом“ батькови чи матері (се-б-то, підійшовши до них, цілує їм руку), а вони частують його горілкою, вином або вареною, дають йому гостинців чи скільки там гроший; потім заберуть з миски вечерю, а натомість кладуть туди свою узварю та куті. Тодї вже хрещеник іде до дому. Деякі батьки відсилають вечерю і „матусьці“ (попаді), а вона віддячує кожному з дітей „семигривенним“ (20 копійками)[3]).

Під Різдво лягають спати раніш, щоб бабам був час гаразд випочити, бо завтра їм треба буде завчасу упоратись коло печи, щоб встигти до церкви. Як хто так варить всї страви і пече птицю з вечера, а ранком тільки розогріває все.

---

[1]) По иньших місцевостях України кажуть, що повинна бути волосинка на паскї, як виймуть її з печи: тодї якої масти буде волосинка, такої масти і скотину води.

[2]) Взагалї-ж узвар є звичайними і розповсюдженими ласощами по всїй Україні, і не тільки на Багату і на Голодну кутю, але і при кожнім надзвичайнім разї, наприклад, на хрестинах, на похоронах то-що, навіть і в скоромні дні На хрестинах узвар має особливу назву: опеньки, якими шанує гостей пупорізна баба, садовлячи їх у рай, се-б то, на покутю.

[3]) З ч. 1-го „Кубанск. Областн. Вѣдом“. за 1895 р. знати, що один урядник з станиції Нижнє-баканської залізницею („чавункою“, або „машиною“) виряжав своїх дітей: хлопців 14, 12 і 10, а також дівчину 8 годів „з паляницею“ навіть до баби в станицю Верхнебаканську.

Різдво, 25 грудня. На Різдво жінки, мовляв, устають рано, щоб свого часу „упоратись", а чоловіки — як почнуть дзвонити до церкви, куди йдуть усі, кидаючи дома тільки старих та малих. Баби з'одягають ся більше в кожухи, свитки, пальта, а служилі козаки в свої парадні кармазинові чекмені та нові мундіри зверху і повиставляють усі свої „заслуги" (медалї та хрести), срібні „газирі" (набої) і срібну зброю (ніж та шаблюку); через лїве плече висить срібна перевісь (тісьма) з китицею на спині; на голові в кожного козака смушева шапка з червоним верхом („папаха") „наґаґошена" на потилицю, і тільки одні урядники на яку хвилину насовують шапку на лоб, щоб люди бачили на версї урядницький хрест з срібного галуна[1]).

В такім убранї Чорноморець виступає і поводить ся з пихою, і кожного „иногородця" (некозака) лїчить якоюсь нижчою істотою[2]).

Разом з церковним дзвоном малі хлопцї починають ходити по хатах та „Христа славити" (сьпівати церковний тропарь: „Рождество Твоє, Христе Боже наш"). Колись хлопцї проказували вірші, вивчені од батьків та дідів; тільки тепер щось уже не чути, щоб де вірші казано, — мабуть позабували. Поздоровляють хлопцї з празником хазяїв, як і всї: „Будте здорові з празником, з Рождеством Христовим!" Їм дають пряники та копійки. Христославники звичайно ходять табунцями, чоловіка по два і по п'ять. Як що тих гуртів буває багато, нагородять тільки перших хлопців та других, а далї вже замикають двері, і нікого більш не пускають.

Прийшовши з церкви, один одного поздоровляють з празником: „Здрастуйте! з празником, з Рождеством Христовим!" і поцїлують ся. Нїм обідати, кадять у хатї ладаном, як і в кожен иньший празник і в иньшу неділю. Для сего у кожній хатї є такий глиняний глечичок з дірочками і держачком („каділниці), а коло божниці мішечок з ладаном. Кадить в сімействі хазяїн чи хазяйна, а більше, як сім'я велика, так баба стара.

---

[1]) Гляди малюнок. Черкеси в такій позї, як на фотографії, і по вулицях ходять.

[2]) Правду не де дїнеш, воєнна дисциплина дуже деморалїзує чорноморця: він показує хоч зверхне поважанне тільки до сотника, хорунжого, військового старшини або иньшого официра, але не звик поважати чоловіка взагалї, бо і в нім самім офицерство (а особливо „з домашньою осьвітою", а їх таки рясно, є такі й генерали), зовсїм не хоче бачити чоловіка, але тільки козака, приказного та урядника, словом „нижчого чина", „гарматне мясо". Між козаками і „иногородцями" часто-густо бувають колотнечі, при котрих часом бувають і забиті на смерть. В загалї „иногородцї" на кожнім ступні, а особливо в станичних судах, почувають на собі всїми прийнятий принцип: „Наша хата, наша й правда". Иногородцї дражнять козаків куркулями а ті иногородців — гамзелами.

Сідають розговляти ся зараз, як прийдуть з церкви, і обіда в купі не тільки вся своя сім'я, але разом „роботник та роботниця" (наймит з наймичкою), які звичайно обідають може й нарізно. Перед сіданиям за стіл хто небудь читає молитву: „Отче наш" (хоч і не скрізь се роблять), а після молитви промовля: „Господи благослови розговить ся!" Тодї вже починають пити горілку, згадуючи своїх неприсутних родичів і їсти, що наготовлено. Попереду їдять те, що лишилось від учорашньої вечері: пиріжки, кутю то-що, а потім уже починають їсти скоромні страви: борщ і локшину, а далї солонину, печене порося, печену гуску або качку, ковбаси, свинячий кеньдюх або ковбик[1]), викіньчуючи обід молошною кашею і неодмінною заїдкою — узварем. Де-хто зоставляє на кінець обіду й кутю.

За обідом, як трапить ся куряча або гусяча „дужка" (кісточка на кшталт дужки), дїти, а иноді й старі ворожать, хто довше переживе на сьвітї. Для сього беруть „дужку" за „ніжки" мезинцями і розламують її на-двоє: кому припаде „головка дужки", той і довше жити ме на сьвітї. Часом куряча „дужка" не розламуєть ся, а малі дїти укупі з „кобилкою" (грудною кісткою) беруть її собі на іграшки. „Дужка" становить ся на „кобилку", що тягають по столу або по пічі, причипивши до „голобень" (тоненьких відростків кобилки) нитку. З круглих мозкових гусячих кісток роблять пищики та гуркала. Щоб зробити гуркало, треба провернути у кістції дїрку, і в неї протягнути тонку поворозку або нитку з сученої вовни. Коли се зроблено, поворозкою починають махати від себе, щоб вона накручувалась од середини до країв, і як досить накрутить ся, починають митусь витягувати її та знов попускати, і вона підчас витягування „гурчить", видає особливий звук.

Після-обід старі лягають спати, а молоді йдуть куди-небудь гуляти. Гуляють більше на річцї, на льоду. Сюди збірають ся хлопцї з дївчатами, великі і маленькі, а як коли-то сюди надходять і молодицї з чоловіками або й старі баби, як повисипляють ся після-обід. Тут гуляють у те, що кому до вподоби.

Одні гуляють у свинки, ганяють її по льоду, иньші в цурки, треті так ганяють крижинки по льоду — один одному не дає, один одному перешкоджає.

Дївчата більш сковзають ся[2]). Для того „висковзають" ногами „слизьку-слизьку" та довгу сковзалку, сажнів у три або чотирі, та тодї, розігнавшись, і сковзають ся. Де які дївчата під час сковзання присіда-

[1]) Свинячий кеньдюх чи бельбух начинюють ся так саме, як і ковбаси: мясом та салом, а як де, то й пшоняною кашею.

[2]) У Павлївцї балакають: „скобзатьця", „скобзалка".

ють, а хлопці кричать на них: „Гляди, Параско (чи Явдохо), роздересь ся!“ За таким жартом слідує спільний регіт. Як коли то й хлопці пристають до дівчать і сковзають зя з ними; а більше буває так, що сьміють ся тільки над дівчатами, підставляють їм ноги або кидають на сковзальку комишинки, щоб яка-небудь дівчина, посковзнувшись, „гепнула“ (упала) об лїд.

Катають ся [1]) на маленьких саночках по льоду: один сяде, а двоє або троє везуть, а тоді перемінюють ся по черзї: той, що віз, сїдає, а що сидів, береть ся везти.

Як сніг є на льоду, то бють ся „сніжками“, поділившись на два супротилежних таборів.

Єсть так, що хлопці борять ся поміж собою, а як коли то й з дівчатами. Раз таким робом, як почали хлопці бороти ся з дівчатами, вишукалась така дівчина, що який парубок надійде до неї, то вона його „так і брякне об лїд“. Та на силу вже знайшов ся такий, що як ударив її через голову об лїд, то вона зовсім зомлїла — водою одливали її. Але, мимо того всього, сю „бідо́ву дівку“ всї хвалили „за хвабрость“ (за хоробрість), завдаючи сорому тим парубкам, що вона об лїд била.

Катають ся по льоду на кониках [2]), в кого вони є, більш на одному, а то й на двох. Коники роблять хлопці більше сами: повистругують з дерева колодочки, а під низом приroблять дротинки з товстого дроту, а тоді й катають ся; тільки на таких саморобних кониках дуже негарно катати ся, бо часто надають на них. Замісць дроту часом „підкида́ють спинки́“ од кіс а частїйш роблять „ка́ньки“ з дужки, що од відра. Єсть хлопці — збірають ся з грішми і просять ковалїв робити залїзні коники: на таких кониках дуже гарно кататись, і як хто добре вміє, то на них ніколи не надають.

Иноді хлопята катають ся на льодниках; поставить одну ногу на льоднику, а другою посовуєть ся.

Вигадують хлопці ще таке катання. Візьме з дому залїзну ключку, що нею сїно смичуть (а вона на кінці гостра), оббере на льоду величеньку крижичку і, постеливши на нїй яку-небудь одежину, сїда на неї та гостряком ключки цюкає об лїд ззаді, а крижинка й їде. Єсть такі що дуже гарно катають ся на сих крижинках і так швидко, що й кіньми не доженеш.

Як коли то зберуть ся до купи двоє або троє хлопців, обберуть крижинку побільше, посїдають усї на неї та, цюкаючи гуртом ключками, і їдуть на нїй. Часом розігнана крижинка біжить так швидко, що, нахо-

[1]) Їздять. [2]) Лижвах. *Ред.*

пившись на яку небудь перепону, розломить ся на двоє або на троє, а хлопці роз'їдуть ся в ріжні сторони, або-ж попадають, сьміючись з такої пригоди.

Молодці, чоловіки та старі баби сидять де-небудь на крижинках, дивлять ся, як молодіж гуляє, та лускають насіння.

На сьвятки попереду робили качелї, тільки на них мало хто качав ся, бо більше йдуть на лїд. Через те тепер качель покинули робити, бо мало з них користи. Качелї роблять ся на два кшталти: р е л ї і к р у т ї л к а.

Щоб зробити релї укопують у землю рядом по три товстих і довгих коляк і в горі, стуливши їх до-купи треножниками, звязують. На сї треножники кладеть ся сволок („князьок") на його надїваєть ся посерединї, недалеко одна од одної, дві „каблучки" або два колесних обідї, до яких привязуєть ся в двоє зложена бичова, а на нїй примощуєть ся невелика дощечка, така завдовшка, щоб на нїй можна було сїсти принаймнїй в двох поруч. По під сволоком від одного треножника до другого іде ще одна бичова, котрою держать ся „каблучки", щоб до купи не зсовувались і до треножників не розсовувались.

Коли сядуть на релї дві дївчини або парубок з дївчиною і візьмуть ся за бичову („за вервечки"), щоб не впасти (гл. малюнок нр. 1), два чоловіки, ставши по боках, розвихують їх попереду руками, а далї бичовою, підкидуючи разом в переду назад. Підкидальщики старають ся не вихоплюватись один наперед другого і не зоставатись позаду, бо инакше „вервечки" перекрутять ся і можуть стиснути сидячих або й зовсїм скинути їх до долу. Коли на релї сїдають дві дївчинї, то вже не обійдеть ся дїло без жартів з боку підкидальщиків-хлопців.

Приладновують ще дошку на иньший манїр, упоперек (гл. малюн. 2), і тодї вже двоє вихають ся н а в с т о я ч к и без підкидальщиків, розвихуючи митусь дошку з „вервечками" згинаннєм і випростуваннєм колїн. Часом між тими, що стоять на краях дошки, сїдають у середину ще двоє; але се можна робити тільки тодї, коли зроблено гаразд релї, бо инакше вони можуть розвалитись, або „вервечки" порвуть ся.

Роблять релї на майданї, більш для заробітку, люди заможнї, роблять їх і дома для себе, чіпляючи „вервечки" в якій небудь будівлї до „переводини" або в садку до вишень, до вербової гілки і т. и.

Круглї качелї або к р у т ї л к у роблять тільки на майданї. Се самородна карусель простїйшого устрою. Для крутїлки становить ся стовп, що ходить кругом, а укупі з ним крутять ся і колиски, почеплені до перехрестних жерток, вроблених у стовп. Щоб не обвисали колиски, жертки підпирають ся бантинами, вдовбаними в стовп; а щоб не хилив ся нї на який бік стовп, його піддержують угорі, повище жерток, заліз-

ним обручем, до якого навхрест приробляють ся другі трохи довші жертки, що лежать непорушно на чотирьох стовпах, укопаних усторонь. Середній стовп укупі з колисками крутять два чоловіки, беручись за бантини, якими підпирають ся знизу жертки.

Три дні сьвяток нічого не роблять, тільки баби з-ранку готують, що їсти, та чоловіки порають ся коло скотини, „позаносять“ скотині сіна та понапувають її. Та й скотині дають їсти вже після того, як од церкви поприходять, „щоб і скотина знала, що тепер празник, і їсти гріх“.

Сьвятками ходять по гостях один до одного („зазивають ся“), перевагом до родичів, сватів та кумів; понаїдають ся, понапивають ся п'яні та й порозіходять по домах.

Молодїж вигадує „всякі штуки“, щоб повеселити людей та й собі погуляти. Колись, кажуть, робили козу і ведмедя і водили їх по станиці за-для сьміху. Повивертають було кожухи і повдягають по два кожухи (на руки і на ноги рукавами) — на того, хто хоче бути козою, з білих смушків, а на того, що хоче бути ведмедем, — з чорних, пообшивають убраних таким робом і все пороблять, як слїд, і тодї вже водять козу з ведмедем по дворах. Коза скакала, а хазяї за се давали гроші.

Один з павлївських інтелїґентів так оповідав минї про козу. „Памятаю, мене, ще малого хлопця (тепер йому 22-й год), дуже перелякала коза, що водили по станиці. Приходять до нас хлопці з тою козою, дивлюсь, а вона такою страшною здалась минї: очі здорові та червоні; вона зараз до мене та наставля роги, наче заколоти мене хоче. Я дуже перелякав ся і лепеснув од неї в другу кімнату. Козу складали два хлопцї: один надівав собі на лице мішечок повстяний, з соломи йому приároблені були ріжки і борода почеплена з смушевого клаптя; другий же менший хлопець був позаду первого. Обидва вони, мабуть, держали дошку, котра була чимсь покрита, а може й ще що. Замісто очей повикраювано кружалки з кармазину, а по серединї кружалок припято по ґудзикові. Я гаразд не розглядів її, то й не можу вам настояще оповісти про неї [1]).“

[1]) У станиці Старощербинівці Єйського-ж оддїлу ще й тепер водять козу вечером на Різдво. Збірає ся хлопців чоловіка з 10—15, один з них робить ся дїдом, другий козою, а третїй циганом. Циган бігає по-під вікнами і питаєть ся у хазяїв: „Благословіть козу (в)вести!“ Як що хазяїн поблагословить, вводять козу в хату і починають сьпівати:

Ми не сами йдем,
Ми козу видем,
Ми рогатою (!),
Бородатою (!),
Нидавно з Москви
З довгими кісьми.

Пуць — коза впала,
Ноги задрала!
Ой устань, коза,
Хоть проходи ся;
На сього пана
Хоть подиви ся!
Добрий вечир!

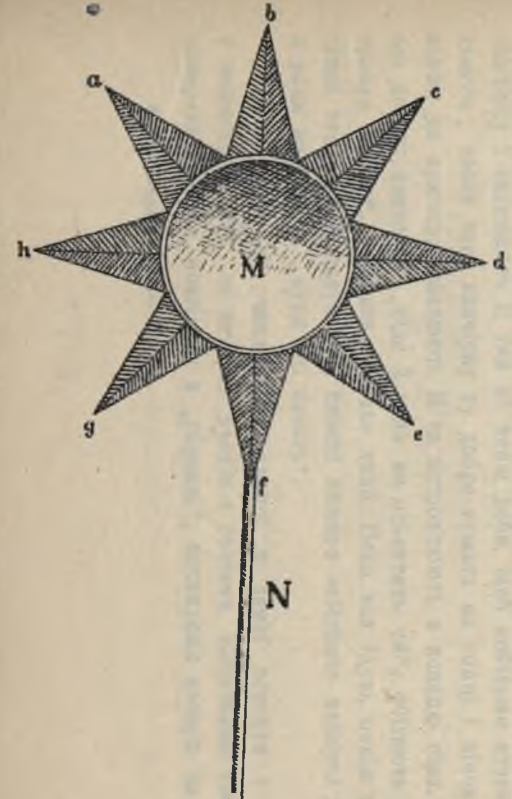

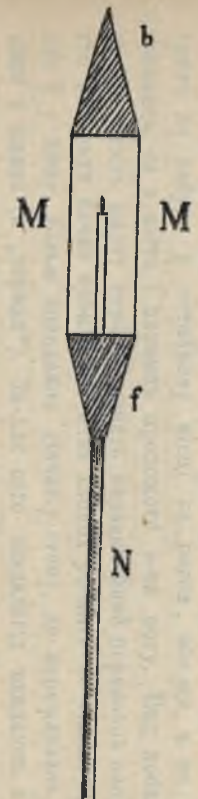

Звізда спереду і ззаду (en face).

a, b, c, d, e, f, g, h, — пароcти звізди з золоченої бумаги.

N — деревяний держак. M — малюнок.

Звізда в розрізі.

Гойдавка.

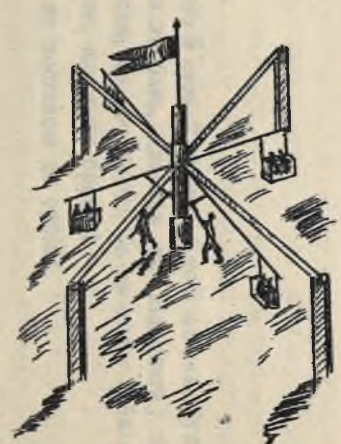

Крутїлка.

a — Зелїзна ключка,

b — деревяний держак.

В станиці Переяславській Кавказькогоо ддїлу, замість кози, водять кобилу. Роблять її так. Знайдуть де-небудь череп з дохлої кобили, прироблять соломяну гриву до його і настромлять на палицю. Тоді два хлопці, ставши один за одним, положать собі на плечі два дрючки і прикриють їх рядниною. Спереду держить ся палка з настромленою конячою головою, а позаду приладновуєть ся соломянний хвіст. Поперед кобили йде хлопець, убраний циганом, а по боках купці. Між циганом і купцями починаєть ся розмова, на взірець ось такої:

— Продай, брате, кобилу!

— Купи, пане!

— Щож тобі за неї дати?

— Очі з лоба!

— Е, ні: се дуже дорого.

— Та вона-ж у мене дорогого й стоє. Тут була-б тобі кобила, була-б кобила: ни сутула, ни сапата, ни горбата, животом ни підорвата; біга все ристю та вскач, а як запряжеш, то хоч плач! Та ви хоч у зуби подивить ся їй, то й там побачите, що я ни бришу!

— Та вона дуже висока: не достанеш до зубів!

— А ви ослін підставте....

Иноді циган сїдає на кобилу верхи, і вся юрма простує по вулиції.

Кобилу роблять не за-для того, щоб ходити по дворах та збирати гроші, але більше за-для того, щоб полякати кого. В цім намірі засїдають де-небудь у потайному місцї за рогом, або-що, а як хто йде, зривають ся з міста і лякають прохожого з-за рогу. Вид кобили і несподіванність жарту справді чинять надзвичайний переполох навіть і тим, хто попереду бачив кобилу. Її пяні хлопці роблять не тільки сьвятками, але й у лїтку. Більш полохають дївчат у степу, де переживають станичники в жнива (в „гарман“). За-для сего заздалегід вкидають в дьоготь ганчірку і залишають її там не менш доби, щоб побільше втягла в себе дьогтю; після того ганчірку ту добре сушать на сонцї і ніччю, привязавши до дрючка, запалюють її та встромлюють в копицю сїна. Дївчата, без котрих звичайно „нідє й вода не осьвятить ся“, збігають ся „витрішки ловить“, погавити на таке диво. Поки там ідуть поміж дївчатами ріжні перепити та дивування, хлопці нишком забігають наперед дївчатам, а вони вростіч та „куди очі бачать“.

Раз таким же чином пяні хлопці в липні вскокли з кобилою в попівський двір, де вечеряв хазяїн з гостями. Побачивши кобилу, всї попереляхувались, повтїкали в „горниці“, покинувши вечерю на дворі.

Взагалі-ж водженнє кобили дуже розповсюджене по Чорноморії [1]).

Тепер Павлївці, замість кози з ведмедем, вигадують що небуть иньше. Сего року хлопці вигали „машкарад". Поробили офицерські та єнеральскі „палєти" (les épaulettes) і все иньше офицерське убраннє та й повбірали ся. Все пороблено було дуже гарно і штучно: здавалось, наче справжні єнерали та офицери ходять по вулицях. За офицером йшли салдати, а за ними персиянські попи у білій довгій одїжи, у білих шапках із білими бородами [2]). За попами йшов „окрéст" (оркестр). Він складав ся з трьох бубнів, трьох „скрибóк" (скрипок), пять сопілок, одного салдатського барабану, кількох дїркуватих залїзних відер, штук семи залїзних коробок та чавунних заслінок од печи і ще де-чого. Струменти сї висїли на стрічках, почеплених через плече. „Окрéст" грав бучно й гучно, а збоку йшло чоловіка с пять парубків, висвистуючи на весь рот. Спілники „машкараду" йшли з великою пихою, а за ними сунуло народу „видимо й невидимо".

По первий день, увечері, починають носити „зьвізду" і носять її три вечери піспіль. Її роблять з бумаги (паперу) на шість і на вісїм кутів; з обох боків „зьвізди" вставлено малюнки про різдво Христово і для прозорности повимазувано їх лоєм, а в порожну середину постановлено сьвічку, що осьвічує малюнки. „Зьвізду", прироблену до палки, носе привідця спілки, а за ним слїдкують чоловіка з десять меньших хлопців. З „зьвіздою" заходять у кожну хату, всї хлопці сьпівають „молитви", а той, що держить „зьвізду", раз-у-раз круте її, щоб усїм видко було малюнки. Сьпівакам дають копійок по десять, по двадцять, а в заможних людей навіть по „цілковому" (карбованцю), бо з „зьвіздою" все ходять такі люди, що вміють добре сьпівати. Сьпівають попереду „Рождество твоє, Христе Боже наш", далї „Діва днесь пресущественного раждаєть" і „Слава в вишнїх Богу", а на сам-кінець „Многая літа". Хазяїв поздоровляють з сьвятом, а хазяї піднесуть усїм по чарцї горілки і припросять закусити тим, що стоїть на столї, „чим Бог послав". Для таких випадків у де-яких хазяїв на рідвяні сьвятки стоїть убраний стіл днїв зо три, починаючи з ранку первого дня. Закусивши, хлопці переходять в иньшу хату.

Як тільки почнуть хлопці носити „зьвізду" по дворах, разом з сим виходять колядувати по-під віконню й дївчата. Колядують тільки на

---

[1]) Докладні відомости і бібліографію до сего питаня подає відомий чеський вчений др. Ченек Зіберт в своїй працї: Chození s klibnou (s konem) v dobe vanoční a masopustní. Otisk z Českého Lidu II, 3.

[2]) Вони-б раді були зодягтись і на взірець наших попів, та боялись, щоб за се увесь „машкарад" не загнали у станичне правлєнє та не засудили у „холодну".

первий день різдвяних сьвяток, і ходять по дві, по три й по пять дівок. Підійшовши до вікна, одна з дївчат вигукує: „Благословіть колядувать!“ Як скажуть: „Колядуйте!“ то вони й починають. Одні сьпівають церковні „молитви“: „Рождество твоє“, „Діва днесь“ тільки не на церковні голоси, але на свої власні [1]), а иньші сьпівають ось яку колядку

1. Що в пана Йвана,
Та на його дворі
Ой, дай, Боже![2])

2. Там стояв явір
Тонкий та високий,
3. Тонкий та високий,
Листом широкий.
4. Під тим явором зібрались (!)
Рада молодців,
5. Та радять раду
Молодецькую:
6. — Та й скуймо братця,
Нове суденце,
7. Нове суденце
Й срібне весельцé,
8. Та й пустим братця
В кінець Дунаю
9. Доброму пану —
Пану Івану:
10. Дасть нам пан
Голубий жупан,
11. По коню вороному
І жупану голубому (!),
12. По стрільці-більці
Й по красній дівці,
13. І пшинишний млинець —
І колядці кінець.

Після колядування одна з дївчат кричить: „Добри — вичір!“ Їм дають гроші, паляниці, сало то-що.

Є й те, що хлопці малі бігають по-під-віконню, але вони не сьпівають настояще та путяще, а вигукують під вікном за-для сьміху чудні колядки:

1.

Колядин-колядин,
Я у батька один;
Як звать, ни питайте,
А ковбасу дайте!

---

[1]) Очевидки, молодїж, забувши значіннє колодування, тепер глядить на його яко на спосіб розважитись та зібрати гроші чи що иньше на складку, що буває після колядування. Тим саме вияснеєть ся вживаннє, разом з колядками, церковних „молитов“.

[2]) Присьпів „Ой, дай, Боже!“ повторяєть ся за кожними двома віршами.

2.

Коляд-коляд, колядниця!
Добра з маком паляниця,
А пісня ни така —
Дай, дядьку, пятака!
[1] А [[2] Як][1]) ни даси пятака,
Візьму вола за рога,
[Та поведу на моріг,
Та ізломлю йому ріг;]
А кобилу за чуприну,
Та поведу на могилу,
А з могили [1] та в [[2] у] кабак.
Та [1] продам [[2] пропю] за пятак.

3.

Коляд-коляд, колядниця!
Дайте, дядьку, паляницю;
А як дасте ковбасу,
Так до-дому понису;
А як дасте кишку —
Івьзім у затишку.

4.

. . . .[2])
Мати казала,
Щоб дали сала;
Батько сварив ся,
Щоб не барив ся.

Але трапляєть ся так, що „дядько“ (хазяїн) „не вдаря“ (не вважа) на материн та на батьків накази, і нічого не дає колядникам. Тоді вони починають глузувати з дядька-скнари:

А в дядька — дядька
Дядина гладка,
[Лежить на санях
В червоних штанях,]

---

[1]) В ломаних скобках замкнуті варіянти.

[2]) Початку колядки не виписано. (Порівняйте: П. П. Чубинського „Матеріялы и изслѣдованія“. III, 428 и 476, також далі хлопячу щедрівку нр. 1).

Не хоче встати.
Ковбаси дати.
[А в дядька — дядька
Під вікном вишня —
Напала дядину
Тоненька др . . ля;
А в дядька, в дядька
Під вікном миска:
Дядько напив ся —
В ямку ввалив ся!]
Сидить дядько на стільці,
Вбуваїть ся в постольці,
А дядина мордуїть ця,
Що в чоботи ни вбуїть ця.

Хлопцям дають: пиріжки, вареники, пряники, „виригунці", грудочки сахарю або копійки.

Миланка або Щедрий вечір, 31 грудня. Під новий год, на сьвяту Миланю, дївчата ходять щедрувати по-під вікнами. Звичайно, підходячи під вікно, питають ся: „Благословіть щедрувать!" Як з хати скажуть: „Щедруйте!" то вони починають сьпівати щедрівки, особливі пісні;

1.

А в Єрусалимі рано задзвонили.
Щедрій вечір!
Добрий вечір!
Добрим людям
На здоровя![1])
Діва Марія сина спородила:
Туди ізібрались усії сьвятії,
Думали — гадали, яке імня дати,
Дали йому імня сьвятого Ільля:
Діва Маря імня ни злюбила —
Імня ни злюбила, ни благословила.
А в Єрусалимі рано задзвонили:
Діва Мария сина спородила.
Туди ізібрались усії сьвятиї,

[1]) Присьпів: „Щедрий вечір" і т. д. у кожній дівчачій щедрівці додаєть ся до кожного віршу.

Думали — гадали, яке імня дати.
Дали йому імня Йвана Христителя:
Діва Марія імня ни злюбила —
Імня ни злюбила, ни благословила.

А в Єрусалимі рано задзвонили:
Діва Марія сина спородила.
Туди ізібрались усії святії,
Думали — гадали, яке імня дати.
Дали йому імня сьвятого Василя (!)
[1] Діва Марія імня полюбила —
Імня полюбила, поблагословила:
[[2] Діва Марія імня ни злюбила —
Імня ни злюбила, ни благословила.

А в Єрусалимі рано задзвонили:
Діва Марія сина спородила.
Туди ізібрались усії сьвятії,
Думали — гадали, яке імня дати.
Дали йому імня присьвятого Суса:
Діва Марія імня полюбила —
Імня полюбила, поблагословила.]

2.

Що на морі, та на сівері,
Там лижали кладки тертовії;
А по тих кладках та Причиста йшла,
Та Причиста йшла, ризу нисла.
А хто в ті ризи та й нарядить ся?
Нарядить ся Сам Сус Христос.

3.

Що в сій хаті, та на покутьті (!),
Сів Сус Христос та вичеряти,
Пришла к Йому Божа Мати:
— Оддай, Синку, ключі райські
Одімкнути рай і пекло,
Души грішні випускати.
Перва душа согрєшила —
Отьця й матір прогнівила;
Друга душа согрєшила —
Царський вінець розлучила:

Третя душа согрешила —
Младенчика ізгубила[1]).

Щедрувальницям дають гроші, сало, пшоно, паляниці, ковбаси то-що. Ходять щедрувати й хлопці, викрикуючи по-під віконьню:

1.

Щедрик — ведрик!
Дайте вареник.
Грудочку кашки
Кільце ковбаски;
А ще того мало —
Дайте сала;
А ще донису —
Дайте ковбасу.

Батько сварив ся
Щоб ни барив ся.
Коротка свитка —
І змерзла литка.
Мати казала,
Щоб дати сала.
Дайте кишку —
Зьзім у затишку!

2.

Щидрівочка щидрувала,
До віконьця припадала:
— Чи ти, тітко, напикла?
Ниси швидче до вікна!

3.

Миланка ходила,
Василька просила:
— Васильку, мій татку,
Пусти мене в хатку!
Я жита ни жала,
Чесних (! = чесний) хрест диржала,
Золоту кадільницю:[1])
Кадїти ся, люди —
До вас Христос буде.

---

[1]) У станиції Петровській Темрюцького оддїлу, з варіянту сієї ж саме щедрівки, найгрішнїйшою душею є та, що „отця й неньку та й палаяла; та й не налаяла, а тілько подумала". До речи скажу, що конечність шанувати батьків і не ображати їх виявляєть ся ще в такий характерній чорноморській сентенциї: „Бога бій ся та родителя — два предмета".

[1]) Прокинуто один вірш: „Срібну хрестїлницю": так, принаймні, маєть ся в моїм рукопису з иньшої місцевости.

4.

Я маленький хлопок,
Родивсь у вівторок;
А з середу рано
Мене в школу 'ддано:
Я в школу йду, плачу,
Стежечки ни бачу,
Очиці протираю —
Вас (с) празником поздоровляю!

Коли хазяїн нічого не дає хлопцям, вони його дражнять:

Щедрик — ведрик!
У . . . . ся Петрик:
Одчиніть вікно —
Викинте г . . . о!

Дівчата під новий год ворожать всякими звісними їм способами.

Лічать стовпи па огорожі і, налічивши їх „три—девять“ (3×9, се-б-то 27), угадують, який буде останній стовп, такий буде і жених; як що стовп буде у корі, або з сучком, або товстий, то жених буде багатий, а як що навпаки — бідний.

Уносять у хату півня і з його поведення угадують, який буде „суженний-ряжений“. Задля сего на долівці ставляють дзеркало, воду і сиплять зерно та глядять, що робити ме півінь: як що півень багато води пє — жених буде пяниця; як часто в дзеркало зазирає — жених буде хвастовитий, волоцюга; як забєть ся в куток і там стоїть — жених буде нелюдимий, похмурий, сердитий або злодіяка; як сяде де-небудь і спати ме — жених буде лінивий; як багато ходить по хаті, маха крилами та кричить — жених буде розбишака, очайдушний; а як півінь потрошку їсть і пє та все робе гаразд — жених буде чоловік гарний, трудовитий, розумний і хазяїн.

А иньші дівчата ворожать з півнем ще ось-як. Попасипають на долівці стільки купок пшениці, скільки дівчат у хаті; кожна дівчина положе на свою купку перстінь, і тоді вже пускають півня: чию купку стане півінь клювати, тій дівчині сего року і заміж іти.

Кидають на вулицю чобіт, червик або що иньше: на який бік упаде кинуте передком, туди й заміж іти.

Ходять дівчата підслухувати під вікнами та під дверима: що почують у хаті, з того і вгадують свою долю: як що почує слова: піди,

устань, вийди, геть, пора, нихай, добре і т. д., то се є ознакою того, що дївка вийде заміж; а як почує такі слова; як ось: нї, нитреба, сядь, сиди, підожди і т. д., то не вийде заміж.

А де-які дївчата так виходять о північи слухати, де і як собаки гавкають: у якій сторонї загавкає, туди й заміж іти; як собака гавкає весело, то й життє в замужестві буде веселе, — а як гавкає невесело або ще завиє, то й життя буде пополовинї з горем та з злиднями. В такім разї дївчина гукне: „Бодай ти йому здохла [маленькою]!" або: „Завий на свою голову!" а сама мерщій сховаєть ся в хату. Угадують ще, як товсто, хрипко або глухо гавкає собака, то і чоловік буде старий, сердитий або пяниця, а як тонко, голосно, з виляском, то і чоловік буде молодий та гарний.

Виходять дївчата „до дощок" (до огорожі), і як іде який мущипа питають у його; „Як звать жениха?" Яке імя назве прохожий мущина, так зватиметь ся і молодий, що буде сватати сю дївчину[1]).

Лягаючи спати, теж ріжно ворожать. Одні роблять із паличок колодїзь: кажуть, у снї прийде молодий воду брати с колодїзя; а иньші роблять ворота: приснить ся, що в ворота йде той молодий[2]).

А то ще становлять на ніч містки, і хто переведе у снї через місток дївчину, той і буде „суженнй"[3]).

А то ще матері запірають своїх дочок у яку-небудь хату на ніч окремо, а ключ ховають собі під голову: так у ночі снить ся, що приходе якийсь чоловік і просе ключа. До того чоловіка треба гаразд приглядати ся та примічати, який він є на виду, бо то саме й єсть молодий, що сватати ме дочку.

А ще дївчата, діждавшись північи, ворожать перед дзеркалом. Для сего ставляють на стіл дзеркало, а з двох боків його по запаленій сьвічцї і глядять у дзеркало. В иньших місцевостях України проти поставленого на стіл дзеркала панянки ставляють ще друге, а з боків

---

[1]) У Старощербинівцї дївчата гадають і на новий рік. Після-обід беруть недоїдки і виходять на двір глядїти, хто відкіль іти ме або їхати ме, бо з тиї сторони будуть свати до дївчини, або парубок туди посилати ме сватів.

[2]) В станицї Петровській сїють на ніч льон під відром і примовляють: „Сїю льон під відром: с ким я буду льон вибирати, с тим я буду вік вікувати!" „Суженнй" у снї прийде вибірати льон.

[3]) В Катеринодарі так ще ворожать. У кого хата соломою крита, висмикують колосок із стріхи, і як у йому буде парне число зерняп, то дївчина одружить ся в сїй мясницї, як зостанеть ся зернина на до пари, то ще не пора заміж.

В Станицї Петровській кладуть ще на стіл картку білого паперу, посипають попілом, ставляють на його шклянку с чистою водою і кидають у воду перстїнь, а потім глядять у стакан, доки не побачать „суженого".

їх лаштунки с книг або с чого иньшого: тоді сьвітло і лаштунки кожного дзеркала, одбиваючись навзаїм одно в однім, складають чудовий нескіньчаний коридорь. Кажуть, що в дзеркалі, яке стоїть перед дівчиною, можна побачити молодого, що буде сватати. Тепер уже в Павлівці дівчата так не ворожать — боять ся. В загалі треба признати, що сей спосіб ворожіння більше вживаєть ся міщанками та панянками.

Оповідають, що колись давно таким же робом дївчина — дивить ся та й дивить ся у дзеркало, вже почало щось у дзеркалі гарне ввижатись, коли сусіль з-за дзеркала, з обох боків, витикають ся дві здоровенні косматі лапи та — хіп за сьвічки, вони і згасли. Так та дівчина, кажуть, с переляку і вмерла. С того саме дівчата павлівські боять ся ворожити на дзеркалї.

Оповідав один старий павлівець з духовних, як він колись, ще бувши молодим, ворожив на дзеркалї. „Постановив я, каже, у комін дзеркало та й сподіваюсь, що воно прибуде с того. Коли хрьоп — витикаєть ся з-за дзеркала чорна рука: в мене й душа в пяти вскочила, і я с переляку мерщій розбив те дзеркало. Хай йому злидинь тому ворожінню!“

Розуміеть ся, що ся казка мандрує по всій Україні: затого в кожнім українськім селї оповідаєть ся наведена казка, і в кожнім селї заміряти муть вас, що оповідане у казці трапило ся саме в сім селї.

Таких казок, в безлічі одмін, чимало мандрує по Україні, а може й по західній Европі. Подам тут найбільш улюблену з сих казок. Одна дївчина, зібравши на стіл вечерю, сподівалась півночи, коли повинен був прийти і вечеряти кликаний „суженний-ряженний“. А коли так дівчина зробе, то чортови так і рупе піти до неї. Тоді він украде чию-небудь одїж і йде до дївчини, перекинувшись у хазяїна украденої одїжи. Так стало ся і с сею дївчиною. Приходе до неї „суженний-ряженний“ і починає вечеряти. Тим часом дївчина нишком урізала ножицями ріжок одїжі і заховала собі. Після того дївчина справді вийшла заміж за такого саме хлопця, який приходив до неї вечеряти. Через який час після вінчання вона знайшла у свого чоловіка і той сурдут, у якому був урізаний ріжок поли. Чоловік здивував ся, коли жінка спитала, хто урізав сей ріжок, бо він тільки в перве се бачив. Коли ж його жінка розповіла про своє ворожіннє і показала для доводу забереженний ріжок одїжі, чоловік застрелив її, промовивши: „Коли ти через лукавого здобула мене, то й не хочу жити с тобою!“

Для такого ворожіння з вечерею, звичайно обіраєть ся пустка.

Ворожать під новий год і старі. Беруть чорну хустку, розстелюють її на столї, кладуть у хустку на чотирі кути печину, сіль, хліб і гроші,

і тодї закривають: хто загадує, той іде у другу хату, а як закриють кут, так вертаєть ся і відкриває один кут. Як трапить ся хлїб, сіль або грош, то гарно переживе год, а як печина, то год буде чим небудь негарний, а може і вмре чоловік сего году. Угадують до трьох разів.

Угадують ще, який буде урожай і чого багато вроде. Посипають на долівцї купки пшеницї, гороху, проса, чечевицї, квасолї то-що, а тодї приносять півня с куркою: що вони більше клювати муть, на те й урожай буде.

Єсть — угадують під новий год погоду на всї дванадцять місяців. Для сего беруть дванадцять шкарлупин с цибулї і кладуть у кожну по грудочцї соли, тодї ставляють на комін, а на другий день глядять у ті шкарлупинки, яка в них сіль. Трапляєть ся так, що в однїй сіль ростане, у другій трошки вохкувата, у третій дуже суха, і т. д. — такі будуть і місяцї, відповідаючі кожній шкарлупинї: або через лад дощові, або через лад сухі, або гарні.

А то ще старі люди примічають погоду через перші дванадцять днів січня: які будуть днї, такі й відповідні їм з порядку місяцї; наприклад, коли перший день січня теплий, то й увесь січень буде теплий; коли на третій день сухо, то й березозіл буде сухий і т. д.

Під новий год у ночі в садку роблять так: один бере сокиру і наміряючись на яке небудь дерево, каже: „Треба це дерево врубати, бо однаково з його мало пуття!“ А другий тодї каже: Е, нї, ни рубай, брате: лучче я його соломкою пиривяжу — воно биспримінно у цюму (!) годї уродить“. Та й перевяже соломяним перевесличком. Так роблять з усїми деревами, і тодї, кажуть, такий буває після сего урожай, що „аж гілля ламаєть ся“. Але сего не можна робити що-року, а тільки через три годи раз, бо як що-года робити о так, то скоро сад зовсїм завяне і загине.

Під новий год, устромивши в паляницю дрібок соли, їдуть з нею у баз (загін) постерегати, на який бік лежить головою тільна корова: як що вона лежить на схід сонця — отелить ся в день, як що, як на захід сонця — у-вечері, а як на північ — у-ночі: „се саме вірна приміта“. Тодї вже у таку саме пору треба стерегти корову та доглядати, щоб не заморозити маленького телятка.

Щоб від'учити норовисту коняку від норову, треба під новий год о-півночі запрягти її та об'їхати тричі коло кладовища: після сего, кажуть, коняка буде „така гарна, що луччої й шукать ни треба“.

Щоб гарно рушниця стріляла і не давала помилки, треба, кажуть, під новий год вирубати ополонку на річцї, привязати дуло рушницї бичовками за два кінцї і спустити у воду на ніч. Спускаючи, треба перечитати: „Отче наш“ „на виворот“ — од кінця до початку. Сею рушницею, кажуть, можна і чорта вбити.

О-півночі стрівають новий год стрільнею з рушниць і пистолів [1]).

Новий год або Василія, 1-го січня. В-ранці всї старають ся бути в церкві, щоб через цїлий год бути богомільними і не забувати Бога, бо тодї, кажуть, і Бог таких людей не забуде.

З самого ранку, затого з півночи, ходять хлопцї „посївати“ по хатах. Понабірають усякого зерна, прийдуть до хати і стукають ся, як що замкнуто, а як що одімкнуто, старають ся перейти в хату нишком. У хатї стають „проти богів“ і кидаючи в них зерно, проказують: „На щастя, на здоровя, роди, Боже, жито, пшиницю і всяку пашницю! С празником будте здорові, з новим годом, з Василїєм“. Їм дають гроші, медяники або ще які гостинцї.

З ранку торгові люди на одну годину одмикають свої „лавки“ (крамницї), щоб що-небудь продати; тодї, кажуть, через цїлий рік буде добра торговля.

Як поприходять од церкви, здоровкають ся одно з одним: „Здрастуйте вам! С празником будте здорові! З новим годом, з новим щастям, з новим здоровям!“ Тодї поцїлують ся. Зараз же хто-небудь замете зерно, що насипали скрізь посївалники; зберуть його в купку і роздивляють ся: якого зерна більше, на те в сїм роцї й урожай буде, його й сїяти треба більше; а чого нема, те овсї не родитиме. Старі люди так і робили: чого більше зберуть на долівцї, того більше було й сїють сього року; а тепер кажуть, що се бридня.

Після того зерно, змішавши з своїм, сиплють птицї, щоб лучче плодилась через сей рік.

Тодї вже сїдають обідати. За обідом не годить ся, кажуть, з вареної або печеної птицї розламувати чи розкушувати головок і виймати мозку, бо с того будуть вилуплювати ся курчата, качата і всяка иньша птиця з розвернутими головками, і мозок буде зверху. У сей день птичі головки кладуть на комін сушити, а вже на другий день можна з них виїдати мозок.

Через увесь сей день люди не об'їдають ся, не напивають ся пяні, сьміють ся небатато, балакають усе про що небудь поважне або „божественне“, „бо як первий день нового году переведеш, такий і цїлий год буде: як у цей день напєсь ся пяний, так будеш цїлий год пянствувать; як багато будиш сьміять ся, так цїлий год даром прогайдакаїш бис пользи.“ Великі пяницї — і тї, кажуть, на первий день не напивають ся пяні, все хочуть, щоб і їм гарно пережити сей рік без піяцтва [2]).

---

[1]) В Катеринодарі під новий год, саме о-півночі, стріляють з гармат.

[2]) Ми звикли обвиновачувати простий народ в неуцтві та дикости з поводу його звичаїв та забобонів; але коли ми гаразд роздивимо ся по собі, то і в себе

— Заходились в нашій сім'ї, пише мій кореспондент-етнограф, на новий год „воші поськать", а батько й каже: „О! Що се ви! Хіба-ж сьогодні можна? Сим бабам усе, коли ни мички микать, так у голові тикать! Он один чоловік усе; копиль-копиль, поки сам настромивсь на копил! Отак і вам буде: візьме грибінка та й устромить ся в голову!" Так і заборонив воші ськати.

Після нового году знову роблять люди, кому що треба, вечерами-ж, як зайде сонце, нічого не роблять, бо „сьвятий вечір".

На сих днях у парубків з дівчатами теж бувають складки. Оберають яку небудь хату і сходять ся туди о восьмій годині вечора. Хлопці купують горілки та вина, наймають музиків з скрипками та бубнами, а дівчата готують: холодець, смажені орішки, картоплю, солодкі пиріжки, „виригунці" то-що [1]). Дівчата, злаштовавши вечерю, просять хлопців вечеряти. Хлопці сідають і починають випивати та закушувати. Коли повстають хлопці, сідають вечеряти дівчата. Після вечері музики грають, а хлопці з дівчатами скачуть, і таким робом гульня продовжуєть ся до самої півночи. Тоді вже розіходять ся, хто куди захоче: иньші йдуть по домах, а иньші з дівчатами спати. Розіходять ся по домах і музики.

Складають ся й молодиці с чоловіками, щоб погуляти гарненько. А то й так бувають зазови: сьогодні в одних погуляють, завтра зійдуть ся в другу хату, в третю, в четверту, після-завтра — в пяту, в шосту і т. д. до самої голодної куті.

Голодна кутя, або бідна кутя, або під Хрещення, 5 січня. У сей день їдять тільки пісне, і не вживають їжи з самого ранку і „до води", себ-то поки води не посьвятять. До церкви дзвонять „на воду" або „ік-воді", як уже „сонце зверне з одбідньої пори на вечір".

Сьвятять воду у колодїзї, що коло церкви, у ограді. До води йде хто небудь один з сім'ї с пляшкою, відром, барильцем, тиквою, барандійкою [2]), або якою иньшою посудою. Як тільки піп посьвяте воду, народ зараз же хапаєть ся до колодїзя (криниці), щоб швидче набрати її у посудину та

знайдемо відповідні забобони, хоч і в иньшій формі. Затого все те, що народ туле до нового году, осьвічене міщанство відсовує до перед дня нового году. Часто-густо трапляєть ся чути від осьвічених міщан: „Як зустрінеш новий год опівночі, так переведеш і цілий рік. Отож в сій цїли міщане, коли не дома, то вже по клубах скачуть, веселять ся, починаючи рік з чарками шампанського в руках, щоб через цїлий рік було весело. Але обрядність так і буде обрядністю, чи ми будемо стрівати новий рік в убогій пустці перед дзеркалом, чи в многолюднім фешенебельнім клубі з шампанським у руках.

[1]) **Виригунці** (від слова **вергáти**, по-російськи: **хворост**) — пряжене в маслї здобне тісто, розкачане на тонкий корж і порізане на паси, клинці, кружалки то-що.

[2]) Барандійкою зветь ся посудина, зроблена з білої бляхи, на взір сулії.

йти до-дому. А де-хто каже, що як раніш од усїх набереш води, так вона має більше сили від усякої хвороби чи там в яких иньших разах.

Поки задзвонять до церкви, баби понаготують ріжної пісної їжі: иріжків, пампушок, коржиків з медом, шуликів з маком, борщу наварять, квасолї, чечевицї, кутї, узвару то-що.

Як задзвонять до церкви, кутю з узварем садовлять на покутю с таким-ж „приштами“, як і під Різдво, і ждуть, поки од церкви принесуть сьвяченої води.

Як тільки принесуть води, усї молять ся Богу, кожен одпиває потрошку води, покроплять водою кутю, узвар і всю страву, що на столї; після того кроплять хату, вікна, двері, одежу і все, що єсть у хатї. Далї наливають сьвяченої води в тарілку або в чашку, і хто-небудь один ходе по двору і кропить скотину, птицю, будову, колодїзь і иньше, а другий ходе за ним з грудочкою крейди та с пирогами в мисцї і пише скрізь хрестики. Що-разу, написавши хрест, писарь одкушує пиріжка і промовляє: „Раз пиcну, раз кусну!“ Покропивши все, звертають ся в хату і сїдають вечеряти.

Сїдаючи за стіл, хто-небудь із старих у сїм'ї кличе мороза до вечері: „Морозе-морозе, іди до нас вечерять, та ни морозь нам телять, ягнят, гусят, качят; ни динь, ни кавунів, ни жита, ни пшеницї“ — і так далї. Як хто за вечерею чхне, тому що небудь дарують: або теличку, або бичка, або вівцю, я як коли, то й корову, або пару молодих воликів, або ще яку „скотиняку“, або що з птицї.

Після вечері проганяють мороза за кутю; у кого є, стріляють з рушниць, з пистолїв, з „лївориїв“ (з револьверів), а в кого сього нема, той просто візьме дрючок та й ударе об „дошки“ так, щоб було подібне до стрільнї з рушницї.

Хрещення, 6-січня. Після обіднї ходять до річки, на „йордань“. Він робить ся таким чином. Під Хрещення, з-вечора, приходять на лїд два або три чоловіки, з наказу станичного правлення, чи духовенства, та вирубують на льоду жолобчастий хрест і в голові хреста пробивають невелику дірочку. Щоб у сю дірочку вода не натікала з вечора і не замерзла в жолобові та не врівняла його, дірочку затикають деревяним чопом, який виймаєть ся з льоду тодї, як почнуть сьвятити воду, і тодї вже вода набігає в той вирубаний хрест. В його наливають трохи бурякового квасу: після того, кажуть, вода зовсїм не замерзне.

Ідуть до річки, „на йордан“, з „о́христами“ (хрестами, корогвами, хвонарями і де-якими образами), що беруть у церкві; за „охристами“ іде „батюшка“ (панотець) і несе напрестольний хрест на голові; за ним ідуть дякон з кадилом, дячки з сьпіваками („півчими“), а позаду панї, панянки, крамарі і иньший „чистий“ люд, що пнеть ся в пани (так звані

„с чуськи́х"), а тоді вже останнє християнство і ззаду, і збоку, і спереду „о́хрисьтів", і „скрізь-скрізь" [1]).

А єсть такі (більше молоді: парубки, дівчата, мала дітвора), що зовсім не ходять до церкви, а як почують, що задзвонили „на-досто́йно" [2]), так мерщій з'одягають ся і йдуть на річку, на „йорда́нь", і ждуть, поки поприходять з церкви з „о́христами".

Коло Павлівської станиції переживає дуже багато хуторян; так сї хуторяне приїздять просто до річки своїми нетичанками та повозками [3]). Кожен з хуторян стараєть ся стати поблизче до річки, щоб, як посьвятять воду, мерщій набрати та й податись до-дому. Сих хутірських повозок понастановлять по всїй вулиці, від церкви до самої річки.

Як почне „батюшка" купати у воді хрест, та сьпіваки засьпівають: „Во Іорданї", сотня козаків, що стоїть поодалї з'одягнута в парадне убрання, стріля з рушниць. Стріляють і поміж народом також з рушниць або з пистолїв та „лїворіїв".

Де-хто з панів та з „иногородців" пуська з рукавів принесених з собою голубів; щож до павлівців-козаків, то̆ вони не мають сього звичаю, найбільш уживаного в Катеринодарі і особливе в Ставрополї [4]).

Поки „батюшка" сьвятить воду, той чоловік, що вирубав хрест, продає крамарям свій деревяний чіп, котрий стремів у хрестї і не пускав води. Кажуть люди, як хто з крамарів купе той чіп, так цїлий год буде лучче од усїх торгувати і наторгує багато грошей: усї люди, що були на „йорданї", неодмінно приходимуть до його „в ла́вки" (в крам-

---

[1]) Спочатку в мене, замість слів: батюшка і дячки, було написано: „сьвященик" і „дяки". На се минї завважено, що слово сьвященик в Павлівцї не вживане: замість його кажуть: батюшка — коли хотять виразити поважаннє до панотця, і піп — коли кажуть з серцем або зо зневагою. Також слова дяк є виразом не поважання, словом дячок вживаєть ся в загальнім розумі. Про слова: панї, панянки сказано, що й вони не вживані в Павлівцї: їх заступають: ба́риня, ба́ришня, а поруч з ними: пан, панич. Вираз: з чуських є скороченим жартом: „Він не з простих свиней, а з чуських", себ-то з довговухих, з клапоухих, і тулить ся більше до простих міщан, що напускають на себе панство. Порівняйте росийску приказку: „Он ба́рін прі́роднай, благаро́днай: настухоф син, на ба́рскам дваре ста́римі качири́шкімі васьпітувалсї", або французьку: C'est la reine d'Antioche qui mange plus de pain que de brioche.

[2]) Як починають сьпівати у церкві: „Достойно і праведно єсть".

[3]) На санях припадає мало їздити зімою, а иньший рік і зовсїм не був санної їзди: трапляєть ся більше так, що сніг випаде разів зо три — з пять за зіму та на другий або на третїй день і ростане. По-заторік тільки підскочила така зіма, що санна їзда була без перерви через три місяцї; але такі зіми бувають „в ряди-годи".

[4]) Там для відзнаки голубам, що лїтають над „йорданем" густою хмарою і часом лаштують ся сїдати на голову епископови, чіпляють червони стрічки.

ницю) що небудь купувати. Чіп сей купують навзаводи: один дає, наприклад, десять карбованців, другий — пятнаднять, третій — двадцять і т. д. Кажуть, як коли то ціна тому чопові підскакує до пятидесяти карбованців. Розумієть ся, чіп візьме той, хто дасть більш од усіх грошей. Иноді за той чіп і побють ся. Один купець придбає чіп та тільки що візьме його від хазяїна, коли сусіль хто-небуть як штовхне його під лікоть, він і випусте чіп той до-долу, а там і „шукай вітра в полї“: той ногою вдаре той чіп, той ціпком, а як хто так ще підніме та далї кине. Нещасний купець лаєть ся, кричить, благає, щоб йому знайшли та звернули чіп, тільки він уже не впаде до рук купця: його хто-небудь підхопе та знову продасть ще кому небудь з крамарів. Тодї нещасний купець прискіпаєть ся до того, що стояв коло його ззаду, і вони, коли не побють ся, то вже неодмінно добре полають ся.

Понаберавши води на „йордані“, люди порозіходять ся з нею до дому. Тию водою однаково, як і на голодну кутю, кроплять у хатї і на дворі скотину і все иньше, пять воду сами, і тодї вже сїдають обідати.

Учорашню і сьогоднїшню воду зливають в чисті кріпкі пляшечки, затикають і заберегають через увесь рік по чуланах, (коморах), будках [1]) погрібах то-що для вживання від хвороб, для бджіл і для иньших потреб. Як хто захорує, його збрискують сию водою і дають напити ся: коли так зроблять тричі, то хворий, кажуть, неодмінно одужає.

Іван Хреститель, 7 січня. Сей день празникують, і нічого не роблять. Сим саме днем кінчать ся різдвяні сьвятки і „сьвяті вечори“; а єсть такі, що вже дуже розгуляють ся та розпіячать ся, що й на другий день, 8 січня, не роблять, а празникують: кажуть: „У сей день Різдво було, так гріх робить!“

Подавані тут відомости вистачив менї павлївський козак О. Пі-нь, 25-літ, а додатки до сих відомостей Павлївці-ж: Б ч, Са-ло і Ча-ів.

Чорноморія, 3 квітня 1895.

---

[1]) Будкою зветь ся зроблена з „комишу“ та обшпарована глиною і покрита „комишем“ же (очеретом) або соломою невеличка комора (так звана „турлучна“) на чотирі кутки, з одним вікном (дїркою) а більше без вікна. Тепер будки вже виводять ся: замісь них становлять тепер „вимбарі“. А в тім „турлучні“ та „саманні“ (глиняні) хати та иньшу будівлю можна постерегати в досить великім числї не тільки по станицях, але й у Катеринодарі.

Галицькі народні казки.

В Берлині пов. Бродського із уст народа списав

ОСИП РОЗДОЛЬСЬКИЙ.

(Впорядкував і порівнаня додав др. ІВАН ФРАНКО.)

Отсе, що тут друкуєть ся, се тільки частина богатої збірки устної людової словесности, яку в остатнїх роках згромадив молодий і вельми пильний та старанний збирач, д. Осип Роздольський. Дещо з тої збірки було вже напечатано в „Житю і Слові“; тут подаємо вибір казок, з гори зазначуючи, що навіть сеї категориї творів ми не вичерпали із сеї збірки, а зовсїм лишили на боцї новелли та гумористичні анекдоти, легенди, оповіданя про особи і подїї історичні і т. и. Надїємось, що матимемо змогу в недовгім часї опублїкувати й решту сеї збірки і хоч таким способом виявити признанє для працї шановного збирача.

Нехай нам буде вільно сказати тут кілька слів про резони нашого подїлу устної прозової словесности людової. Лишаючи на боцї всякі філософічні подїли сеї словесности після змісту (найширший подїл того рода, уложений М. Драгомановим, гл. в передмові до єго збірки „Малорусскія народныя преданія и разсказы, Кіевъ, 1876“) ми держимось далеко скромнїйшого та заразом простїйшого подїлу по формам лїтературним. Головними з таких форм ми вважаємо:

1) Казку, т. є. оповіданє, в якім дїйсність перемішана з чудесним елементом, так що цїлість являєть ся свобідним виплодом фантазиї, без нїякої побічної, церковно-моралїзуючої цїли. Оповіданя сего рода, невірно названі деким „оповіданями мітичними“, майже всї завандрували до нас із далекої чужини, з Азиї та Єгипту

і являють ся, як про се легко переконати ся з порівняного досліду, калейдоскоповим пересипуванєм та комбінованєм досить нечисленних мотивів.

2) Легенду, т. є. оповіданє, в якім дійсність також перемішана з чудесним, але взятим з обсягу виображінь і вірувань церковно-релїгійних. Цїлість має звичайно глубшу основу етичну, моралїзуючу або філософічно-релїгійну. І сї оповіданя, всї без виємка, виплоди не нашого национального грунту, а переняті нашим людом із лїтератури християнської, біблїйної, легендової та єретицько-апокрифічної, хоча досить часто являють ся в переробках, доконаних на нашім национальнім грунтї під ріжнородними впливами культурно-історичними.

3) Новеллу, т. є. оповіданє без примішки чудесного елементу, основане на тлї побутовім, часто переняте тенденциєю социяльною, рідше национально-полїтичною або церковно-конфессійною. І ті оповіданя в переважній части — міжнароднє добро, що разом з певними культурними течіями переходить від народа до народа і буває більш або менше докладно приноровлене до обичаїв, обставин і поглядів даного народа.

4) Фацецию (анекдот), т. є. коротеньке, звичайно гумористичне оповіданє, якого суть становить звичайно якесь одно спостереженє, часто гра слів, незвичайний оборот мови, прозвище і т. и. По свойому характеру і тенденциям сї твори близько підходять до новел, і хоча й між ними багато елементу міжнародного, вандрівного, то все таки локальний колорит в них далеко сильнїйший, нїж у новеллах і певно між ними найде ся далеко більше виплодів нашого рідного поля, нїж між новеллами.

5) Оповіданя мітичні, в яких говорить ся про явища і постатї фантастичні, та такі, що становили або й досї становлять предмет живого віруваня люду (чари і чарівники, злі духи і т. п.). Звісно, називаючи ті оповіданя мітичними, ми мусимо з гори звернути увагу на те, що для питомої, прасловянської чи праруської, дохристіянської мітолоґії в них найде ся дуже не багато матерiялу; може бути, що якесь зерно такої мітолоґії в них і є, та не треба забувати, що воно виросло на буйній ниві міжнародньої середньовічної, варварсько-християнсько-сектярської мітолоґії, і вилущити наше питомо-национальне зерно з тих чужих шкаралющ дуже часто буває майже зовсїм неможливо.

6) Оповіданя про особи, події та місцевости історичні, нїмецьким терміном звані заґами (Sagen). Їх вартість історична звичайно невелика або й зовсїм ніяка. Натомість часто до

звісних історичних осіб або подій причіпляють ся мотиви казкові, легендові, новелїстичні та фацецийні (що до остатнього пригадаю популярні у нас оповіданя про пана Каньовського). Та інколи в тих оповіданях кристалїзують ся в беллетристичній формі погляди і осуди люду про певні історичні особи і явища і в такім разї ті оповіданя мають дїйсну вартість як причинки до характеристики впливу даних подій і осіб на народ (гляди нпр. оповіданя про цїсаря Йосифа II. або про конець Люблинської Унїї у Львові, в Житю і Слові III, 228, 235.)

7) Байки звірячі, притчі і апологи, т. є. короткі оповіданя, звичайно морального або загалом дідактичного змісту, в яких героями являють ся звірі або иньші неодушевлені річи. Се твори також переважно чужого, книжного походженя.

Коли до сего додамо ще такі твори, як приповідки та образові обороти мови і такі твори, що стоять на границї між поезиєю і прозою, як ріжні апокрифічні молитви, примови та формули, то будемо мати вичерпаний увесь скарб устної прозової словесности людової.

Др. Іван Франко.

1. Подоріж до сонця.

Буў йіден вандроўний. „Хо́чу йти ў сьвіт, прахтикува́ти, йак со́нце хороше́ схо́ди і йак спочива́йи". Али йде — здибайи ме́лника, стойі́т на мо́сьты. „Де йдеш?" — „Йду до со́ньцьа, прахтикува́ти, йак воно файно схо́дит". — „Скажі́ть там за ме́ни: мивы́ ду́жи біда́. Три ками́пы́ йде, а йа жаде́н хльі́ба". — Кае: „Йа скажу́". — Али йде, йде, йде — вихо́ди дыі́ука, сьльіпа́. — „Де ви йдете́?" Кае: „Йа йду до со́ньцьа". — „Скажі́ть там за ме́не, жи йа така́ сьльіпа́". — Кае: „Йа скажу́". — Али йде, йде, йде — бйі́гь сьа гора́ з горо́йу. І не мо́же перейти. — „Де́ ти, — кае — чоловічи, йдеш?" — „Йа йду до со́ньцьа, йак ўоно́ хороше́ схо́дит і йак спочива́йи". — „Скажі́ть там за ме́не: до́ки ми бу́дим сьа бити?" — „А, йа скажу́". — Акура́т він прихо́дит — хати́нка стойі́т. І він прихо́дит до те́йі хати́нки — нима́ ныко́ўо, но-ті́лько ма́ти со́нцева. — „Сла́ва Бо́у!" — „Сла́ва на віки!" — „Шо́ ви ска́жити, що-сьти прийшлі́?" — „А йа́ хо́чу зна́ти, йак то со́нце схо́дит файно". — „Али йак воно́ прийде, йа вас ни ма́йу де подыти. Де́ б йа вас схова́ла? Али влы́сьти під пйиц". — Пйиц так ныби висо́ко стойі́т, ныби на тих

лыґарах (на штимпалььах) — і він сибі там влыз, піт ту пийц. І акурат приходит сонце. — „Е, де-сь ту уже шо-сь смерди́т тут-уо, душа йака-сь смердит!“ — А мати каже: „Ет, ти, сину, напахау сьа-сь цыли́й день по сьвіты, то тибі смердит“. — Дала йіму повечерати, він повечерау і льагайи спати (хто? питаюся. — Ныби Сонце). От він сибі заснуу, і мати льагла — і прокидайить сьа мати і кае: „Ти, сину, спиш?“ — „Ны, йа — кае — ни спльу“. — „А миныі такий сон, нибои, приснийу сьа: вийшоу мелник і кае: три каминыі меле — а він хлыба жаден“. — А він каже: „А він таки буде жаден. Бо він майи три пси, — а він йиму хлыба ныґди ни дасьть жадному ыисти. То він таки буди жаден“. — І вони постишили сьа і зноу спльать. І вона зноу йиго прибуджуйи: — „Спиш ти, сину?“ — Кае: „ны“. — „А миныі такий сон присниу сьа: вийшла дыука, сьлыіпа, і казала: шчо уона сьлыіпа?“ — А він кае: „Вона й і буде сьлыіпа. Вона у недылььу до схода соньцьа, йак йа мау сходити, то вона мила сьа, у суботу вона ни мала часу умити сьа, у будний день. Вона убмивала сьа, йак йа но-тілько мау сходити, і вона миныі зальльала вочи, вильала миныі ті помийі в вочи.“. — Али вони постишили сьа — і мати прибуджуйи зноу — „спиш, сину?“ — Кае: „ны“. — „Гора з горойу — миныі приснило сьа, такий сон: — гора з горойу бийить сьа“. — Він до нейі каже: „І буде сьа бити, аш поки вона кого ни забийи“. — Али уже, він уже на-зад йде, до своуо крайу. Йде на-зад і й акурат прийшоу до тейі гори. Бийуть сьа — перевертайуть сьа! Він перейти ни може, бо дорога йи — а вони бийуть сьа на дорозыі. — „Був-ісь там, у соньцьа? доки будим сьа бити?“ — Кае: „буу“. — „Ну, скажи-ж миныі!“ — „Йа скажу, али перепусьтыіть мине на тамтой бік“. — Вони перестали сьа бити, і він перейшоу на тамтой бік. — „Ну, кажи, йак буде?“ — Каи: „Будити сьа бити, аш поки кого ни забийите“. — „Ко-б йа була знала, то-б йа і тибе була забила! Чикай дупіру, йак хто буде йти зноу....“ — Приходит — стойіт та дыука сьлыіпа. — „Споминали-сьти там за мене?“ — „Споминау. Будись сьлыіпа, поки ни умреш. На шо-сь у недылььу мила сьа і до схода соньцьа вильала-сь той купель?“ — Але він йідо — стойіт той мелник на мосьтыі. — „Ви уже повертайити на-зад?“ — „Повертайу“. — А споминали-сьти там за мени, шо йа вас просиу?“ — „Споминауім. Али казау: майити три пси — йак будити хлыіб печи, шо на самий перед усаджайить сьа у пийц, і той хлыіб добути і роскройіти йиго на тройи і тим псам дати, по порцийі. То хлыба буети мати, шо не будети мати де подыіти“.

(Записано від госп. Гандруха Кравіцкого 1894 р.)

Основа сеї казки війшла в казку про Марка Б гатого, записану Ігнатієм з Никлович (Игнатій зъ Никловичь, Казки. Львовъ 1861, стор. 39—44, передруковано у М. Драгоманова, Малор. нар. предапія и разсказы, стор. 329—332). Обширну літературу, що вяже ся з сею казкою і ріжними еї паростями, звів до купи і розібрав по майстерськи М. Драгоманов у своїй статї „Славянскитѣ сказання за рождението па Константина Великий (Сборникъ за народни умотворения, наука и книжнина. кн. II, 132—184; III, 206—246). *I. Фр.*

2. Чоловік без страху і упир.

Бу́ў сибі такий йіде́н хлоп на сьві́тьі, жи він ни знаў, шчо то йист біда́ і страх. І гово́ри сам до се́би: „Піду́ йа — ка́же — ў сьвіт, а бу́ду шука́ти, чи йи межи льудьми́ біда́ йі страх“. — Взьаў сибі то́рбу на пле́чі, па́лку ў ру́ки, і йде село́ віт села́ і питайи страху́. Прийде до села́, пита́йить сьа: „Чи нема́ шчо тут де ново́го?“ — Так він іде́ да́льі. Прихо́ди до дру́о сила́, зайшо́ў до коршми́, ка́е: „Дзьинь до́брий!“ — Ті вітказа́ли: „До́бре здоро́ульа!“ там, йак то у жиді́ў. Але жиди́ пита́йут йиго́, звітки він (жид за́ра на сам пере́д пита́йи); шчо́ ви тут ро́бите і за чим шука́йите? — так жиди́ ка́жут до не́го. А він ка́же: „Йа ходжу́ по сьві́тьі і шукайу, шчо йист біда́ і страх“. — І жиди́ йіму роска́зуйут, йакий тут йи ў сильі страх“. „В нас ф сильі хо́ди шчо-сь по но́чах і ду́си льу́ди і висиса́йи з них кроў. Тейі но́чі пере́йшлойі ў нас ґоспо́дар маў йідно́го си́на і шо-но́ бу́де то́му три недьі́льі, йак йиго́ вжени́ў, і вони лежа́ли вбо́йи ў комо́рі і поме́рли“. — Він ка́е: „До́бре, покажі́ть миньі́, де́ ті ґосподарі́ сидьа́ть“. — За́ра йиго́ запрова́дили до те́йі ха́ти, показа́ли йиму́ тих двойи молодьа́т, жи поме́рли, він подиви́ў сьа на них і ка́же до тих стари́х: „Ви йіх ни хова́йти, йа за́ўтра ра́но прийду́ до вас, і у́ни бу́дут живі́“. — А сам пішо́ў да́льі. Прихо́ди на цвинта́р ў но́чі, сьіў сибі на гро́бі і сили́т і ду́майи: „Ка́жут льу́ди, жи на цвинтарі́ йист страх, а йа ни ма́йу жа́дноо страху́“. — Але так в но́чі коло десьа́тойі годи́ни слу́хайи — хто-сь іде́ до не́го. Але він ни ма́йи страху́ с то́го. Так ди́вить сьа — пішо́ў гет до села́. А він стаў та й іде́ да́льі на цвинта́р. Пішо́ў ме́жи гроби́ і ди́вить сьа: йідна́ йа́ма ростворана йи. Вльіва́йи до те́йі йа́ми, ростворайи тру́мну, ўльіза́йи до сере́дини і лежи́т. А у́се страху́ ни ма́йи. Так прихо́ди так ко́ло одина́йцьатойі то́й зі сила́, жи ви́льіз з йа́ми і пішоў на село́ души́ти, стаў коло йа́ми і пита́йи: „Хто́ там йист ў йа́мі?“ — А тамто́й в йа́мі відзива́йить сьа до не́го: „Шчо́ тибі до тоо, хто тут йист! Скажи́ миньі, де-сь ходи́ў, то йа тибі скажу́, хто тут йист, і пушчу́ тебе сьуди́. Ну, йак ни хоц сказа́ти, то не пушчу́!“ — „Пусти́!“ — „Ни пушчу́, аш по́ки не ска-

жеш, де-сь ходи́ў!“ — А йімў ўже час прихо́ди, дванайцьата годи́на, тре хова́ти сьа, півень васьпіва́йи. — „Пусти́, тепе́р скажў!“ — „Перше скажи́, тупі́ру пушчў“. — Йа ходи́ў на село́, тамте́йі но́чи двойи молодьа́т задуши́ў, а те́йі но́чи ходи́ў — в них кро́ў смокта́ў“. — „До́бри, зьі-сь сказа́ў, тепе́р не пушчў. Йак миньі ска́жеш, шчо́ йім зробити, жи-б вони ўста́ли на-за́д живі́, то йа тибе́ пушчў“. — „Ньі, не скажў!“ — „Йак не хо́ц сказа́ти, то не пушчў“. — Так то́й скрути́ў сьа мо́цно, жи ўже час прихо́ди йиго́ — припада́йи до те́йі йа́ми, ни може йак увійти́! — „Скажў тибі тепе́р ўсьу пра́ўду, пусти́, то йа тибі́ скажў!“ — „Ну, пе́рши миньі́ скажи́!“ — Так він йімў роска́зуйи: „Підеш, йа буду йти до йа́ми, до те́бе, а ти зла́пайиш мине́ за чупри́ну і ви́рвеш де́віть волоскі́ў з ме́йі голови́ і пі́деш до них, до тих двойи молодьа́т, пітпали́ш йіх під но́сом йім, і вони́ поўстайу́т“. — „До́бре, жи-сь миньі́ сказа́ў, йа тиепе́р тибе́ ни пушчў! По́ки миньі́ ни ска́жиш, шчо́ тибі зробити, жи-би ти ни ходи́ў по но́чах, не роби́ў льўдьам страхў і льуди́й не дуси́ў і криві не висиса́ў. Йак ни ска́жиш, ни пушчў“. — „Пусти́ мине́, то йа тибі́ роскажў!“ — „Роска́зуй!“ — Так зачина́йи він роска́зувати йіму — „За́ўтра ў полўдинь, одина́йцьаті годи́ньі, пі́деш до ксьо́ндза і ска́жеш ксьо́ндзови, жи-би йшо́ў с тобо́йу на цвинта́р і мій гріб запеча́туваў — то йа ни бу́ду вйи́нци ходи́ў і льуди́й дуси́ў. А ти во́зьмиш де́вйіть колі́ў ўоси́кових і де́вйіть раз по де́вйіть зере́н ма́ку і'пси́пиш*) мене́ доўко́ла ма́ком і заби́йиш тих де́вйіть колі́ў коло мо́го гро́бу ўоси́кових“. — Так той хлоп вильіза́йи с тру́мла і ка́же до то́го: „Ходи́ сьуда́!“ Так то́й скок до йа́ми і хтьі́ў сьа схова́ти ху́тко ў тру́млу — той зла́паў йиго́ за чуприну і ви́рваў по́ўну жме́пьу воло́сьа (с то́го опи́ра). І забера́йить сьа і йде до села́. Прихо́ди під вікно́ і пу́ка́йи, кли́чи. Так вихо́ди слуга́ і пита́йить сьа йиго́: „Чоо ви хо́чите?“ — Він ка́же слузьі: „Йист йіго́мосьць у до́ма?“ — А слуга́ ка́же: „Йист, а́ле спльа́ть“. „Так йа хо́чу, жи-би іти́ до сере́дини“. — Так слуга́ ка́же: „Йа за́ра збуджў, то йіго́мосьць ви́йдут на двір“. — Прийшо́ў хлоп таки́ до поко́йу і ка́же: „Сла́ва Ісу́су!“ — Ксьо́ндз вітказали: „Сла́ва на віки!“ — і пита́йить сьа: „Чого ви хо́чите?“ — „Йа прийшо́ў до йіго́мо́сьцьа, ма́йу ма́ти ўза́ўтра по́гріб хова́ти — похова́йим йиго, а не бу́дем бра́ти за не́о гро́ші (ни бу́ди пла́тно)“. — Али ксьо́ндз ка́же: „Шчо́ за по́гріб, жи-би ни було гро́ші? Йа ни підў хова́ти!“ — „Йак ни пі́дете хова́ти, так на дру́гу ніч бу́дети ма́ти ў сильі таки́й стра́х, і витрафльа́йи ко́льійа са́ме до ва́шоо до́му“. — Так ксьо́ндз пита́йут: „А ў котрі́ годи́ньі пі́дим?“ — А він ка́же: „Перед полу́днем, одина́йцьаті. А йа йду типе́р да́льі від ва́с“. — Прихо́ди до то́го ґоспо́дара, де тих двойи мо-

*) Обсиплеш.

лодьа́т лежи́т, і зачина́йи роби́ти з ни́ми той ґешефт. Запа́льуйи тих де́віть волоскі́у̂ воло́сьа на чирепку́ і у̂пкрути́у̂ до-ко́ла три ра́зи пальцем свойи́м, поста́виу̂ коло ни́х, около́ голови́, і дму́хайи, жи-би йшо́у̂ той дим йім під ніс. І ди́вить сьа на них, чи у̂они́ будут у̂става́ти. Али ди́вить сьа: ру́хайи руко́йу, ру́хайи ного́йу, зачина́йи ди́хати, підво́ди го́лову і — у̂ста́йут. І йідно́ до дру́го говори́т, ка́е: „То топіру-сьмо спа́ли мо́цно, же аны́ ра́зу не прики́нули сьа! Бли́сько дивйа́та годи́на, а ми́ спимо́!" — А то́й чоловік роска́зуйи йім (жи ни зна́йи, шо то стра́х): „О, спа́ли-сьте, а́ли на ві́ки!" — Так ті старі́ обо́йи у̂ты́шили сьа і прийма́йуть йиго́ за сво́о ба́тька. І пита́йуть сьа йиго, шчо-б він хты́у̂ за то́, жи йіх ды́ти вітхорони́у̂. А він йім ка́жи: „Ны́ц не хо́чу від ва́с, тілько два злі́тники (йак то були́ пе́рши гро́ші), бо йду да́лы в доро́гу, роби́ти кіне́ц". — І прихо́ди до ксьо́ндза, ка́же: „Ходы́м, пі́демо похова́ти то́го у̂мерло́го, дру́гій ра́з бу́дем йиго хова́ти. Ви́ хова́ли йиго ра́з, а́ли ни по пра́у̂ды, а ми́ типе́р буде́м у̂би́два, похова́йим йиго по пра́у̂ды, жи-би́ ни ходи́у̂". — Пішли́ до це́ркви, зьа́ли́ кропи́ло, сьваче́ну во́ду, і йдут на цвинта́р хова́ти той по́гріб. Так він іде́ у̂пере́д, а ксьондз за ним. Прихо́дьать на цвинта́р, до то́го гро́бу — і той гріб йист розтво́раний, роски́даний. Так бере́ ксьо́ндз сьваче́ну во́ду, кро́пить і ки́дайи штйри ра́зи землы́, а він лы́зе до йа́ми, бйи дев'йать вcovíкових колі́у̂, і си́пле надоу̂ко́ла ма́ком. Йак він но зача́у̂ 'сипа́ти ма́ком, так зача́у̂ тамто́й до не́о говори́ти: „Та́к ти миныі ро́биш!" — „Так ма́йу тибі́ зроби́ти, жи-би-сь по но́чах ни ходи́у̂ і льуди́й ни дуси́у̂ — типе́р бу́диш ту́т лижа́ти і твойі́ ко́сти бу́дут робаки́ смокта́ти!" — І вилы́за́йи з йа́ми і закида́йи йиго́. Заки́дау̂ і йдут с ксьо́ндзом до до́му. Так ксьо́ндз пита́йут йиго́: „Шо́ то йист за шту́ка, жи у̂жи де́вйіть лыт, йак йа́ йиго похова́у̂, а він до те́бе ни́ны говори́у̂?" — Так то́й росповіда́йи ксьо́ндзови ту́йу сто́рийу. — Так ксьо́ндз закли́кау̂ йиго́ на сьныда́ньа — йак посьны́дали, так ксьондз пита́йут: „Шо́ ви хо́чити за ту услу́гу?" — А він ка́же: „Ны́ц не хо́чу, но-тілько два злі́тники". — Зьа́у̂ два злі́тники та й пішо́у̂ да́лы у̂ доро́у, шука́ти страху́. Іде́ доро́гойу і здиба́йи — три музи́ки с цимба́лами йдут нису́т цимба́ли. Так він пита́йить сьа йіх: „Де ви йдите́?" — А у̂они́ йіму́ ка́жут: „Ми йдем нидале́ко до сусы́дноо сила́ (йак у̂от село́ при силы́, йак у̂от Бе́рлин Йа́зліу̂чик – то у̂же сусы́дни) — на висы́льа". — А ті музи́ки пита́йуть сьа йиго́: „Де ви́ йдете?" — А він ка́же: „Йа́ йду у̂ сьвіт, шука́ти страху́". — А у̂они́ ка́ут: „Ет, шо́ то страху́ найти́! От, нас йіде́ штйри (у̂у̂же́ з ним раху́йут) — то мо́на діста́ти страху́ у̂от йак горі́х роскуси́ти". — І йдут да́лы гости́нцем і бе́сыдуйут. Гости́нец бу́у̂ ви́саджаний дереви́нойу — і йіде́н музи́ка ка́же до не́го, до то́го подоро́зьного: „Йа хо́чу йти на сто́рону, а ви́ потри́майте мойі́ цимба́ли". Взьа́у̂ подоро́зьний цимба́ли

в руку і йіде по-над деревинойу. Деревина мала галузьа дуже нисько — торкнули галузьа цимбали по струнах, струни затрумкали моцно, — подорозьный зьльакау сьа і умер. І так закінчиу свойи житьа зі страхом.

Записано від господаря Юрка Соколовского в Берлині, в 1893 р.

Подібний мотів гл. Grimm, Kinder- und Hausmärchen I, N. 4. Не дуже численні варіанти сеї казки з европейських та азіатських збірок звів у купу і порівнав Коскен (E. Cosquin, Contes populaires de Lorraine II, 253—263). *І. Ф.*

3. Чудесна мошенка.

То буу сибі такий хлопець бідний, він у пана стау овець пасти, на службу. Дау йіму пан той погобідати, хлыба кавалок і казау наймитови другому випровадити його де, жи-б він знау, де віуцы пасти, на лан. І він ті віуцы пасе сибі на польі, але дивить сьа так, далеко: ходьать други віуцы, череда, і дуже далеко поросходили сьа йідно від другого. Али приходит до него дыід, до тоуо хлопцьа, і кажи: „Жжини мині доукола ті віуцы до купи, бо йа — кае — старий, ни можу йіх доукола обійти“. Але той хлопець з батогом йак обійшоу доукола них, збиу йіх до купи. Кае: „Шо-б йа тибі, сину, подаруву за ту штуку?“ — А він кае: „А йа знайу шо? шо дасьте, то те буде“. — „Йа ти дам таку мошеночку — а дайу тибі порозьньу — а йак схочеш гроші, нейу потрасеш, та й гроші зара будут“. — Та й той хлопець зрадуву сьа, пішоу до свойіх овець, позавертау, і пробуйи ту мошенку, чи будут гроші. Потрас нейу — майи поуно; висипайи у шапку — самі червіньцы. Але він не майи шо робити: буду трасти кілько... поуну шапку шо-б натрас. — Трасе зноу натрас поуну шапку і не майи де подьіти. Найшоу кіньску голову, насипау туди тих гроші і законау під межейу. — Йак коли прийду, то йа йіх возьму. — Аж він ті віуцы заньау і пригнау до пана, повечерау і льіг сибі спати. Али спит і думайи, кае: „Йа уже заутра ни жену уовец, йа уже буду повертати до своуо батька назад, до дому“. — Забрау сьа рано і вибрау сьа, шо пан ни знау навіть, фтьік. Пішоу там на те поле, де він сховау ті гроші – не майи де подьіти йіх; по кишеньах пороскидау, за пазуху, забрау усьі гроші. Приходит до батька — батько бідний, хатинка така, йак та-уо Мазепова*). Але йіму уже устид робить сьа, шо він майи дужи уобдерту хатину. Кае батько: „Ни майу хлыба“. — Він викинуу гроші: „Ідьіть, купіть, а бй

*) Микита Рицар, з прозвищем Мазепа, господар у Берлині. *О. Р.*

буў хлыіб. Уже хлыіб майи, ще на приварок муки пшенийшнойі — викинуў гроші шче на муку́. Те й він так сибі вийшоў на двір те й так думайи, і виньаў ту мошенку і каже: Шо-би миныі такий палац стаў мальований, аш шо-б усыі здивували! — А палац стаў на тих мйастах такий, шо квіти різьныі, на три пльонтра (то уже Господь Бог ў ті мошеньцыі буў, бо то сьватий отец Миколай даў йіму), вікна доўкола стали чисто зальізні! А він зноў трасе мошанкойу, трасе зноў: Шо-б миныі такі стали коныі, коныі с каритойу! — Так він уже хоче йіхати на зальоти — уже майи мур, гроші майи, уже звичайно Пан-біг йиму уже даў — під гіншого цара, до крульа, за воду. Але він запраг ті коныі сибі і йіде. То він йіхаў до води, а водойу йак пойіде? Виньаў мошенку, затрас тейу мошенкойу: А-би миныі зальізний міст стаў! — І зальізний міст стаў на-дух. Али він прийіхаў до тоўо пана, до тоўо крульа. Али той круль вийшоў на двір, дивить сьа по коньах: поубирані файно — запрошуйи йіго до покойу. От він там дайи йіму пити там, йісти і питайить сыі йиго: Вітки пан йи? — Али він йиму сказаў, вітки він — але він каже: Йаґ-же пан сьуди міг зайіхати, коли тут дороги нима до мени? — Но він кае: Йаґ-же нима дороги? А йак йа прийіхаў? ʼбо йа піз дороги йіхаў? — Али він до него кае: Но, йа уже знайу, шо то йака-сь штука йи. Звіци с того боку можи до мени зайіхати, хто хоче, але звіци, звітки пан, то ни може на жаден спосіб. — Но, та й вони там то роспитали сыі там, чо він хоче, він йіму сказаў. — От, каже — йи, йи, йа майу доньку. Ану тут йійі закличте, нехай пан подивить сьа, чи сподобайи, чи ныі. — Приходит. Убрана файно — варт подивити сьа. Но, йа дам свойу дочку за тебе, али так, йак до мени йи ті морп, шоби-сь висадиў садовину тим боком і тим боком, від мени аж до себи; і зарас шо-би-сь висадиў і зара шо-б зацвила (багацько вимагайи) і зара шо-б зродило, шо-би йа йіхаў, зара йаблока були! — Али він уже с тим словом віт пана віт тоўо пойіхаў. Прийіхаў до дому і треба уже то... бере ту мошенку. трасе: Аби миныі садовина тим і тим боком була на-дух, і зара зацвила і зара зродила! — Але дивить сьа — уже йи! садовина йи і уже цвите і уже зродила! Запрагайи ті коныі уже зноў до карити і прийіхаў а-ж до того цара. — Праўда, йи! йак-ім казаў, і так стало сьа! — Но, уже тепер дам, уже йа ни можу ломити слово, коли ти поставиў сьа с тим! Йа-би-м сам ни постараў сьа так зробити! — І зара на-дух музики, росписаў листи по містах, по панах, там де він знаў, по свойіх (по фамільийі — додала стара Гананьыіниха), та й вже висыілльа робльать.

От по висыілыі він бере ту панну на пойазд на свій і йіде до своўо убійсьтьа. Та панна так дивить сьа на ту садовину, йаблока різьныі пахнут, такі шо а! Прийіхаў си до дому — палаци сподобали

сьі ййій, ше мудрійші, йак у ба́тька ў ййі́і! От она́ з ним була́ так мо́жи два, три дьньі, штйри, і вона́ йиго́ випи́туйи: Ві́тки ти жи́йиш? йаку́ ти ма́йиш профе́сийу? — Він ка́е: Миньі́ так Па́н-бі да́ў, йа ни зна́йу ньіц. — Али скажи́ миньі так пра́ўду, йак! Па́н-біг так ни дасьть, но тре́ба де-сь шо-сь роби́ти. — І він призна́ў сьа перед не́йу. Али воні́ польага́ли спа́ти ў ночі́ і ўона́ від не́го ту моше́нку фкра́ла (ого́, будь здоро́ў, с пра́зником! — сказала стара Гананьіниха). Йак ху́тко ўкра́ла, і ше ху́тши фтьікла́, до сво́го ба́тька. Али він прикида́йить сьа: та нема́ ййі́і! — і ма́цайить сьа до моше́нки — і моше́нки ни ма́! і пала́ціў нима́ уже тих! (бери́ батіжо́к, йди́ ўове́ц па́сти зноў! — сказав молодий Микола Кравіцкий, а стара Гананьіниха докинула: То так! Йак колй-сь Па́н-біг дасьть йаке́ до́бре, то ни на до́ўго!). — Али ўстайи́ ра́но — йиго ба́тько пита́йить сьа: А де твойі́ ті пала́ци подьіли сьа? — Па́н-бі миньі́ даў, Па́н-біг взьаў! (Ле́хко прийшло́ — ле́хко пішло́! — додав парубок Анто́шко Моро́з) Ну, ви та́ту... йа вандру́йу зноў, ўо-та́кже, йак вандрува́ў. — Забра́ў сьі, пішо́ў. Але пішо́ў аж на те мі́сце, де ті ві́ўцьі він па́с. Али ди́вить сьа: хо́дьать ві́ўцьі, йідна́ череда́ і дру́га. Але він ті ві́ўцьі пізна́ў, жи він йіх пас, али він пішо́ў сибі до тамти́х ўове́ць, шо він заверта́ў йіх. Прихо́дит: сиди́т дьід той сами́й. — А шо-ш ти, си́нку? Гара́с тибі́ з моше́нкойу з ме́йу? — Та гара́з, али ни на-до́ўго. А на́-шо ти таки́й дурни́й! на́-шо ти жі́ньцьі пра́ўду сказа́ў! Ну, ўже, нибо́жи, пропа́ло, ўже тру́дно, шо-би-сь те́йі моше́нки від не́йі ви́дер... Али ма́йу надьі́йу, шо ти ййі́ відбере́ш на-за́д. Тут піди́ до льіса, до то́ўо льіска́ возьди-во́, там над доро́гойу стойі́г йа́блоньа, і то невели́чка йа́блоньа, низе́нька. Там на ньі йи йа́блока, такі́, шо ньіґде́ нима́ — і ти тих йа́блок сибі́ нарви́, кі́лько мо́жиш доне́сти. — Али він пішо́ў. Прихо́дит до то́ўо льіска́ — запа́хли йіму́. Али-ж ди́вить сьа: йи. Він тих йа́блок зача́ў рва́ти — о́джи такі́ йа́блока йак гру́шки до́брі! Та й він йіх ви́рваў ві́сьім і ни мі донести А па́хнут ше дале́ко, йак іде́ш. Али той дьід йіму каза́ў: Йди ти та́м до то́ўо мі́ста, де ўона́ раз-уў-ра́з йи. Али перебери́ сьа так на-бі́дно ду́жи, лату́н так чо́рний і с тим пі́диш, с ти́ми йа́блоками. — Та й він прийшо́ў там до мі́ста, сьі́ў сибі́ під му́ром, ті йа́блока постави́ў, стойа́ть коло не́го. Али каза́ў: три дука́ти за йідно́ йа́блоко! — Али прихо́дит вона́ сама́ — він ййі́і пізна́ў, шо то його жі́нка, али вона́ не пізна́ла йиго́. — Шо́ ти, чолові́чи, хо́чиш за ті йа́блока? — Три дука́ти. — А мо́е буди ме́ньши? — То йідна́ цьіна́, три дука́ти йідно́. — Та й вона́ ви́ньала ту моше́нку, ви́ньала три та й дала́ йіму́. Али вона́ виймала, а він за моше́нку, ви́дер від не́йі, хапну́ў, тих йа́блок відрі́к сьа, йак пішо́ў межи му́ри, — пропа́ў. Она́ ўпа́ла посе́рид мі́ста та й кричи́т: Ґва́ут! — Він з моше́нкойу прийшо́ў аж до до́му — одже ше не ві́рит сам сибі́, шо він йі хапну́ў... А мо́жи ду́рно?

Мо́жи вона́ пішла́ до и́нших рук, та й вже мо́е ни бу́ли?... І він ві́ньаў сибі ту моше́нку, ви́йшоў на двір, стаў сибі ў такім куто́чку і бу́де пробува́ти, чи ўона́ бу́ди дава́ти гро́ші. Али потра́с не́йу — йи! по́ўна! ві́кинуў ті са́мі гро́ші, шо з ра́зу трас. От, хвали́ти Бо́га, шо йа діста́ў. Уже на-за́д до не́йі ни нойі́ду і ни бу́ду ньіц каза́ў на́віть. Та на-шо́ мины́ такі́ пала́ци! — йа сибі́.... ха́та про́ста шо-б була́ до́бра, хлыві́ до́брі, това́ру по́ўно шо-б було́ (то ўже по ґоспода́рски, но па́ньски ўже ны — замітив Микола Кравіцкий), че́тверо коний, вові́в два, і йа сибі ўоженьў сьа.... — І він сибі́ пішо́ў до ґоспо́дара, посва́таў і взьаў сибі жінку. Мужи́к до́брий.... і сибі жи́ли до сме́рти, та й вже по цьілі спра́ві. Та й поме́р — та й моше́нка пропа́ла! (Па́ны до ча́су була́, а біда́ то до ві́ку! — докинула стара Гананьі́ниха).

Від госп. Гандруха Кравіцкого зап. в марті 1894.

Паралелї гл. Аѳанасьевъ, Народныя русскія сказки II, 118—138; IV, 236—248; Hahn, Griechische und albanesische Märchen I, 109—114; Basile, Pentamerone, übers. von Liebrecht, II, 3—12; Шидди-Куръ, гл. XIII (перекл. в Этнографическомъ сборникѣ, т. VI.) *І. Ф.*

4. Чудесні конї.

Маў ба́тько три сини́; два му́дрих, а йіде́н ду́рний (та́ йак той Фра́нко Цего́лникіў). Під море́м маў поле, — там на тім по́лы посы́йали ишени́цьу, і ў де́нь та пшени́цьа ду́же була фа́йна, а ў ночі шо-сь при́йди і ску́си ту пшени́цьу (ньі́би зьісьть) чисто. Та й ка́жи ба́тько до то́ўо найста́ршоўо си́на, до то́ўо му́дроўо, кае: Пішо́ў-би-сь, си́ну, пішо́ў-би-сь на-ні́ч, мо́и бі-сь шо зла́паў. — Пішо́ў той син, тро́ха там поси́дьіў, поси́дьіў, сон йиго зморйў, заснуў; та й заснуў, та й пшени́цьу зьі́ло шо-сь, прийшло́, та й він ни знаў ні́чо. На дру́гу ніч пішо́ў дру́гій син, той му́дрий ше. Та́е заснуў, та й та́е ни знаў, шо зьі́ло ту пшени́цьу. А на третьу ніч кае той ду́рний: Та́ту, йа́ — кае — піду́. Ка́же: Йа му́шу зла́пати, шо то зьіда́йи ту пшени́цьу. — А ба́тько кае: та де́, ти такий ду́рний, де́ ти там.... шо́ ти бу́диш ві́дьіти! — Пішо́ў той ду́рний, пішо́ў там до то́ўо по́льа, там стойа́ла така́ йаблі́нка коло то́ўо по́льа. Він взьаў, ві́льіз на ту йаблоньу, і ни спаў, так сидьі́ў, аш прийшо́ў кінь з мі́сьацем. Прийшо́ў піт ту йаблоньу і стаў чу́хати сьі. Він помале́ньку так зача́ў злыза́ти, і всьі́ў на то́ўо коньа́ і прийі́хаў аж до до́му, с тим коне́м. І прийі́хаў до до́му, — і маў коньа́ ў до́ма тако́ўо сухо́ўо і він взьаў то́ўо коньа́, ви́гнаў так на ву́лицьу, а то́го пусти́ў до ста́ны фа́йного. На дру́гу ніч пішо́ў і зноў так са́мо ві́льіз на те де́рево. І прихо́ди ше кінь зі со́нцем, — прихо́ди зноў там до то́ўо само́ўо де-

рева і зачаў зноў чухати сьі. І він фсьіў зноў по-маленьку на него і ўже майи два. На третьу ніч зноў пішоў на те місце і прийшоў кінь зноў з зорőйу. І він зноў по-маленьку так на неўо, зноў ўхопиў сьі і прийіхаў до дому, ўже майи три коньі, такі йак.... — Али йіден цар росписаў листи по ўсьіх селах, по ўсьіх містах, і кажи: Можи-б такий йакий знайшоў сьі, жи-би на третьи пльонтро с конем вискок. Подаруйи йиму своўо половину добра і свойу дочку дайи за жінку. Али ті брати мудрі мали такі коники свойі, а той дурний таґ-жи маў. І батько каже: Йідьте ви ўбидва, може ви котрий вискочите. — А той дурний каже: Тату, йа пойіду. — А батько каже: Де ти, такий дурний, сину, куди ти там вийідиш! — А він кажи: Тату, ви ни дивіть сьі, жи йа дурний, а йа — кае — найхутше вискочу йак хто. — Али ті мудрі кажут: Ти навіть — ка — ни йідь, бо ти нам ўстиду наробиш, йак вийідиш такейу хабетойу, йак ти майиш, сухойу. — Али ті брати пойіхали, а він сибі пішоў до станьі, вивіў йідноўо коньа, зі сонцем, і подивиў сьі йиму ў вухо. Виньаў з вуха ўсьо на себи ўбраньа паньске, ў вусьі сидьіло, і ўбраў сьі і фсьіў на него, на тоўо коньа, і пойіхаў: А йак прийіхаў там, и но-тілько туди пригнаў, і зара там вискок с тим конем і хусточку передер, взьаў кавалок сибі, а кавалок йийі даў, панньі, і на-зад пойіхаў. Прийіхаў до дому, пустиў коньа до станьі, скинуў той мундур паньский і фсалиў коневі ў вухо, і ўбраў сьа те шматьа свойи, те бідне, і прийшоў до хати, сьіў і сидит. Прийіхали ті брати йиго, мудрі ті, і батько питайи: А шо там, сини? Заручили-сьти котрий — кае — чи ньі? — О — кае — тату, де там! Пан — ка — прийіхаў йакийі-сь такий, коньа — кае — майи с сонцем, — кае — 'к там но пригнаў, так вискок і хусточку передер і вже. -- А той дурний кае: То — кае — йа сам буў. — А они кают: Іди ти, дурний, ти с тейу хабетойу куди там вискок-ісь (виліз-ісь)! — А — кае — а-ну, йідьіть-но, брати, подивіть сьі, і ви, тату, йакі йа коньі майу! А ви мене — кае — дурним робите! — Али той цар росписаў, до него написаў: Жи майи таких три ўособі, жи чи він йіх побийи, йіден з двома головами, а другий с трома головами, а третьий зі штирма головами. Каже: Йак ти йіх побийиш, то мойу дочку за жінку возьмеш. — Так він дуже зажуриў сьі с того, каже: Де-ж йа можу побити таких, жи він майи три голові і штири! — Але пішоў він, влыз під міст, під деревйаний. Йіде той йіден з двома головами бес той міст, і но-тілько вйіхаў на той міст, і фпаў кінь і здох йиму (і згинуў на тім місци). Так він каже: коньу мій, коньу! чи ти — кае — ньіньки ни йіў чи ни пиў, чи бес того Попельуха майиш погибати? (А він писаў сьі Попельух, той). Та й кае: Вильізай-но, Попельуху, будемо сьі троха бити — кае. — Той вильіс с-під того моста, зачали сьа бити, і забиў йиго той Попельух, того з двома головами.

І взьаў, вльіс під другій міст, під зальізний. Аж надйіхаў зноў той с трома́ головами, і так са́мо, йак вйіхаў, і ўпаў кінь йиму́, і зноў.... і зробйў сьі неживий. Та й він зноў ка́же: Ко́ньу мій, ко́ньу! чи ти ни́ньки ни йіў чи ни пиў, чи бис то́го Попельуха́ майиш тут погиба́ти? — Ка́же: Вильізай-но ти, Попельу́ху, бу́дем войну точи́ти. — Той ви́льіз, зачали́ би́ти сьі, і той Попельу́х таки́ забйў і то̆уо. Вльіз зноў піт камінний міст, кае: Коби ше миньі́ то́го йідно́го! — Вльіз зноў піт той міст і прийіхаў зноў той зі штирма́ го́ловами, и но кінь стаў на мо́сьтьі, та й зноў ўпаў. Та й кае: Ко́ньу мій, ко́ньу! Чи ти ни́ньі ни йіў чи ни пиў, чи бес то́го Попельуха́ ма́йиш погиба́ти во́зьде ду́рно-пу́сто! — Вильіза́й, Попельу́ху, бу́дем во́йну точи́ти! — Йак той ви́льіз, йак зачали́ сьа би́ти, і то́й забйў зі штирма́ го́ловами ўже то́го, ўже ни міг рату́нку да́ти....

Записано від господаря Миколи Кравіцкого в 1893 р.

Паралелї: Игн. з Никловичь, Казки, 46—52; М. Драгомановъ, Малор. нар. преданія 262—267; St. Ciszewski, Krakowiacy, monografia etnograficzna I. 186—188. *І. Ф.*

5. Вдячні звірі.

Ма́ла ўдови́цьа си́на йідно́го і дала́ йіму два рі́ньских, й ка́же: Йди шо купи́ до міста, жи́би сьмо ма́ли шо йісти. Він іде́, йде, йшоў до міста, дивить сьі: бйи чоловік пса. А він до нео кае: За шчо́ ти йиго бйиш? йак майиш йиго би́ти на смерть, прода́й миньі́ йиго. — Ну, то купи́ сибі ў ме́ни, шо́ даси́ш? от, да́й миньі там кілька шу́сток та й бири́ сибі. — Той взьаў, даў йіму́ пйать шу́сток за то̆уо пса. Взьа́ў, заплати́ў і несе́ йиго до до́му. Здиба́йи зноў дрўўоуо чоловіка: бйи кота́. — Йак майиш йиго би́ти, прода́й миньі́ то́го кота́. — І да́ў ін за кота́ та́ґжи пйадесьат ґре́йцаріў. І взьаў та́ґжи сибі до до́му, несе́. Здиба́йи зноў.... ўже ма́йи то̆уо котика і песика, — здиба́йи зноў третього чоловіка на доро́зьі, йак ўже йде до до́му: бйи вужа́ чоловік. За шчо́ ти, — ка́же — чоловіче, бйиш то̆уо вужа́? прода́й миньі́ йиго́. — Йа його за те́ бйу, бо він мо́же кого укуси́ти. — Йак ма́йиш йиго би́ти, то льі́пши прода́й миньі́ йиго́ Ка́жи чоловік: Купи́ сибі. — От, шче ма́йу йидно̆уо рі́ньского, ўже-м купи́ў пса і кота́, шче й куплью̆ вужа́, бу́ди мойи цьі́ли ґоспода́рство. — Даў він за вужа́ та́ґ-жи пйадесьат ґре́йцаріў, пйадесьа́т шче йіму́ зіста́ло сьі — то йиго́ йідзе́ньа. Приньіс він то до до́му: пса, кота́ і вужа́. Ста́ла сьі з ним мати свари́ти: Йа тебе́, си́ну, післа́ла купи́ти шо йісти, а ти́ миньі, си́ну, накупи́ў таки́х дзьвіра́т йаки́х,

жи стра́шно у ха́тьі сильі́ти. Тако́го мо́жна злиба́ти де-бу́дь. Типе́р а́ньі йиго́ продаси́ш, ньі шо́ зро́биш з ним, і са́м йі́сти ни ма́йиш шо́. — Він то зіста́виў у до́ма і пішо́ў шче́ раз верну́ў сьі до мі́ста; купи́ў він псо́ви і кото́ви хльі́ба і взьаў, а ґьльа вужа́ купи́ў ґри́су. Купи́ў ґри́су і ўси́паў ў ді́шку той ґрис і тоўо вужа́ ўки́нуў ў ту льі́шку, ме́жи той ґри́с. І то́й ву́ж сидьі́ў так чи биз рі́к і той ґри́с йі́ў, і та́к йиго́ спа́с, таки́й сьі зроби́ў гла́ткий і вили́кий.... І той вуж сьі про́си й до не́ўо заговори́ў: Бери́ мене і неси́.... А то́й вуж то буў найста́рший віт ўсьі́х вужі́ў, він буў та́к йак кру́лем ме́жи ти́ми вужа́ми. — За то́йи, жи ти́ мине́ викупи́ў віт сме́рти, діста́ниш типе́р вили́ку надгоро́ду. Бери́-ж мене́ і неси́, там такі́ і такі́ го́ри йист в льі́сьі, йа вже тибі́ бу́ду пока́зувати, і мене́ тамті́ му́сьать викупити вужі́, бо йа́ йи́здим найста́рші́й. Бу́дут тобі́ дава́ти гро́ши, то ти́ ни бери́: бу́дут тибі́ дава́ти срі́бло і зло́то мішка́ми, кажи́: ньіц йа ни хо́чу, іно́ миньі́ да́йти той пе́рстинь, жи той вуж майи на сибі́ (с то́ўо вужа́ той пе́рстинь), то вони́ ни схтьа́ть тибі́ да́ти. Али ти́ верта́й сьі зо мно́йу на-за́д до-до́му: йа йиго́ віткупи́ў віт сме́рти, йа йи́го гудува́ў, сьі миьі той пе́рстинь сподо́баў, — то ўони́ тибі́ му́сьать да́ти. Бо йак во́зьмиш гро́ші мішо́к даду́т тибі́, то то́ бу́дут са́мі га́пьі; то ўони́ тибе — бу́диш іти́ до до́му, то на доро́зьі тибе́ зьідьа́ть. (Так до не́го каза́ў той вуж, шчо він йиго́ ви́гудуваў). Той пе́рстинь йак в ме́ни во́зьмиш, то буде́ш шчасли́вим: насади́ш йиго́ на па́лиц, йак ним пове́рниш, шо́ сибі́ зами́слиш, то то ўсьо́ бу́диш маў (так до не́го ву́ж говори́ў). Ти́-сь миньі́ зроби́ў до́бре, — так ка́же ву́ж до не́го — а йа́ тибі́ зроби́ў шче льі́пши. — От, хтьі́ли вже йіму́ да́ти той пе́рстинь з него. Йак той пе́рстинь да́ли йиму́, йак він насади́ў на па́лиц, і спогада́ў сибі́: Жи-б йа, йак йа прийду до до́му, — йи́здим таки́й бі́дний, і мойа́ ма́ма, то йак прийду до до́му, жи́-би-м маў йидве́ньа і питьа́. — Прийшо́ў ін до до́му: Та́к йак поми́слиў, і то́ ма́йу. — Типе́р ше поверну́ў пе́рстинь: Хо́чу, жи-б миньі́ стаў файний па́лац, таки́й, йак то пани́ ма́йут, гра-би́йове. — І стаў жи йиму́ та́ґжи таки́й па́лац, йак поми́слиў. Зроби́ў сьі ца́лком вили́кій пан, бо усьо ма́йи. Ма́ти сьі ди́вуйі: Си́ну, шо то йист такейі? — А ви́дити, ма́мо, ви́-сьти мине́ свари́ли, миньі́ так Бог даў. — І диву́йуть сьі на́віть йіму́ і ў тім сильі́ льу́ди, шчо перши буў таки́й бі́дний, а типе́р таки́м па́ном сьі зроби́ў.

Та й він ўже сибі так буў мо́жи з рі́к, шче ходи́ў кава́льиром. — А типе́р ўже сьі, си́ну, ўожени́, чого́ ш так бу́диш ходи́ти кава́льиром — йи́здісь таки́м па́ном бога́тим, чого́-ж бу́диш кава́льиром ходи́ти? — Та шчо́-ж, ма́мо, та йа́ про́стойі хло́пки ни во́зьму. — Взьаў той пе́рстинь, оберну́ў, і чу́йи він, жи там ў йидно́го кру́льа йист дочка́. І спогада́ў сибі так, зами́слиў, шчо йа́ йійі́ хо́чу взьа́ти за жі́нку. І йак той пе́рстинь оберну́ў, і ф ті́ хви́льі стаў він там, ў то́ўо кру́льа. Так той круль сьі

шчудоваў, по йакому він так до него зайіхаў — бо то було за морам. — Йак ти — питайить сьі круль тоўо — йак ти сьуда дойіхавись до мени? — Йа де схочу, то йа можу іти і йіхати. — Кажи, так до него той круль: То с теби йист йакийсь великий фильозоф. Ну, йак ти йи такий фильозоф, а хочиш мойу дочку взьати, то йа дам за теби. Али зроби-ж миньі так: вимуруй-жи миньі такий мармуровий палац за двайцьіть штири годиньі, то йа дам за теби свойу дочку. — Він той перстинь обернуў і так сибі замислиў, і ў ті хвильі стаў палац мармуровий. Минуло двайцьіть штири годиньі, він пішов і замельдуваў тому крулеві: Вже йист готоў. — Той сьі круль аш шчудоваў: Шо то йист за комедийа, шчо йа йиздем круль, майу свойи войско, то миньі треба такий палац муровати без десьіть льіт, йак він поставиў за двайцьіть штири годиньі? Ну, то-сь зробиў, шо-м сибі казаў — так кажи круль до тоўо своўо зьатьа — типер йа шче хочу, жиби шче миньі було.... до тоўо палацу злотий бурок, то допіру дам за теби свойу дочку. — Той перстинь взьаў, обернуў, і сибі так замислиў: Жи-б миньі ў ті хвильі стало (злотий бурок). — I вже мусьіў за неўо дати свойу дочку. — Мушу за неўо дати, бо він йист мудрійший йак йа — так той круль казаў. I зробили вони вже весьільа, і йіму сьі ни сподобало там бути. Взьали шльуб, і він сибі так помислиў: Типер — (обернуў той перстинь) — типер йа хочу бути с свойу жонойу на-серид моріў, жи би миньі стаў палац на-серид моріў, такий, жи шче жадин цар ни майи — так сибі замислиў. I так стало, йак він замислиў: палац на-серид моріў, і він стаў ж жінкойу. Уберкуў він зноў перстинь і сибі помислиў: Жи-би миньі стало кілька реґіментіў войска коло мени. — Стало коло него і войско, кілько він хтьіў. Типер вже йа сьі ни бойу ньікого. Стаў він льіпший, більший круль, йак йиго тесьть.... Він сибі заўсьігди ж жінкойу почуваў сибі ў покойу. Али жінка йиго стала питати сьі: Шо то йист такейі, ти йиздісь мій муж, типер скажи миньі праўду, ни майись сьі мине чого бойати, бо ти мій муж, а йа твойа жона. — Йак стала йиго просити, і він зьаў, сказаў праўду. Кажи: Йа майу такий перстинь, шчо йак йа ним поверну, шчо сибі замисьльу, то те майу. — I заўсьігди він тримаў той перстинь на руцьі, на палци. I той песик і котик таґ-жи, шчо він купиў, то таґ-жи були з ним, де він ішоў. Польагали вони ў ночі спати, і він заснуў твердо; ўзьала з него жона і той перстинь здерла йіму с пальцьа. I так сибі — ўже ўона насаділа на палец на свій і так сибі спогадала: Шчо-би йа була ў своўо отцьа на-зад — так сибі помислила. Та й він зістаў сьі но с песиком і с котиком. Прибудиў сьі він: нима ньіц, аньі войска, аньі жінки, но-тілько зістаў сьі с песиком і с котиком. Подивиў сьі він на руку: уже перстиньа нима! — О, типер йа зістаў ўже дупіру бідний! — Кажи до него песик і котик: Ни бій сьі, наш пани, ти-сь нас

відратуваў віт смéрти, а ми тебé відратýйимо шче. — Кáжи пéсик до кóтика: Усьадь.... йа бýду плисти, а ти ўсьадь на мéни і йа тибé бýду вéсти чприз мóри, аш туди́, де вонá йист, до йийі отцá, то ми ше той пéрстинь дістáнемо у нéйі. — Прийіхали вони́ чериз мóри, пес і кіт, і кáжи пес, вже йак прийіхали туди́, кáжи пес до кóтика: Знайиш ти шчо, злáпай-но ти миш. — Пішоў кóтик, злáпаў миш. — І іди́ ти, сьадь під порóгом з мишéйу і тримáй ў гýбі (А то бýло ў ночі.). Уна, та пáны, мáйи пéрстінь ў гýбі —, і слýхай, сиди́ піт порóгом — так казáў пес до кóтика — йак-но бýдиш слýхати, йак хто двирми́ ри́пни, бýди йишоў па двір, то ти йак найхýтши іди́ до покóйу іс тéйу ми́шойу, — ўнá той пéрстинь мáйи ў гýбі, та пáны — ти по ти́ху прийди́ до лíшка, і тéйу ми́шойу йі так потерни́ по гýбі, і вонá сьі збри́ди, скáи: тфу, тфу! цо то таки́ґо! — і той пéрстинь ўпадé йі з гýби на вéмльу, а ти йак пайхýтши хапáй за той пéрстинь і тисни́ сьі під двéри. Йак онá пльýнула, той кóтик ўхопи́ў за той пéрстинь. Онá сьі зі снý дýжи зльакáла сьі, стáла у покóйу кричáти, аш ті слýги почýли, прийшли́ хýтко під двéри: шчо то такéйі за кри́к? — А кóтик йак пайлýтши с пéрстинем утьíк на двір. А пéсик чикáў на дворí. Кáжи: Мáйіш? — Кáжи кóтик: Мáйу. — Ну, сьідáй типéр на мéни — так кáжи пес до котá — і йідьмо па-зáд до свóўо пáна. — Сьіў кóтик на пса іс тим перстинем; али ви́йіхали вони́ насéрид мóра, — питáйить сьі пéсик кóтика; Мáйиш пéрстинь? — Кáжи: Мáйу. — Йідут, йідут зноў кавáлок, кáжи: Мáйіш? — Кóтик хтьіў сказáти: мáйу — та й той пéрстинь ўпаў ў вóду. Ну, та й кáжи кóтик до пса: Та й вже фпáў миньі ў вóду. — Іди́-ж миньі типéр лáпай ри́бу і шукáй миньі тóўо пéрстинька, бо то ри́ба ўхопи́ла. — Йак стаў кóтик шукáти за тим пéрстином, питáти сьі ри́би іти́ глубóко ў вóду — кáжи ри́ба: Йа мáйу. — Йди з пáми на-вéрха, зо мнóйу — так кáжи кóтик до ри́би — той пéрстинь віддасíш, дістáниш вилику надгорóду, — Взьáли пес і кіт... та ри́ба підійшлá до горí, пéсик іс котóм взьáли ту ри́бу роздéрли й той пéрстинь добýли, і так йідут до свóўо пáна дáльі. Прийіхали вони́ до свóўо пáна. Питáйи сьі пáн: А шо, мáйити? — Кáжи кóтик: Мáйимо. І пан сьі дýжи ўтьíшиў, жи вони́ йімý на-зад дістáли йігó пéрстень. Насади́ў ін на пáлиц і тáк сибí поми́слиў: Шчо мойá жонá так минé побіди́ла, нех вонá до мéни тепéр прийди́! Уберну́ў пéрстинь й так сибí поми́слиў. Йіхала вонá до нéго, і він той пéрстинь обсрну́ў: Шчо онá миньí бýла вóрогом, шчо типéр нех вонá у мóрах пропадé, нех сьі вонá фтóпи! — Уже кінéц. Утопи́ла сьі за ту штýку.

Записано від кравця Юська Захарчука в марті 1894.

Паралелї гл. Аѳанасьевъ, Русскія нар. сказки II, 118—138 і IV, 236—248; Ciszewski, Krakowiacy I, 115—116; Вук Стеф Караджич, Српске народне приповјетке. У Беჩу 1870, ст. 10—14; Grimm, Kinder- und Hausmarchen I, 89—93; Hahn, Griechische und albanesische Märchen I, 109—114. *І. Фр.*

6. Молодильна вода.

То буў сибі йідéн круль. Маў три сини. Так він сибі казáў спросúти паніў, лúсти поросписуваў, шчо-б зьіхали сьа до нéо. Али він зробúў той баль сибі, пані позйіжджáли сьа, і кáже до них: „Шо-б то робúти, шо йа старий, а йа хóчу бýти молодий? Угáдуйти, йак то робúти?“ Али жáдного ни ма такóго і ныхтó то му ни збрóбит. Порузйіжджáли сьа пані ўже, і той найстáрший сúн кáже: „Татýньу, а-ж за мóрами йи така стýдньа і тáм йú такá водá; тéйі водú дістáти і ўумúти сьа, то бýди молодий. Али, татýньу, дáйти мины вóйска і грóші, то йа пойíду, то йа вам дістáну“.

Али взьáў він, дáў йіму вóйска і дáў йіму грóші, і пойíхаў. Прийіжджáйи він на мóри — йи три дорóзьі на тім мóри. Али міркýйи, на котрý дорóу брáти сьа йімý. Али він ўзьáў сьа на лыіву дорóўу. І йак він пóйíхаў, вúйіхаў по-сéрид мóра, водá стáла драгльáми, и він стаў і стойíт. Шо робúти — треба те вóйско цивільни вúтопити, а та старшинá то дістáнеть сьа з ним, бо не ма сконд годувáти тілько. Він стойáў на тих мóрах рік і два місьацьі і ни міг вúйіхати á-ны сьудú ны тудú, стаў та й ўже. Але той бáтько вúчекаў ўже... вúйшоў рік і два місьацьі, і роспúсуйи зноў лúсти по свойíх панáх, шо-б зьіхали сьа, и він сибі зноў баль бýде справльáў. Позыіжджáли сьа пані, там сибі пйут, йідьать, і він кáже: „Мóже з вас такий йи, шчо хто мóже знáйи, шчо-б чоловíк молодий стаў?“ „Жáден — кáже — ни знáймо“. — Уже ті пані зноў порозйіздúли сьа, ўже по тім бáльу, а той син кáе до нéо, той середýшчій, кáе: „Татýньу, йа пойíду, то йа вам ўже привезý. Дáйти мины вóйска, грóші, — йа йíду“.

Бáтько йімý даў вóйска, даў грóші, і він забраў сьа й пойíхаў. Прийіжджáйи на мóре — йú три дорóзьі. Але міркýйи: „На котрý то мины йíхати с тих, на тих три дорóзьі?“.. Але пойíхаў у серéдньу дорóгу. Йак він пойíхаў, залíхаў по-серед мóра тій застановúў сьа. Водá стáла драгльáми і йíхати ни мóжна. Стойáть. Шо будем робúти? трéба троха вóйска вúтопити, а ті старші дістáйуть сьа. Шо робúти — ўже стойáть рік і два місьацьі. Бáтько виглыадáйи, ўже рік, два місьацьі ўже — ни ма! Роспúсуйи зноў лúсти по тих панáх; зноў баль хóче спрáвити (за кýждим сúном мýсит справити, бо ўжú нимá). „Може хто межи вáми

йи, шо мо́жите знати, шо-би молоди́й стаў, вісьімна́йцьіть льіт стаў молоди́й?“ (А вже мое маў шісьдесьа́т — а він хтьіў молоди́й бу́ти!) — Вітка́зуйи до нео, шо ньі, ньіхто́ не помо́же. Йак Пан-біг ни помо́же, то ўже ньіхто́. Порозьіжджа́ли сьа пани́, та й той наймоло́тшій син кае: „Тату́ньу, йа пойі́ду, йа вам ўже привезу́. Али миньі́ да́йти во́йска шмат й гро́ші шмат“.

І він даў йіму́ во́йска, даў гро́ші, ін пойі́хаў. Йак він пойі́хаў, прийі́жджа́йи на мо́ри — йи три доро́зьі. Але й він сибі́ міркуйи: „На котру́ то миньі́ йі́хати?.. Але пойі́ду на пра́ву“. — Пойі́хаў на пра́ву доро́у. Так він пойі́хаў, пойі́хаў, і зайі́хаў посе́ред мо́ра, і йі́де да́льі — вже мину́ў по-се́ред мо́ра. Але так йі́де, по́ки до кі́нцьа́ ни дойі́де, на тамто́й бік. Прийі́хаў ін на тамто́й бік мо́ра, ўже во́ду перейі́хаў. Ди́вить сьа, стойі́т ку́зьньа на бе́резьі під мо́рами, і шо-сь там дзе́нька́йи ў ті ку́зьньі. Али він сам зьльіз, во́йско поки́нуў на тім, шо йі́хали, а сам пішо́ў до ку́зьньі до те́йі. „Слава Бо́уу!“ — „Сла́ва на віки!“ — Питайить сьа той кова́ль: „А вітки ви тут зайі́хали?“ — „Йа зайі́хаў а-ж с тамто́уо крайу́, за води“ — „А за чи́м-жи ви тут прийі́хали?“ — „Йа прийі́хаў, йа хо́чу діста́ти води“. — „Йако́йі води́? — „Йа хо́чу тако́йі води́ діста́ти, стари́й чоловік жи́-би зроби́ў сьа молоди́й, вісьімна́йцьать льіт“. — „Ни такі були́ му́дрі, а те́йі води́ ни дістали, і ви ни діста́нити“. — „Йа — кае — му́шу діста́ти води́“. — Кова́ль кае: „Но, йак ти таки́й завзьи́нтий, а-бі-сь там доступи́ў. Там не мо́на доступи́ти на жа́ден спо́сіб. Там стойі́т ва́рта, там у бра́ми видмідь привйа́заний стойі́т, то ви там ни досту́пити. Али на́ тибі чо́уник і молото́чок і йідь, на гору́ йідь, там гора́ йи така́“... Взьаў він чо́уник той і молото́к і йі́ди під гору́. Али він йі́ди та й йі́ди та й йі́ди, а тим молотко́м фурт у чо́уник цо́кайи і да́льі йі́ди. Ви́йіхаў на гору́, зьльіс с то́о чо́уника, ди́вить сьа: йаки́й-ісь фільва́рок стойі́т. Він зибра́ў сьа, пішо́ў до то́о фільва́рку.

Прийшо́ў під бра́му, — видмі́дь спит, привйа́заний на зальі́знім ланцуху́. Жомньі́ри спльать, ва́рта. Так він — ко́ньі стойа́ть, іс сьі́длами, — він прийшо́ў на той двір і пішо́ў до сту́дньі і води́ набра́ў у фльа́шку і пішо́ў під вікно́: сьві́тить сьа! Пішо́ў диви́ти сьа під вікно́, хто там йи. Нима́ ньіко́го, льа́мпа сьві́тить сьа на сто́льі, ка́ва стойі́т ву скльа́ньцьі і роґа́льок лежи́т. Але він піс кватиру вльіз, каву ви́пиў, роґа́льком закуси́ў, ди́вить сьа — па́нна молода́ ўу посте́льі спит. І він пішо́ў до те́йі па́нни і йі там зґва́ўтуваў на посте́льі і вона́ ни чу́ла. І він сибі забра́ў сьа, на-за́д с кватири ви́льіз, сьіў на сто́льі, взьаў папір, написа́ў ка́рточку і на посте́льі ки́нуў ту ка́рточку, (ма́йиш призна́ку!) і сам піз вікно́ і пішо́ў. Ви́йшоў ў бра́му — ва́рта спит; ін по-тихе́ньку і перейшо́ў. І прийшо́ў до сво-

йіх жомньір: „Вже — каe — йа дістаў! Типер йідьмо у свій край на-зад!“

Али вони йідут і йакурат посерид мора прийіжджайут. Али дивить сьа, пізнайи: його брат стойіт на мори. Прийіжджайи близши до них: ўони ўобидва стойать. Али зачали ўохоту справльати сибі, шо ўже рік і два місьацьі, а йіх не видьіў. І ўони до нео: „Чем ти ни йідиш до дому?“ — „Йа топіру пойіхаў і на-зад вертайу сьа, а ви ўже пойіхали рік і два місьацьі, і на-зад ни моити йіхати“. — „Коли ми зайіхали у таку рошчину і ни моим вийіхати. Али поможіть нам йак, шо-б ми вийіхали“. — Али вони мали йакі-сь там ланцухи, учепили, і те войско зачало тьагнути і йіх притьагнуло до себи. Вийіхали на чисту воду, взьали, забальували — тепер сибі будемо троха бальувати. Они сибі там пили, йіли, і той наймолотшій ўпиў сьа. І ўони у него ту воду відікрали від него, його фльашку взьали, ў свойу вильльали, а ў його фльашку взьали набрали води ў морах і ўсадили йиму ў кишеньу. „Но, йідьмо!“ Пойіхали.

Прийіхали ўони до батька фсьі три на-раз. Ти й батько контит: „Де ви ўсьі три поздибали сьа? Наймолотшій пойіхаў на ўостатку, а ўсьіх привіў. Ну, котрий син дістаў тейі води?“ — Наймолотшій кае: „Йа дістаў“. Даў батькови ту с фльашкойу воду, шо-би молодий буў, буди ўмивати сьа. А ті сини кажут: „Тату, ни ўмивайте сьа тейу водойу. Возьміть пса і умийти тейу водойу“. — Закликаў пан пса, ўубмиў його, те й той пес потріскаў цалком. Та й тійі сини кажут до батька: „Ви'ити, татуньу, ни була-б вам смерть зара?!“ — „Дай вам Боже здороўльа, шчо ви мине відратували! Так-би йа буў зробиў, потріскаў!“ — А той другій: „Нате но вам мейі води, умийте сьа!“ (ту воду, шо він відікраў віт того). Взьаў батько, ўмиў сьа: буў старий, зробиў сьа молодий! —

Маў стрильцьа батько свойо, — він сибі ходиў по льісьі, пташину биў. Дайи йиму батько тоо наймолотшого. „На тибі його до льіса і забий його! З нейо шо-би-сь приньіс серци і мізинний палец, на знак миньі шо-би-сь приньіс“. — Но, али слуга, йак пан кае, мусит слухати. Взьаў його, завіў ў льіс. Маў собачку зі собойу той стрілець, і він тойо собачку взьаў, забиў у льісьі. Випьаў ножа, роспороў тойо собачку, випьаў з нейо серци, завинуў ў папір і сховаў до торби. — „Ну, а ти мі давай палець вітнути, бо шо йа маў тибі смерть зробити, то йа псови зробиў, а миньі тебе шкода“. — Прíвіў його до пинька, той положиў палець на пеньkови, той сокиройу віттьаў йиму палець мізерний; взьаў хльіба і шмати, йиму той палець завйазаў. „Ну, тепер сибі йди, куди хочиш, а йа вертайу сьа до батька до твого і скажу, шчо йа тибе забиў, бо ўже знак майу“. — И він забраў сьа від нео, пішоў, а той пішоў до його батька. Приходит до батька той стри-

ле́ць. „Но, ўже-сь забі́ў?“ — „Вже“ — „Но, а ма́йиш те́йи, шчо йа каза́ў?“ — „Йи“. — Вийма́йи с то́рби се́рци і па́лиць: ба́тько подиві́ў сьа — „Но, до́бре, шо ўже йиго не ма“.

Топі́ру тамта́ па́нна за мо́рами вроди́ла сьа вже. Так йійі ба́тько випи́туйи: „Де, йак, по-йако́му?“ — Вона́ ни зна́йи. Таки́й фстид! І ўона́ вроди́ла, вже той хло́пець йійі́ росте́ та' йак з води́. І той хло́пець топі́ру йак на́учі́ў сьа льізати, він сибі полы́с по піт лі́шками, сьули́, туди́, і зди́баў той папі́р. Вильіза́йи на-се́рит поко́йу с тим папе́ром, она́ ка́е: „Дай-но сьуди́, дай-но сьуди́!“ — Она́ перечита́ла, здивува́ла сьа: с тамто́ўо кра́йу, за мо́ріў прийі́хаў, і ва́рта стойа́ла, і видмі́дь у бра́мі зако́ваний бўў, і ньі-хто́ ни чўў, і прийі́хаў і пітписа́ў, йак він зветь сьа і йак йиўо́ ба́тько!... Так вона́... росписа́ла по цьілім сьві́тьі, шо-би де йиго зди́бати. Але вона́ взьала́, сьі́ла сибі на мо́ре з во́йском і йі́де до йиго ба́тька. Але вона́ допита́ла сьа до ба́тька; прийі́хала до ба́тька — цари́цьа прийі́хала, па́нови ўутьі́ха! Хоть він ни зна́йи, але ви́дит, шо по́ра́дна. Отам прийма́йи, зачали́ роска́зувати ту шту́ку... — „Де ва́ші сини́?“ — „Два — ка́е — йи, а тре́тього нима“. „Покажі́ть-но тих два“. — Закли́каў йідно́ўо пан; ка́же вона́: „Ти бўў на мо́рах?“ — „Бўў-ім“. — „Шо-сь ти та́м де ви́дьіў? — „Ньіц не ви́дьіў-ім, но зайі́хаў-ім по-се́рид мо́ра і стаў і стойа́в-ім“. — Закли́ка́йи дру́гоўо. — „Ти бўў на мо́рах?“ — „Бўў“. — „Шо-сь ти там ви́дьіў?“ „Ни ви́дьіў-ім ньіц; застра́г та й стойа́ў-ім“. — „Дава́й тре́тьоўо“. — „А коли — ка́е — тре́тьоўо ни ма“. Тупі́ру тре́ба шука́ти — ни зна́ти де. Але росписуйут ли́сти по ўсьіх кра́йах: чи не ма де тако́ўо? на-ду́х шо-б йиго́ знайти́ і на-ду́х шо-б бўў! — Але найшли́ йиго́ и він до ба́тька прийшо́ў. Али ба́тько сидьі́ў на дворі на стільцьі; а́ле ди́вить сьа, по хо́дьі пізна́ў сво́ўо си́на, іде́. Ба́тько ви́йшоў на-протьі́ў не́ўо і кльакну́ў на кольі́нах і кольі́ньми́ до не́о да́льі йде. Али він прихо́дит бли́шше до ба́тька, ка́жи: „Шо ви ро́бити? на-протьі́ў ме́ни ви кольі́нами льіза́йити? Йа то́ўо ни ва́рт, шоб ви льізали до ме́ни кольі́нами“.— Ба́тька підві́ў, прийшо́ў до поко́йу. Та цари́цьа сиди́т, чика́йи на не́о. Ка́е: „Ти бўў там на мо́рах?“ — Ка́е: „Йа бўў“. — „Шо-сь ти та́м ви́дьіў? — „Ви́дьіў-ім ўсьі мо́ри, і за мо́рами ку́зьньу ви́дьіў, і на горў ви́льіс чо́ўником; і прийшо́ў-ім під бра́му, і видмі́дь бўў ввйа́заний, спа́ў і ва́рта спа́ла. І пішо́ў-ім до сту́дньі і води́ набра́ў, і пішо́ў-ім до поко́йу, диви́ти сьа, хто йи. І ни було́ ніко́ўо: склья́нка стойа́ла на стольі́ іс ка́войу; йа випиў, роґа́льком закуси́ў, і сьі́ў-ім сибі: прийшо́ў до сво́о во́йска і пойі́хаў-ім до ба́тька“. — „Ну, тепе́р збира́й сьа зо мно́йу, пойі́демо до ме́ни!“ — І він зібра́ў сьа і пойі́хаў. Приве́зла йиго́ туди́ до ба́тька до сво́ўо; і дупі́ру ли́сти росписа́ў, па́ньство зьі́хало сьа на висьі́льа,

і вони́ сибі́ пожини́ли сьа і ўже кіне́ць (і горі́лки збане́ц — додав господар Соколо́вський).

Від господаря Гандруха Кравіцкого зап. в марті 1894 р.

Паралелі до сеї казки гл. Hahn, Griechische und albanesische Märchen I, ст. 248—286; II, N. 72 ст. 64 67; Grimm, Kinder- und Hausmärchen II, N. 97, стор. 55—61; J. W. Wolf, Deutsche Hausmärchen, ст. 54—64; Аѳанасьевъ, Народныя русскія сказки, т. II. ст. 23—65 (8 варіянтів) і т. IV ст. (196—202), де зібрано богаті вказівки до порівнуючої студії про сю казку. *І. Ф.*

7. Три царівни на скляних горах і їх брат.

Буў йіде́н цар, мав три доньки́ і йідно́о синка́. Але йак він умераў, то росписа́ў ўсьі до́бра свої́ на дьі́ти. Йідну́ половицьу даў на три доньки́, а дру́у половину свому синови [син такі цьі́лу половину! — Микола Кравіцкий]. Але ті дьі́ти ше були́ малольі́тні, ни міг він шче да́ти йім ў ру́ки сами́м; так він даў йім упікуна́, жи-би той упіку́н утри́моваў йім те до зро́сту. Так по ба́тькові голові́ дьі́ти були́ ду́жи загризьані і сумова́ли, і с те́йі гризи́ ходи́ли сибі на о́ґруд на спа́цер шчо ве́чера. Але вони́ спацеру́йут сибі пізно по оґро́дьі, фсьі че́тверо; али найста́рша систра́ відійшла́ від них на и́ншу сте́шку. І вони́ зачали́ йійі́ кли́кати, гука́ти — і нема́ йийі́. Так вони́ зачали́ пла́кати і пішли́ до поко́йу і польага́ли спа́ти. На другі́й день ра́но ўстайу́т і йіду́т шука́ти — ни мо́жут найти йийі́. А злий-ду́хи прийшли́ ў ночі́ і ўкра́ли ту сестру́ від них.

Так на дру́гій день у во́чир зноў вони́ пішли́ на спа́цир на о́ґруд. Хо́дьать вони́ по оґро́дьі, спациру́йут; ўбгльада́йуть сьа — ўже нима́ дру́гойі сестри́. Так йіх страх вели́кій зібра́ў і пішли ўбо́йи зноў до поко́йу. Так сидьать вони́ йіде́н день і дру́гій день і тре́тьій день, ўже бойа́ть сьа йти́ на о́ґруд. Так четве́ртоо дьньа вийшли вони́ ўбо́йи на спа́цир, спациру́йут по оґро́дьі — так та наймоло́тша сестра́ зіста́ла сьа йиго́ з заду, а той пани́ч пішо́ў до корча́ і зача́ў рвати пори́чки. Огльада́йить сьа — вже нима́ сестри́. Так він кли́че йійі́, хо́ди по оґро́дьі і ло́ми ру́ки. — „Шчо-ж йа бу́ду тине́р роби́ти сам! Навіть ни майу кому́, жи б миньі́ зготува́ти вичеру!...“ Так прийшо́ў до поко́йу с плаче́м, льіг на лу́шко і засну́ў. На дру́гій день ра́но іде́ до сво́о упікуна́ і жа́луйить сьа перед ним, шчо він бу́де робити, же нима́ йиго́ жа́дноўі систри́. Так ’піку́н пішо́ў, позапича́туваў ўсьі до́ми йиго́, ґру́нта ўу посе́сійу, а його́ взьаў до се́би. Так то ўже тримало кількана́йцьит льіт; підріс він вже вели́кій, дібра́ў сьа ро́зуму, покупи́ў сибі́ книжки і зача́ў

на них читати. Али сыў він йідноўо вечира, читайи ті книжки, пізно, сам йідéн, і пиривирнўў сьа на лаўку і заснўў, вже зниміх сьа. Так йімў ў сьны приснило сьа: „Ставай, сыдльай коньá і йідь свойі сéстри відбирати. Перша сестра твойа йист на перші горі скльанні, друга сестра на другі горі скльанні, а третьа сестра на треты горі скльанні, піт самим чорним морем".

Так він фстайи с того сну і ни каже ныц ныкому, сыдлайи свого коньá, запичатуйі свойі доми і йіде шукати сéстріў. Так він йіде десь цыілий день, і захапуйи йиго ныч ў дорозы. Але йіди і думайи сибі: „Ко-б миньі де зайіхати хоць до села, жи-би-м міг пириночувати, бо дороги ни знайу". — Йіди він, дивить сьа з далека: блишчить сьвітло. І йіде він просто на те сьвітло. Прийіздить до тоўо сьвітла і дивить сьа: такий великий фільварок стойіт. І каже сам до себе: „Зайіду йа до тоўо фільварку і пириночуйу". Прийіздить він до брами, брама залызна; вийшла слуга, вічинила і ўпускайи тоо панича на фільварок. Взьали від нео коньá, поставили на стайны, а йиго взьали до покойу. Прийшоў він до покойу, привитаў сьа с тейу панноўу і питайи йийі, чи вона йиго пиреночуйи. А ўона каже до него: „Йа-би-м вас переночувала, але йа майу такоўо чоловіка — йак він приженеть сьа, то він вас пірве на дрібні кавалки". — Так він зачинайи йі питати: „Шчо-ж ваш чоловік йист?" — А гона каже: „Мій чоловік йист злий дух". — „А звітки-ж ви походити?" — питайить сьа тейі паны. — „Йа мала-м дьві систрі і йідноо брата. Ходилисьмо на спацир на ограуд, і першоўо вечира украў мине злий дух". — І він зачинайи йі роскавувати: „Та-ж йа йист ваш брат, йа йіду і свойіх сéстріў шукайу." — Так она приньала йиго і каже до него: „Де-ж йа тебе сховайу, йак мій чоловік прилетит?" — А він каже до нейі: „Сховайиш мене під лушко і накрийиш нецьками". — Так она ўже слухайи, жи йийі той чоловік, злий дух, литит, — садила брата під лушко і накрила нецьками. Пригони він до хати, той злий дух, і фукайи по хаты, ўже литит. Та й каже: „Де-сь тут прісна душа смердит!" — А она каже до нео: „Та де! смердит! ти по сьвіты лытаў, напахаў сьа, та й тибі здайить сьа так". Так вона йиго питайить сьа, своо чоловіка того, злоо духа: „Шчо-п ти робиў, йак би тут мій брат прийшоў, а твій шваґир?" — „Та шчо-б робиў" — він так уже каже [він-би йиго затахтариў де! втрутив Микола Кравіцкий] — приньаў-би-м йиго файно, напойіў-би йиго, побалакаў-би з ним, і йак-би хтыіў, то бўў-би ў мени, а йак ны, то пойіхаў-би далы сибі". — Так вона підлызайи під лушко, підіймайи нецьки і: „Брате, вилызай!" Він схопиў сьа с крісла на ноги, зьаў шваґра за руку, привитаў сьа з ним і каже до свейі жінки, жи-би дала йісти. Казаў піти наточити горілки і будут пити ўбидва (Уже перейде на йиго віру, дод. парубок Антошко Мороз). Так

той панич не хоче горілки пити. А він каже: „Шчо-ж йа тибі дам? 'накшого ни майу до питьа!“ — Каже: „Скажу тибі наточити меду“. — Наточила меду, папиу сьа, пупойіли, і заберайить сьа зноу, йіде далы. І питайить сьа свейі сестри: „Чи-б йа утрафиу до другойі сестри?“ — Так він почуу той злий дух і каже до него: „Йідеш до свейі сестри? — йа майу таку хустину, йа роздеру йі на двойи і дам тибі половину, а сибі половину. Йак тубі буде добре у дорозы, то мойа хустина буде чиста і румньана, а йак буде тибі кепско у дорозы, то мойа хустина стимныйи, то йа тибі прилечу на поміч“. — Али він йіди бес цылий день, і звоу захопила йиго ніч. Так дивить сьа: блишчить сьвітло на горі. Так він йіде просто на те сьвітло. Прийіздит на те сьвітло, там ше мудрійшій фільварок, йак той буу. Так зноу він вйіздит до фільварку до того і просит сьа на-ніч. Відібрали від него коньа, ті слуги, пустили до стайны, дали віуса, сына, води коневи, а сам пішоу до покойу просити тейі паны, жи-би йиго приньала на-ніч. Так она гльанула на него і каже: „Чого ти, чоловічи, сьуди зайіхау? Йак мій чоловік приженеть сьа, то порох с теби буди!“ — А він кажи: „Нех уже шчо хоче буди зо мнойу, уже ни піду ныгде“. — Так вона каже: „Ну, йак не жалуйиш свого житьа, то почуй“. — І зачинайи він росказувати свойу біду. „Йа мау-ім три сестрі, і усы три сестри пікрали злий-духи“. — Так вона убіньала йиго з радости і поцьуловала і зачала плакати: жи вона йист йиго систра. — А він каже до нейі: „Йа уже найшоу йідну сестру свойу, а тебе другу найшоу; і шче хочу, ко-би йак зайіхати до третойі!“ — А уона каже до него: „Зайідеш до третойі сестри, али дужи далеко, піт самим чорним морем; але тамта моц бідуйи, бо ни добрій той злий-дух (найстаршій, а наймолочшу майи)“. І каже до него: „Де-ж йа тибе сховапу?“ — „Де хоч, сховай мине“. — Підньала вона лушко, перини, накрила йиго моцно, жи-би той дух навіть не виходиу, йак він прилетит, жи-би хутко ни учуу. Так пригопи він з вдликим фуком, вічиньайи двері, переступайи без порі, і каже: „Де-сь ту прісна душа смердит!“ — А вона каже до нео: Тибі так придайить сьа, ти пу сьвіты гониу (нипосидьашчій), напахау сы-сь різних душіу — так тибі шче у носы сидьать!“ — А він каже до нейі: „Може й бути то нрауда“. Сидит він а вона йиго питайить сьа: „Шчо-б ти робиу, йак-би мій брат прийшоу?“ — „Шчо-би мау, тим-би приньау; і йак-би хтыу добрій шваґир бути у мени, то буу-би, а йак ны, то нех йіде сибі далы!“ — Так она підньала перину, випустила йиго на пльац, своо брата. Він скочиу з лішка з радости, хопиу шваґра за руку і привитау сьа з ним. Так каже жінцы, жи-би поставила йім до питьа. Так вона пішла, набрала вина [то богатыйші, — дод. Мик. Крав.], братови принесла моцьнійшого, а свому чоловікови слабшого. Так вони випили те вино; так він кажи йти по

дру́ги. Напи́ли сьа вони́ би́два, поста́вила вече́рати, повече́рали і льага́йут спа́ти. Ка́же той злий-дух, шва́ґир йиго́: „Ми льага́ймо у̂би́два у̂ ку́пі і бу́дем сибі́ де-шчо бе́сьідувати, бо йа шче не знау̂ на́віть, жи йа ма́йу шва́ґра“. — А у̂она́ ка́же до не́го: „Та де ви бу́дети у̂би́два спа́ти! Брат йи здоро́жаний, змучаний, ни зду́жайи, він би льіг і спочи́йу̂ сибі́, а тибі́ сьа хо́че бала́кати!“ — Так він ка́е: „Ну, то до́бре, то стели́ йіму́ окро́ме“. Так ра́но у̂ста́йи і бере́ть сьа йіхати да́льі у̂ доро́гу до сестри́ до све́йі. Ви́йшоу̂ він за ним, ви́віу̂ йіму́ коньа́ зі ста́ньі і ка́же: „Ну, йдьіть сибі́ шчасли́во у̂ доро́гу! Але йа ма́йу таки́й но́жик, дам йа тибі́ йиго́ полови́цьу, а полови́цьу зіставльа́йу сибі́. Йак тибі́ бу́де біда́ у̂ доро́зьі, то мойа́ полови́цьа но́жика зро́бить сьа ду́же заржа́у̂льана, а йак бу́де тибі́ до́бре, то мій но́жик зро́бить сьа йа́сний“. — І йіде да́льі. Ви́йіхау̂ за бра́му, систра́ вино́си йіму́ скльа́нку тако́йі води мо́цнойі. „На тибі́, схова́й йі у̂ кише́ньу і йак прийі́диш до све́йі сестри́, то йак при́йди йі́йі чоловік зі сьві́та, то він бу́ди зачина́ти з тобо́йу боро́ти сьа, бо він йи моц нидо́брій. І йак він бу́ди каза́ти, жи́-би іти з ним боро́ти сьа, то ти ви́ймиш ту скльа́нку з водо́йу і кажи́ до не́го: „Ви́пиймо пе́рши могори́ч, по́тім бу́дим боро́ти сьа!“

Так йіхау̂ він до све́йі сестри́ наймоло́тшойі три до́бі. Прийі́здит на ту гору́, вйі́жджайи на той фільва́рок, — на тім фільва́рку таки́х слу́гіу̂, жи ни мо́на зльічити (са́мі злій-духи́!) Так вони́ йиго опступи́ли до-ко́ла, так ка́жут до не́го, жи ми́ тибе тут пірвемо́! Так він про́сити сьа — нима́ жа́дного рату́нку!... Але тамто́му шва́ґрови, жи він відйі́здийу̂ ві(д) не́го, зроби́у̂ сьа но́жик ду́же заржа́у̂льаний. Так він за́раз натих-мйаст прильіта́йи па той фільва́рок. Прилетьі́у̂ на фільва́рок, порозгони́у̂ у̂сьі ті слу́ги, пусти́у̂ коньа́ до ста́ньі, даў̂ коне́ви йі́сти, а йиго запрова́диу̂ до поко́йу. А сам полетьі́в да́льі.

Так він при́йшоу̂ до поко́йу: так та сестра́ йиго́ зльака́ла сьа і ка́же до не́о: „Шко́да тебе́, чолові́чи, жи-сь сьуда́ при́йшоу̂. Йак він прилети́т, то він тибе́ свойи́м ду́хом лиґне́!“ (Подуфа́лий! найста́рший, той, жи кльучі́ но́си віт пе́кла). А він ка́же до не́йі: „Раз мене ма́ти роди́ла, раз бу́ду ги́нути! Ни-ма мойи́х се́стріу̂, забра́ли злі ду́хи, то у̂же́ йі зо мно́йу шчо схтьать, то зро́бльать“. — Так она́ подиви́ла сьа на не́го, жаль йі вели́кій ’бго́рну̂у̂ і запла́кала. „Йа зна́йу до́бре, жи він йак прилети́т, то він тебе́ заби́йи, — али йа тибі́ дам тро́ха рату́нку“. — А він йі розка́зуйи: „Йа ночува́у̂ уже у̂ двох се́страх, і вони́ попри́льіта́ли, приньали́ мене́ фа́йно і коньа́ мо́го пагодува́ли і вислали мене́ да́льі у̂ доро́гу, а твій таки́й неспоко́йний....“ А у̂она́ ка́же: „Він не ма́йи жа́днойі ві́ри, з йиго́ рук шче ньіхто́ не у̂тьі́к. Але йа тибі́ дам тако́йі води́ — йак він прилети́т, так він за́ра бу́де бра́ти сьа до те́бе боро́ти. Але ти ни бій сьа, но го́стро до не́о говори́; ви́ймеш во́ду і кажи́: „напи́ймо сьа могори́чу пе́рши“.

Так пригони той зі сьвіта, приходи до хати і просто летит до него і каже: „Тиnер йа тибе зьїм!“ — А він каже: „Ни штука зьїсти, може йа тебе!“ Так він хвильку постойаў, виньаў скльанку с кишеньї і дайи йiму пити; виньаў друу скльанку с кишеньї і напиў сьа сам. Так він зробиў сьа віт тейї води, шо напиў сьа, такий сильний.... а той зробиў сьа моц слабий. Так каже той брат йiйi: „Ну, ходьiм бороти сьа!“ — А він каже: „Ньi, не піду, нех но йа напйу сьа свейї води!“ — Так посилайи йi по тў воду і каже: „Принеси миньї дьвї фльашки води: йiдну сильну, а друу слабў“. — Так вона пішла, принесла дьвi фльашки води; ту сильну дала братови, а ту слабў йимў. Так він напиў сьа тейi води і не зміркуваў, жи то слаба. „Ну, ходи, підем на пойидинок!“ — Йак брат злапайи злий-духа за чуприну, йак тарахне йиго ў землью, — те йно тілько смола потекла.... А сам бере сестрў і йiде до мора. Прийiжджайи до мора і дивить сьа: пасеть сьа кобила з лошам. Так те лоша скочило ў воду, а кобила за ним. І виходи дальї на бериг. Прийiжджайи він до того лошати — на немў йист золотьї вуздечки, і воно говорит до него: „Чоловіче, пусти своуо коньа пасти сьа, сьiдай на мени і садови свойу сестрў і пойiдемо, будем забирати решти твойi сестри“. — Так він пускайи своо коньа під море пасти сьа, сьiдайи на те лоша і йiде дальї. Так воно каже до нео: „Ти, мiй прийательу! пусти мене шче раз до мейi мами, нех йа попіссў шче раз сибі цицьки“. — Але він бойаў сьа йиго пустити, бо бойаў сьа, жи-б ўоно ни ўтьiкло. Воно кае до нео: „Ни бiй сьа, за пйать мінут йа буду на-зад коло теби“. — А він каже: „Де-ж за пйать мінут повернесь сьа, коли до того мора сто миль!“ — Так він його пускайи і ўоно побігло. Але він зачинайи с сестройу розмоўльати, — а ўоно прибігайи до него [стало сьа на слові, дод. парубок Антошко Мороз]. Дивить сьа — було мальиньки лошатко, а тепер велики! — І каже: „Сьiдай ти типер на мени, а будим йiхати дальї“. — Прийiжджайут вони до тейi сестри другойi, жи буў перши, бере сестрў на себи і йiде дальї. Али відйiздит кавалок, а лоша каже до него: „Прийательу мiй! пусти мене шче раз до цицьки, а йа за десьать мінут буду тут“. — Так він доўго не сперечаў сьа і пускайи його. Та за десьать мінут прибігайи на-зад — перши буў лошачок, а типер зробиў сьа кінь! Фіст його злотий, грива злота, копита злоті, а пітковн дійаментові. І каже: „Сьiдайте на мене, а будем йiхати до третьойi сестри“. — Так прийiжджайут вони до третьойi сестри; викликаў систрў с хати і каже: „Сьiдайти на мени, а будети йiхати на свойў батькіўшчину“. — Так сьiдайуть фсьi три сестри і той брат і йiдут. Там чим рас той кінь ступайи льiпши, льiпши, так роспустиў ноги і так біжить, жи навіть зимльї не дотиркайить сьа. Привіз він йiх до йiх дому; они зрадовали

сьа і дайут йиму йісти, за то, жи йіх привіз. А він каже до них: „Ныц ни жадайу від вас йидзеньа, но йду до свеййі мами і попіссу шче раз цицьки. А ви сибі тут ґосподарти і типирка ни бійти сьа ныч́ого злого, бо до вас ни майи права. Мине Пан-бі післау, жи-б йа вас завіз на місци“. — І покинуу йиму таку ксьонкшу молитвову, і каже: „Ныц, но Богу моли сьа, а будиш мати, шчо сибі загадайиш“.

Так той брат ужениу сьа, спровадиу сибі велику музику і зачинайи висільа. І йа буу ти-ж на тім висыльі, давали миньі йісти і пити, і у кишиньу дали й за пазуху, і у хустину навйазали і у торбу наклали.... Але йа буу пйаний — і лежало у кутку у коморі клоча — і йа лыг у нему йі заснуу. Але там дуже стрільали з гарматіу, і брали се клоча і вабивали до гарматіу. Там йіден сват молоденькій прийшоу, загорнуу те клоча зо мнойу і забиу уу гармату. Йак вистрілили с тейі гармати, і йак вистрілили, та й йа литыіу та й литыіу та й литыіу, та й прилетыіу ту до вас, до хати, і на лавцьі сыіу і вам оповіу. І ті байцьі кінец, і горівки збанец, і хлыіба дробйаска, і кобас вйаска, і цибер кісыльу, і усьі госьтьі подыльу. — Те шчо миньі там дали то йа те ныс.

(Записано від госп. Юрка Соколовського з прозвиском „Горобец“ в марті 1894.

Паралелї гл. Hahn, Griechische und albanesische Märchen I, N. 25, стр. 180—185; G. Basile, Pentamerone II, N. 33.

8. Дурень і царівна на скляній горі.

Мау батько три сини, і було два розумних, а йіден дурний. Ну, так той дурний фцьонш сидыіу за пийцом, а ті розумні мали коньі, фурманили. І буу старий батько і мати шче. Али ті брати прийіхали с фурманки й росказуйут свому батькови сторийу. Каже: „Ми булй-сьмо у місты і ми чули таку сторийу, же наш цар майи йідну доньку і казау виведи йі на скльану гору, і йак хто вийіди на ту гору скльану і поцьулуйи ту панну, то буди царевим зьатим. І так прийшло у картах, карти написау по сьвіты, на цылий край: чи то буди пан, чи жид, чи хлоп, нех навіть і дурний буди, аби вийшоу на ту гору с конем і поцьулувау йийі, то буди царевим зьатим“.

Так найстаршій брат говорит те, а дурний за пийцом слухайи. Пішоу на йармарок, купиу коньа за три-сто ринских, окувау його стальовими пітковами, купиу субі мундур добрий, убрау сьа і пойіхау. А мати кажи до него: „Шо-ж ти пойідиш, сину, на ту гору, і тебе цар

ўо́зьме за сво́го зьа́тьа — кому́-ш ти поки́неш свойу́ жі́нку?“ — А він ка́же: „Та йак-би йа діста́ў сьа царе́м, то-б йа присила́ў гро́ші до жінки, і жінка жила́-би“. — Али йак він відйі́здиў, то каза́ў ма́тері, шчо-би то́ўо дурно́ўо ныі́ґде́ ни пусти́ти с ха́ти. Али дурни́й сиди́т і міркуйи: „Йак-би йа ви́йшоў с ха́ти?“ Ка́же: „Ма́мо, йа хо́чу на двір, на сто́рону“. — А ма́ти ка́же: „Йа тибе́ ни пушчу́, аш по́ки брат ни прийі́ди“. — Али він скрути́ў сьа мо́цно і ка́же: „Ни хо́чите мине́ на двір пусти́ти?“ — Спуска́йи в се́би шта́пи́ і сьіла́йи на-се́ринд ха́ти. Ма́ти ди́вить сьа, жи ни жарт, бире́ кава́лок патика́ і виго́ни с ха́ти. Ви́йшоў він с ха́ти на двір, пішо́ў до хлыва́, ви́провадиў ца́па, сыў на ца́па і пойі́хаў в лыіс. Приві́ў ца́па до лыі́са, пусти́ў па́сти сьа його́, а сам збира́йи позьу́мки. Али збира́йи він позьу́мки (йа́годи), слу́хайи, шчо-сь шумі́т за ним. Він ўгльада́йить сьа — іде кубі́та. Али то ни була́ кобі́та, но ті́лько була́ чарногло́ва (чаріўни́цьа, ві́дьма). Пита́йить сьа його́: „Шчо ти, си́ну, ро́биш?“ — А він ка́жи до не́йі: „Наш цар ви́провадиў доньку́ на склыану́ гору́; хто до не́йі зайі́ди і поцьулуйи йі́йі і здійми з йі́йі пальцьа сріб́ний пе́рстинь, то бу́ди його́ зьа́тим“. Вона́ ка́же до не́о: „Твій брат там пойі́хаў; а́ли йі́хаў на гору́ і підйі́хаў ті́лько чверть ме́тра (йак то йи кільоме́тер на ми́льу, то но чверть), — і кінь зісу́нуў сьа з ним на-за́д на доли́ну. А во́йско стойі́т ў два ратки́: ным він ўтык на-за́д, то так його́ списа́ли нага́йами, йак сьвату́ зе́мльу. І йі́де на-за́д до до́му. А ти сыда́й на ца́па і йідь до до́му [лызь ў за́-піч, сиди́, дод. ґоспо́дар Мико́ла Краві́цкий]; а прийі́диш аж на тре́тый день сьуди́ — йа тибі́ дам сво́го коньа́, то ти пойі́диш до не́йі і поцьулу́йиш йі́йі“. — Так він сыда́йи на ца́па і йі́ди до до́му. Прийі́здить до до́му, пуска́йи ца́па до хлыва́, сам іде до ха́ти і лыізе про́сто ў за́піч. Прийі́здит тамто́й брат його́. Прихо́ди до ха́ти — пита́йить сьа його́ ма́ти: „А шчо ж, си́ну? ви́йіхав-ісь, чи ныі?“ — А він ка́же: „Там ни такі́ ко́ны ма́йут, йак йа — жа́ден не ви́йіхаў, а йа ўо́ўшим ныі“. — А ни роска́зуйи, жи там його́ би́ли.

На дру́гій день ста́йи ра́но середу́шчій брат, сыідла́йи коньа́ сво́го і ка́же: „Йак йа свойі́м коне́м не ви́йіду ўже, то-б ўже було́ зле“. — А той дурни́й за пі́йцом сиди́т та й ка́же: „Йідь, йідь, то так набере́ш, йак мій брат набра́ў“. — А той ста́рший ка́е: „Ти йак ви́дыв-ісь, жи па бра́ў?“ — А він ка́же: „Йа ви́дыіў — йа ви́лыіз на свойу́ топо́льу, па са́мій верх, і диви́ў сьі, йак тибе́ нага́йами кропи́ли“. Ка́же: „Мо́же не пра́ўда?“ — Скида́йи той соро́чку, а його́ тыіло так йак са́джа чо́рне від нага́йок. Али той середу́шчій ка́е: „Ет, його́ кінь льада́шчій бу́ў“. — Ка́же: „Йа пойі́ду, то йа ўже пе́ўныі ви́йіду“ (ўже чу́йі сво́ўо коньа́). — Так він йі́де і ка́же ма́тері: „А ни пусьті́ть дурно́го на двір“. — Али він пойі́хаў, дурни́й ка́же: „Ма́мо, йа йду на двір“. — Так його́ ни

хо́че пусти́ти. Ка́е: „Ни хо́чити пусти́ти?“ — Скіда́йи штани́, лы́зи на стіл і сыда́йи. Ма́ти за па́лку, дурно́о по пле́чах і ви́гнала с ха́ти. Дурни́й пішо́ў до хльіва́, ви́гнаў ца́па, сыда́йи на ца́па і йі́ди зноў до лыіса. Прийі́хаў до лыі́са, пусти́в ца́па па́сти сьа, а сам зно́ў збира́йи позьу́мки. Али прихо́ди зноў до не́о та чарногла́ва і ка́же до не́о: „Прийдеш заў́тра до ме́ни, а йа тибі дам коньа́ і пойі́деш на склыану́ гору́ і поцьулу́йиш ту па́нну і здíймеш з не́йі срі́бний пе́рстень. Бо твій брат сиридýшчій то гі́рши збитий, йак учéра ста́рший“. — Так він сыда́йи на ца́па і йі́де на-за́д до до́му. Прийі́здит до до́му, заго́ни ца́па до хльіва́, сам іде́ до ха́ти і лы́зе ў за́піч на свойи́ мі́сци. Прийі́здит його брат і росказу́йи свойу́ бі́ду. — „О — ка́же — та́мка ни йідно́ па́ньство йі́де (і нагайі́ў бере́, — дод. Мико́ла Краві́цкий) і не мо́же ви́йіхати, а йа о́ўшім ни ви́йіхаў“. — А дурни́й ка́же: „Али-сь набра́ў до́сить!“ — А той ка́же: „Ти йак за ру́йца ви́дыіў?“ — Він ка́же: „Йа буў на дворі́, ви́льіз на ха́ту, та й диви́ў сьа“. Ну, так на тре́тий день іде́ дурни́й на двір, ўже́ ни ўспиньа́йут його́, і ка́же: „Ма́мо, йа веду́ ца́па па́сти“. — А ма́ти ка́е: „Веди́“. — Ви́віў він ца́па, сыіў на не́о і пойі́хаў ў лыіс. Прийі́хаў до лыі́са, пусти́ў ца́па па́сти сьа, а сам пішо́ў мали́ныіў рва́ти. Але прихо́дит до не́о та чарногла́ва і ка́же: „Іди́ тепе́р зо мно́йу“. — Прихо́ди він за не́йу і лы́зе ў пече́ру (така́ дзьура́, пече́ра) і пока́зуйи йиму́ ко́ны. — „Котро́о-би ти коньа́ хтыіў, жи-би-сь ви́йіхаў на гору́?“ — А він ка́же: „Котро́о мины́ па́ны даду́т“. — Так вона́ виво́ди йіму́ коньа́ шчо найкра́шчого, насьодла́ла йиму́ і ўбра́ла його́ ў свій му́ндур, дала́ йіму ча́ко, чипи́ла йиму пала́ш, дала́ йіму чо́боти зло́ті і ви́вела коньа́ йіму́, фіст буў позло́чаний і гри́ва позло́чана і копи́та були позло́чані, а підко́ви були́ дійаменто́ві (то дійа́мент чипльа́йить сьа, ни пу́стит; ма́ґнес, маґнесо́ві) — і ка́же до не́го: „Йідь на ту гору́, али ху́тко, і йак прийі́диш на гору́, то прижене́ш до те́йі па́ны і поцьулу́йиш йі́йі с коньа́ і здíймеш з не́йі срі́бний пе́рстинь, і ви́ймеш свойу́ ху́сточку, переломи́ш пе́рстинь на двойи́ і ху́сточку переде́реш на двойи, полови́ну ху́сточки і перстиньа́ даси́ йі́йі, а полови́цьу схова́йис сибі́, і йак найху́тші бу́диш ўтыіка́ти з гори́, жи-би тибе́ ни поранили.“ — А цар наказа́ў, йак ви́йіде котри́й на гору́ і поцьулу́йи йі́йі і йак бу́ди ўтыіка́ти на-за́д, то жи б від не́о взьа́ти знак. Али вона́ йак вгльа́нула, жи він ўтыіка́йи на-за́д, махну́ла пала́шом і вітьала́ йіму йі́де́н па́лец, на знак; взьала́ той па́лец, завину́ла ў хусти́ну і схова́ла до кише́ны. А він йак поти́сне коньа́ з гори́, то кінь аж рови́ повибива́ў ф ті склыані́ горі́. Так во́йско ни могло́ його́ зла́пати.

Так цьі́сар росписа́ў по цьі́лім свойі́м кра́йу і ка́же: „Де-сь тут таки́й йи, пан чи хлоп чи жид, жи він мо́йу до́чку поцьулува́ў і знак поки́нуў, а його́ ныі́хто ни міг злови́ти“.

Так він прийіздит на-за́д до те́йі пече́рі, віддайи то́о коньа́ ті чарноглові, скидайи ўсьой мундур, роздьагайить сьа в него, а свій на-за́д бире́, ті лахмани. Виходи на льіс, лапайи цапа, сьідайи і йіде до дому. Привіў цапа до дому, пустиў до хльіва́, сам пішоў за пийиц зноў до хати. І каже до матери: „Типер нех ваш цап здохне! йа рваў траву і годуваў його́, а він злапаў мине́ за палец і віткусиў. Уже типер йа ни поведу його́, но буду сидьіти за пийцом“.

Али за пару час післаў цьісар по крайу войско, шчоби шукати такого мижи народом, чи то по жидах, чи по панах, чи по хлопах, кілок віт кілка́, хата віт хати, таких льудий, котрі не майи великого пальцьа, того першого, жи-би навіть буў і жибрак, йак не майи пальцьа, так його брати сьуди. Так ходи візита хата віт хати і каждого візетеруйуть, шчо по йи ў хатьі хлопіў. Али приходьать туди до тейі хати, де той дурний, і визетируйут, чи майи котрий знак. Али ни майи жадин. Али ті шандарі кажут: „Може шче маните йакого тут ў хатьі?“ — А стара каже: „Ми майимо шче йідного, ў запічу ўцьонш сицит, дурний, він навіть ни хочи на двір вийти, бойіть сьа“. — „А показьіть но нам його!“ — Вийшоў він з-запіча; дийувльать сьа на него — а він такий наглий (голий), засмарований — вильізайи з за-піча. Али вони ни дийульать сьа, жи він такий засмарований, берут його за руку і дивльать сьа, чи майи ўсьі пальцьі. Так ўзьали його іс собойу, садили на кольийу і везут до цьісара. [Мое трохи оухібрали його, ўбрали? — замітив Микола Кравіцкий]. Так привозьать його до цьісара — цьісар зара казаў винести шчо найкрашчій мундур з маґазину, зробити пожондній купіль, і жи-б він добри викупаў сьа, дати дорогих масьцьіў, жи-би він насмароваў сьа, жи-би пахло (жи-би подобаў на шчось, дод. Мик. Крав.). Дали йіму білу більізну і мундур шчо найкрашчій, і ўвели його до цьісарского трону, і питайить сьа його, чи то він сам буў, чи ньі? А він каже: „Йа сам, буў“ (шче ни довірайут). — „А йак ти ни сам, то ми тибе стратим, бо ти ломиш віру“. — Він каже: „Йа навіть майу знаки“. — Так кажут до него: „Покажи“. — А він каже: Йа ньікому не покажу, но тілько самому царевни і його доньцьі“. (Він мислиў: ті ўхопльать і скаже: то йа маў). — Так вийшоў цар і царева дочка на трон і питайуть сьа його: „Покажи значки“. — Так приходи він до цара, кланьайить сьа низенько, цьілуйи його ноги і каже: „Проши наййасьнійшого монархи, нех царина вийме свойі значки“. — Так она випьала половицьу перстиньа і половицьу хустини і палец. А він виймайи зноў половицьу перстиньа і хустину і показуйи свойу руку, свій кихоть [жи віттьате, то кихоть, — пояснив Микола Крав.). Так цар ўзьаў те в руки, прирімньуйи до купи — прийшоў перстинь до перстиньа, хусточка до хусточки, а палец до руки. Так він казаў взьати його до свого покойу, зготувати йіму цьісарскій

минаж, постáвити йіму́ винá, жи-б він сибі попойіу́ і напиу́ сьа, зробúти йиму́ пожóндне лу́шко, і жи-б він сибі льиг спочиу́ [бо у́ запічку бóки подавиу́ — заміт. Мик. Крав.) і доу́кóла постáвити вáрту, жи-б ньіхтó тудú ни заходиу́ з муньíстріу́, жи-би чáсом йиго ни стрáтиу́ хто (бо йи такі муньíстри, підбивáйуть сьа). Так на дру́гій день россилáйи цьісар лúсти по свойúх крульáх, цьісарáх, жи-би позйіздúли сьа, бо він бу́де свойу́ доньку́ видавáти за-муж і бу́де зьáтьа коронувáти. Так позйіздúли сьа крульí, царú, пáньство, войскóва му́зика, і зачинайут висьільа. Так у́онú зьалú сьльу́б, садовльáть йигó на трóньі на цьісáрскім і віддайú цьíсар йиму́ свойу кору́ну і записуйи йіму́ свій край, і кáже до нéо: „Усьó твойú, шчо вóком заглььáнеш; бо йа у́же старúй, так тóго ни зможу́ робúти“. — Али тривáло то бес пáру льит. Ідé три крульí на нéго вóйну точúти. Але прихóди цар старúй до нéго і кáже: „Сúну, бу́диш зачинáти пéршій вóгонь“. — Так він кáже: „Дóбре, йа піду — али ви за мнóйу ти-ж му́сити йтú“. — Так старúй йдé — вúдау́ рóсказ муньí-страм, муньíстри видали до корпу́су, корпус вúдау́ до штáбу (до пльац-комéнди), жи-б уу́сьó на гальáрму збирáло сьа і йшлó до вогньу́, жи-б у́сьо позйіздúло сьа, бо йіди молодúй цар до вогньу́. Но так позбирáли сьа, і йдé вóйско йак водá плинé. Али він сибі казáу́ дáти шчо найгір-шій му́ндур і шчо найпідльíйшій кінь і пойíди до вогньу́. Али йіди він вже дорогойу, в-раз зі старúм; прийіздúт до йіднóо багнá, до гóзера, і кáже до старóо царá: „Ви, тату́ньу, йíтьти на вóйну, йа зістайу́ сьа коло тóо багнá і бу́ду бúти жáби“. — Так цар ни сперечáу́ сьа з ним: „Войувáу́ йа пéрши, йак буу́ сам, і тепéр му́шу“. — Так забрáу́ сьа і по-йíхау́. Али перейíхало у́сьо вóйско у́же, поминýло йигó, — сьідайи він на коньá і жинé до тéйі печéрі, де чорноглóва. Пригóни до чорноглóви і питайи йійí: „Йа хóчу вóйска на пóміч“. — Так дайú вонá йиму́ цьíлий ку́рпус вóйска (цьíлий ку́рпус, то бу́ди кількана́йцьіть реґімéнтіу́) і у́би-райи йигó у́ зальíзний му́ндур і свойú вóйско ти-ж у́ зальíзний му́ндур, і висилáйи йигó до вóйни. Так він йíде с тим вóйском свойúм, бáнда грайи, і стрічáйут сьа с свойúм бáтьком. Так йиго бáтько загальтувáу́ свойú вóйско, нальакáу́ сьа і мúслиу́, жи то гúнший йигó зайшóу́. Так старúй цар стойíт, — він прийіздúт до старóуо царá, привитáу́ сьа з ним, дáу́ йідéн дру́гому сéрвус, і кáже: „Кудú наййасьньíйший монáрха йíде?“ — А він кáже: „На вóйну. А кудú ви йíдити?“ — до тóуо моло-дóо кáже, до свóо зьáтьа — ни пізнáу́. А він кáже: „Йа йíду до най-йасьнійшого монáрхи на пóміч“. Так той цар у́тьíшиу́ сьа, кáже: „Такú знайшóу́ сьа такúй, жи ідé до мéни на пóміч“. — Так прийіздúт блúсько тóо пльáцу, де мáйи бу́ти вогóнь — так молодúй цар у́бертайить сьа до старóго і кáже: „Йá би-м просиу́ вас, жи-б ви с свойúм вóйском зістали сьа тут, а йа с свойім йíду до чолá, на сáмій перéд“ (голоу́льáна ку́лька до

нео ни пристане, – заміт. Мик. Крав.) — Так він йіди; прийіхаў під границьу — так він... тамтой зачинайи до него вогонь. Так він пустиў раз с свойим войском йічну сальву — так йідноўо крульа від разу положиў ўсьо войско [добре шморгнуў – приміт. Мик Крав.). Так тамтой вийманйи фану, показуйи, жи спокій, жи пардон буди. Завертайи свойи войско на-зад і йіде до староўо цара. Прийіздит до цара — а йиго ўсьо войско лижит ў льоґру. І каже завернути на-зад войско, а-ж ўзаўтра підут зноў войувати, друґоо. Так він росходить сьа йіден від друўого зноў. Так цар запрашайи йиго на кольацийу, а він каже до нео: „Аш по тім усьім спокойу“. І йіде на-зад до тейі печері. Прийіхаў до печері, відаў войско чарноглаві, сам сыдайи на свого коньа і йіде на-зад до того багна. Прийіздит до багна і бйи жаби патичком. Але цар йіде с свойим войском. „Праўда, татуньу, вибили-сьте войска троха?“ — А ін каже: „Ет, шо миньі с тоо, жи йа вибиў, — али ти ньі!“ — „Али подивіть сьа, йаку йа купу жабіў набиў! То ви таку купу войска вибили“. — Так на другій день йідут зноў на войну. Так зноў він сьідайи на тоо коньа і зноў дістайить сьа коло тоо багна бити жабіў. І каже: „Йдьіть ви на войну, — кілько йа вибйу жабіў, тілько ви войска положите“. — А старий каже: „Добре миньі ўчера Пан-біг даў йакого-сь гиншого цара з боку та й за мене войуваў — хто-ж миньі ньіньі прийде на поміч?“ Так він зноў сьідайи на коньа і йіде до тейі печері. Прийіздит до печері, просит тейі чорноглаўойі, шчо-би йіму ньіньі зноў позичала войска, бо ниньі на мени йист більша сила. — Так вона дайи вийнце войска і сильньійше; 'берайи йиго зноў зальізний мундур і свойи войско, і виснлайи на войну. Так він йіди дорогойу і зноў стрічайить сьа с свойим батьком. Так цар питайи йиго: „А куди так панове йідут?“ — А він каже: „Йа йіду до вас на поміч“. — Так вони віддалі йіден другому сервус, і каже молодий цар до старого: „Йа ниньі йіду сам на войну, а йак миньі буди за тьашко, то йа пішльу йідноўо войака свого, жи-би-сьти миньі піддали силу, поміч. — Так він зачинайи вогонь до тамтого. Пустиў йідну сальву, пало половину войска, пустиў другу сальву — ўпало ўсьо. Так тілько йіден круль дістаў сьа шче. Так тамтой виставльайи фану і дайи спокій на двайцьіт штири години, на цьілу добу. А йиго войско ўсьо дістало сьа, а-ньі йідному ньіц ни шкоди. Зачинайи банда грати — прийіздит до староўо цара, віддайи сервус, і відйіздит с свойим войском на-зад до печері. Але прийіхаў до печері, віддаў войско, сьідайи на коньа на свого, йіде до тоо багна і зачинайи бити жаби. Але йіде старий цар та й каже: „Добри тибі, сину, тут бити, але миньі біда на старі льіта!“ — А він каже: „Али-сьте побили! — Йа ньіньі два рази тілько вибиў жабіў, йак учера, а шче дістайить сьа дьві части ў воды. А ви майите шче бити дьві части войска“. (Шо но третьу вибиў за два дьньі). —

Так вони прийіжджайут до дому, а на другій день йідут зноу до вогньу с свойим батьком. Прийіздит до тоо багна, сьдайи коло багна і бийи жаби. Каже старий: „Так, так, сину! Приньау-ім зьатьа, та й сам мушу войувати“... — Так пойіхау цар засмучаний дуже, каже: „Мау-ім два дньі поміч до себе, — а ниньі, Господь то знайи, чи буди“... Так той сьдайи на тоо кривоо коньа і йіде до тейі печері зноу. І каже: „Паньі ласкава! приходжу уже третьій раз до вас і прошу вас шче раз помочі, жи-би миньі дали вийнци войска йак фчера, бо ниньі вийнкшій вогонь буди, йак тих два дньі, гострійшій“... — Так вона виводи йіму войско, усьо убране, позлочане, і коньі усьі позлочані, блишчать йак сонце, і дала йім мундур головйаний (з голова вже ни приступи ньіц, ньі кулька, ньі ньіц) і випровадила йиго на войну, до вогньу. Так він йіди дорогойу, догони цара, свого батька, блисько уже тоо вогньу, привитау сьа з ним, віддау сервус і каже до нео: „Типер ви с свойим войском поступайте на-зад, у тил, а йа с свойим рокуйу до чола; буди виликій вогонь“. — Так він приходи уже до чола, зачинайи вогонь; тамті зачали пускати вогонь. Пустиу раз — мало шчо упало, пустиу другій раз — упало половицьа, пустиу третьій раз — і шче войско пітходи, бйи; так зійшли сьа усьі у купу уже, йідно до друго. Так зачали вони палашами рубати, сьічи; али йіден, найстаршій межи тамтого войска, пригнау сьа до него і утьау йіму руку, перетьау, знак зробиу. Так він виньау хусточку свейі жінки і завйазау руку. Так убернуу сьа він до войска, крикнуу гостро до них — так пустили йідну сальву і побили усьо войско. Так завертайи він на-зад свойи войско; зачинайи грати банда, зачинайут сьпівати, — уже закінчили вогонь. Прийіздит до староуо цара і росказуйи, жи уже спокій з войнойу. Так старий цар свому войскови дау рут, виставльайи свойу банду і зачинайут грати марш. А сам йіде на ту саму дорогу, де він узьау войско. Али той цар старий проси йиго у гостину до себи, а він не хоче йіхати. „Ми коли-сь инше будемо частовати сьа. Мойи войско змордоване, йа мушу йиго запровадити до дому, дати йиму рут — а за пару день то йа прийіду у гостину“. — Запровадиу войско до печері, віддау чарноглаві, подьакувау йийі — сам сьдайи на кривоо киньа і йіде до багна. Бере патичок і бйи жаби. Али йіде цар старий та й каже: „Добри тибі, сину, бити жаби, але гірко миньі було на війньі“. — „Але йа вибиу усьі жаби, уже нема жаднойі у водьі — а ви вибили усьо войско, усьі три крульі“. — І прийшли до дому і льагайут спати с тейі ментроги. Али у ночі він спит, той молодий цар; уже розвидньайить сьа, уже блисько буде полудень — таки й він спит. Але цариця, йиго жена, приходи до покойу, шчо-б подивити сьа, шчо він роби, жи він так доуго спит, чи він шче йи живий — можи умер... Але пісьльа войни він буу моцно змучаний і льіг, так спау, йак ниживий.

Віткинуў рýки віт сéби — онá гльáнула на нéго, і дúвить сьа на йигó рýку, жи йигó рукá завйáзана йийі хустúнойу. Приходи до бáтька і кáже: „Ви казáли, жи він ни буў на вóйнї — а чогó-ж він такúй пораньаний ?!“ І питáйить сьа йигó, а він кáже: „Вú-сьте йíхали три рази на вóйну, а йа діставáў сьа коло багнá. Ным ви ўбйíхали, то йа с свойим вóйском нагнáў вáс і точúў вóйну. А третьоо дьньá буў велúкій менї скрут і ўтьалú менї рýку. А йа рýку завйазáў і лыг-им спáти, спокóйно спаў.“ — Цар поцьулуваў йигó ў гóлову, і спровáдиў йимý бáнду велúку, по тім спокóйу, і відáў йимý ўсьо цáрство свойú. І йа буў на тім бальý; і там йіли і пили. Але йа напиў сьа і напиў сьа, і лыг спáти меже пóрохом. Той пóрох лопáтойу брáли і канóни насипáли, і котрúй-ісь менé загорнýў і ў канóн торнýў (кúнуў); і йак вистрілили (с тóўо канóна), то йа литыў, литыў — сыў вóзьди коло столá і вам оповіў...

Записано від господаря Юрка Соколовського з прозвищем Горобец, в марті 1894.

Паралелї: Jan Świętek, Lud Nadrabski. Kraków 1894, N. 26, стор. 354 до 357; Ciszewski, Krakowiacy I, 194—195; в основі другої половини сеї казки лежить оповідане про покуту і военні діла Роберта Діявола, гл. Ad. Keller, Altfranzösische Sagen. I. Фр.

Невдячний брат і живуща вода.

Маў бáтько два синú і вонú у дóма ни хтьáть бýти. Кáже: „Йа йіду ўу сьвіт вандрувáти“. — Сыдлáйут сибí кóнї і с тúми кіньми сибí йідут. І взьалú сибі пéсика зі собóйу. І ўонú сибі йідут. Вúйіхали в лыс, йи дві дорозї. І кáже один: „Йа йіду йіднóйу дорóгойу“, а другий: „А йа йіду дрýгойу. Али дáймо сибі такúй знак...“ — Стойáла деревина, клен файний, — і той старший вúньаў сибі нóжик і ў ту деревину застромúў — вúльіз і застромúў. І стáли сибі, рáдьать сьа: — „Знáйиш шо, йак йа бýду жиў... йа пойіду тéйу дорóўойу, а ти йідеш тéйу дорóўойу; йак, боронú Бóе, йак би йа ýмер, то ти прийідиш до тéйі деревúни і подúвись сьа на той нóжик, — йак на тім нóжику будé кроў, то ўжé мене нимá. Но, бувáй вдорóў!“ — Далú сибі рýку, йіден друўому, і той пойіхаў тудú, а той пойіхаў сьудú.

Али йіде лысом і далéко вúйіхаў в лыс, — стойіт пáлац. І він прийіхаў с тим пéсиком; а там булá такá чарівнúцьа, жи ўонá йиму зробúла, і він стаў каменем і собáчка тá’-же і кінь. Но, та й вже йиго немá.

А тамто́й пойі́хаў. Прийі́хаў до йідно́ўо мі́ста, пішо́ў си на шиньк, ви́пйў си горі́лки, взьаў си за́куску, і ка́же жи́дови: „Дай миньі вівса́ коне́ви". — Даў жид вівса́, ўін коневи даў...

— Де ви так йі́дите? — пита́йить сьа жид.

— От, йі́ду сибі́ ў сьвіт.

Али він сибі́ пойі́хаў і пойі́хаў сибі... Вийі́хаў знов за мі́сто, і йіди сибі́ і йі́де. От він прийі́хаў зноў до села́, зноў сибі до коршми́ фступи́ў і зноў сибі ви́пиў, взьаў сибі за́куску, і зноў він сибі закуси́ў, коне́ві вівса́ зноў каза́ў да́ти, попа́с коньа́, сьіда́йи на не́го і йі́де. Але вийі́хаў до йідно́ўо мі́ста, здиба́йи йиго́ дьві па́ньні, йідна́ стара́, дру́га молода́. Але він склони́ў сьа і помину́ў. Але ўони́ йиго... та па́ньі та молода́ до ма́тери до све́йі ка́же: „То йаки́й-сь пойі́хаў, а́ле він миньі́ сподоба́ў сьа". А та стара́ ма́ти йійі ка́же: „Або́ же ни ма файньі́йшого ньі́ґде, но той, шо пойі́хаў?"

— Ньі, не ви́дьіла-м файньі́йшого, йак той ўо.

Ма́ти ка́е: — Ну, то заверньі́м йиго́.

Але кри́кнули, і він заверну́ў сьа с коне́м. — Ну, шо па́ньі ска́жут?

— Ат, ми шо-сь бу́демо ўогори́ти. Ві́тки пан так йі́дут?

— От — ка́же — йі́ду, йак по сьві́тьі шо ро́бить сьа.

— Мо́же пан ча́сом голо́ден?

— Та шо, йак йа голо́ден, — хто-сь миньі дасьть? — Але добува́йи фльашчи́ну, та па́ньі стара́: „Напи́йте сьа сибі". Добува́йи за́куску; так той чуду́йить сьа: за шчо вони́ мньі дайу́т?!

— Перекусьі́м, пойі́демо до сво́го до́му.

А він ка́же: — Ай, до мо́го до́му дале́ко, а́ле де там!

Та стара́ па́ньі ка́е: — Ньі, до мо́ўо до́му пойі́демо.

Так вони сибі́, ті́йі йду́т, він сибі зльіс с коньа́ і з ни́ми йде́. А ўого́рать сибі, ўого́рать: „Шо́-би то пан знаў, шо мойа́ па́нна вас сподо́бала, і му́сите йі́хати до до́му". — А він ка́е: „Ну, йак тре́ба, так йа йі́ду". — Прийі́хали вни до до́му, а пан ви́йшоў на двір: „Цо то там за йиден с ко́ньим?" — А та па́ньі стара́ ка́же: „То — ка́е — вандро́вний, от сибі йі́хаў і сподо́бала сибі". — А пан ка́е: „Ну, то до́бре." — Заклика́йи йиго́ до поко́йу, пита́йить сьа йиго́, ві́тки він; він йиму росказу́йи ві́тки він. Дайу́т йиму йі́сти, а та панна до вітцьа: „Тату́ньу, таки́ то мій бу́де чолові́к". Пан листи росписуйи, і шо-б пани́ зьйіжджа́ли сьа, бу́де весьі́льа. Пузьйіжджа́ли сьа пани́ ўже, пи ба́нда, то, гра́йут... От вони́ ўже сибі взьа́ли вот шьльуб, от ўони́ ўже сибі так ўо по весьі́льі, ўже порозйіжджа́ли сьа, і ўони́ сибі так до́бре жийу́т обо́йи, і він ка́жи: „Йа му́шу йі́хати ду сво́ўо бра́та". — Вона́ ка́е: „Ну, та йідь". — Уузьа́ў сибі коньа́, убра́ў сьа, взьаў сибі па́лаш, рушни́цьу

і йіди на-зат тейу доро́уойу, шо він йіхаў. Али прийіхаў він а-й до тейі доро́ги, шо ўони́ розлуча́ли сьа, йакура́т диви́ть сьа на ту деревину, на той но́жик, — на тім но́жику ўже кров йи! — „Ну, ўже мо́ўо бра́та не ма, ўже́ йиго́ смерть де-сь спітка́ла...“ — Йакура́т прийіжджайи до тейі зноў, де ті ста́ли камі́ньам, ди́вить сьа: йиго́ брат йи, а́ли ка́менем стойі́т, і кінь стойі́г і пес та́-же. Але він прихо́дит до тейі ка́меницы, сиди́т та чаріўни́цьа. — „Шо ти тут — ка́жи — прийшо́ў сьуди́?“ — „Ану́ миньі відробльай иа-ду́х, що-би мій брат ўста́ў, бо за́ра тибі́ го́лову зітну́!“ — і стаў над не́йу с па́лашом. Она́ ка́е: — „За́ра йа зробльу́, а не рубай!“ — Ста́ла і пішла́ сибі до дру́ўоўо поко́йу і взьала́ сибі фльашчи́ну і вийшла на двір і взьала́ йиго́, покропи́ла тейу водо́йу чи там чим, і він сибі встаў, вже ожи́ў, і кінь і пе́сик. Тупіру йак він вже вжиў, і він ту чарівни́цьу заруба́ў. І ўони́ сибі ўби́два вже йідут, той йіде, той йіде. І ка́е: „Ну, бра́те, пра́ўда, шо-б сме́рти бу́ў-би-сь ўже пожи́ў, шо-б ни йа?!“ — Ну, та й вони́ йідут, прийіхали вони́ сибі а-ш туди́ на місци, де він ожени́ў сьа. І они́ сибі ўже там контенту́йуть сьа, ўже́ сибі бальу́йут. І роска́зуйи, шо йа своўо бра́та віт сме́рти віткупи́ў. А його жінка ка́же: „А то до́бре“. — І він ка́же: „Пойі́демо на польова́ньи ўоби-два“. — Вони́ взьали́ і пойіхали. Али вони́ пойіхали дале́ко в лыс, за-би́ли сибі там па́ру кізлі́ў і па́ру спльухі́ў, забили сибі, і ўони́... ка́е: „Йак би то ми йіх доне́сли?... Тре́ба до до́му дава́ти зна́ти, фі́ри.“ — Йіде́н діста́ў сьа ко́ло то́о, а той пойіхаў до до́му. Запрагли́ сибі ко́ньі, йідут сибі ўби́два, посьада́ли і йідут. Али вони́ ўби́два йідна́кові були́, так йідно́ лице́ йак то́ўо, так то́ўо. І він взьаў то́ўо, шо той ньіби оже-ни́ў сьа там, — він поганьаў ко́ньі, а той за́ду сибі йіхаў, — ви́пьаў шабльу і зітьа́ў йіму го́лову; ски́нуў з во́за йиго́, і сам пойіхаў. При-йіжджайи туди́, приво́дит ті кізли́, спльухи́; вийшла та па́нна і па́н. — „От, до́бре-сьти спольува́ли!“ — Але вона́ не мо́е пізна́ти, чи то йійі чоло-вік чи не йійі? Питайить сьа: „А де тамтой дру́гій?“ — „От де-сь — ка́же — пішо́ў і де-сь заблуди́ў. Йа кричаў, крича́ў, гука́ў — ни ма!“ — „Ай, то шко́да. Мо́и би-сь пойіхаў і йіго́ де вітпита́ў.“ — Ка́е: „Треба йіхати, мо́е де вітпитайу йіго́.“ — А-ну, пойіхаў він, взьа́ў іс собо́йу зноў бруиь; прийіжджайи він ай-іш туди́, до він йиго́ заби́ў, — лижи́т цьілий, али вже неживий, — та шо ўже з не́ўо буди?... Так він сибі ду́майи: „Шо йа зроби́ў!...“ Приту́льуйи ту го́лову до не́го, а́ли на де́реві крук сиди́т. Ка́же: „Шо ти ду́рно приту́льуйиш, йак вона́ ни приту́лить сьа! Ти мине́ попроси́, то йа тибі його зробльў живо́го“. – Але він, той брат, ка́же: „Но, зроби́ миньі, шо-п фстаў!“ — Пулитьіў крук. Прино́си води у дзьо́бові і взьаў, йиму́ напусти́ў тейі води́, і він фстайи. Він уста́ў, ка́е: „До́бре-м — ка́е — ви́спаў сьа!“ — А той брат ка́е: „А, до́бре-сь ви́спаў сьа, бо ти вже неживий бу́ў“. — Али вони́ сибі вже ўби́два ідут.

Прийшли сибі ай-ш туди до жінки те й там сибі поуобідали. Йіго жінка питайить сьа: „Де ти — кае — буў?“ — „Йа — кае — троха спаў там. А то — кае — мій брат то зробийу. Кае: взьаў миньі, зітьаў голову, і по-тім зноў пошкодуваў мене і прийіхаў, мене зноў відратуваў.“ — „Кипскоўо брата майиш!“ — Кае: „Треба йиму та-же так зробити, йак він тибі зробийу.“ — Али каже... радьать сьа староўо пана: „Шо то йиму зробити?...“ — „Та шо йиму — каже — зробити, — такому нема шо робити. Вивести ўоґира і привйазати до фоста і пустити ў поле“. — Вивели воґира, привйазали йиго, йак пустили йак пішоў, на-зат приходит і костомахи ньіґде на-зад ни приньіс. І вони ўже сибі обойи жили, а-ш пірвали сьа жили... Уже кінець. —

Записано від Андруха Кравіцкого літом 1894 р.

Параллелї гл. Grimm, Kinder- und Hausmärchen I, N. 60, ст. 278—299 (початок скомплікований іншими мотівами і конець троха відмінний); Hahn, Griechische und albanesische Märchen I, 166—173, N. 22; I. V. Zingerle, Kinder- und Hausmärchen aus Tirol. Gera 1870, N. 35, ст. 178—183; Ciszewski, Krakowiacy I, 47—51, N. 51. *І. Ф.*

10. Мерцеві дари.

Буў собі такий чоловік йіден, маў три сини. Йак умираў, то казаў: „Ти, сину, шо ти хочеш?“ — Йіден каже: „Тату, дайте вола.“ — Другий кае: „Тату, дайте коньа.“ — А третьий кае, той найдурньійшій: „Тату, дайте миньі хльіба.“ — Той, шо даў йіму коньа, пойіхаў ў сьвіт; а той, шо дістаў вола, — тілько йиго віна.

Та й той батько помер та й казаў наймолотшому синови, жи-б на гріб прийшоў до него. І той прийшоў на гріб. Вітчиньайить сьа гріб йиму і каже: „Йи ти, найстаршій сину?“ — Той каже: „Ньі.“ — „Найсередушчій?“ — „Ньі.“ — „Наймолотшій?“ — „Наймолотшій.“ — Виймайи с себе сивий волосьінь з голови та й дайи йиму й каже: „На, отам круль одну дочку видайи. Ти потернеш — будеш мати сивого коньа. Тим сивим конем просто на склььану гору вийідеш, бо хто там війіде, то той буде зьать того крульа й крульйуство йиго.“ — На другу ніч казаў, жи-би сиридушчій прийшоў до батька. Але той наймолотшій син прийшоў, зачаў стогнати. Питайуть сьа братьа йиго, старшій і середушчій: „Чого, брате, ти стогнеш?“ — Каже: „Йа прийшоў там на варту, на гріб до тата — гроби повітчиньали сьа та й мерцьі зачали каміньами на мене кидати, а йа ледви ўтьік. І казали, жо-б найсередушчій прийшоў, на другу ніч туди на варту.“ — А того наймолотшого

зробили дурним. Та й той допіру каже так до тих мудрих, каже: „Йа ледви свойи відбуў. Але казали тату, жи-би-сь ти, брате найсередушчій, прийшоў на гріб.“ — Так найсередушчій каже до него: „Брате йіди ти за мене, йа тобі заплачу.“ — Той пішоў — вітчиньайить сьа гріб, питайить сьі: „Котрой син? Найстарший?“ — „Ньи.“ — „Найсередушчій?“ — „Ньи.“ — „Наймолотший?“ — „Наймолотший.“ — Бере с свейі голови чорний волосьінь й каже так тепер: „Будеш йіхати, потернеш той волосьінь, то буде чорний кінь, убйор чорний. Йак прийідеш до того крульа, то просто вийідеш тим конем, то ти будеш раховати сьа крулем.“ — Так він прийшоў, знов засмутиў сьа; і питайи його найстарший: „Чого ти такий смутний, брате?“ А він каже: „Мене дуже мерцьі били каміньами і казали, жи-и ти прийшоў на третьу ніч.“ — А той допіру каже: „Брате, йди ти за мене, йа тобі заплачу, шчо схочеш.“ — А той каже: „Ну, то йа піду.“ — Приходи він на гріб — витворьайить сьа гріб і каже батько з гробу: „Найстарший син йи, чи середушчій?“ — Той каже: „Ньі.“ — „Котрой? Наймолотший?“ — Каже: „Наймолотший.“ — Той допіру виймайи ріже волосьінце с свейі голови і каже: „На, потернеш — будеш мати рижого коньа. І тодьі буде росказ на цалком край, жи-би хто хоче, жи-би йіхаў і йшоў і дивиў сьі, нехай найбідньійші йдут — хто на туйу гору вийіде, то за того свойу цурку дам і йиму крульиўство цалком запишу.“

Але враз і враз, ўсьуди по містах витрубили, шо-и тугдьі і тугдьі йіхати на той баль до крульа. Так тих два його брати згохмали сьі собі (набрали ўохоти) і мати стара собі, а його на господарстві зіставили. І кажут: „Ти будь ў дома й догльань гуси, худобу, ўсьо майиш догльанути, поки вони прийідут.“ — Але він запеўне припустиў йіх так чверть мильі і сам ўзьаў, замкнуў хату на колотку і худобі подаваў йісти кождому і зачиниў хату, замкнуў і сам вийшоў, віньаў сиве волосьіньци і потернуў те волосьіньци — приганьайить сьі кінь сивий і ўбйор сивий на него, сиґнети (перстеньі) злоті, шабльа злота, нагайка срібна. І ўсьіў на того коньа і йіде. Моц народу йде туди і на кольінах укльакнули кождий, йак той пан йіхаў. Він дігнаў свойіх братіў рідних і мать, вони кльакнули і кажут: „Прошу пана, де ви йідете?“ — А він виймайи канчук срібний і давай йіх по плечах бити і матір. Там прийіжджайи ўже блисько — моц войска йи і варта велика. Кінь знісь сьа ў гору йак той птах і вискок на ту скльану гору, а зара круль вийшоў, ўзьаў його за руку і привіў його до покойу та й каже: „Знайиш ти, мій зьатьу, шо — шо ти йи тепер мій, а мойа дочка то тобі жона.“ — Вона ўзьала сеґнет з руки і дала йиму той сеґнет на його руку й підпис. Він забавльаў сьі по тільки три годиньі там і за три годиньі він звіттам вийіздиў. Потиснуў коньа, кінь знісь сьа ў гору зараз, ньіхто

йиго́ не ви́дыіў, не ба́чиў, і прийі́хаў він до до́му і ўзьа́ў те волосьі́ньце, потерну́ў — кінь полетьі́ў, а волосьі́ньце зіста́ло сьі у не́го. Поким брати́ йиго́ поприйіжджа́ли, і ма́ти пока́зуйи то́му си́нові наймоло́тшому: „Си́ну мій, йакий-сь пан йі́хаў і ми поўкльака́ли перед ним і пита́йимо сьі: кули́ пан йі́дут? — а він йак ви́ньаў канчу́к, йак зача́ў би́ти, ни пита́ў, чи голова́ чи ни голова́, но биў на смерть! Мене́ поки́нуў би́ти, зача́ў твойі́ бра́тьа би́ти.“ — А той ка́же: „То то йа, — ка́же — ма́мо, буў.“ — „Е — ка́же — ти дурний, де́-б ти, жи-би ти таки́м па́ном буў!“ —

Поки́м позаго́йували сьі, зачали́ зноў витру́бльували, жи-би зноў прийіздиў, пьіби той кава́льір. Допіру зноў гохо́ту підібра́ли тих два бра́тьа, зго́хмали сьі і ка́жут: „Йі́дьмо зноў!“ І та́йа стара́ ка́же: „Йа піду́ з ва́ми, дьі́тоньки.“ А той допіру ка́же: „Йа піду́ з ва́ми.“ — „Е, ти — ка́же — дурний, ти чо́го пі́деш? там тебе́ — ка́же — потребу́йут!“... — А він ка́же: „Оўва́ йа ху́тше бу́ду йак ви.“ — Та й ті забра́ли сьі, пішли́ ўсьі тро́йи, ма́ти і с сина́ми, а той діста́ў сьі ў до́ма. Так він запе́вне погоньу за ни́ми. Виймайи чо́рне волосьі́ньце, потерну́ў — чо́рний кінь до не́го прильіта́йи, ўбі́йур чо́рний йиму́ несе́ той кінь. Той ўбра́ў сьі, ўсьі́ў на коньа́ і доганьа́йи свойі́ бра́тьа. І ті ка́жут: „То не той пан, шчо йако́-сь йі́хаў — пита́ймо сьі ми то́го па́на: куди́ пан йі́дут?“ — А він виймайи канчу́к, дава́й би́ти другий раз. І прийі́хаў туди́ піт ту скльану́ гору́ — сньі́сь сьа кінь до гори́ і ви́летьіў на ту гору́. Так йиго́ та принци́зна ўхопи́ла за пітпа́хви і до покойіку з ним, забавльа́ли сьі. Прийшо́ў круль тоди́ до них, до свойі́х дьітий, ўвьа́ў за ру́ку і привита́ў сьі з ним йак звикли у па́ньстві: поцьілува́ў сьі. Так вони там забавльа́ли сьі шьість годин, а по-ті́м він ўже́ маў вийіздити. Так круль кри́кнуў на во́йско, жи́-би ві́стрільали віват де́віть раз. Йак ві́стрілили віват де́віть раз, так ўсьа муньістерійа хтьіли йиго́ стра́тити, а́ле кінь зньі́сь сьа ў гору́ і пішо́ў під го́блоки. Так спусти́ў сьа він на-за́д до землі і прийі́хаў а-ж до до́му і даў худо́бі йі́сти, попора́ў собі йак він знаў. Прийіжджа́йут йиго́ брати́ і ма́ти прихо́ди. — „А шчо́-ж ви там чу́ли?“ — пита́йи сьі. — А ма́ти ка́же: „Йакий-сь пан такий йі́хаў чо́рним коне́м і — ка́же — биў, твойі́х бра́тіў наби́ў, і мене́ наби́ў.“ — А той допіру ка́же: „Жи́-би-сь, ма́мо, зна́ла-сь, шо то йа, Йа́куб.“ — Ка́жут: „Е, ти дурний, де́-б ти — ка́же — жи́-би ти таки́м па́ном буў!“ — А той ка́же: „Оўва́, а йа ше кру́лем бу́ду!“

Так він даў то́му кру́леві ру́ки і свойі́ наречені, шчо йа тоды́ і тоды́ бу́ду. Але той час мину́ў, а він там ни буў; чика́йут, а той круль ўписа́ў по цьі́лі ґубе́рньійі: шо то тако́го, шчо йиго́ не ма! мо́же йиго́ хто заби́ў! Описа́ў ўсьу́да, жи буде баль справльа́ти, жи́-би при-

йіздили на той баль і найбідньійші, нех буде сьлыпі, нех буде криві. Але то разом ударило, жи де но йакий, жи би йакий, жи-би буў кіл віт кола — виганьайут, жиби йшли. І той Йакуб — прийшли до Йакуба: „Збирай сьі, Йакубе!“ — віт кае. Так його братьа повивальували вочи: „Шо то такойи, ідьімо ми!“ — Але він запевне узьаў на себе панчу і прийшоў туди на той баль. Він там горівки льубиў випити — випиў горівки і так во голова йиму закрутила сьа — де беврогі зробили йаму, йак звикльи, і він у ті йамі льіг. Але там ішли і кажут: „Йакий-сь чоловік лежи“ — і зара кажут: „Шо то такойи?“ — Прийшла патроль войскова. Питайуть сьі його: „Звітки ти йи?“ — А він каже: „С того і того села йист.“ — Допіро дали знати до крульа, може то йакий-сь розбойник йи? Давай його візитеровати, по кишеньах, чи ни майи йакойі зброньі при собі. Зачали його гльадьіти — маў червоненьку хустинку і ґудзок завйазаний. Зачали того ґуцка розвйазувати — то перстень крульівни злотий і пітлис. Так запевне дали до крульа знати. Казаў-жи круль його привести. Бирут від него той сеґнет і дивльать сьі, шчо то тейі крульівньі той перстьупек (бо то високо йде, то трошки дильікатньійше треба удати). Так узьали його на аґзамент: „Шо-ш ти йи такого, шчо ти такий перши буў, а тепер такий йистесь?“ — А він каже: „Йак хочете так йа булу.“ Усьі заштрофували сьі, а він каже: „Пусьтьіть мене на двір — йакий йа перши буў, і тепер такий буду.“ — Виньаў він риже волосьіньце, потернуў — рижий кінь прилитьіў до него, убйор йиму приньіс, ше красший йак муньістерійі. І стаў він, затупотьіў — він на коньі сидит, той шо буў — уже ни ма! І каже: „Ну то шо-ж! — хоть йа перши у гнойівцьі буў, а тепер дивіть сьі, шо з мене йи.“ Так той круль утьішиў сьі і уже його ни хоче пустити до дому. Великий баль зачаў справльати, і він там ужениў сьі. І йа, Онуфрій Стольар там буў — йак зачали там стрільати с канонів на віват, але йа, Вонуфрій Стольар, вина напиў сьі багацько й меду, і йа собі льіг трошечки у каноньі. Йак на віват зачали стрільати, йак с того канона вистрілиў, йак йа зачаў литьіти — а-ж до Берлина упаў. Йа ужениў сьа, і тутенька ту прахтику усьу сказаў, шо йа видьіў.

Записано від господаря Онуфрія Столяра з прозвищем Плецало.

Паралелі: Аѳанасьевъ, Русскія нар. сказки II, 68—77; IV, 202—209; Худяковъ, Русскія сказки II, N. 50; Ciszewski, Krakowiacy I, 194—195. *І. Ф.*

11. Дівчина-каліка.

Буў йідéн цар, молодúй шче, кавáльір. Али ни міх сибі дібрати такóйі дыўчини, жú-би булá такá на здóбу, йак він сам. Писáў лúсти по крáйу по цьілім свойíм, мóже де нáйдеть сьа такá на ўблúча, йак він сам. Вúбиў фотиґрáфійу свóйу і післа́ў ў край — мóжи бýди йакá хлóпка, áбо с пáньского лóжа. або мóжи йакá кýхарка, жи слýжит по панáх, по жидáх, де ў хлóпа, шчó-би придалá сьа до тéйі фотиґрáфійі, — так нех зáра до мéни присилáйут, то йа присьльý своó муньíстра і привезут йíйі до мéни. — Так ходúло то пó крáйу бес пáру льíт, ньім то знайшлú. Прихóдит та фотиґрáфійа до йідноўо містéчка, зачáло пáньство дивúти сьа на ту фотиґрáфійу — áли йідéн льісничíй маў йіднý донькý, і та придалá сьа до тéйі фотиґрáфійі. Так він написáў до цара́, жьи: „Йа мáйу йіднý донькý йидинúцьу, і та придалá сьа до найíасьньíйшого монáрхи.“ — Так той цар посилáйи муньíстра, запрагáйи чéтверо кóний, шчó-би йíхати по ньу і привéсти йíйі до самóўо царá. Прийíхаў муньістер до тóўо містéчка і питáйить сьа: „Де тут сидúт той льісничúй, шчо він мáйи йіднý донькý?“ — Показáли йімý, запровáдили йигó на подвіра до тóго льісничого — вúйшоў льісничíй, привитáў сьа з ним і запровадиў йогó до своўо покóйу і покáзуйи йимý свóйу донькý. Али жаль вилúкій йимý буў, шчо-би він йіднý йіднóйу донькý маў і ту віт сéби віддáў. Так він бойáў сьа йíйі пустити самý. Маў кльýчницьу свóйу і казáў йíйі, жи-б вонá з йигó донькóйу йíхала до монáрхи. Али вúйіхали в дорогу, кількана́йцьіть миль — так вона ни знала йіднá ў другі, йакý котрá мáйи мúсьльу. Муньістир сидьíў ў передьі, погонúў кóньі, а ўонú ўбúдьві сидьíли з зáду ў бýтьцьі, тúхо; а кльýчницьа ўсé сибі міркувáла: „Шчó-б йа зробúла йíйі, жи-би йа йíйі вúкинула с тóго повóза, а самá прийíхала до царá! Йа йист слугá, льíпше-б миньí булó бýти царúцейу йак йíйі. Онá мáйи батька і мáтьір і йист богáті, унá моглá-б бýти при свóму бáтькови і мáтері, — а йа бідна слугá, хтьíла-би-м, жú-би-м булá царúцейу, шчо-би миньі льýди клáньали сьі.“ — І йідут дáльі ў дорóгу. Так прийíхали ў льіс велúкій — так та пáнна заснýла; онá добувáйи ножá, повийма́ла йíйі вóчі, повідрíзувала рýки, відрíзала нóги [мáтко Бóжа! скрикнула старá Гананьíниха], казáла фýрманови стáти, бо ўнá хóче зльíсти в льісьі на стóрону. Фýрман стаў і не дúвить сьа, чи вонú бýдут ўбúдьві зльізáти, чи ньи. Ніч булá тéмна, нивúдна — вонá взьалá йíйі на-пéрит сéби, тýйу кальíку, занéсла йíйі в ломáки, накрúла, і сьíла на повіз і йíде дáльі. Прийіжджáйи до царá, зльізáйи і йідé прóсто до царéвого дзьидзьíньцу. Виймáйи цар фотиґрáфійу свóйу, дúвить сьа на тýйу панну і кáже до дóо фурмана: „То не йист та самá, жи йа тибé

післаў по ньу." — А вона каже, говорит до него: „Йа віз-им дьві ііх, али йідна у лысы умерла, і тайа ійі викинула." — Так казаў цар замкнути туйу до темнийцы, а посилати лист до того лысничого, жи-би він прийіхаў сам сьуди, чи то йист його донька, чи ньи. Та за пару день прийіздит лысничій, — випускайи цар туйу с темнийцы, кльучницьу, і показуйи тому панови. Али лысничій подивиў сьа на ньу і каже цареви: „Проши сьвітлыйшоўо цара, то не йист мойа донька, то йист мойа слуга. Йа післаў свойу слугу з донькойу, бо мойі доньцы було смутно йіхати." — Так той цар розгныіваў сьа моцно на того лысничого і казаў його замкнути до темнийцы.

Так сидыіў той лысничій без десьать лыт у темнийцы. Але йідноўо разу вийшоў бідний хлоп до лыса за ломаками. Зберайи він ломаки, кладе на вйаску, але каже: „То миныі йист шче мало, піду йа до тейі купки, а наберу війинци." — Приходи блиська тейі купи ломак, слухайи — шчо-сь там пишчит! Так він нальакаў сьа і зачаў задом поступати сьа. Але вона, бідна калыіка, лижала ў тих ломаках, ўже пару день, і почула голос того чоловіка і проси його: „Татуньцьу, возьміть мине до свейі хати!" — Так той хлоп змиловаў сьа над біднойу калыікойу, віткидайи ті ломаки і бере йийі до дому. Приноси йійі до дому, посадиў на лаўцы, а жінка зачинайи з ним сварити сьа. Каже до него: „Йа тебе післала по дрова, а ти приныіс біду до хати. Йа сама ни майу шчо йісти, а ти приныіс таку калыіку — чим йийі будеш годувати?" — А він каже до жінки до свейі: „От, чикай, жінко, йако-сь Пан-бі дасьть! Вона йист бідна калыіка, темна, без рук і без ніг, ми будем йійі шановати, а нам Пан-бі дасьть за то богацтво." — Так сидит вона бідна на лаўцы, — той чоловік приноси йійі кусок хлыіба сухого, мачайи в воду і дайи йі піткропити сьа. Так вона 'бзивайить сьа до того старого: „Татуньу, возьміть мойі ті сьльози, жи йа майу ў фартушку, йідьіть до міста, а за них накупити, чого схочити." — Так пішоў він до міста, приходи до йідноўо склепу, виймайи ті сьльози — так йак горох, самі злоты. Али жид питайи його: „Але, Йіване, де ти взьаў того?" — А він каже: „Бог миныі даў!" — „Шо-ш ти хоч за то?" — А він каже до него: „Дай миныі двайцьіть фунтіў муки, шо найкрашча, і дай миныі пару фунтіў мньаса!" — Набраў мішок хлыіба, накупиў булок, меду, вина дльа тейі калыіки; приноси до дому, поставиў на столы — жінка зрадувала сьа, жи ўже йист шо йісти. Дайи ті бідні поживити сьа троха; ўона поживила сьа, і він роби йійі лушко, кладе на лушку на мньахкім, шчо би йійі ті рани ни болыіли. А дістало сьа йіму шче сорок ріньских с тих сьльіз, і ті віддайи йійі, ті калыіцы. А вона до него каже: „Татуньу, купіть сибі корову за ті гроші, будети мати чим свойі дьіти живити." — Так вона перебула у него без рік і зробила його великим

мужико́м. Али ўрік ка́жи вона́ то́му старо́му: „Ідьі́ть, тату́ньу, до міста, а купі́ть миньі́ таке́ йапко і принесьі́ть миньі́ йиго́.“ — Пішоў стари́й до міста, купи́ў йапко, приньі́с йиго і положи́ў на посте́льі. Уна́ взьала́ те йапко, уберну́ла три ра́зи, і ви́йшоў с то́го йапка таки́й шаток (ху́сточка), жи шче́ на сьві́тьі ни було́ тако́го. Ка́же вона тому мужикови зібра́ти сьа, наньа́ти сибі́ зальі́зницьу (ко́льійу), взьа́ти ту ху́сточку і йі́хати до само́го цара́. „Йак прийі́дити до цара́, так просьі́ть цара́, шчо-би він вас пусти́ў до темни́цьі — там сиди́т кльу́чницьа мойа́; да́йте йійі́ в ру́ки, а йійі́ просьі́ть, шчо-би она́ миньі́ дала́ дьві во́цьі.“ — Так він прийі́хаў до цара́ і про́си йиго́, шо-би він йиго пусти́ў до темни́цьі, до те́йі кльу́чницьі. Так цар каза́ў кльу́чникови вітсу́нути темни́цьу і пусти́ти то́го хло́па до те́йі кльучницьі. Прихо́дит до те́йі кльу́чницьі, виймайи ху́сточку і дайи́ ті кльу́чницьі в ру́ки, а йійі́ про́си у дьві во́цьі. Так та кльу́чницьа ви́ньала дьві во́цьі с кише́ньі, зави́ньані ў папе́рі і дайи́ то́му хло́нови. Взьаў хлоп во́чі ў кише́ньу, завинуў ў ху́сточку свойу́, сьідайи на ко́льійу і йі́де до до́му. Прийі́здит до до́му, виймайи во́чі с кише́ньі і дайи́ ті те́мні кальі́цьі. Та кальі́ка взьала́ ті во́чі, приложи́ла йіх до чола, і ўони́ так йійі́ приросли́, йак перши бу́ли. І зуви́дьіла вже сьвіт і ка́же: „Дьа́куйу ва́м, тату́ньу, жи́-сьти принесли миньі́ во́чі, нех йа ви́джу сьвіт. Тепе́р бу́ду проси́ти вас: ідьі́ть до міста, принесьі́ть миньі́ дру́ге йапко, шчо́-би йа за не́го шче діста́ла свойі́ ру́ки.“ — Пішоў стари́й до міста, приньі́с йапко, положи́ў коло не́йі, 'на убе́рну́ла три ра́зи, і ві́биў сьа з не́го шаток, шче кра́шчий, йак пе́рши буў. І посила́йи вона́ зноў йиго́ до све́йі кльу́чницьі: „Йі́дьте, тату́ньу, зноў до то́о цара́, опадьі́ть перед ним на кольі́на і просьі́ть йиго, шчо-би вас пусти́ў до темни́цьі, до кльу́чницьі; а йак увійде́ти до темни́цьі, ви́йміть шаток, дасьте́ йійі до рук, і просьі́ть йійі́, шчо-би вам дала́ ру́ки. А йак бу́де пита́ти сьа вас, на шчо вам, та кажі́ть, жи: миньі́ таки́й сон присни́ў сьа — йа до теби прийі́хаў, жи́-би-сь миньі́ дала́.“ — Так діста́ў він ті ру́ки, завинуў у папі́р, ўложи́ў до то́рби і прийі́здит до до́му. Так прийі́хаў до до́му, прийшо́ў до хати, — так вона ду́же зра́довала сьа, жи вже бу́де ма́ти ру́ки. І зачала́ говори́ти до не́го: „Тату́ньу мі найдоро́жчі! діста́ли-сьте ру́ки, — мо́жу роби́ти ни́ми; а шче хо́чу проси́ти вас, жи́-би-сьти діста́ли миньі́ но́ги.“ — Посила́йи до міста старо́го, шчо-би приньі́с зноў тре́тьи йапко. Так приньі́с він те йапко, — убирну́ла три ра́зи на-доўкола, і відби́ў сьа від него шаток три ра́зи кра́шчій, йак пе́рши буў. — „Тепе́р ідьі́ть зноў до те́йі паньі́, до кльу́чницьі, дасьте́ йійі́ той шаток і просьі́ть у но́ги.“ — Так він пойі́хаў зноў до цара́, попроси́ў цара́, жи-би пусти́ў до темни́цьі, виймайи той шаток, і дайи́ йійі́ до рук і про́си йійі́ у но́ги. Так вона́ пішла́ до куфе́рка, ви́ньала но́ги і дала́ то́му хло́пови. Хлоп завену́ў

ў папір ті ноги, кинуў до торби (то но по кольіна відрізала), і сыдайи на кольийі, відйіздит до дому. Сыў па кольийу і зрадоваў сьа дуже весело і говори: „Господу Богу дьаковати, жи-м йа дістаў вже свойі кальіцьі ноги. Може миньі Пан-біг надгородит за ту кальіку“... — Прийіздит до дому, виймайи ноги і дайи йійі до рук. Так вона взьала, притулила до себи, і ноги прирослі так, йак перши булі. Так вона дужи ўтьішила сьа, ўпала на кольіна, ўклонила сьа низенько, поцьуловала старого в руки, в ноги, і дьакуйи йиму за йиго услугу. І виймайи торбинку сьльіз, тих злотих, і дайи йіму до рук і каже: „Ідьіть сибі до міста, а за то накупити, жи будите мати на цьіле житьа ґльа себи і ґльа свойіх дьітий, — бо йа вже буду від вас відйіздити а-ж до наййасьньійшого монархи.“ — Так той старий зачаў плакати, зачаў йійі просити: „Де-ж ви пойідети ф таку дорогу! то йист сильно далеко, а вас на дорозьі шче збавльать зноў — так миньі буде жаль за вами!“ — Так вона дужи зачала плакати і жалувати за свойім ріднім батьком. „Йа мушу іти до цара і просити йиго, шчо-би випустиў мого батька с темницьі, бо він ўже сидит десьіть льіт ў темницьі, і шчорньіў йак чорна землиа! А йак йа ни піду туди, так за два місьацьі буде мій батько страчений чириз-ниви́нни!“ — Так сыдайи вона па кольийу і йіде до того міста, де сидит сам цар. Прийіздит близько тоўо міста і наймайи мульарі, шчо-би вимурували такі доми коло самоўо цьісарскоо бурку і вибити злоті льітери на нему: „Хто буде йти тим бурком і буде ступати до тейі камйаницьі, буде йісти і пити, а не буде платити!“ — Так йідноо разу йде цар с свойім войском на марш; дивить сьа — стойіт камйаницьа. І говори сам до себи: „Шчо то йист за диво, жи йа ўже кілько тут йіжджу тим бурком, не видьіў камйаницьі тутка, а типер стойіт!“ — Так підіймайи вочі до гори, глянуў на камйаницьу — але вибиті злоті льітери! Перичитаў він йіх і закомендеруваў свойи войско фсьо до камйаницьі. Війшлі до камйаницьі і зачали там йісти і пити, і зачали платити — али ньіхто не хочи приймати гроші. А цар пішоў дальі ў середину. Приходи ў середину і дивить сьа: сидит молоденька панна і вишивайи хусточку золотими льітерами. Але він фсе па ньу дивить сьа, говорит до нейі, а вона ньіц не вітказуйи на тойи і ни підносит свойих вочий до гори. Так він стаў і думайи: „Шо-сь то йист такоўо штучного“... — Так він зачинайи до нейі говорити дальі: „Прошу вас, вильможна паньі, звітки ви йист родом? і з йакойі ви фамільийі походити?“ — Так вона зачала йиму росповідати, підньала вочі до гори і росказуйи йиму свойу біду: „Мій отец рідньій йист льісничим і сидит у наййасьньійшоўо монархи ў тимницьі, а мойа слуга, кльучницьа, прийіхала до цара і хтьіла бути царицейу, али ти-з сидит ў тимницьі. Так-би-м просила наййасьньійшого монархи, жи-би монарха буў такий

ласка́вий і преста́виў йіх миньі́ до вочи́й.“ — Так наййасьньі́йшій мона́рха ви́браў де́сьіть му́жа і післа́ў, шчо-би випустити тих двох с темни́цьі і приве́сти сьуда́. Так пішли́ тих де́сьіть му́жа і привели́ йійі́ ба́тька і йійі́ кльу́чницьу до те́йі кам'я́нки. Так вона́ зуви́дьіла сво́го ба́тька, па́ла на кольі́на і зачала́ кла́ньати сьа і цьіловати в ру́ки і в но́ги, жи вона́ верну́ла сьа с тамто́го сьві́та. І роска́зуйи ту фсьу пра́хтику сво́му царе́ви: „Мій ба́тько родзо́ний післа́ў мене́ до цара́, а йа йі́хала в доро́зьі, а мойа́ кльу́чницьа, та сама́, жи пере́до мно́йу стойі́т, йі́хала в доро́зьі, добу́ла ме́ньі во́чі, відрі́зала ру́ки і відрі́зала но́ги, зане́сла мене́ в льіс і накри́ла лома́ками. Але йа була́ в йідно́го хло́па, йа йі́го посила́ла і він фсьо миньі́ поприноси́ў віт те́йі кльу́чницьі. А мій та́то бу́ў за́мкньаний ф темни́цьі за те, жи то... за ме́ни, бо цар каза́ли, жи то ни йист ўсьо́ пра́ўда.“ — Так цар ви́ньаў с кише́ньі фотиґра́фійу, і ди́вить сьа на ту фотиґра́фійу, чи то йист пра́ўда. Так гльа́нуў на ньу і на фотиґра́фійу — акура́т йідно́ до дру́го прихо́дит. Так ви́браў він три́йцьіть му́жа і каза́ў ту́йу кльу́чницьу взьа́ти і замкну́ти зноў до темни́цьі. А свойі́м муньі́страм каза́ў запрашти́ го́смеро ко́ний, і взьа́ти йійі́ і йійі́ ба́тька на повіз і заве́сти йіх до йиго́ пала́цу. Так вони прийіжджа́йут до йиго́ до́му — так цар ду́жи розвисели́ў сьа, жи йиго́ згу́ба поверну́ла сьа наза́д до не́го, шчо він собі́ жада́ў. Так по-то́му пи́ше листи і посила́йи по ўсьі́х кра́йах і спро́шуйи свойі́х камра́тіў, крульі́ў, царі́ў, на свойи висьі́льа, бо він дістаў вже ту па́нну, шчо він йійі́ жада́ў. І зроби́ў висьі́льа, звінча́ли сьа обо́йи, і він йійі́ ба́тька, то́ўо льісни́чого, зіста́виў ў се́би за найста́ршого муньі́стра. Так по тім ба́льў зібра́ли сьа они́ ўбо́йи на спа́цир, і ви́йшли они́ на по́ле — а́ле та кльу́чницьа сидьі́ла ў тимни́цьі, була́ засу́джана на смерть. Так намо́вила муньі́стріў, шчо-би муньі́стри пітсади́ли піг той міст кано́ніў, де вона́ буди йти, і нарихтува́ти пу́нтум на той час, йак вона́ ввійде на міст, жи-би ті кано́ни ви́били і розби́ли міст, і жи-би йійі́ заби́ло, а ўона́ буди цари́цийу і бу́де ўсьо́ муньі́страм догоджа́ти. Так пітку́пльані муньі́стри зла́комили сьа на вели́ку су́му, пітсади́ли два кано́ни під міст, і шчо-би йійі́ пірва́ти на кава́лки. Али ў полу́дньі — ішли́ зі спаци́ру до до́му і но ўходи́ти на той міст, так ті кано́ни розби́ли той міст, і ту па́нну оглушило. Так цар ду́жи пальака́ў сьа і зача́ў ду́жи нарі́кати на свойі́ муньі́стри, шчо ўони́ таку́ молоду́ цари́цьу, три мі́сьацьі з не́йу прожи́ў, і ўби́ли йийі́. Так він каза́ў ви́мурувати кльа́штор. Вимурова́ли кльа́штор і каза́ли йійі́ похова́ти ў тім кльа́шторі, жи-б вона́ там лижа́ла. Каза́ў змурова́ти таки́й катофа́льок висо́кій і на тім катофа́льку положи́ти і той кльа́штор запеча́тувати, а сам пішо́ў до поко́йу і засмути́ў сьа. Так с те́йі гризи́ цар загри́сь сьа і не йшо́ў ньіґде́ ньі на спа́цир, но 'цьонш сидьі́ў ў до́ма і грись сьа. Але та кльу́чницьа нигі́дна проси́ла муньі́стріў, жи-б йійі́

випустити троха на спацир, на той о́ґруд, де стоїт кльаштор. Так вона́ вийшла на спацер, скочила хутко поме́жи деревинойу, пішла́ до того кльаштора і виньала се́рце с тейі царицьі (то дупіру йака́-сь відміна! дод. стара́ Ганан.). Так віт тоо часу ни була́ она уже замкньана до темницьі, но ходила вже скрізь. Так минуло вже піўтора року, так царе́ви зробило сьа дуже великій жаль, і пішоў на той о́ґруд на спацир. Так війшоў він на о́ґруд — зробило сьа йиму дужи файна дорога до того кльаштора: ріжныі квіти позацьвітали, жи він ни видыў таких квітіў, йак жийи. Так приходи він до кльаштора, під две́рі, і загльадайи биз дзьурку, де сьа кльуч страмльайи, шчо сьа робит з йиго царицейу. Так придивльайить сьа він добре, але надовкола того катофальку бігайи маленька дитинка. Так він моцно загрись сьа і кашельнуў на тім ґанку. Так почула та дитина той голос у кльашторі, прибігайи до две-рий і проси: „Татуньцьу, вітчиныть!“ — Так цар вітчиниў две́рі — так та дитина скочила до не́го, поцьуловала йиго в руки, в ноги, і проси йиго, жи-би пустити до кльучницьі. Так наййасьныйшій монарха взьаў ту дитину на руки, зачаў цьулувати ту дитинку, тышити сьа не́йу, і привіў йийі до покойу. Так цар в ночі заснуў, але та́ дитинка фстала і пішла́ до покойу до того, де та кльучницьа спит, і вихопила йі за пазухи свейі матери се́рце. Та кльучницьа учула і зачала́ бити ту дитину і видирати те се́рце. Але дитина злапала моцно в руки і зачало дужи плакати і кричати, же а-ж цар прибудиў сьа. Йак цар прубудиў сьа, прибігайи до покойу і зачаў кричати на кльучницьу: „За шчо бйиш дитину?“ — Так та дитина скочила хутко царе́ви на руки, притулила сьа до не́го і проси йиго, шчо-би завести до кльаштора. Так приходи воно до кльаштора, цар засунуў две́рі і дивить сьа, шчо воно буде робити. Але приходи та дитина до свейі матери (она мала йиго ф кльашторі), виймайи се́рце за пазухи і усаджуйи до свейі матери. Так зара вона́... йиго мати стайи с того катофальку і виходи на кльаштор, така́ ладна, йак найкрашча рожа. Так цар вітсувайи две́рі і питайить сьа йі, шчо то було. Так вона́ йиму росказуйи, жи: „Твойа кльучницьа, та ни-гідла, виньала з ме́ни серци і йа не могла́ устати; а йа за піўтора року привела́ сина у кльашторі і той син видобуў мойи серци, і віддаў миньі йиго до грудий...“ — Так цар взьаў йийі до свого покойу, а кльучницьу казаў вивести у чисте поле, і випровадиў реґимент войска, і зьи-б до не́йі стрільати, на дрібні куски пірвати там. А сам спровадиў велику банду, велику музику — і тамки музики грали, таньцьували, йіли, пили (і йа та́к-же йіў, пиў), с канёніў стрільали... Али ни мали чим канёніў набивати (порох буў, но ни мали чим заткати), — йа лежаў у лисьтьі, і вони мене взьали з лисьтьам до канони і набили мнойу; і йак вони

вистрілили с тоо канона, то йа литыў, литыў, литыў, і сыў возьде на лаўцы, коло стола, йі вам оповіў.

Записано від Юрка Соколовського в марті 1894 р.

Параллелї: G. Basile, Pentamerone I. 1—18; I, 238-245; Grimm, Kinder- und Hausmarchen II, N. 89, ст. 13-19; Hahn, Griechische und albanesische Marchen I, 193—201 (N. 28); Schott, Walachische Marchen, N. 2ˇ. *І. Ф.*

12. Дівчина записана злому.

То йак буў йіден бідний чоловік, а він ни маў дытийи, і такий буў бідний, жи вот жили сибі — пішоў він сибі на йармарок до міста, куповати чобіт. Али йде сибі, купиў дві парі чобіт. іде до дому — здибайе його панич та й каже до него: „Ти такий бідний — каже — запиши миныі то, шо ти в ныім ни знайеш, будеш великим богачем.“ Так той чоловік записаў йіму те, шчо він в ныім не знайе. Прийшло за пару лыіт, зайшла жінка в цьинжи, так привела йіму дитину, лыівчину. Той вже сыі ныіби зробиў богачем, вже йіму той злий даваў, шо він хтыіў, гроші маў, худобу, дуже собі гойні хрестини справиў. Та дыівчина росла черес шісьть років, посилайе до школи йі. дуже красно вчить сыі, дуже була розумна; жила та лыівчина шіснайцыіть лыіт — приходит злий дух по ньуйу. Прийшоў під вікно, застукаў та й каже: „Ну, Піва не — каже — йди, ти знайеш, шо ти миныі записаў-ись, чому ти миныі того ни дайеш?“ — А та дыівчина дужи була мудра і вона ни дала сыі злому духу взьати, бо коли він прийшоў, то вона мала сьвачеву воду і вийшла в покропила, та й той полетыіў, зльакаў сьа води. Так злий дух — той косиў траву, а він прийшоў до него та й кажи: „Йак ти миныі йійі ни дасиш, то йа тибе возьму.“ — Так той старий зальакаў сыі дужи, пошкодуваў своййі душі, тай каже: „Прийди на другій день на ту діброву. шо йа буду косиў, а йа йі виведу сыіно громадити, йа тибі йі дам.“ І каже: „Йакже-ж ти миныі дасиш, коли вона ни дайеть сыі приступити?“... — А старий батько каже до того злого: „Йа йі возьму руки 'бітну, тогди йі возьмеш.“ — Так казаў ті дыівчиныі забивати припін (жи сыі коныі припинайе. колик з дерева) і руки вопгьаў сокиройу йійі. Йак уптьаў йі руки. й та дыівчина пішла в лыіс такий злий дух ни взыаў йійі, бо Бог ни допустиў злому. Так йак та дыівчина пішла в лыіс, ходила вона по лысыі і йі так Пан-біг даваў кріпосьть, жи вона живила сыі тими коріньчиками по лысыі: шо зігнула сыі там сибі, то пригорнула коріньчик там де кихтьами тими і так живила сыі. Прийшла до йіднойі хатини

в тім лысьі, а там сидыіла така баба, чарівнйцьа, і вона йійі дала̇ такойі води́, шчо йійі руки зістали так йак мали бути. І вона йі взьала̇ за свойў. Али йіден пан — вна дуже була̇ ладна, письменна, дуже мудра була — али йіден грабйа сидыіў ф тім лысьі і він маў сина і той син йіздиў на польува̇ньа сибі. Але вона ходила сибі там по сунйцьі, по де̇-шчо, там за гу̇бами по тім лысьі, і вона зблудила в тім лысьі, прийшла аж до того пала̇цу. Прийшла вона аж до того пала̇цу і той дуже йійі сподо̇баў сибі, гра̇бйого син, і кли̇че йі до себи; али вона, хоць ладна дуже, файна, але йе бідна і вона встидайеть сьі йти до него. Али він ка̇жи: „Не встидай сьі — каже — доньу, ходи́ до ме̇ни сьуда̇ — ка̇жи — йа тибе дужи сподо̇бав.“ — Отой сий взьав йійі, той грабйо̇го, до себи і вона бу̇ла рік за покойівку; він шчо діста̇ў у свого батька, то він все йі дава̇ў. Але-ж батько йак дізна̇ў сьі, шчо вона вже з ним зізнайеть сьі, шчо вони так добре вже сьі кохайут — а то батькови дуже зівстй̇дно було̇, жи с такойу йего син перестайе̇, ньі-би с слуго̇йу — і каза̇ў йі вітпра̇вити. Каже син до батька: Йак ви йі вітпра̇вите, то й йа підў від вас.“ Так сьі закоха̇в з нейу дуже. І йак він йі вітпра̇вив, батько, казав слу̇гам випровадити йійі, і він казав батькови так: „Йак ви йі випровадите, то йа підў в сьвіт, а при вас ни буду“ — той син — „бо йа йі дуже в серцьі майу.“ — І батькови сьі жаль зробиў, жи сина шко̇да, жи-б він його покинуў, і казӑў сьі йім пожените вбидвом. Оже йак вони сьі побрали, то там було̇ гойне весьільа̇. Вже рахувати по тім висьільу і він пойіхав з нейу в сьвіт; казав заложити сибі коньі, набрав фу̇трашу і пойіхав у сьвіт. Йіхав він чирис кільканайцьіть миль і прийіхав до того села само̇го, вайіхав на̇-ніч до того само̇го батька, шо та була̇ дьівчина. Т'піру той батько, вона його ньі-би зізна̇ла, батька, жи то він, а він йі ни пізнав, шо вона йе за йідна̇. 'Піру йак вона йіму росказала, шчо вона йест і йак йі бу̇ло, той батько дипіру впӑў йійі до ніг і став дуже плакати с того жалу̇ і в ночі̇ взьӑў і повісиў сьа. І кінец. Шо мӑў ду̇шу дати дитй̇ньачу, то свойу дӑў уже шата̇нови, с того жалу̇, шо вона такойу паньійу зостала. І вони відйіхали до свого дому, с свойім чоловіком, і пануйут до сего часу.

Від госп. Софрона Возьного з Боратина, пов. бродського, записано в авг. 1894.

Паралель: Grimm. Kinder- und Hausmärchen I, 149–156 (N. 31). *І. Ф.*

13. Дівчина між сиройідами.

Була̇ сибі дьіўка і служи̇ла ў па̇на за ку̇харку. Али-ш ў тоўо па̇на буў сад файний, шо були̇ ду̇жи кра̇сні йаблока, шчо ньіі̇де таки̇х не

було. І з нейу так пан сваріў сьі — хто-сь ті йаблока рваў: — „Ти повинна йіх пилнувати!“ — І пішла ўона, на ту йаблоньу вильізла і сидьіла на ті йаблоньі. Але ф тім сильі цигани стойали, так... йіхали вітки-сь. Та дьіўка називала сьі Маруська, шо на ті йаблоньі сидьіла. І прийшлй ті цигани до нейі: „Продай нам йаблок!“ — „Ни можу вам дати, бо пан мине сварит.“ — І та Маруська дужи була файна. Каже циган до нейі: „Пригни миньі гильаку, нех йа сибі йаблок вирву.“ — Уна взьала, вирвала кілька йаблок, кинула йиму на зємльу. — „Йа так не хочу, пригни миньі ногойу гильаку, йа сибі сам вирву, і піду і вйинци тут ни прийду до теби.“ — Та пригнула Маруська гильаку і той циган злапаў йі за ногу. І прибігло, прийшло вйинци циганіў — а ті цигани були йакі-сь сиройіди, шчо йідно друўого йіло. І взьали йі с собойу, і с тоўо сила вони вийіхали в ночі, с тейу Марусейу. Зайіхали вони ф свій край і зачинили йийі до пиўницьі і давали йі горіхи йісти і вино пити — так вони йийі пасли, а-би ўона була тлуста, то ўони сибі годували на такий празник. Бис кілька час ўона так сидьіла, аж до тоўо празнику, йакий ўони спраўльали. Вибрали сьі ўони ўсьі до церкви, до такойі божницьі свейі, покинули но тілько стару циганку за ґосподиньу ў свойім дому. „Ми йдемо ўсьі до божницьі (а та стара циганка називала сьі Ганўська, то казали ті до тейі Ганўськи, до тейі ґосподиньі:) „напали добре ў пийцу, шчо би було добре гарачо, і випусти йі с тейі пиўницьі і кажи до нейі: сьідай Марусьу на лопату, пойідемо за хату.“ — А ўна хтьіла йийі спечи ўу тім пийцу, тим циганам на баль. Каже Маруська до тейі Ганўськи: „Ньі, ви перши сьідайти, піднесу на вас, чи ви дуже тьашкі.“ — Сьіла та стара циганка на лопату, а та шур ў пийц йийі, спекла стару циганку. І хутко взьала, спекла йийі, потальувала на тальірки — поки ті поприходили з божницьі, она ўже наготовила йім те йідзеньа. Каже та Маруська сама до себе: „Бач, ти мене мала спечи, то йа тибе.“ — І сама взьала, вийшла на двір і вильізла на дуба. А ті сибі повиходили на двір і стали те йидзеньа йісти, ті цигани. — „Смачне мньасо іс тейі Марусьі, но тілько тверде дуже. Бис кілька льит йийі-сьмо годували, а така худа!“ — Убзивайить сьі та Маруська на дубові: „Тверде, тверде, бо то ни з Марусьі, но тілько з Ганўсьі, старойі циганки.“ — Пішли ўони до тейі пиўницьі, подивили сьі: ни-ма аньі Марусьі, аньі Ганўсьі. Чули голос, а ни знали, де. Пригльадайуть сьі — а вона на дубові сидит! Шчо мали робити — стали тоўо дуба гризти зубами. Гризли, і поломили зуби, і ни могли тоўо дуба звалити, шчо-би ўона ўпала с тим дубом. Пішли ду ковальа сталити зуби — „шчо ми мусим тоўо дуба типер підгризти!“ — бо жадного способу ни знали. Уже той дуб так гризли, маў ўпасти. Литьіли гуси такі дикі. — „Гусоньки — кажи ўона — либедоньки! возьміть мине на крилоньки, занесьіть мене

на крилонька, занесьіть мене до батенька, бо тут мене смерть чикайи. Дам вам корец пшеницьі і цебер води за тойі вигоди!"...

Записано від Андруха Кравіцкого в марті 1894 р.

Паралелі: П. Кулішъ, Записки о Южной Руси II, 17; М. Драгомановъ, Малор. нар. преданія 353—355; Рудченко, Малорусскія сказки II, N. 15; Аѳанасьевъ, Русскія нар. сказки I, N. 62 і IV, ст. 62—67; Haltrich, Deutsche Volksmärchen aus dem Sachsenlande in Siebenbürgen ст. 156—162. *І. Ф.*

14. Дівчина і розбійники.

Маў йіден батько дванайцьіть синіў і ўсьі були злодьійі. А зноў йіден чоловік маў дочку но йідну йідним. І ўони дужи на ньу ўважили, хтьіли йу сьвіта згубити. Али пойіхаў батько тейі дьіўки із матьіриў, пойіхали на весьільа, і вона вийшла с хати, і тих дванайцьіть злодьійіў чатували на ньу і ўльізли до йі хати. І вона пішла на двір, а вони ўзьали, поховали сьі по-під лішками, по-під шафами, досить, жи ўсьі сьі змістили, так, жи вона йіх ни видьіла. Ну, й вона ни знала, шо вони йист у хатьі, і ўона сибі пішла до другойі дьіўчини, хтьіла заклікати до себи на вичеру, бо йі самі було смутно вечерати. І вона йак прийшла, та дьіўчина ни хтьіла прийти; та й вона взьала сама собі сьіла вечерати за столом і кажи: „Ни хтьіла до мени жадна сусьіда прийти на вичеру" — і вона сказала: „ўсьі сьваті йдьіть до мени вичерати, і йа сама буду зі сьватими" — так сказала. Та й вони разом вильізли, — йіх дванайцьіть вильізло с-під лішкіў й с-піт шафіў і сьіли разом з нейу вечерати. Та дьіўчина сама йідна, — а йіх вильізло дванайцьіть. Вона сьі моцно пирильакала, та й йак вони з нейу посьідали і казали: „Давай типер, шо хочиш, йісти!" та й вона взьала, ўсьо поставльувала пити і йісти. Та й вона бачит, шо так на ньу важать, хтьать йійі смерть зробити, та й вона взьала, ўтікла до комори, кажи: „Шчо-сь вам файного винису шче с комори." Та й вона йак замкнула сьі ў коморі та й ни дала сьі чути. Та й вони кажут до нейі — а вона звала сьі Марусьа: „А ну, Марусьу, виходь уже, виходь!" — А ўона сьа до них ни ўбзивала, та й вони сьі стали до нейі добувати до комори. Та й вона нарихтувала косу, ту, жи косить сьа, — а двері були ўсьі вильізні і вильізні замки — то він жадин ни міг сьа так добути. Стали до нейі льісти по-піт підвалинойу. Та й по йідному льізли, а вона, шо котрий ульіз, так вона каждому віттьала голову косойу. Віттьала одинайцьатом, а дванайцьатий дістаў сьі. А той дванайцьатий шчудуваў

сьа, жи йіх ни ма ўсьіх і ни ма чу́тки. І той дванайцьатий ўзьаў, ви́льіз на гору́ і вона́ наглья́нула йіго́ таки́ — а він хтьіў подиви́ти сьа, шо то за куме́дійа, жи йіх ни ма ўже. І вона́ ше й то́го наглья́нула і хтьі́ла ше й то́му го́лову відрі́зати, та й махну́ла йиго́ но тро́шки по ши́йі та й він ўтьі́к від не́йі ўже. Так вона́ ўже так сидьі́ла ў тім до́мі, аш по́ки та́то й ма́ма ни прийі́хали. Та й йак прийі́хаў та́то й ма́ма, то ўона́ сьі так мо́цно перелья́ка́ла, жи на́віть ни хтьі́ла вітчини́ти йім. Вони́ ста́ли йі кли́кати, і вона́ ни відізва́ла сьа, аж му́сьіли две́рі відлу́пувати. Відлупа́ли — і вона́ така́ перестра́шена, жи сьі сами́ польака́ли, така́ ста́ла перестра́шена...

Так він до не́йі за піў ро́ку — той сами́й — прийі́хаў на зальо́ти. І вона́ йиго́ ни пізна́ла, шо то він той сами́й, і пішла́ за не́го, бо він ду́жи вили́ким па́ном зроби́ў сьі й вона́ йіго́ ни могла́ пізна́ти. І вона́ пішла́ за не́го і він йі́йі взьаў, було́ весьі́льа; і вона́ йак ўже була́ ў не́го, і він йі́йі хтьіў таки́ смерть зроби́ти. І він ўста́виў го́ршчик ўкро́пу до пи́йца (та́к-жи гу́нцвот буў), хтьіў йі ўпа́рити. Али була́ йі свекру́ха ду́жи до́бра і ка́жи: „Збирай сьі, дити́нонько, та й ўтьікай, по́ки мо́жиш“... Ай, ньі, помили́ла-м сьа... Та й він ка́жи: „Мару́сьу, піськай-но мене́ тро́шки!“ — Та й вона́ йіго́ ста́ла ська́ти та й здибала йіму той шрам на ши́йі, шо ўона́ йіго́ зачіпи́ла косо́йу. Та й вона́ каи: „Ти, шо тибі́ тако́йи на ши́йі?“ — Та й він каи до не́йі: „А ти не зна́йиш, йак ти мине́ косо́йу зачипи́ла ў комо́рі?“ — Та й вона́, йак той йі́йі сказа́ў, зльака́ла сьі, зімльі́ла. Та й він ка́жи до не́йі: „Ти зна́йиш, йак ти згуби́ла мо́йіх одина́йцьіть брат́іў, а мене́-сь двана́йцьатого хтьі́ла згуби́ти? Йа тибі́ тим ўкро́пом ўо́чи ви́пару!“ — Та й вона́ пішла́ до рі́ки і ўбра́ла сьа ў шма́тьа, та й вона́ ўзьала́, ўбра́ла стовп ко́ло рі́ки ў сво́йі шма́тьа, а сама́ діста́ла сьа но ў йідньі́ соро́цьцьі. І ўона́ ста́ла ўтьіка́ти до сво́йіго ба́тька. А йі ба́тько так дале́ко від не́йі буў, двана́йцьіть миль... Та й вона́ ўтьіка́ла, а він за не́йу; сподьіва́ў сьі, шо ўона́ ни ўтече́. Ніч йі́йі захопи́ла, і вона́ ви́льізла на де́рево й на тім де́реві ночува́ла. Та й він йак гнаў за не́йу, і вона́ сидьі́ла на тім де́реві, а він ни знаў, шо вона́ йи на тім де́реві. Та й вона́ ду́жи пла́кала цьілу́ ніч і так ти́хо була́, а сльо́зи йі ка́пали с тоўо де́рева на зе́мльу, так пла́кала, така́ пиристра́шена була́. Та й він йак ті сльо́зи ка́пали на не́го на діл — а вона́ сьі ни дала́ чу́ти, шо ўона́ на горі́ сиди́т — і він — ста́ло сьі розвиднйа́ти, — та й маў пі́ку таку́, хтьіў йі́йі прибити, він ми́слиў, жи то пташки́ цьвірі́нькайут, та й йак махну́ў пі́койу, йак йі́йі кольну́ў ў бік, т' а-ж йі́йі прибу́ў. Та й вона́ те ўсе́ ви́терпіла. Ста́ло розвиднйа́ти сьі, прийі́хаў йіде́н чолові́к зі си́ном, та й вона́ до то́го ґоспо́дара ка́же: „Возьмі́ть мине, ґоспо́даре, завезьі́ть мине́ до мо́йіго та́та, — шо ви схо́чите, то вам заплатьа́ть.“ — І він ўзьа́ў, завіз

йийі аж до йийі батька, і вона стала ту ўсьу свойу біду роскáзувати батькові й матери, то ўсьо. Й вони йийі сховали, а той йийі кавáльир то ни знаў, шо вона ўже йист у батька; вона сьі сховала, а він прийшоў до йийі дому. Ну, прийшоў, а вони йиго питайут: „А шо-ш там наша Марýсьа робит?“ — А він каже: „О, ваша дочка майи шо робити ў мени... таке богáство! таке ўсьо!“... А він затайіў сьа, шо йийі такі муки робиў. — Та й вони йийі ўзьали та й ввели до него с комори, і вона стала те ўсьо роскáзувати перед йиго очима, — та й він дýжи сьі моцно знаў на тім ўсьім... гльануў, жи правда, та й вони звели ўсьу громаду, кажи: „Шо то с тим робити тепéричка?“ — „А — каи та громада — ньіц йиму ни зробити — кажи, — коли він тілько йі муки робиў різьньойі,“ — та й казали йиго вивести ў чисте поле і рострілити. — Ну, і зробили йиму смерть, а вона сьі зістала. І вона по-тому пішла ў-за-муж за другого чоловіка; і по тому дýжи виликойу богáчкойу дістала сьа і ґосподинейу, добри йі було по тім ўсьім.

Записано від служниці Маґди в Берлині в груднї 1893.

Ся казка зложена з двох мотівів. Перший: жінка в льоху підступом убиває богато ворогів, пор. Житє і Слово III, 228; другий: розбійник женить ся з дівчиною, котра втекою ратує ся з єго рук і опісля видає єго на кару. Паралелї: Игн. зъ Никловичъ, Казки ст. 7—13; М. Драгомановъ, Малор. нар. преданія и разсказы ст. 307—311; Świętek, Lud nadrabski 395—398; Аѳанасьевъ, Русскія нар. сказки III, 227—234, N. 199 і 200; IV, 481—486; Рудченко, Малорусскія сказки I, N. 77; Schleicher, Littauische Märchen, стр. 9—10, 22—25; Grimm, Kinder- und Hausmärchen I, 190—194, N. 40. *І. Ф.*

15. Дівчина і кобиляча голова.

Буў то дыд і баба, мали вони дьві дыўки, дыд маў свойу, баба свойу; ходили вони ’бидьві на досьвітки. Ходили на досьвітки, та й та бабина була льадáшча дуже, а дыдова робітна; і дыдова понапрадала шмат починків, а бабина ньіц не напраде, бо льадáшча була. Та й ка (бабина каже) — бес перелáз перельізáйут: „Дай миньі починки, йа потримайу, тибі зле перельізáти“... — Та й та заким перельізе, а та возьме та й втьіче до дому с тими починками; та й прибіжит до дому та й каже: „То, мамо, тамта льадáшча! ни хоче прасти — а йа праду — каже — йа понапрадала шмат починків, а вона ньіц“... — Та й баба з дыдом сварить сьа, каже: „Возьми сибі йі де на службу вижень — каже — на шчо будем годувати, льадáшчу таку“... — Ти й дыд каже: „Ходи, доньу, підеш зо мнойу, йа тебе заведу.“ — Та й доньа взьала

сибі пшона́, круп і муки с собойу і ўзьала́ сучку і північка́ тай ідут лысом, ідут обидво́йе та й найшли́ в лысьі хати́нку мале́ньку. Та й вони пішли до тейі хатини те й там посьіда́ли сибі те й дьід каже: „Ти будь, доньу, тут уже, ў ті хатиньі, а йа йду, бу́ду дро́ва рубати." — Та й дьід причепи́в до́шку до бу́ка, а сам пішоў до дому. Та й вітер дошкойу тейу ло́пав те й вона дума́ла, жи то дро́ва батько рубайе. І вона звари́ла вже вече́рати, бо вже буў вечер, та й вийшла на двір та й кли́че — каже: „Ходьіт, тату!" — Кликала, кликала, а батька ни було́; та й вона вже сама́ взьала́, повечерала собі та й вже собі льагла́ спати, сучка ў хатьі та й північо́к у хатьі коло нейі. Та й вона вже спит, а тут шо-сь стукайе та й тала́пайе в две́рі. Она вихо́дит — а то кобільача голова́. Та й ка́же: „Дьівко, дьівко, вітчиви́!" Та й дьівка вітчинила. Вна каже: „Дьівко, дьівко, пересади́!" — Дьівка пересади́ла. „Дьівко, дьівко, змий мене!" — Дьівка змила. „Дьівко, дьівко, заплети́ мене!" — Дьівка заплела́. „Дьівко, дьівко, ходи́ таньцьува́ти!" — Дьівка каже: „Йа не майу в чім таньцьувати, йа не майу вбраньа́." — Та й каже: „Дьівко, дьівко, подиви́ сьа миньі́ в пра́ве вухо!" — Дьівка ди́вить сьа в те вухо, а там 'браньа́ розмайі́того йе... Вона повитьага́ла те вбраньа́, всьо: спідницьі́, кожу́хи, спенце́ри, пасо́ваньцьі (такі спенце́рики в нас роблььать), кара́льі, дукачі́, хустки́ і на воста́тку бричка й коньі — вона і те витьагнула. Та й тим ча́сом ка́же голова́: „Ходи́ вже таньцьувати, дьівко!" — али північо́к закукурі́кав та й та голова́ розільльа́ла сьа колома́зейу. Та й вже сьа розви́днило, та дьівка вбра́ла сьа красно́ та й сьіла на бричку, запрагла́ сибі коньі та й прийіхала вже до до́му. Та й баба дуже сьа счудова́ла та й пита́йе йі, де вона того набрала? Та й та зачала́ роска́зувати, жи йійі́ голова понадавала всьо́го. Тай баба каже: „Старий, заведи́ мойу́!" — Та й дьід уже взьав, повів ту йійі; вона та́к-же взьала́ сибі круп, пшона́, муки́ і су́чку і північка́ знов ўзьала́ сибі. Те й вона — дьід знов йі покинуў у ті хатьі самі́ — те й вона сибі запалила в пйецу, звари́ла вечерати сибі, повече́рала сибі та й льагла́ спати. Аж тут знов стукайе та й каже: „Дьівко, дьівко, вітчини́!" Дьівка ни виходит, 'но каже: „Сучко, йди там вітчини́!" Вна була льада́шча. Сучка вітчини́ла. „Дьівко, дьівко, пересади́!" — „Сучко, пересади́ там!" Сучка пересади́ла. „Дьі́вко, дьівко, змий!" — „Сучко, змий там!" Сучка змила. „Дьівко, дьівко, заплети́!" — „Сучко, заплети́ там!" Сучка заплела́. — „Дьівко, дьівко, ходи́ таньцьува́ти!" — А дьівка с посте́льки кицу́! кицу́! таньцьува́ти. Зачала́ таньцьувати, та й в нейі кісточки́ порозноси́ла голова́ вже. Те й баба прийшла́ на другій день те й 'но кісточки́ позбера́ла... те й за шу́стку жи́дови прода́ла.

Записано від Маланки Кірик з Боратина пов. бродського в авг. 1894 р.

Паралелї: Рудченко, Малорусскія сказки II, 19, 20 і 21; Данилевскій, Степныя сказки, Спб. 1852; Худяковъ, Великорусскія сказки I, 13 і 14. *І. Ф.*

16. У чорта в наймах.

Маў ба́тько три сини́: два були́ розу́мних, а йіде́н дурни́й. Той дурни́й ка́же так: „Чо йа бу́ду вас трима́ти сьа! Да́йте миньі — ка — сплат, йа йіду́ у сьвіт.“ Даў йіму́ ба́тько сплат та й він іде́ у сьвіт сибі́. Йде́ у сьвіт і шука́йи сибі́ слу́жби. Али йде́ і дивить сьа: такий йи вели́кій фільва́рок. Прихо́ди на той фільва́рок і ка́же: „Мо́же-б йа у вас служи́у, за на́йми та буу?“ — Ка́же той до не́го: „Но — ка́е — до́бре! тп бу́деш уу ме́ни за на́ймита, а́ли йа тибі́ ни дам ньіц йісти, но йіде́н біб зальі́зний.“ — Бо то були́ енци́пири. І взьаў його́, замкну́у до тако́йі комі́рки на́-ніч, жи-б уже́ ни утьі́к (були́ ґра́ти, жи-б він ни утьі́к). На дру́гій день ра́но уста́йи той пан і ка́же до не́го: „Іва́сьу, йа тибі́ дам робо́ту. Йак ту робо́ту зро́биш, то во́зьмиш мо́йу дочку́ за жену́. На тибі́ — ка́е — зальі́зний дручо́к і соки́ру і лопа́тку, іди́ — ка́же — на ту висо́ку гору́, там така́ висо́ка гора́ йи, там йи льіс — жи́-би-сь той льіс за день ви́корчуваў чи́сто і у са́жні порі́заў і ломаки спали́у і коло́ди ви́різаў і матерйа́л потеса́ў і фсьо до ку́пи позво́зиу і жи́-би чи́стий пльац лістаў сьа.“ — Ну, та й він ка́же допі́ру: „Ну, йа піду́, але котру́ миньі пан дочку́ далу́т?“ — Він маў три. А він ка́же до не́го: „Йа хочу ту моло́тшу, наймоло́тшу“ — та була́ найкра́шча. Він ка́е до не́о: „Ну, до́бре, йа тибі́ дам наймоло́тшу дочку́, а́ли зроби́ миньі те, шчо йа тибі́ кажу́. Йак ни зро́биш, то ми тебе́ розі́рвем.“ — Так він у́зьаў соки́ру і лопа́тку і зальі́зний дручо́к і йде́ на гору́. Али йде́, йде́ на гору́ вже, вже со́нце піт полу́день, а він ше не ви́льіз на́віт тре́тойі ча́сти. Так він мо́цно зміх сьа, і стойа́ў лозо́вий корч, і він піт тим корче́м льіг і засну́у. Али вже дванайцьата годи́на дохо́дит, — так ка́же той пан, той енци́пер до найста́ршойі дочки́: „Неси́ йіму́ йісти.“ А у́на ка́же: „Йа ни понесу́ йіму́ йісти. Він моло́тшу польуби́у, то нех йіму́ висе́ йісти!“ — Моло́тша у́зьала́ у баньа́к той йіде́н зальі́зний біб і поне́сла йіму́ йісти. Али прихо́ди до не́го — а він спит піт корче́м лозо́уим. Ті й кли́че його́: „Йіва́сьу! устава́й!“ — Він стаў, зача́ў пла́кати. Она́ ка́же: „Чо ти пла́чеш?“ — А він ка́е до не́йі: „Бо йа пла́чу то́уо, жи йа шче ни зроби́у того́, шчо миньі пан каза́у.“ — А у́на ка́е: „Ни жури́ сьа, Йіва́сьу! за дьві годи́ньі бу́деш ма́ти у́сьо гото́ве.“ — Прине́сла йіму́ бохоньа́ хльі́ба, прине́сла йіму́ фунт мньа́са, прине́сла йіму́

ба́ньку пи́ва, прине́сла йіму́ па́чку тьітьуну́ і сьірникі́ў, і ка́е до не́го: „Йідж і пий і не смути́ сьа, а за дьві годи́ньі бу́деш ма́ти ўсьо́ гото́ве. На тибі мойу́ па́лку зальі́зну і ўда́риш три ра́зи ў скалу́ — так бу́диш маў робі́тники тисьача́ми.“ — Він ви́льіз на гору́, підньа́ў па́лку і ўда́риў три ра́зи ў скалу́ — назбіга́ло сьа робі́тникіў, жи ни міг зльічи́ти йіх, і шчи́стили льіс за дьві годи́ньі. Так він по полу́дньі, читве́рті годи́ньі, зльіза́йи сибі́ з гори́, ро́би сибі лу́тку з ве́рби і зачина́йи гра́ти йі сьпіва́ти. Так прихо́ди він на той фільва́рок до сво́ўо па́на і віддайи́ ўсьу робо́ту свойу́, шчо він зроби́ў. Той пан ўузьа́ў від не́го робо́ту, причита́ў і ка́же до старо́йі: „Дай йіму вече́рати, нех іде́ спа́ти.“ — А самі́ пішли́ ўобо́йи старі́ ра́дити сьа, шчо́-б з ним зроби́ти, жи-б за не́го дочки́ не да́ти све́йі, жи-б йиго́ стра́тити. Так стара́ ка́же до не́го, до старо́го: „Шчи ў за́ўтра йиго́ ви́провадим на робо́ту. Йак він піди на ту гору́ зноў і ту гору́ погоре́ і засьі́йи, і ўсьі́ ломачки́ позбира́йи, і ви́жне і ў сти́рти поскладайи за ві́сьім годи́н (так ви́значили), і принесе́ ўсьо́ на́ папе́рі спи́сано, то дамо́ свойу́ дочку́ за не́го, а йак ни зро́бит то́го, ми йиго́ стра́тим.“ — Али старі́ говорат те ўсьо́, йідно́ дру́ўого ра́дит сьа, а наймоло́тша дочка́ ўсьо слу́хайи. І прихо́дит до не́го ў ночі́ і питайи́ть сьа йиго́: „Йіва́сьу, спиш?“ — А він ка́же до не́йі: „Не спльу, мойа́ па́нно, но ду́мку ду́майу, йак у сьві́тьі жи́ти ма́йу.“ — Вона ка́е до не́го: „Ни жури́ сьа, Йіва́сьу, буде́м жи́ти ў ку́пі. Мі та́то говори́ў з ма́мойу, жи ўни́ тибі́ даду́т робо́ту на за́ўтра. Ти пі́диш на ту робо́ту, то за́йдиш зноў під лозо́вий корч і льа́жиш сибі́ спа́ти, а йа ў полу́день принесу́ йі́сти, то йа тибі́ скажу́, шчо ма́йиш роби́ти.“ — І акура́т прихо́дит дванайцьата годи́на і ка́же той стари́й пан до середу́шчойі дочки́: „Ниси́ йіму́ йі́сти.“ — А ўона́ ка́же: „Носи́ла вона ўче́ра, нех і ни́ньі несе́. Він йі́йі польуби́ў, а вона́ йиго́.“ — Так она́ взьала́ зальі́зний біб і поне́сла йіму́ йі́сти. Али ви́йшла на доро́ўу, ви́кинула біб зальі́зний і зьала́ йиму́ то́го само́го шчо ўче́ра. Прихо́ди до не́го, а він спит. Ка́е: „Встава́й, Йіва́сьу! бу́диш ўобі́дати.“ — Він ўста́ў і пла́чи. Ова́ питайи́ть сьа йиго́: „Чо ти пла́чиш?“ — Ін ка́жи до не́йі: „Йа пла́чу, бо-м ви зроби́ў то́го, шчо миньі пан каза́ў.“ — „Ни жури́ сьа, Йіва́сьу, за дьві годи́ньі бу́диш ма́ти ўсьо. Іди́ на гору́, на тибі па́лку зальі́зну, моцньі́шу йак фче́ра, і вдар три ра́зи ф скалу́, а бу́диш ма́ти всьо, шо тибі́ потрі́бно.“ — Ви́льіз на гору́ і ўда́риў три ра́зи ў скалу́, і назбіга́ло сьа робі́тникіў, шчо ни міг зльічи́ти. Йідні́ го-ру́т, дру́гі сьі́йут, тре́ті лома́ки збира́йут, четве́рті за ними жнут, пйаті снопи́ зно́сьать, шесті ў сти́рти склада́йут, — а Йва́сь сиди́т на крі́сьльі і пи́ше на папе́рі, кі́лько ма́йи робі́тникіў і йаку́ ма́йи йім да́ти пла́ту, кі́лько збо́жа ма́йи, кі́лько сти́ртіў і кі́лько йиго́ кошту́йи ўсьа робо́та. У четве́рті годи́ньі по полу́дньі зроби́ў сибі́ зноў верба́ву лу́тку і зльі-

зайи з гори і грайи на дутку і таньцьуйи. Приходи до пана і віддайи свойу роботу. Взьау пан від нео роботу, перичитау і каже до старойі: „Давай йіму вечерати!“ — І зноу замкнуу йиго до тейі самойі комірки. Так у ночі зачали сьа обойи старі радити: „Йаку-б ми роботу йиму дали, жи-би він ни потрафиу зробити йийі, шчо-би нашойі дочки ни взьау за жену, жи-б ми йиго стратили?“ — А дочка наймолотша усьо слухала, шо старі говорили. Каже: „Взаутра вислем йиго на ту гору, шчо-би він нам усього пригнау по сто пар, шчо по йи у сьвіты: дичини, зьвірини, гадини, усього, усьойі тейі худоби, шчо вот йи у нас, так вот товар, свиньі, вівцы, усьо, усьо“... — Так у ночі вона приходи до него і питайить сьа йиго: „Йівасьу, ти спиш?“ — А ін каже: „Ньи, ни спльу, но думку думайу: зайшоу в виликій сьвіт і найшоу сибі службу смертну.“ — А уона кае до нео: „Ни жури сьа, Йівасьу! усьо будеш мати, шчо тобі кажут, бо йа усьо слухайу і знайу с тим шчо зробити.“ — На другій день рано висилайут йиго до тейі роботи, а уна каже до него: „Іди, Йівасьу, піт той самий корч лозовий і льажи спати, а йа у полудень принесу тобі йісти, то роскажу тибі, шчо майиш робити.“ Али вже доходи дванайцьата година — приходи той пан до свейі дочки, до наймолотшойі і каже до нейі: „Носила-сь без два дьньі йісти за сестри, ниньі неси за себи.“ — І взьала уна зальізний біб і понесла йиму йісти. Али вийшла на дорогу, викинула той біб, а купила йіму тоуо самоуо, шчо бес тамтьі дьньі. Приходит до нео і буди йиго: „Ставай, Йівасьу! будиш йісти.“ — Ін стау і зачау плакати. — „Чого плачеш, Івасьу?“ — А він каже: „Йа плачу, бо-м не зробийу того, шчо меньі пан казау.“ — „За дьві годиньі будеш мати усьо перет собойу і приженеш свому панови на фільварок. На тибі трубочку, і вильізь на гору, затрубиш на три части доукола себи, так будиш мати усьо коло себи.“ — Вийшоу на гору Івась, затрубийу у трупку — позбігало сьа усьо до нео, позльітало сьа, і він сибі зраховау, списау на папері, шчо майи усього по сто пар, і шче десьіть пар на -звиш. І сходи він з гори на долину, взьау трубочку і зачинайи собі грати, і йіде просто до свого пана до фільварку, усьо за ним рокуйи. Так вийшоу пан с свого покойу і каже до свейі старойі: „То-сьмо приньали сибі біду! Він йи мудрійший йак ми, шо но ми сказали, так він усьо зробийу!“ Приноси до пана папір, положийу на стольі і каже до нео: „Проши вильможного пана, нех йіде сибі пан порахуйи, чи йист так, йак мау-ім приписано.“ Вийшоу пан на дорогу і зачау іти межи те.... раховати, межи ту дичину. Али ввійшоу блиcько, зачали вужі шипіти, гадьі до тоо пана, зьвірина до него литьіти, птицьі, хтьіли того пана розірвати. Так той пан нальакау сьа і каже до него: „Возьми сибі те усьо і пороссилай там, де-сь йиго набрау.“ Так Йівась обернуу сьа, затрубийу на трубочку, і те усьо пішло

ў свойў дорогу. Птицы политыли, гады, вужі пішли ў краки, а зьвірина ў лыс. І закликаў пан Йівасьа до покойу, казаў йіму дати добре повечерати і замкнуў зноў до тейі самойі комірки. І ў ночі зачали сьа радити ўобойи старі: „Йак-би ми могли йиго стратити?“ Стара каже до него: „Майимо три дочки — поставумо йіх на стайны і зробім йіх кобилами моцними, а рано йиго збудим і скажем, жи-б він провадиў йіх на пашу. А йак він сьаде на котру, так вона пеўны йиго кости рознесе.“ — А та дочка наймолотша ўсьо слухала, шчо ті старі ўогорили. Приходи до нео і питайить сьа: „Чи ти спиш, Йівасьу?“ — А він каже: „Ни спльу.“ — „Та ўзаўтра рано буде тебе пан будити, зьйиби-сь віў лошицьі на пашу. Йак прийдеш до стайны, то будеш мати за дверми залызний дручок, а ми ўсьі три будим стойати лошицьами. Так старша буде стойати на льівім боцы, середушча ў середины, а йа, наймолотша, на правім боцы (крилы). Йак прийдеш до стайны, так наробиш крику, возьмиш дручок в руки і будиш рахувати з льіво' крила до правоўо. Будеш казати: йідна, дьві, три, — так на мене будеш сьідати. Йак ўсьадеш на мене, то пітпасайиш свойі ноги по під животом по-під мойим. Вийідеш на подвіра, то ми с тобойу будем литьіти ў гору. Але памньатай, шчо-би-сь добре тримаў сьа, і ўсе тим дручком залызним тих дьві кобилы будеш биў.“ — Так він вийшоў на подвіра, вийіхаў, так зачало тих дьві кобилы дужи крутити сьа, зачали дуба ставати на него, фирґати, кусати, а він ўсе но тілько залызний дручок підносиў і по голові биў. Так йиго високо носили, піт самі облоки, а ўна йиго тримала. Так він припровадиў на-зад до фільварку ті лошицьі, запровадиў до стайны і зачаў дуже лайати на них, і шче поправльаў ў станы тим дручком залызним. Приходи до пана і мильдуйи, жи він привіў лошицьі с паші. Так той пан казаў дати йіму йісти і замкнути зноў до тейі самойі комірки. А сам пішоў до стайны подивити сьа на свойі лошицьі. Прийшоў, забраў йіх до свейі хати і питайить сьа: „А шчо там було з ним?“ — А ўони говорать: „Та шчо, біда! Йак ўхопиў сьа на нас, йак зачаў гнати нами, йак зачаў кулаком по-межи вуха бити (вони ни знали, шо палка, но кулак казали), позабиваў нам паморокы, шчо ми ни памньатали, де ми йист.“ — І завіў йіх до покойу і поклаў на лушках слабими. І ўни лежать усьі три ў лушку, йак смертні. А молотша міркуйи сибі: „Вас дьві слабих, али йа ны! Но тілько мушу сьа зробити слабойу, шчо-би тато ни стратиў Йівасьа.“ — Пішоў пан до покойу і радит сьа с старойу. — „Шчо ми будим робити з ним, шчо-би йиго стратити?“ (Таки ўсьо жадайут стратити). Каже стара: „Йа піду на стайньу, зроблью сьа кобилойу, а ти йиго рано збудиш і скажиш, жи-б він мине віў на пашу. То йа мушу з нейо кости повитрасати!“ А та наймолотша дочка ўсьо слухала, шчо старі говорили. Пішла до Йівасьа і каже до

него: „Йівасьу! заўтра рано поведеш кобилу на пашу, і та кобила — то буде мойа мама. Будеш мати за дверми зальізний дручок, йак фсьадеш на ньу, то так будиш бити, жи-би аш кости трішчали.“ — Так на другій день рано приходи старий пан і буди йиго: „Йди, Йівасьу! веди кобилу пасти!“ — Так він ўстаў, пішоў до стайны, взьаў дручок і зачаў бити ў станы шче. Вибиў ў станы, сьіў на ньу і йіде. Але вийіхаў він на подвіра — та й вона йак зачала гнати ним, в гору, по-над води, перевертайить сьа з ним, жи-би йиго забити. А він ўсе підносит дручок і по-за вухами (бйи по-за вуха). Так не змогла тілько стерпіти і спустила на-зад йиго на долину. Привіў до стайны, і пішоў до пана, замельдуваў, жи він привіў кобилу с паші. Так пан даў йіму повечерати і замкнуў зноў ў ту саму комірку. І приходи до стайны і питайить сьа свейі старойі: „А шчо там було з ним, жи ти привезла йиго живого?“ А ўона каже до него: „Дай миньі спокій! йа ледво жива. Він йак фсьіў на мени, йак зачаў мене бити кулаком, то йа не памньатала, де йа йист. Приньаў-ісь сибі біду, він побиў мойі дочки і мене побиў, а ти типер шчо хоч то роби з ним!“ — Так прийшоў до покойу, моцно розлостиў сьа і каже: „Чикай, заўтра, то йа з йиго костіў зробльу мозок!“ — Приходит до него і каже: „Йівасьу! заўтра раненько ўстаниш — йа майу на стайны гоґира, він ўже стойіт кілька льіт, ўже аж ноги йіму позростали сьа, — жи-би-сь його вивіў троха на спацер!“ — А дочка фсе слухала, шчо він говориў. Приходи до него, каже: „Йівасьу! памньатай, рано поведеш гоґира на пашу. Будеш мати палку за дверми зальізну, три рази моцньійшу, йак бес тамті рази, жи-б тибі сьа ни зломала, бо пропадеш на віки.“ — Так він виходи рано, вітчиньайи стайньу — стойіт гоґир на станы. Приступайи до него, йак він зачинайи фирґати, кусати, квічати — він злапаў за ту зальізну палку, розвлостиў сьа і зачаў бити. Так ньіґде не биў, но по ногах. Йак він моцно йиго вже вибиў, виводи на двір, фсьідайи на него і провади йиго на пашу. Йак він фсьіў, та зачаў той гоґир дуже гнати, зачаў перевертати сьа і хотьіў йиго стратити. Али він ўсе тейу зальізнойу палкойу биў йиго по-за вухами. Привіў йиго до стайны, пуставиў і пішоў сам до покойу. Сьіў у покойу на крісьлы, пітнер сьа рукойу і думайи сибі: „Ўже м побиў ўусьіх, можи ўже буду типер тут паном.“ — Али сидит він на крісьлы — іде старий пан до покойу, шо-но шо-но ступ, так помаленько — і питайить сьа йиго: „Водиў-ісь гоґира на пашу... на спацер?“ — А він каже: „Водиў, проши пана, али дужи ниспокойний. Тамті були спокійньійші.“ (Він знаў добре, али вже ни маў страху). „Може пан буде сварити на мени, бо йа йіму ўсипаў кілька льісок.“ — „Ньіц то йиму льіска ни шкоди“ — кажи той старий — „він доўго стойаў на стайны те й здичавіў, а ти троха йиго приўчиў, то може буди троха

спокі́йньі́йшій. Бери́ сибі повече́рай, бо йа не здужайу. І йди́ до комірки, льага́й спа́ти.“ — Пішоу́ до комірки і льіх сибі й ду́майи: „Шо-сь то бу́де с то́о!“ Али чика́йи йіде́н день, чика́йи дру́гій і тре́тьій і читве́ртий, у́же й ти́ждень і дьві нидьі́льі — і ти́хо з ним. За дьві нидьі́льі ви́здоровіли ті тро́хи і закладайут сибі ра́ду, — (у́они так таки́ напова́жили на не́го, жи-б йиго́ стра́тити). „Шчо-б ми зроби́ли з ним, жи-б ми йиго́ стра́тили, жи́-би він на́шойі дочки́ ни взьау́ за жену́?“... Замкньі́м йиго́ до те́йі комо́ри, а у́ ночі́ пі́демо на стрих і стріпнемо́ стри́хом, і су́фіт упаде́ й заби́й йиго́.“ — Так дочка́ слу́хала у́сьо́, наймоло́тша, пішла́ до комірки, ви́ньала ґра́ти, ви́пустила Йіва́сьа іс те́йі комірки і запровадила йиго́ дале́ко на по́ле, до тако́йі бу́тки. Ка́е: „Сиди́ ту́тка, а йа вза́у́тра прийду́ до теби, бо мі та́то хо́че тебе́ заби́ти.“ — Так у ночі́, двана́йцьата годи́на, прихо́ди, бу́дит дочки, бере́ стару́ і йде́ на стрих, вальа́ти су́фіт. Так они́ стріпну́ли тим су́фітом і у́сьо́ камі́ньа у́пало до те́йі комірки. Прихо́ди до поко́йу і ка́же: „Типе́р ми збули́ сьа Йіва́сьа, у́же́-сьмо там йиго́ заби́ли.“ — На дру́гій день ра́но стайи́ наймоло́тша дочка́, іде́ на по́ле до те́йі шо́пи. „Типе́р, Йіва́сьу, бу́дим утьіка́ти.“ — Али фтьіка́йут вони́ у́бо́йи і ка́же у́она́ до Йіва́сьа: „Тьіка́ймо до́бре, бо за на́ми жене́ сестра́.“ Так вона́ у́бгльа́нула сьа — у́жи сестра́ бли́сько них, — а стари́й наказа́у́ свойі́ доцьцьі́, ті найста́рші: „Шчо зди́байиш на доро́зьі, то бери — то у́она́ бу́ди з ним.“ — Так у́она́ у́же мала йіх догони́ти — так зроби́ла сьа у́она́ тели́цейу, а йиго́ зроби́ла старе́ньким пастухо́м. Прильіта́йи у́она́ до не́го і питайить сьа йиго́ „Стару́шко, ни видьі́у́ ти тут дво́йи молодьа́т, чи ни йшли́ тут доро́гойу?“ — А він кажи до не́йі: „Йа ви́дьів-ім дво́йи молодьа́т, йак ішли́ те́йу доро́гойу, али йа шче бу́у́ мале́ньким хло́пцем, а та коро́ва була́ тельа́тко, йак вони́ йшли́, а йа у́же зіста́риу́ сьа, у́же си́вій йак го́луб а та тели́цьа то у́же́ зроби́ла сьа старо́йу коро́войу, у́же зу́ба жа́дноу́о не майи. Так вже йіх не дожене́те!“ — Так она́ верну́ла сьа на-за́д до до́му. Прихо́ди на-за́д до до́му і ка́же, же ньі́ґде не дігна́ла-м. — Так він ка́же ті середу́шчі зноу́ догони́ти. Каже: „Жени́, а дожене́ш йіх, — шчо бу́де сто́йати на доро́зьі а́бо лежа́ти, так бери́, то у́они́ бу́дут.“ — Так вона́ зачала́ гна́ти, а́ли у́же бли́сько них — так вона́ ста́ла капли́цейу, а він у ті капли́ци сьвати́м. Пригони до те́йі капли́цьі і ста́ла. Хо́че взьа́ти капли́цьу зі собо́йу, і не мо́же приступи́ти бли́сько до не́йі. Так вертайить сьа на-за́д до до́му. Прихо́ди до до́му і ка́же ба́тькови, жи ньіц ни здиба́ла на доро́зьі, но йідну́ капли́цьу і сьвати́й бу́у́ у́ ньі. А він ка́е: „Чому́-ш ти ни бра́ла?“ — Она́ ка́же: „До не́о ни мо́на було́ приступи́ти.“ Так стари́й ка́же: „Тепе́р йа сам полечу́, то йа йно́ му́шу зла́пати з не́йу.“ — Так у́она́ ка́же: „Типе́р утьіка́ймо до́бре, Йіва́сьу, бо за на́ми жене́ ба́тько, то він нас злапа́йи. Але тьіка́ймо йак найху́тші

до води́.“ — Так біжа́ть они́, диу́льать сьа: біжи́т рі́чка. Так коло те́йі рі́чки стари́й доѓони йіх. Али ни ви́дыіу̂ йіх, жи вони́ утьіка́ли — так вона́ зроби́ла сьа млино́м, а йиго́ зроби́ла стари́м ме́лником. Прихо́ди він до мли́на, приганьа́йи, і ди́вить сьа — стойі́т млин. Взьа́у̂-би той млин — шчо-ж бу́ди з ним роби́ти: таки́й поло́маний, без ґонтіу̂, і но тільк̇о йідно́ ко́лесо йи, так шо-но́ шо-но́ у̂обертайить сьа. А той стари́й ме́лник бі́гайи, у̂се́ напрау̂лььайи. Він питайить сьа йиго́, ка́же: „Па́ньи ма́йстер! не ви́дыли ви тут двойи молодьа́т, чи ни йшли́ те́йу дорогойу?“ А він ка́же: „Йа ви́дыв ем, йшло́ двойи молодьа́т, а́ли вже дау̂но́ — йак шче той млин зача́у̂ сьа ста́вити, а мій дыід ме́лником бу̂у̂ ту́тка, а та рі́чка то така́ була́ вели́ка, жи ни мо́на було́ зоглыа́нути йійі. А тине́рка у̂же млин поломи́у̂ сьа, рі́чка ви́схла, й йа бу̂у̂ мале́нькій хло́пец — тине́р старе́нькій, сиве́нькій, зубіу̂ ни ма́йу... То ви йіх не доженете́, верта́йте сьа до до́му.“ — Так він верну́у̂ сьа на-за́д. Приго́ни до до́му і роска́зуйи старі. Стара́ пита́йить сьа йиго́: „А шо́-сь здиба́у̂ на доро́вы?“ — А він ка́же: „Ныц-им ви здиба́у̂, но поло́маний млин і старо́у̂о ме́лника.“ А у̂она́ ка́е до не́о: „Чому-сь не бра́у̂! то то у̂она́ сама́ з ним була́, у̂на́ була́ млино́м, а він ме́лником!“ — Так у̂она́ ка́е: „Типе́р йа сама́ побіжу́ за ни́ми, йа йіх злапайу.“ — Так у̂они́ зачали́ обо́йи фтьіка́ти, а стара́ йіх догони́ти. Так они́ ди́вльать сьа, жи у̂же́ ни у̂тьічу́т, жи у̂же́ стара́ зла́пайи йіх, так у̂они́ у̂тьіка́ли йак найху́тші до води́. Так приго́ни у̂она́ до води́ бли́сько і ка́же: „Тыка́ймо, Йіва́сьу, йак найху́тчі, бо у̂же́ лапа́йи ма́ти нас.“ — Вона́ но до води́ з ним, а ма́ти за пли́чима. Ка́же: „Че́рес те́бе, ше́льмо, він нас нобіди́у̂, нокара́у̂ так, ти його́ нау̂уча́ла на у̂сьо́! Тине́рка ни у̂тьіче́ш!“ — Так она́ за́ра зроби́ла сьа ка́чкойу, а йиго́ зроби́ла ка́чором, і пішли́ на во́ду. Так стара́ приго́ни, ди́вить сьі — ни ма ныічо́го, но двойи качо́к. Так стара́ приго́ни до тих качо́к і хо́че бра́ти. Шо стара́ до ка́чки зі́гнеть сьа, то вони́ у̂пірну́т, у̂ во́ду нурка́ даду́т. Стара́ ди́вить сьа, де у̂они́ ви́плинут — то у̂они́ ви́плинут, то стара́ зно у̂ за ни́ми. А на-ре́шты ви ма́ла шчо з ни́ми зроби́ти, ви́ньала три йа́пки с кише́ны і ки́нула на во́ду. Ка́же: „На тобі віно твойи. Уже́-с тине́рка утьі́кла, злови́ти сьа ни даси́, а йа зна́йу, жи ми пропа́ли на ві́ки че́рес те́би.“ — Так вона́ зачала́ з ним машеру́вати до йиго́ ба́тька. Прихо́ди до йо́у̂о ба́тька — ба́тько зра́довау̂ сьа, жи йде́ йиго́ пропа́у̂шій син. І спра́виу̂ йиму́ весьі́льа, у̂жени́у̂ йиго́ з не́йу і ду́же ба́тько пануву́у̂ при нему́, він ба́тька-ма́тер шанува́у̂ і у̂на́ зроби́ла йиго́ лыікаре́м.

І йак му́зики гра́ли і сьпіва́ли, гульа́ли, і там з мозьдзы́ріу̂ стрі́льали — на те висьі́льа — а йа лежа́у̂ у̂ папе́рі завиньаний, а йак у̂они́ бра́ли ті папе́ри те й у̂сади́ли мине́ у̂ мозьдзы́р — те йак ви́стрілили, то йа литыіу̂, литыіу̂, сыіу̂ во́зьди на лау̂цы і вам ту каску у̂оповіу̂.

Записано від Юрка Соколовського в авг. 1894 р.

Основою сеї казки є стара грецька повість про Язона і Медею. Паралелі гл. Basile, Pentamerone N. 17 і 29; Grimm, Kinder und Hausmarchen II, 118—126 і 358—368; Wolf, Deutsche Hausmarchen 286—300; Hahn, Griechische und albanesische Marchen I, 295—300; Ciszewski, Krakowiacy 73—75. *І. Ф.*

17. Як чорт у бідного служив.

Буў сибі тепе́р зноў таки́й бі́дний чолові́к і пойі́хаў до лыса по дро́ва. Прийі́хаў ін до лы́са, взьаў, розьдьагну́ў сы, — і спекла́ йіму жі́нка палани́чку мале́ньку там ўот на полу́днь. Ту палани́чку положи́ў на пінькý, а сам пішо́ў шука́ти за дрова́ми яки́ми. Прийшо́ў злий дух, взьаў ту палани́цьу, ўкра́ў ў нео, і взьаў, і зьіў. І прихо́ди він там до тих свойи́х компаньі́стих і ка́же: „Йа — ка́же — ў йідно́о хло́па ўкра́ў — ка́же — палани́цьу, і взьаў — каже — і-м зьіў.“ — А вони́ ка́ут до не́го: „Той хлоп бі́дний, він йі́сти — ка́же — сам хтьіў — на шо ти йімý — ка́е — зачіпаў! Тепе́р — ка́же — му́сиш іти́ до не́го, за ту — ка — палани́цьу цьі́лий рік ду́рно служи́ти; і шчо він тибі́ — ка — ска́же зроби́ти, так — ка́е — ти му́сиш йімý то ўсьо́ спо́ўнити.“ — Прихо́ди він до то́о хло́па і ка́же: „Прийми́ мине́ — ка́е — ґоспо́даре на слу́жбу.“ — А він ка́е до не́го: „Чим же йа — ка́е — ни ма́йу чим заплати́ти тибі́, бо йа — ка́же — бі́дний.“ — Ка́же: „Йа ў те́бе пла́ти жа́днойі не хо́чу, но — ка́е — йак вибуду рік, то но тибі́ дам йідно́о шчи́ґла в ніс, і йа сибі́ піду́.“ — Так той ґоспо́дар — шо то бі́дний, шо то то. „Даси́ш миньі́ йідно́о шчи́ґла в ніс, то йа ви́тримайу.“ Взьаў він до жі́нки... ж жі́нкойу сьа ра́дити: „Бу́де — ка́е — роби́ти нам цьі́лий рік, і шчо йа скажу́, так він му́си миньі зробити... пла́ти жа́днойі від нас ни жада́йи“... Ка́же: „То мо́же ми шо сьа доро́бимо. А то́ўо йідно́ўо шчи́ґла, жи він миньі́ да́сьть ў ніс, то йа ва́ўше ви́тримайу те́йи.“ — Але пішо́ў ін — так буў пан бли́сько, таки́й ура́дник — пішо́ў він до то́го ўра́дника пора́дити сьа, шо він тако́о на́ймита діста́ў, шчо пла́ти жа́днойі ни хо́че і рік бу́де ду́рно. Ка́же той пан до не́го: „Скажи́ йимý, неха́й він при́йде до ме́не, і скажи́ йімý, шо йа ви́нен тобі́ йідну́ сти́рту сьі́на. А йа ма́йу тако́го буга́йа, — йак він те сьі́но буде́ не́сти, йак йа ви́пушчу то́го буга́йа, то він йиго́ заби́й.“ Прийшо́ў він, той ґоспо́дар до то́го на́ймита, ка́же: „Той пан миньі́ ви́нен сти́рту сьі́на, піди, неха́й миньі́ віда́сьть, і принеси миньі́ сьуди́.“ — Пішо́ў він до то́го па́на, пан йімý показа́ў, котру́ взьа́ти, він ўвзьа́ў, 'крути́ў перевесло́ с то́го сьі́на, упи́мута́ў ту сти́рту доўко́ла і завда́ў на пле́чі і несе́. Взьаў той пан, ви́пустиў то́го буга́йа, той буга́й прийшо́ў та й там йимý шипо́ртайи коли

то́о сьіна, бу́цьім йиго́ хо́че би́ти, той буга́й. Він ка́же: „Па́не, возьми́ сибі бугайа́, бо у̂озьму́ йиго задушу́.“ — Пан ни слу́хау̂, хтьіу̂, жи-би йиго́ забиу̂ той буга́й. А той слуга зла́пау̂ за ріг, заки́нуу̂ на пле́чі і несе́ сьіно і бугайа́. Приньі́с до ґоспо́дара. Ка́же: „Ма́йиш — кае — сьі́но і мньа́со.“ — Пішо́у̂ він зноу̂ до па́на на пора́ду, ка́же: „Йака́-сь біда́!“ — Ка́же: „Па́не, шчо йа буду́ — ка́же — роби́ти з ним? Ко' він — ка́же — приньі́с сти́рту сьіна на раз і тако́у̂о бугайа́ вели́кого, — то йак він миньі́ дасьть шчи́ґла в ніс, то йа не ви́тримайу!“ — Ка́же пан до не́го: „Возьми́ — ка́же — йиму́ дай пйать мішкі́у̂ поло́ви і нех тибі пойі́де до млина́ і майи приве́сти тибі муку́ таку́ йак со́нце йа́сне. А у̂ тім млиньі́, там йист бага́цько злих ду́хіу̂, і — ка́же — він йак там... він не бу́де диви́ти сьі, шо він повезе́.“ — Він прийшо́у̂ віт па́на і ка́же до не́го, до то́го на́ймита: „Ма́йиш там пйать ко́рціу̂ пшени́цьі, іди́, у̂ложи́ і пойі́дь до млина, там і там; а муку́ жи́-би-сь миньі́ приві́з так йак со́нце йа́сна жи-б була́.“ — Вза́у̂ він, вложи́у̂ тих пйать мішкі́у̂ поло́ви і пойі́хав до млина́. Прийі́хау̂ він там до млина́, ски́нуу̂... Ка́же йиму́ ме́лник: „За́ра ни бу́иш моло́ти, бо коші́ заси́пані, а взау́тра в-ра́но наси́пиш. А возьми́, скинь і зложи́ сибі́ на ку́пу.“ — А він кае до то́о ме́лника: „Йа тибі́ скида́йу і у̂ твойі́ ру́ки дайу́ — жи-б йа ту хи́би жа́днойі не мау̂ на нему́! Ма́йиш пйать ко́рціу̂ пшени́цьі — йа льага́йу спа́ти, а ти миньі́ ма́йиш змоло́ти, жи-б миньі́ була́ мука́ йак со́нце.“ — Ме́лник подиви́у̂ сьі, хтьіу̂ у̂си́пати на кіш, — так то поло́ва, зго́нини! і не ма́йи шо моло́ти! Прихо́ди, бу́ди йиго́, ка́же: „Шо-ш ти приві́з-ісь до млина́! поло́ву моло́ти?!“ — А він ка́же: „Йа тибі приві́з пшени́цьу, йа поло́ви не віз! Шчо миньі́ до то́го — миньі́ мука́ му́си гото́ва бути!“ — Ди́вить сьі, стойі́т пйать мішкі́у̂ муки́, пшени́шнойі, фа́йнойі. Вза́у̂ тих пйать мішкі́у̂ нара́с так загорну́у̂ на-про́тьіу̂ се́бе і несе́ на фі́ру. Ме́лник фчипи́у̂ сьі мішка́, ни пуска́йи — він і ме́лника нисе́. Вложи́у̂ на фіру та й пойі́хау̂ до до́му. Прийі́хау̂ він до до́му, до ґоспо́дара до то́го, пита́йить сьі — ка́же: — „А де-ш ту муку́ ски́нути вам?“ — А ґоспо́дар ка́же: „От, скинь там піт пло́том!“ Ка́е до жі́нки: „То поло́ва — кае — ни мука́, с поло́ви де мука́ бу́де!“ — Вза́у̂, ски́нуу̂ піт пло́том; прийшла́ бизро́га, мішо́к розде́рла, та й йі́сьть муку́. Ґоспо́дар ви́йшоу̂ та й ка́же: „Жі́нко, та-ш — кае — мука́, така́ фа́йна!... Спо́у̂нну — ка́же — то, шо йа йіму́ каза́у̂!“ — Вза́у̂ муку́ до комо́ри, а сам пішо́у̂ до па́на зноу̂ сьа ра́дити. „Вза́у̂-ім — ка́же — дау̂ йіму́ поло́ви, — приві́з муку́!“ — Ка́же той пан до не́го, до то́го ґоспо́дара: „Кажи́ йиму́, неха́й йі́де до льіса по дрова́. А там у̂ тім льі́сьі йист бага́цько медві́дьіу̂, то вони́ — ка́же — йіму́ вже... йиго́ там коне́чне зьі́дьать.“ Прийшо́у̂ ґоспо́дар, ка́е: „Запрага́й воли́, привези́ миньі́ са́мих штахе́т до горо́тьби, сосно́вих гилла́к.“ — Прийі́хав ін до льіса і постави́у̂ воли́,

і ви́льіз на со́сну і спуска́йи гильа́ки на штахе́ти. Прихо́ди мидві́дь і в ьаў, задуши́ў вола́ і тьа́гне до йа́ми. А він ка́е: „Ни ру́ш, мидве́дьу, вола́, бо бу́иш — ка́е — сам тьагну́ти дрова́!“ — Али мидві́дь то́о ни слу́хаў, таки́ задуши́ў вола́. Пришо́ў дру́гій, задуши́ў дру́ўого вола́. А він ка́е: „Ни руш, мидве́дьу, вола́, бо бу́иш сам тьагну́ў дрова́!“ — Али він ни слу́хаў, таки́ зноў задуши́ў. Али він на то ни пита́йи, жи вольі́ў ни ма, но ті́лько руба́йи ті штахе́ти, кладе́ на фі́ру. Накла́ў до́сить, ўо́вйаза́ў фі́ру, і пішо́ў до йа́ми по то́о медвидьа́. Ви́тьагнуў медвидьа́ за ву́ха, запра́г в йармо́, пішо́ў по дру́гоўо, зла́паў зноў за ву́ха, запра́г зноў до йарма́, і вже ма́йи два. Ка́же-ж до них: „Ге!“ — ни хтьа́ть слу́хати! Ви́рваў дупчака́ молодо́го, ка́же: „А йа тибі́ каза́ў: ни руш вола́, бо му́сиш сам тьагну́ти дрова́!“ — І йак зача́ў тим дупчако́м йіх смарува́ти, і му́сьіли тьагну́ти. Прийі́хаў до до́му і ка той ґоспо́дар: „Жі́нко — ка́е — взьа́ў воли́, а приві́ў йаке́-сь чудо́виско на двір!“ — Взьаў він, ви́прах ті медвидьі́ і пусти́ў на ўубо́ру; ті медві́дьі взьали́, подуши́ли фсьу́ худо́бу, шо була́ на ўбо́рі. Прийшо́ў ґоспо́дар в-ра́но до худо́би — так ни ма́ жа́днойі худо́би, но ті́лько тих два медві́дьі! І прийшо́ў до па́на, ка: „Приві́з дрова́ і - ка́е — йаки́х-ісь два медві́дьі приві́ў миньі. Фсьу худо́бу подуши́ли, і шчо йа бу́ду робити?! Нех пан мине́ пора́дьать! Вже — ка́е — бли́сько... бли́сько рік ўже ўо — йак да́сьть шчи́ґла ў ніс, то хто зна́йи, чи бу́ду жи́ти на́вітьˮ... — І ка́жи той пан: „Скажи́ йіму́, неха́й йі́ди до на́шоўо цьі́сара і скажи́, нех там ска́же, шо ви́нен шти́ри бо́чки гро́ші, а пйа́ту ма́йи да́ти за приві́зийу.“ Ка: „Цьі́сар ма́йи во́йска доси́ть, то йиго́ там заби́йи“... — Пойі́хаў він до цьі́сара... запра́г два медві́дьі, пойі́хаў по гро́ші. Прийі́хаў він там, — стойі́т ва́рта, пита́йить сьа йиго́: „Де ти йі́диш?“ — А він ка́е: „Йа ві́ду до само́ўо цьі́сара, йа тибе́ ни зна́йу! Цьі́сар мо́му ґоспо́дареви ви́нен шти́ри бо́чки гро́ші, а пйа́ту ма́йи да́ти за приві́зийу, жи ті́лько чика́ў.“ — Так йиго́ пусти́ли і він пойі́хаў да́льі. Прийі́хаў до дру́гойі ва́рти, ті йиго́ спиньа́йут і ни пуска́йут, ка́ут: „Тибі́ до цьі́сара ни во́льно приступи́ти!“ — Він ка́жи: „Пусьтьі́ть мине́! жи́-би вас шче ті́лько раз було́ во́йска, так йа вас ни бо́йу сьа. А шо цьі́сар миньі́ ви́нен, то віда́ти му́си!“ — І пусти́ли йиго́. Прийі́хаў він піт тре́тьу ва́рту і спини́ла йиго́ і пита́йи йиго́: „Де ти йі́диш?“ — Він ка́жи: „Йіду до само́ўо цьі́сара; мо́му ґоспо́дареви ви́нен шти́ри бо́чки гро́ші а пйа́ту за приві́зийу.“ — Ті йиго́ пита́йут: „Шо-ш то йи за ґоспо́дар, жи наш цьі́сар міг іти до не́го, гро́ші позича́ти?! — Ка́же: „Стій! і нех... ми напи́шемо лист, і цьі́сар ви́йди на трон, і ўдале́ки - ка́е — бу́иш каза́ти.“ — Ви́йшоў цьі́сар, стаў там на тро́ньі, а він бес тих фсьих переско́к, бес ту ўсьу ва́рту, і приступи́ў до цьі́сара. І ка́же: „Цьі́сар ви́нен шти́ри бо́чки гро́ші, пйа́ту за приві́зийу, — і про́шу зараз від-

да́ти." Ка́же цыі́сар до не́о: „А шо-ш ти — ка́же — за йіде́н?" — „А йа — ка́жи — йистим наймит." — Ка́жи цыі́сар: „Йа ни винен гро́ші. Ві́тки йа — ка́же — приходиў гро́ші — ка́е — позича́ти! Мины́і йак хибуйи, то йа сибі — ка́ — кажу́ зробити — а позича́ти йа ни йду́ на сило́." — „Ах — ка́жи — про́ши до́ўго зо мно́йу сьа ни дражни́ти! Вжи меньі — ка́е — рік бли́сько, дале́ко ше ма́йу йі́хати; рік мины́і ў́же бли́сько, тре мины́і йі́хати — дава́йти!" — Цыі́сар ви́ди, жи ни жарт, жи сьі ни мо́жи збу́ти ў́же́ — і каза́ў йіму́ дьві бо́чки ті́лько да́ти. А він вічини́ў сьі той маґа́зин там, с ти́ми гріішми — так він прийшо́ў до то́го маґази́ну, і взьаў три бо́чки під йідну́ пахву, а дьві під дру́гу, і ту жомньі́ри його́ рвут, ни дайу́т, польага́ли на тих бочка́х — він не пита́йи, гро́ші нисе́ і ті жомньі́ри несе́ за собо́йу і на фі́ру. Вложи́ў на фі́ру і йі́де до до́му. Прийі́хаў він до до́му і ски́пуў ті гро́ші, даў ґоспо́дарові та й ка́же: „Па́ньі ґоспода́ру! шо-сьти — каи — сибі́ загада́ли, то йа вам спо́ўнию. Типе́р жи-ж ў́же́ миньі́ рік ни́ньки виходи, і шо ви загада́ли-сьте — нех йа вам спо́ўньу та́ґ-же шче, шчо йа вам ма́йу при кіньцыі́ ро́ку та́'-же шче да́ти." Та й взьа́ў, даў йідно́о шчи́ґла в ніс, та й ґоспо́дар переверну́ў сьі, а він забра́ў сьі та й пішо́ў. Та й жі́нка похова́ла за ті гро́ші.

Від Юрка Соколовського зап. в авг. 1894 р.

В сій казці сплетено до купи два мотіви: про чорта, що за кару мусів відбувати службу у мужика і про сильного та простакуватого наймита. Перший з тих мотівів оброблений гр. Толстим в однім із его народніх оповідань, а також (в звязку з випадком горілки) у нас Львом Трещаківським в оповіданю „Село Липовиці" (Зоря Галицка 1851 і осібно. Другий мотів осібно від першого гл. L. Bechstein, Neues deutsches Märchenbuch „Der starke Gottfried"; Haltrich, Deutsche Volksmarchen aas dem Sachsenlande 61—64; Аѳанасьевъ, Народныя русскія сказки I, 410—414 і IV, 147—156; Wenzig, Westslavischer Marchenschatz стор. 124—127. *І. Ф.*

18. Дурень і Біда.

Було сибі́ три брати, два розу́мних, а йіде́н дурний. Али ті розу́мні покупи́ли сибі́ ко́ньі і фурма́нили, а́ли не вели́ сьа йім ко́ньі до́бре; шчо ку́пит коньа́, то він йіму́ зги́не. Так ду́же вони́ зроби́ли сьа бі́дні, сьтьагну́ли сьа. Так ка́же йіде́н до дру́о: „Льі́нше ті льу́ди жийу́т, жи рука́ми ро́бльать, йак ми кі́ньми. Йоу́ў нидьі́льа ві́льна і ніч його́ ві́льна, він ў день напрацьу́йить сьа, ве́чир прийшо́ў, споко́йни, льіх спати і ньіхто́ йно́ ни зачипа́йи. А йа цьі́лий день тоўчу́ сьа с кі́ньми, ве́чир прийі́лу, му́шу сьі́чку рі́зати, йак йи ш чо́го, а йак ни ма ш чо́го, так му́шу де-сь ітй шука́ти, в льі́тьі по цьі́лих но́чах на нічлі́' води́ти ко́ньі,

і ныґди ни ма спокóйу! Так тоўчў сьа йак чóрний віл, і ўжé тепéр тáк-ім збідныіў, жи й сорóчки ни мáйу на сибí! Закúну йа ті кóны, а бýду ходúти з рукáми. [І з рукáми так сáмо, — додáў госп. Микóла Кравіцкий]. Знáйу трóшки грáти на скрúпку [о, то алé бýди ґосподар! дод. старá Гананьíниха; бýди музúка! дод. Микóла Кравіцкий], бýду ходúти по висьíльах грáти, бýду мáти зáўжди сьвíжий ґрéйцар і пирижиўльў сьа. По-тóму куплью сибí жóрна, бýдут льýди йтú до мéни молóти і дадýт миньí мірку і с тóўо бýду жúти." [Йак буде мáти ўсúпаньцьі, то бýде жúти! дод. Мик. Крав.] А другій кáже: „А йа сибí куплью бас і бýду с тобóю ходúти ти-ж по висьíльáх. По-тóму куплью стýпу, бýдут льýди йти дó мени тоўчú прóса і бýдут давáти миньí мірку. То йа жúти бýду тú-з с тóо." А дурнúй кáже: „А йа підý до льíса, бýду дéрти з лúпи лúка і бýду плéсти мотýзьа, с тóўо бýду жúти. Льíпшій мій талáнт бýди йак ваш." — „О, не видáў хто твойíх мотускíў!" — І забирáйуть сьа тих два братú і йдýт на висьíльа. А той дурнúй ўдьагáйить сьа ў свойí лахманú і йдé до льíса, дерú лúка і плетé мотýзьа. Али він сибí сидúт на пеньку́, прихóди до нéо дíйавол і питáйить сьа йигó: „Шчо ти рóбиш?" А він кáе: „А тибí шчо до тоо, шчо йа роблью!" Кáже: „Тибí не рехт? — Зробú сибí рехт!" — А той злий дух кáже до нéо: „Али зáўжди запитáньа мóже бýти." — А дурнúй кáжи: „Та шчо роблью — плетý мотýзьа, і шчо но вас йи ў сьвітьí, так ўсьíх вúвішайу!" — Злий дух зльакáў сьа і кáже до нéо: „Ет, ти дай спóкій с тим, тóго ни робú!" — „Та шчо мáйу давáти спóкій! Мóже мáйу страх с тéбе! Чéрпз вас то бідá ў сьвітьі, бо ви чоловíка підвóдити на ўсьо кéпски, до бíйки, до крáдьіжий, до пійаньства, йідéн дрýоо віщайи, ідéн дрýо забúй, ідéн дрýо' заріжи, ідéн дрýоо ўтóпи, лайкú провáдьать, прокльóни, а ви ўсьó намоўльáйите на то. Йа ўже даўпó на тéбе чикáў, жú-би тебé злáпати і повісúти!" — Так той злий-дух кáжи до нéо: „Ти, дай спóкій, ни вішай, ми тибí дамó грóші, кíлько схоч, а-бú-сь нас ни вішаў." — Він здíймайи с сéби капильýх чóрний: „Дасьтé миньí той капильýх пóвен грóші, то йа вас ни бýду зачíпаў." — „Ну, то ми тибí дамо. Йа йду до тамтúх стáрших і скажý йім, жи-б зносúли до тéби грóші." Він пішóў до тамтúх; дурнúй вúкопаў йáму глубóку й шерóку, з вéрха наклáў шчітинú, накрúў зимлéйу, і но тíлько такý зробúў дзьурý, жи капильýх влíзе. Зьáў нóжика, вúрізаў капельусьí дзьурý на дьньí і постáвиў на ті йáмі. Так злий-духú нóсьать грóші, сúпльать і не мóжут капильухá насúпати. Де йакі мáли грóші, то позносúли, і ни мóжут наситúти капельухá дурнóо! Дúвит сьа дурнúй, жи ўже йист грóші дóсить ў йáмі, — заткáў капельухóві дзьурý, і насúпали пóвен капельýх ўже. І кáже дурнúй: „Вже дóсить з мéни тих грóші, йа ўже мáйу пóвен капельýх." — „Ну, так типéр пітпишú сьа нам, жи ни бýдиш нас вішáти." — А

дурний каже: „Йа пітпишу сьа тибі, жи ни буду вішати, али ти пітпиши сьа, жи ни будиш ныкому зле робити.“ Дурний пітписаў, жи ўже ни буди йіх вішати, а вони дурному, і заберайуть сьа і йдут від нео. Дурний кидайи мотузьа на пиньку, скидайи с себе штани, завйазуйи мотузочками і сипле поўно гроші. Затьагнуў з верха гучкуром, поставиў на пиньку, бере на карк і несе до дому, так йак ковелец (жи звивайут ў мітки баби, або терлицьа йак йи на двох ногах, жи тьупайут коноплы). Приноси до дому — брати мислили, жи він нисе чоловіка без голови, — от дурний, ни маў розуму! Кажут брати: „Напхаў штани моху та й нисе, мисли, жи нас здури, скажи, жи то гроші.“ Він штани с карку: тарах! на земльу, штани трісли, гроші росипали сьа! А ті брати кажут: „То пеўны дурний де-сь коўо-сь забиў, гроші забраў та й ўтік — шче за ті гроші то буди біда“... А дурний каже: „Миньі ни буди жаднойі біди, али тибі а-ж на карк сьади! Беріть но ви мішки а йдьіть за мнойу, то йа шче й і вам дам.“ — „О, дурний би-м буў ти й йшоў за тобойу!“ — „Ни хоч іти, йа найму сусьіду. Йа дам йіму штани гроші, та й він поможи миньі поносити.“ — „Хто-сь би то хтыіў на себи біду брати!“ — Забраў сьа дурний та й пішоў Приходи до сусьіди: „Дьатьку! ідьіть зо мнойу до лыса, а поможити миньі шишок носити!“ — „Шчо-ж йа буду робити ш шишками?“ — „Будеш мати хлыіб за них, булку будеш йісти, мньасо, кобаси, підеш до коршмі, горілки напийісь сьа“... „Дурна жидіўка дати горілки за шишки!“ — „Будиш видьіти, жи дасьть!“ — „Ту лыіпши було взьати свойіх братіў.“ — „Е, де такий льадашчий піде! Він волит спати, йак йісти!“ — Сусьід поміркуваў і пішоў з дурним до лыса. Приходи до лыіса, скидайи с себи штани, лыізе дурний до йами і сипле йиму ў штани шишки. „Казаў-ісь: шишки — а то гроші!“ — „Йа тибі казаў, жи буиш пити горілку.“ — Насипаў йіму поўні штани і сибі, заўдаў та й йдут до дому. Сусьід пішоў до себи до дому з грішми, а дурний до себи. Приходи сусьід до свейі хати і кричит до жінки: „Вічиньай двері!“ — А ўона каже: „На шчо миньі до хати нисеш ті шишки? Кинь у сыіньах там у куток!“ — „Йа тибі кажу: вічиний двері!“ — Вічинила жінка двері, той йде до хати, а-ш стогне. — „Вічиньай скриньу!“ каже до жінки. — „Чи ти сказиў сьа, чоловіче, чи тибі шчо приплило до голови! Буди сьмітьа сипати ў скриньу! Йак злапайу за ті штани, то викину а-ж за ворота!“ — „О, йака миньі моцна! Жи викине а-ж за ворота! Ти но вітчиний скриньу — йак йа висипльу шишки, йак зачиниш скриньу, йак сьадеш на ньу, то не схочеш ўступити сьа!“ — І віччинила жінка скриньу, розрізаў гучкур, висипаў гроші ў скриньу — жінка а-ж у долоны сплеснула. — „Де-ж ти ўзьаў?!“ — „Шчо ти питайиш? Де ўзьаў, то ўзьаў, а-би були!“ — Бере штани на плечі і зноў йде до лыса. Приходи до лыса — дурний

ўже́ бере́ гро́ші. От помага́йи сусьі́д йиму́ носи́ти. Заньі́с йиму два ра́зи, а шче там ў йамі́ діста́ло сьа тро́хи по кутка́х. Ка́же дурни́й до нео: „Іди́ сибі́ там забери́ ре́шти ті гро́ші, бо йа ўже... миньі́ сьа ни́ хо́чи ўже йти́ по них.“ — Сусьі́д прибі́г до до́му: „Іди́, жі́нко, зо мно́йу, шчо йа ма́йу так тьа́шко не́сти, помо́жеш тро́хи.“ — Прийшо́ў ін до йами, насипаў гро́ші штани́ і ви́браў ре́шти ба́бі ў за́паску і йду́т до до́му. От, в ве́чир бере́ сусьі́д жме́ньу гро́ші ў кише́ньу, па́віть ни раху́йи, шчо там йи, і йде́ сибі́ до коршми́. Прихо́ди до коршми́ і ка́же: „Ха́йко, дай горі́лки ква́рту!“ — Жидіу́ка ка́жи: „Іди́, йди́ до до́му, ти ни ма́йиш гро́ші!“ — Сади́ў ру́ку ў кише́ньу, взьаў гро́ші без раху́би: тара́х на сто́лик. Жидіу́ка бере́, дайи горі́лки. Закликайи він до се́бе свойі́х сусьі́діў па́ру і пйут ту горі́лку. Али йі́де́н до дру́оо ка́же: „За шчо-сь то він пйи так горі́лку!“ Ка́же: „Пе́ўньі кава́лок по́льа прода́ў!“ — Ви́пиў ту горі́лку, підно́си він льі́тру — тара́х у стіл! — „Ну, чо хо́ч?“ — „Дава́й горі́лки!“ — Жидіу́ка дайи, ни пита́йи за гро́ші... От ви́пиў він три, пита́йить сьа: „А ўже́ пла́тно?“ — А жидьіу́ка ка́же: „Вже, шче тро́ха діста́льо сьа; али йди́ до до́му, то ўже за́ўтра ви́пйиш.“ — Прихо́ди він до до́му, дала́ жі́нка вече́рати, він сибі́ фа́йно попойі́ў і льіх спа́ти. На дру́гий день ра́но ка́же жі́нцьі: „Біжи́ — ка́же — до горендара́, там від учо́ра діста́ло сьа па́ру ґре́йцаріў, во́зьмеш горі́лки, посьньі́дайим, пойі́дем на йа́рмарок.“ — Пішла́ жі́нка до коршми́, прино́си ква́рту горі́лки, два фу́нти мньа́са, ста́вила мньа́со до вогньу́, жи-б зготова́ло сьа, а горі́лку беру́т і пйут. Ви́пили кі́лька ки́льішкіў горі́лки, пообі́дали і йі́дут на йа́рмарок. Так він бере́ торби́ну гро́ші і йі́дут. Прийі́зди́т на йа́рмарок і йде́ ме́же това́р. Купи́ў дьві коро́ві тильа́чих, купи́ў два воли́ до робо́ти, поста́виў жі́нку з бо́ку коло йа́рмарку, сам пішо́ў ме́жи сви́ньі, купи́ў ве́прика гудо́ваного, клу́стого, приві́ў до жі́нки, поста́виў, а сам пішо́ў до скле́пу, взьаў кило муки́, ки́ло пшона́, найма́йи фі́ру, кладе́ ве́прика на фі́ру і ту му́ку, те пшоно́, даў дьві коро́ві жі́нцьі ў ру́ки, сам взьаў два воли́, і йі́де до до́му. Прийі́зди́т до до́му, бере́ гро́ші ў кише́ньу, іде́ до кувальа́, купу́йи віз, плуг, тельі́шки́ і бо́рони, ўсьо́ ремесло́, шчо тре до ґоспода́рства. І зачина́йи нове́ ґоспода́рство. Ро́би ў по́льі, до коршми́ ни йде́ пи́ти, статку́йи і зроби́ў сьа вели́ким богаче́м.

Но тепе́р вирньі́м сьа до дурно́о на-за́д. Йак дурни́й поноси́ў ті гро́ші, попрата́ў йі́х і зачина́йи сибі́ ти-ж ґоспода́рство. А тих два брати́ мо́цно роспили сьа, свойу́ часьть продали́, пумарни́ли і беру́ть сьа до кра́дьіжи. Але найста́ршій з них пішо́ў до йідно́йі ўудови́цьі у садо́к і хтьі́ў убі́рвати зьі шче́пи йа́пка. Али ві́льіз він на ту шче́пу, патра́с йа́блок, зьльі́зати, а йа́блінька ни пуска́йи. Така́ йі́му біда́ на ті йа́бліньцьі, жи ни мо́жи зльі́сти з не́йі. Так вихо́ди с те́йі хати та ўдови́цьа,

загльадайи на шчепу, а він сидит. А ўона каже до нео: „А вилиш, йа тибе злапала!“ — Так він йі проси, жи-б она його ссадила. Так вона його попустила троха, жи-би він зьльіз нисче, жи-б она могла його злапати. Та він спустиў сьа нісько, ўна ўхопила його за ноги і каже: „Тиnер йа тибе зловила!“ Так він просить сьа, жи-б його пустити, али вона ньіц ни питайи на тойи, прувади йіо до хати. Привела до хати і привйазала його до постельі. А сама сьіла піт пійцом. Він льіг на зимльі і буцьім спит. (А то Біда була). А вона сперла сьа льіктем на припічок і задрімнула сибі. Він виньаў ніж с кишеньі, відрізаў по-тихо мотузок [дайи сибі ратунок, зам. стара Гананьіиха], стаў по-тихенько і йде до дверий. І мисли сибі: „Ко-б но миньі двері вічинити а вийти на двір — то йа ўтьічу!“ — Али він вічиньайи двері, кльамцнула кльамка вона прибудила сьа та й за ним. А він в ноги. Она дальі за ним. Він ўтьікайи до льіса, — вона за ним до льіса. Али він біжит льісом і ўгльадайить сьа, чи вона далеко. Али вона — туй туй його злапати. Він дивить сьа на сосну, а ў сосньі стремит сокирка золотим топорискoм. Він мисли сибі: „Йак йа злапайу за ту сокиру, то йа йі не дам сьа ўже злапати; хоць-би она мене злапала, то йа руки повіттинайу йійі і ўтьічу.“ Али він ўхопиў за ту сокиру, та й рука прикипіла йіму! Бере він, сьіпайи, гризе зубами, і не може відірвати сьа, а ўона з далека йде та й сьмійить сьа. Та й каже: „Видиш, ти казаў, жи ўтьічеш, а йа тибе злапайу!“ — Приходи до него, злапала його і провади до дому. Каже: „Тинер йа тибе зьім!“ — Привела його до дому, привйазала його ланцухом, забила скобиль (такий знак) ў поріг, приноси до хати два ўберемки дроў, кидайи ў пийц і палит. Але нагоріло ўже добре ў пийцу — вноси вона лопату, відвйазуйи його від ланцуха, садовит на лопату і буде саджати ў пйиц. Али він підньаў вочі до горі, дивить сьа, жи ў коминьі дзьура велика, схопить сьа з лопати, йак шурне ў комин, скочиў на сьіни і ўтьікайи. Так баба вирвала сьа за ним і жене [Баба мудра! дод. стара Гананьіиха; То Біда! дод. госп. Соколовський]. Так вона жине за ним та й жине, ўганьайи його до льіса. Тьікайи він льісом і дивить сьа: стремит сокирка зноў! Скочиў він до тейі сокирки, хтьіў йійі ўхопити і му рука прикипіла! Рве він ту руку — ни можи відірвати! [ўже судить сьа смерть таки, дод. стара Ганан.] кусайи зубами — ни можи відгристи! Баба йде з заду та й сьмійить сьа. Та й каже: „Тинер йа тибе ўже злапала, тинер ўже ни ўтьічеш!“ — Дивить сьа він, жи буди біда, жи він ни ўтьічо з йійі рук, виньаў ніж с кишеньі, відрізаў руку і ўтьікайи. А вона за ним. Так він ўтьікаў та й ўтьікаў, заплутаў сьа ў тернинья, зміх сьа та й упаў. Біда прискокла до него, сьіла на карк те й визе. Ну, так ўже йіму біда цалком. Так він приходи на-зад до своїх братіў с тейу бідойу. При-

хо́ди до до́му биз руки́, го́лій, бо́сій, подра́паній, і роска́зуйи, йака́ йіму́ біда́. Середу́шчій ка́же: „Ет, біда́ — шо то біда́! Ти дурний, жи дау́ сьа-сь Біды́! Ти потисни́ Біду́, жи́би сьа а-ж у́сьцьа́ла!“ — А він каже: „Йа не так тиснуу́, те й йі ныц ни ста́ло сьа, ни то ти зро́биш!“ — А той середу́шчій ка́же: „А ну но йа піду́ до лы́са шука́ти Біди́.“ [Ни йди́ ва Бідо́йу — Біда́ сама́ йде́ за тобо́йу! таки́ то пра́уда дыйснайа, дод. стара́ Ганан]. — А той ка́и до не́о: „Дурний, Біда́ ни хо́ди по лы́сі, но по лы́удьах.“ І ка́же йіму́: „Ти, біжи́ миныі — ка́е — там у́ лы́сі йи садо́к — ка́же — там йі файны́ йа́блока, а принесе́ш миныі зо штири.“ Прихо́ди він до лы́са, лы́зе у́ садо́к, вилыза́йи на шче́пу [то бу́де йіму́ така́ чо́рна біда́, дод. стара́ Ганан.] і трасе́ йа́блока. Натра́с уже до́сить, зьлыза́ти з йа́блінки — йа́блінка ни пуска́йи! Так він рветь сьа — на жа́дній спо́сіб ни мо́жи зьлы́сти! Вихо́ди та ба́ба с ха́ти, загльада́йи на йа́блыньку — „А, у́же́ ти там сиди́ш!“ — А він йі́йі про́си: „Бабу́ньу, здійміть мине́ з йа́блінки!“ — „Ну, ну, злыза́й!“ — Він злыза́йи на доли́ну, у́на́ зла́пала йиго́ за ру́ку і прова́ди до ха́ти. Привела́ до ха́ти, привйаза́ла йиго́ ланцухо́м до поро́га, пітпа́льуйи у́ пи́йцу і ка́же до не́о: „Йа тебе́ спечу́, буду́ ма́ти на сьныда́ньа.“ — Напали́ла до́бре у́ пи́йцу, вигорнула жар на при́пічок, вічч́іпльуйи йиго́ з ланцуха́ і садови́т йиго́ на лопа́ту, бу́де саджа́ти у́ пи́йц... Вона́ посади́ла йиго́ на лопа́ты, він у́берну́у сьа, у́она́ ка́же: „Так сьадь!“ — А він ка́е: „Йаґ-же сы́сти?“ — „Так сьадь, йак йа тибі́ пока́зуйу.“ — „Йа ни зна́йу, йак сы́сти. Йдыть покажіть миныі, то йа бу́ду зна́ти.“ — Злыза́йи він з лопа́ти, ба́ба сыда́йи на лопа́ту і пока́зуйи, йак то сидыти. А він: шур! бабу у́ пи́йц, крушко́м затули́у́, ка́миним пітпе́р, накла́у́ дро́у́ на при́пічку, а сам у́тыка́йи. Біда́ ви́рвала сьа с пи́йца, на здогі́н за ним та й жене́ за ним. Так він у́тыка́йи. Уже мо́цно зміх сьа — дивить сьа, жи ни у́тыче́ від Біди́, ви́тьагнуу́ гучку́р зі штаніу́, чіпи́у́ до бзини́ і повісиу́ сьа, а-би́ йиго́ ни пекла́!

І йа там буу́ і ви́дыв им ту Біду́ і тих ви́дыіу́, жи у́тыка́ли, — али мине́ страх вили́кій злі́ньау́ і йа бойау́ сьа, жи-б мине́ Біда́ ни у́чипи́ла сьа, і йа у́тыкау́ та й у́тыкау́ і ни міг потра́фити до се́би до до́му, прибі́г-им сьуди́ до ха́ти і тут сыіу́, за ту Біду́ у́опові́у́...

Записано від Андруха Кравіцкого в сент. 1894.

Казка зложена з двох мотівів: 1) дурень обдурює чорта при насипуваню грошей у капелюх, паралелї гл. Grimm, Kinder- und Hausmärchen II, 371—372; Wolf, Zeitschrift für deutsche Mythologie, Bd. II, 147—148; И. Боричевскій, Повѣсти и преданія народовъ славянскаго племени, стор. 66—72; Аѳанасьевъ, Нар. русскія сказки I, 410—417; IV, 147—156; 2) другий мотів, як чоловік тїкає від Біди і завсїгди попадаєсь їй в руки, схожий з численними оповіданнями про Бабу-Ягу, гл. Аѳанасьевъ, Нар. р. сказки, Рудченко, Южно-русскія сказки Чубин-

ський, Труды II, 85—86. Ся казка лежить також в основі великоруської пар. пісні про „Горе-Злочастіе“ гл. Рыбниковъ, Русскія нар. пѣсни I, 484—485; Н. Костомаровъ, Памятники древней русской литературы, изд. кн. Кушелевымъ-Безбородко СПб. 1862, т. I, 1—4, і его статя про сю пісню „О мифическомъ значеніи Горя-Злочастія“, Современникъ 1856, т. LIX, 113—124. *І. Ф.*

19. Як брат брату за дві чвертки жита, очи вибрав.

Буў собі такий бідний чоловік і маў брата богатого. І він ни маў за чим жити і прийшоў: „Брате, дай миньі чвертку насьньі йакойі, бо йа ни майу за чим.“ — Али брат кажи: „Знайиш, йа ти дам, али йа тибі добуду ўоко йідно.“ — Йі даў йіму і добуў ўоко за чвертку жита. Прийшоў він до дому, приньіс ту чвертку жита, дьіти зьіли ж жінкойу, — ўока ни ма і ни ма уже вийинци шо йісти! Али прийшоў він на-зад до тоўо своўо брата. „Брате, дай мі чвертку жита!“ А він кажи: „Йа ти дам чвертку жита, али ше й други ўоко добуду.“ — „Ну, і дасьте ми?“ — „Дам, али добуду друге.“ — Він йіму ўзьаў і друге добуў і даў. Йі так він ту чвертку жита йіму даў другу й він зноў добуў йіму. Но, та й він допіру до дьітий кажи: „Ну, йа уже ўочий ни майу ўобох, жито-сьти зьіли, гіньшого то вам ни дам, — типер мине биріть і вивезьіть мине де під фіґуру, і йа буду Богу молиў сьа, може де-хто буде йіхати і йти і миньі хльіба кавальчик дасьть або ґрейцар.“ — Али його жінка взьала, вивила його піт фіґуру, і він сибі там уже стаў, його покинула й сама пішла до дому. Али він сидит до двапайцьатойі години, ни ма ньікого. Прильітайи три птахи на ту фіґуру і радьать сьа сибі ўсьі три. Кажи: „Хто йи сьльіпий, він ни знайи, шо робити. Али типер по піўночі роса на траві йи, різьньі зьілья, роса, — він шо-би рукойу потьагнуў по ті росьі, так він би зара сьвіт видьіў.“ Али той зрадуваў сьа, та й рукойу потьагнуў і замітайи теньґоў долонейу по ўсьі росьі, шо може дістати, і по твару, по ўочах то мацькайи. Али він трошка, капку уже видит. Али а-но він потьагнуў другій раз, уже льіпше видит. Али потьагнуў третій раз, і уже ўочи майи цьілі. Али ти птахи на горі зноў таке ўогорать. Кажи: „У такім у такім місьті йи паньі дужи слаба, ті паньі ньіхто ни знайи, шо йі за брак йи. Али шо-би буў такий а найшоў сьа, то ни вилика річ то зробити, но тілько ўзьати, підлогу зирвати під йійі ліжком, там йи така шкараба (ньі-би так така, шо у нас називайить сьа жаба, така вилика, шкодит: йак ўона надихайи, то уже бувай звороў); ўона там сидит і дихайи, і йійі то шкодит.“ — Кажи другій: „Там а там йи місто, а у тьім місьті нима води і ньіхто ни знайе, де йі ўзьати. Вилікі гроші дайут і ньіхто ни знайе дати ради. А то ни вилика річ. Треба по серед ринку викопати йаму і виважити плиту шо там

йи, то вода буде. Той чоловік, шо він уже зувидыў на ўочи, нех він іде до тоўо міста, і він уже буди за дохтора.“ — Али прийшоў він до піднойі коршми і — „Дай-но миньі піўкватирок горілки і булку!“ — Али той жид даў йіму піўкватирок горілки і булку, і він сибі йість то, випиў, йість і закусиў і сидит. Али питайить сьа йиго жид: „А вітки ви?“ — „Йа йистем вандроўний.“ — „А шо-ж, ви шо можи знайити, йак ви вандроўний?“ — „Йа знайу, йак хто слабий моцно, і йа йиго знайу відратувати.“ — „А добри! альи ту у нас йи така паньі, альи богата, — йак-би йі хто відратуваў, половина майонтку ўона-б свого дала.“ — „Альбо-ж у вас ни ма дохторіў?“ — „Али булі дохторі навіть з Відньа, с Кракоўа, — і йі ни помоглі!“ — „Но, жиде, дай же ми піўкватирок ше горілки і дай булку! Типер жи дай знати, -- пішки ни піду, но майи зайіхати пойазд по мени; то йа сьаду і пойіду.“ — Йаґ-жи той жид на дух патинки на ноги і сурдут на себи і пішоў. Йак жи він пішоў і акурат прийіжджайи. Прийіжджайи, — він сидит. — „Ну, йа вам уже привіў пойазд.“ — „Ну, та йа, жиде, так ни пойіду на-тшчи!“ (Він най просит Бога, жи сьвіт повидыў! замітив ґосподар Микола Кравіцкий). Даў жид йіму піўкватирок горілки зноўу і даў булку, і він сибі уже-то зыіў, — а той льокай чикайи над ним: „Но, ідьіть жи сьадайти, пойідим!“ — От-жи той уже сьадайи на той пойазд і йіди. Прийіхаў, йиго привіз а ж до тейі паньі. Но, вийшоў пан і — „Шо ви йи, дохтор, чи шо?“ — „Проши пана, дохтор.“ — „Можи ви миньі так порадити, йак ті дохтори усьі, — йа йіх маў уже можи сорок - пйатдесьат (а каждий дисьатку узьаў, додав Микола Кравіцкий), гроші забрали, і паньі рімно слаба лижит!“... „Проши пана, йак йа пораджу, миньі пан заплатьать, а йак ни пораджу, то миньі пан ни заплатьать.“ — „Ну, та ходьім до тейі паньі.“ — Пан йде на-перед, а дохтор за ним. „Ну, майити звітси уступити сьа! но йа дістану сьа сам с панейу.“ — Али пан на-зад до покойу вийшоў сибі і двери зачиниў і кльучем казаў замкнути, той кльуч дати покойові, і йак буди кінец, то допіру йа скажу вітчинити. От-жи-ж він зара ту паньу зрухаў, лішко відньіс на бік с тоўо місьцьа і зірваў дві підлоги, і жаба сидит там піт тейу підлогойу. Йак він йійі узьаў і зара запукаў у двері: „Вітчиний!“ — Али покойова почула, вітчинила. „На-ш тибі те уо і занисй далеко гет від місьцьа!“ — Вона занесла і кинула, — зара паньі уже устала; така була слаба, шо ни могла лижати навіть, а йак він уже йійі викинуў, так паньі уже здорова стала! І ходит, спацеруйи сибі по тім покойу і кажи: „Пан-біў вас надньіс! Шо було тілько дохторіў і шо суми узьалі, ньіхто не потрапиў, йак ви!“ — „Али йа від Бога присланий! ви думайити, шо дохторі... али уоні так по уо шо.. уоні ни від Бога“... „Йак ви від Бога присланий, ходьім-но до виликоо покойу.“ — Уже паньі ходит, уже уогорит, пан кутентин, шо йиго жінка

ўже ўстáта. „Но, давáй йакóўо трýнку. бýдим ше сибí забаўльáти!“ — Арбáти, йісти, питьá — йи на стольí ўсé. Той дóхтор забаўльáйить сьа, пйи й йісьть, і ўони́ ўсьí, пан і пáньі і ўсьí. Йак ўони́ сибí ўже ўо попапивáли сьі, понайідáли сьі, зачали́ сибí у кáрти грáти; грáйут ті кáрти і зноў пйут. От йіх ўже захáпльуйи день. „Но, прóше посьньí-дати!“ Унóшуйи (там кýхарка, покойóўа) сьньíдати, посьньíдали. . „Но, і шо вам бýдить сьа... шо ви бýдити жадáти за то ўсьо?“ — „Ну, а-бó-ж пан ни знáйут, шо миньí налéжить сьа? Йак ви мáли тíлько дохторíў, а ньіхтó ни порáдиў, — а йа порáдиў!“ — „Ну, áли прóшу сказáти, шо налéжить сьа.“ — „Шо пáньска лáска шо мньі дадýт, то йа те прийму́.“ — „Штýка, шо ти прийймиш шо-ни-бýдь, — йа вам дам шо-нибýдь, а ви по-тíм мóжи шо зрóбити, ше будé гíрши. Йак ви далéко сидитé?“ — „Ой — кáи — бýди с пйатдесьáт миль до дóму до мóўо.“ — „Шо йа вам дам, то ви то ни занеситé; йа вам скажý запрахчи́ трóйи кóний і тíлько грóші вам дам, що трóйи кóний завизé. Но, запрагáй кóньі, фýрман, і зайíдь до маґази́ну, йа там зáра йдý с кльучáми.“ Прийшóў пан, вітчиниў маґази́н: „Вийнци фурмáни сьудá, бирíть тими бочкáми... тих три дьíшки (бóчки) грóші і кладьíть на віз [три бóчки! ни спасуваў з ним!] Но, кóньам обрíк на пйадесьáт миль дáти, фýтраш, грóші фýрманови, шо-б маў за чим йíхати! Льóкай, кóньі чéтверо запрагáти, йіго відвéсти (пáра кóний то мýсит вéсти грóші, а льóкай мýсит йіго самóго вéсти). „Ну, йа вам ўже даў грóші три бóчки!“ — „Дóбри, жи ви дали́ три бóчки грóші, — а йа знáйу, йакí то йи? мóжи мідьаки́?“ — [Най бýдут і мідьаки́, то ўже йи; йак би буў сьльíпий, то би буў ни ви́дьіў ньіц! дод. Микóла Крав.]. — „Прóши пáна, чи ви знáйити письмó?“ — „Ньі, ни знáйу.“ — „То мáйити: йіна́ бóчка срíбло, дрýга злóто, прийáли, там на тих бочкáх йи пíтпис.“ — „Ну, дóбри, нех бýди так, дзьиньку́йи пáнові! То-ўж йа на-сéред дорóги бóчки ни бýду розбиваў! Нех миньí пан дадýт на ўопхíд, у кишéньі!“ — Насипаў йіх поўну кишéньу. „Ше бýди мáло тих, ше хýстку трéба.“ Ше насипаў йімý пóўну хýстку. „Но, фурмане, ті гроши забирáй на пóйазд!“ — Прийшóў, забраў, так він йíхаў а-ж до своўо дóму. Грóши привіз, жінка а-ш шчудовáла сьі, де то він сьльíпий і ўзьаў і видит зноў! — Али там він ўжé привíз ті грóші, скинули йімý, і льóкай ўже на-зáд йіди до дóму. Уже льóкай пойíхаў до дóму, йиго жíнка питайи: „Де ти, чоловíчи, буў?“ — „Шо ти знáйиш, де йа буў, а-бй булó! Пан-біг миньí даў і йа мáйу. Ше ў йіднó мíсце мáйу йíхати, до йіднóго мíста.“ — Йіде він, йíде, ўже наньáў сибí фíру, ўже фíройу йіди, ўже мáйи за шчо. Силó від сила́, коршма́ віт коршми́, — так він йіди, кажи дáти сибí і фýрманови. Прийіжджáйи до йіднóйі коршми́: „Дай-но горíлки, піўкватирок миньі і фýрманові, по бýльцьі!“ — „Альи́, вітки ви?“ —

„А, йа з дале́ка.“ — „За чим ви ї́здити?“ — „Йа до́хтор.“ — „Али тут у йідні́м мі́сьтьі, тут недалеко, альи вун так у тім мі́сьтьі ду́жи вода́ дорога́, ни ма ле води́ діста́ти... Можи б ви пойі́хали, йак ви зна́йити, — ай, су́му-би-сти діста́ли!“ „Знайу від уусього́.“ „А йак-би так там да́ти зна́ти“... „Ну, або́ ш ти ни зна́йиш, йак? йак так ду́жи мине́ потрі́бно, дай зна́ти, ма́йи по ме́ни тут прийі́хати.“ — „Та-ж ви ма́йити свойу́ фі́ру, мо́жити йі́хати.“ — „На шо миньі́! Мойі́ ко́ньі нихай ту стойа́ть, спочива́йуть і йідьа́ть!“ „От-жи ви ту зачика́йити, а йа піду́, дам зна́ти.“ — Ни ма жида, ни ма жи́да, — йі́де по́йазд зноу́, зайіжджа́йи пе́ред ко́ршму: „Но, бу́дим йі́хати.“ — „Ну, та шо будим йі́хати так! Та тре́ба шо-сь випити, зьі́сти, — хто зна́йи, йак дале́ко там.“ — „Ну, ну, шо хо́чити, у ме́ни йи у́се́: мед, вино́, те́йи.“ „Ет, то ни хо́чу, вина́; мед-вино́ пйут вили́кі пани́, а йа мужи́к, до́хтор звича́йний, у́же́ йа собі́ горі́лку пйу.“ — Даў жид піўквати́рок горі́лки йіму́. — „Дай фу́рманові мо́му! по бу́льцьі! Но, йа у́же йі́ду, оренда́ру, звітси, а́ли ко́ньі шо-б мойі́ стойа́ли тут, шо-б... йім тут тре́ба да́ти, фу́рманові шо́-би-сь даў, кі́лько він схо́чи, шо йі́сти, пи́ти, шо́-би сь йіму́ даў; а на-за́д йак бу́ду поверта́ти, то тибі́ бу́ди пла́тно у́се“... Сьада́йи на по́йазд, йі́де. Прийі́жджа́йи до то́уо мі́ста, де вода́ дорога́. Привіз йіго́ там до то́го старшо́го там, шо нат цьі́ле мі́сто, запрова́диў йіго́ до поко́йу. Али пе́рши йиго́ пита́йи: „Чи ви зна́йити, шо́-би-сьти нам зроби́ли, шо-би була́ вода́ у мі́сьтьі? На цьі́ле мі́сто, таке́ мі́сто велики, води́ ни ма на льіка́рство“... — „Знайу вид у́усього́.“ — „Мо́жи пан голо́дин? шо-сь тре́ба перекуси́ти“... (Хлоп-мужи́к, — а у́же на него у́же ка́жи „пан“). „Та, про́ши па́на, та пан зна́йут, шо йа вандро́уний. Та за мно́йу ку́хньа ни йде́, но йі́сти йа хо́чу!“ — „А да́йти но шо перекуси́ти, да́йти-но сьуди́!... А шо ви, йаки́й тру́нок пи́йте?“ — „Горі́лку про́сту.“ — „Та йа ма́йу льі́пше від горі́лки.“ — „Йа смаку́ не зна́йу у́у тім!“ — Уньі́с йіму́ фльа́шку горі́лки, хльіб, ви́пиў сибі́ па́ру ки́льішкіў і — „Да́йти шо зьі́сти!“ — Нисе́ поко́йоуа у́о мньа́со, капу́ста сма́жена [сьміх; на те оповідач: „Но, но, йак пани́ йідьа́ть, ну шо-ж, ну!“], — о́тжи він сибі́ попо́йіў файно і си по-тім по обі́дьі — „Ше мо́жи-би пан ви́пили скльа́нку пи́ва?“ — „А, та до́бри, пиво по обі́дьі. Ну, тим ча́сом, шо-м зьі́ў, ви́пиў, — али Пан-біг зна́йи, чи бу́ди за шчо... Йак йа те спо́уньу, то тодьі́ бу́демо льі́пше ити. Ну, ходьі́м на те мі́сто!“ — Мі́сто вели́ки, — веде́ йиго́ пан (майстра́т, так йак уу нас у мі́сьтьі, заві́дуйи мі́стом). Перейшо́у піс те мі́сто здоуж, по-пере́к, розгльа́нуу на у́сьі бо́ки. — „Но, тепе́р миньі́ да́йти тут па́ру хло́піў!“ — „Кі́лько хло́піў?“ — „Двана́йцьать... Тут миньі́ дава́ти шакани́!“ [Дзиґа́ни, ті, шо камі́ньа бйут, дручки́ зальі́зні, — пояснив Микола Крав.]. А, зачали́ ті хло́пи... „Тут миньі́ кльуй на-серед мі́ста!“ — Бйут, бйут...: „Бий!“ — Бйут.. „Дру-

ками заважуй! заважуй!“ Зачали друками заважувати. Йак ту плитоў відвальали, так вода на цыли місто затопила! Так — ратунку ни мона дати, так бухтит до гори! — „Ну, типер йішти і пийти! Али майити, праўда? Перши-сьти були жадні води, типер можити купати сьа, ше й пливати по воды!“ — Так той пан бере йиго до дому зноў. Пішли до дому, паны питайи: „А цо там?“ — „Ай добри, добри! сам Пан-біг... кілько було... води ни було... ныхто ни знаў, йак дістати, куди путьа, — типер на тілько йи води, шо можут купати сьа по місьты ўсьуда. Ну, типер треба за ту штуку... ўже хочемо йісти. Ну, давай-но нам шо тут йісти!“ — „Ну, йак йісти! йа йісти... али перши треба пити, йак йісти“ — Поставиў пан фльашку горілки зноў. Випиў пару кильішкіў: „Ну, проши паны шо дати перекусити.“ Принесла паны йісти на стіл: пйут, йідьать. „То вас Пан-біг спровадиў сьуди! Чи ви йіхали мисни, чи то...?“ — „Йа — каи — так йіду сибі по сьвіты, али ми той жид... мине тут врайіў; ну, йа шо мійу, те зробльу.“ — „Ми ту воду то ми возили сысьть миль до тоўо міста; котрий бідний, то віз води гинуў“... — „Но, тепер вітпроважайте мине йак!“ — „Штука вітпровадити, ну, али скажіть-но, шо треба вам за ту штуку дати?“ — „Но, та ўже пан знайут, шо за таку штуку треба шо-сь дати“... — „Но, али треба... свойі гроші йа так ни можу дати; йа-би-м міг дати сам, али ўсьі майут ужиток. Топіру мины треба післати пальіцайіў, віт кужного дому, від нумера, вибирати... Но, а заклич-но мины тих пальіцайіў сьуди!“ — Пішоў, — йідут. — „Шо-би-сь мины пішоў нумер від нумера, тре вибрати дльа тоўо чоловіка гроші!“ — „А кілько-ж йа можу від нумера сказати?“ — „Так по сто риньских.“ (У місьты, йак йи мури такі, жиди, пани, то то муси дати...) — „А йак-жи котрий бідний, а він тілько ни можи стьагнути сьа?“ — „Кутрий найпильныйший, пйадесьат, а котрий богатий, по сто.“ — Так жи пішоў пальіцай на місто, шо йіх пішло два-три, і: „Зара на тих мйастах, но прийдиш, скажиш, зара шо-п тобі даў, а йак-жи він ни схочи дати, то він нихай ни ўважайи, шо вода місто затопила, йа йіму скажу запинити на-зад.“ — Пішоў, — дайут, а й ше кажи: „То ше йи мало“ — з вохотоў дайи. „То треба тоўо чоловіка вітпровадити.“ — Йак ўони зачали ходити, то ўони ходили три дьны! Йак вони зачали ті гроші зносити, то кужен майи принести до пана, кужен нумер, і він йіму записаў, шо він даў йіму. Та йак вони назносили йіму тих гроші, цылі покойі заложили грішми, йак він йіх ўже ўсьіх вібраў чисто. Но, ўже ўсьі нумери зібраў, так той пан кажи до него: „Йак ви занесите йіх?“ — „А то — каи — мусит бути фіра.“ — Йак зачали ті гроші пакувати у мішки, та й напакували йіх пйатнайцьать мішкіў. Но, та й типер треба фіри; треба так-жи затрубити по місьты, шо-би фіри дали. Йак витрубили, — фіра йи. Фіра коштуйи багато гроші, но буди платно;

шо ти хо́чиш, йі́сти, пити фу̂рманові, — му́сит бу́ти. Узьали́ ті мішки́, піклали на фіру, пойі́хаў. А той до́хтор ка́жи: „Ну, то фі́ра пойі́хала з грі́шми, а йа на гро́ші сьада́ти ни бу́ду; ше-б ўпа́ў де с фі́ри.“ Му́сит бу́ти по́йазд пі́д него, так, йак пан [фійа́кир — дод. Микола Крав.], айа́! Кри́кнуў: „Ану́, по фі́ру, заказа́ти!“ — Йи фі́ра. Сьіў на фі́ру й йі́ди. — „Ну, та йа пі́ду від вас, ўже ма́йити ўсе добро́ ў се́би; а ше му́сити да́ти на доро́гу, за чим зайі́хати, окрі́м тих гро́ші, шо ў мішка́х.“ — „Но, ўже то ме́ньши с тим, шо ми ўже кошту́йи вийанци, ниха́й ме́нши! Типерь йа дайў свойі́, по́-тім то йа роски́ну зноў.“ — Даў йіму́ пан гро́ші свойі́, і набра́ў, ви́дьакуваў сьа фа́йно, даў йіде́н дру́гому ру́ку, с пана-Бо́гом до се́би! — Прийі́жджа́йи він ўо до те́йі коршми́, де йіго́ ко́ньі спочива́йут. „А шо ти тут, фу̂рмани, ро́биш?“ — „Ай, шо роблю́! Мо́жи і ко́ньі на́віть ни ва́ші бу́дут тут“... — „А дльа чо́ўо?“ — „Бо-м найі́ў-напи́ў ту до́сить.“ — „А йди́-но, ўоренда́ру, бу́димо рахува́ти сьа. А шо тибі́ тут бу́дить сьа нале́жати, оренда́ру?“ — „Ну, те ко́ньі... дава́ў-ім йі́сти, а фу̂рманові та́к-жи дава́ў йі́сти, окрі́м горі́лки. Али йа тут ма́йу списано ўсе, що йа вида́ў.“ — „Но, да́й-но той квито́к (ту ка́рточку) сьуди́! бу́дим сьа диви́ти, шо набра́ў, тре заплати́ти.“ — „А йа й так хо́чу.“ — „Показа́ў ка́рточку, ди́вить сьа пан: ой, два мильйо́ни! „Дава́й-но, ше ко́ньам фу́траш і фу̂рманові!“ — Даў піўквати́рок горі́лки фу̂рманові, було́к, ко́ньам чве́ртку віўса́ ісь сь'чкойу. Ви́платиў чи́сто жи́дові, чи́сто ви́кидаў гро́ші йіму́. — „Но, жи́де, ўже споко́йни-йісь?“ — „Ўже́, про́ши па́на.“ — „О, ше дай но миньі́ ше на доро́гу, бо ўже бу́ду відйі́жджа́ти.“ — Ви́пиў пан, бу́лку... закуси́ў — „Мои то бу́ди тринке́ль, шо йа тілько су́ми висипаў?“ — „Ай, про́ши па́на, ньі, мине́ кошту́йи“... — „О, йак йа ўже ті́лько да́ў, то ўже й то дам тобі́.“ — Натхо́ди тамта́ фі́ра ўже з грі́шми. — „Но, бу́димо ўже вибира́ти сьа, паньі ўоренда́ру, бо ўже йі́ди фі́ра.“ — Ну, ви́дьакували сьа чи́сто ўже, сьіў, — прийі́хаў він а-ж до до́му до сво́ўо. — „Ай, йак, чолові́чи, ма́йись сьа? де ти буў так до́ўго?“ — „Но, де-м буў, то буў, али д' до́му таки́ прийі́хаў-им“... Надйі́жджа́йи фі́ра тамта́ з грі́шми ўже. — „А де ті гро́ші скида́ти?“ — „А до ха́ти.“ — Скида́йут; поскида́ли, даў йім на доро́гу, нальі́зно — „Бува́йти ви здоро́ві!“ — Пойі́хали фі́ри й той по́йазд пойі́хаў, а він ўже ді́стаў сьа ў до́ма. — „Ну, жі́нко, ма́йимо ўже гро́ші до́сить.“ — „Бо́гу дьа́ковати, йи. Де ти, чолові́чи, ті́лько набра́ў?“ — „Пан-біг миньі́ даў! Ви́диш, буў-им сльіпи́й, і типе́р ўочи ма́йу і гро́ши ма́йу... Піди́ но ти миньі (вьі-би синка маў) до бра́та, пози́ч чве́ртки; а йак бу́ди пита́ти сьа тибе́ дьа́тько, на шо чве́ртка, то ска́жиш йіму́: „Та́то купи́ли жи́та с коре́ц, чи бу́ди с-по́ўна, чи до́бра мі́ра.“ — Несе́ чве́ртку. — „Но, бу́демо мі́рати ті гро́ші.“ — Відбива́йи ті бочки́, ви́бнў дно, висипаў на ха́ту й бире́ па

чвéртку міри... Но, ўже неремірили ті ў бочкáх грóші, ше с тих мішкіў... Ну, перемірили ўже ті грóші чисто — „Занеси на-зáд ту чвéртку! і подьáкуй дьáтькові за чвéртку.“ — „Нá-ти вам, дьáтьку, чвéртку.“ — „Шо ти мірнў чвéрткоўу?“ — „Жито.“ — „А де батько купиў?“ — „На йármарку.“ — „Де твій бáтько грóші ўзьаў?“... А тéйи... чвéрткоўу бресь! — кинуў до підлóги, і два прийали (імперійали) витрасли сьа за обручіў — де-сь застрйали і він так заньіс. — „Дóбри твій бáтько стоїт, йак він грóші мірнў!“ — „Бўдьти здорóві!“ — „Йди здорóў!“ — „Ти, жінко, — сказиў сьа, диви сьа, і сьлыпий буў!... Та-ж йа йіму вóчи добуваў, — но йакóму він види?! А-нý-но, йа до нéго йдў сам.“ — Али трéба піти до коршми взьати фльáшку горілки, трéба квáрту горілки ўзьáти. Узьаў ту фльáшку горілки, йде до брáта. — „Слáва Бóуу, брáте!“ — „Слаў' на віки! гóсьцьі до нас!“ — „Гóсьцьі дзьиньку́йи!... Брáти, де ти ўзьаў ўочий?“ — „А-бо-сь такі ўсьі, йак ти? Ти за чвéртку жита миньі йідно ўоко добўў, а за дрўгу дрўге-сь добўў! А миньі так Пан-біг даў — й ўочи майу і здорóў-им“... — „Дайти-но кильішка!“ — Випили по кильішку горілки — „Здорóў, брáти!“ — „Дай Бóжи здорóўльа!“ — „Видиш, брáти, ни гньівай сьі, йак йа тьі так зробиў, — йа ўже пóтім кайаў сьа. Мóи Пан-біг миné ни бўди карáти... Али дурний рóзум так зробиў... От, здорóві були!“ — ше раз. От йак вони ту квáрту горілки випили, і ўони ўже мáли собі ў голові трóха — „Покажи-ж миньі ту пасьньу, жи ти мірнў.“ — „Та йа — кáже — купиў сибі корéць жита, та йа — каи — ўот перемірнў, чи дóбра міра.“ — „Ни прáўда, брáти, шо ти мірнў жито, — ти мірнў грóши!“ — „А йак-жи ти знáйиш?“ — „Бо йак йа кинуў чвéртку, то два прийали з-за 'бручá вилитьіли миньі на хáту.“ — „Ну, мóжи-ш то ўже так бўди“... — „Ну, скажи-но миньі, брáте, будь такий дóбрий, — йак йа тибі виньаў ўочи, вийми й і миньі так.“ — „Йа до тóўо ни допускáйу сьа, брáте, тибі робити!... Ти миньі зробиў, — а йа тибі ни бўду.“ — „Ну, скажи-ж миньі, йак ни хóчиш, йак тубі, шо-б миньі так булó“... — „Ну, вíдиш, брáти, майу грóші дóсить, прáўда? Йак хóчиш, то йа тибі таґ-жи скажў... Йа тибі ўочи завйажў хўсткоўу і запровáджу тибé піт ту фіґўру, шо йа сидьіў.“ — Завйазаў йіму ўочи хўсткоўу і завіў йігó до тéйі фіґўри: „Сиди-ж ту, пóки тибі шо-сь ни скáжи шчо.“ — Забрáў сьа, пішóў від нéго, йигó покинуў. Прильітáйи три птахи посьадáли на фіґўри на ті, сидьáть. Кáжи до нéго, йідéн до дрўгого: „Тут піт тéйу фіґўройу сидит той самий, шо брáтові ўочі подобуваў.“ — А той дрўгий кáжи: „А чóўо він тут прийшóў сидьіти?“ — „Бо він хóчи то дістáти, шо йóго брат дістаў. Ми йигó брáтові талáн дали на цьіли йго жить́а і на йго дьіти, а богáч дóсить майи, й він ше вийнци

хо́чи! А-ну, йіму́ тут за́ра смерть тре́ба роби́ти!“ — Йак ра́зом спа́ли, так розірва́ли, — і у̂же кіне́ць.

Від Юрка Соколовського записано в сент. 1894.

Паралелї: Świętek, Lud nadrabski 340—341; Ciszewski, Krakowiacy I, 131—136; L. Bechstein, Neues deutsches Marchenbuch „Der Blinde und die wissenden Thiere.“ *І. Ф.*

20. Березо-вабій, мудрий кінь і золоте перо.

Бу́у̂ сибі́ чолові́к і жі́нка, ду́же вели́кі богачі́, не ма́ли воні́ межи собо́йу̂ жа́днойі дити́ни. Але пойі́хау̂ він до лыса по дро́ва й акура́т рuба́йи дро́ва, слу́хайи: дитьа́чій го́лос в лы́сьі, мале́нькойі дити́ни. Йак він зача́у̂ іти́ на той го́лос, прихо́ди а-ж до те́йі дити́ни: йак він прийшо́у̂ і гльа́нуу̂ на ту дити́ну, ду́жи його хиньць вили́ка взьала́, жи то свойі́х ни ма́йи, Па́н-біг у̂і́му дау̂, в лы́сьі знайшо́у̂. Лежа́шче та дити́на в лы́сьі під бере́зойу̂. Так він у̂же відрі́к сьа дро́у̂ руба́ти, ду́же сьа зра́дувау̂, йак найху́тші, о, ко́ньі до до́му, жи-би у̂охрести́ти. Прийі́хау̂ до сьвашче́нника хрести́ти те́йі дити́ни і сьвашче́нник оповіда́йут, йак його́ назва́ти? „От, оповіда́йи він, йак його́ назва́ти? Неха́й бу́ди „Бере́зо-вабі́й“ — йак знайшо́у̂ під бере́зойу̂, то так тре́ба назва́ти.“ От, він йіму́ росте́, ду́же такий кра́сний хло́пець і ско́ро так росте́ йіму; мау̂ він шісьть лыт, зачина́йи його́ посила́ти до шко́ли. Але так сьа він у̂учи́у̂ ф шко́лы, жи ті у̂же по три ро́ки, то ше так ни у̂міли чита́ти-писа́ти, йак він за йідну́ зи́му, так сьа пи́лно у̂чи́у̂. Але ходи́у̂ він до де́сьіть лыт до шко́ли і скіньчи́у̂ свойі́ шко́ли. Йа' скіньчи́у̂ він свойі́ шко́ли, — от, хло́пцы у̂се́ його́ зачіпа́йут, йиму́ допіка́йут: „Ти таки́й, ти зна́йда, ти шо“... Йіму́ сьа то ни у̂подо́бало: ну, на́-шо його називати, коли він йист до́сить на у̂сьім му́дрий і зна́йи до́бре письмо́... Прихо́ди він до до́му і повіда́йи до сво́о то́о отца́: „Йа від вас піду́ у сьвіт.“ — Оте́ц йіму повіда́йи: „Си́ну, шо ви́диш, шо йи, майо́нток мій, то у̂сьо́ йи твойі́.“ — Він ка́е: „Ни хо́чу ныц від вас, жа́дно майо́нтку, іно́ да́йти ми́ньі йідно́о коньа́.“ — „Іди́ сибі́ до ста́ньі, ви́бери, котро́й тибі подо́байить сьа.“ — Взьау̂ він сибі́ йідно́го коньа́, найстарі́йшого. Йі́де він тим ко-нем доро́гоу̂, злиба́йи таке́ золоте́ пйуро́. І повіда́йи до не́го той кінь: „Бере́зовабій, ни руш пйура́, бо бу́де біда́.“ — Він зноу̂ до то́о пйура́, схильа́йить сьа бра́ти, то кінь зноу̂ до не́о: „Бере́зо-вабій, ни руш пйура́, бо бу́де біда.“ — Той за тре́тьім ра́зом зноу̂. „Бере́зо-вабі́й, ни руш пйура́, бо бу́де біда́.“ — Але той таки за тре́тьім ра́зом ни слу́хау̂, взьау̂, то сьа йіму́ ду́жи сподо́бало і взьау̂ зі собо́йу̂. Але він йі́де, йі́де,

прийіжджайи до йідноо цара. От, повідайи йіму: „Може-б йа у вас буў за найгіршого слугу"... — От даў він йіму пару кониий, бо то ше буў невелйкій хлопчина. Ті йдут сибі до кониий чистити там, з вечира то ў-до-сьвіта, берут сьвічки, лыхтарны, жи-б то видно йак випуцовати коньа, а він іде сибі так, ныц не бере. Але ті коны, жи то до них берут сьвічки, лыхтарны, то там такі позахмуровані, те, а тоо коны аж льальки стойать. Ну, то було пару час так, але були то мудрі уже фурмани до тоо, жи то кількайцыть льит служили, то вони ни можут так вдати ґльанцу на худобі, йак він... 'Піру зачали йіго підглыадати, шо то такойи, жи він ни бере ны лыхтарны, ны сьвічки, тупіру устерегли йіго. Дали до цара знати, цар йиго покликайи до себи. — „Покажи миныі то, шчо ти майиш"... — Но, показаў він то, цар дуже тим увраддуваў сьа, повідайи до него так: „Скоро ти то дістаў, то мусиш миныі дістати, шчо на морах ходьать такі оґьири" — 'Піру він приходи до своо коньа до станы і зачинайи плакати. А той кінь отповідайи до него: „А видиш, — кае — Березо-вабій, йа тибі казаў, жи ни руш ныура, бо буде біда"... — Але кае: „Знайиш ти шо? Кажи царові, нех дасьть чвертку червіньцыіў." — Приходи він до цара, кае: „Ну, йак дасьте чвертку червіньцыіў, то мое йа дістану." — Цар врадуваў сьа тим — „Шо то — кае — чвертка червіньцыіў." — Наміриў таки, даў йіму. — „Бери си ту чвертку червіньцыіў і фсыдай на мени, пойідим до великоо міста." — Пойіхаў до міста, казаў кінь: „Накупи досіть прадива!" Накупиў він прадива і казаў сибе уобвинути чисто фсьо', ноги і вуха і копита, фсьо, шче накупити досіть смоли, жи-би ту смолу в великім коцьолку розтопити, так йак на воду, і вбільыати йиго раз від разу по тім прадиві. – „І фсыдай на мени, йідьмо до мора. Йак йа — каже — прийиду до мора, ти сховай сьа; зайіржу раз — ни йди до мени, зайіржу другій раз, таґ-жи ни йди до мени"... Йак зайіржаў третый раз, той оґьир з мора вискакуйи, хтыіў йиго фкусити, йак злапаў за те прадиво зубами, застраг та й вже стойіт коли него. Ну, так той йак найхутчи фпаў сы на коньа і тоо оґьира взьаў, приводи а-ж до цара. Цар дуже зрадуваў сы — де то такий хлопчина жи-би таку річ міг зробити!... „Ну, добре – каже — коли ти миныі то дістаў, тоо оґьира — так цар повідайи до него — мусиш миныі дістати такого птаха, шо по морах лытайи." Таґ-же йіму різныу кару даваў!... — Приходи він до того коньа і дужи зачинайи сирдечни плакати, а кінь йіму то усьо вітповідайи: „Йа тибі казаў, Березо-вабій, ни руш ныура, бо буди біда!... Ну — каже кінь до него — знайиш ти шо, цить, йа шче тибе с тоо виратуйу." — Приходи до мора, він зльыз, сховаў сьа; по-тілько ті птахи повиходили, повипливали на море, йак кінь скочит — дістаў від разу. — „Но, фсыдай йак найхутчі, гоныім!" — Прийіжджайи до

цара́, но, сам у̂обрадова́ний і цар у̂обрадова́ний. „До́бре!“ — ка́же. Дау̂ йіму вітпочи́ти три дны. Оповіда́йи до не́го цар: „Ну, йак ти меньі́ ше ту йідну̂йу річ ізро́биш, то бу́диш із ме́йу дочко́йу на мойі́м ца́рстві царе́м. Дістань миньі ше ту па́нну, жи йак мо́ре гра́йе, то вони́ по мо́рах сьпіва́йут.“ — Прихо́дит той до коньа́, зноу̂ зла́пау̂ коньа́ за ши́йу, зачина́йи сердечни пла́кати. А кінь йіму̂ у̂отповіда́йи у̂у третьім разьі: „Ви́диш, Бере́зо-вабій, — йа тибі каза́у̂, жи ни руш пйура́, бо бу́ди біда́... Іди́ ти до цара́ і кажи́, жи нех дасьть піу̂ко́рца черві́ньцьіу̂!“ — Прихо́дит до цара́ і повіла́йи, жи: тілько і тілько миньі́ гро́шій. Цар сьа зрадува́у̂ і з вели́койі охо́ти дау̂ йіму. — „Но, фсьіда́й ти — ка́же кінь — на ме́ни — пойі́дем до мо́ра. Але — ка — пе́рши йі́дьмо до міста до вели́коо.“ — Прийі́хали до міста, ну, руска́зуйи йиму кінь, шо ма́йи купи́ти: „Купи́ сибі таку́ ша́фку“... Купи́у̂ він ша́фку. — „І накупи́ вина́, рі́зьньіх бутельо́к — були черво́ні й чо́рні й бі́лі; купи́ рі́зьньіх сукино́к і рі́зьньіх панчо́хіу̂ (то у̂же с тим то він ду́же мау̂ затрудньи́ньа), рі́зьньі штибі́льйта жи-б бу́ли і жи-би були́ рі́вньі чи́пки, такі́ жи то на го́лову панни́, — вінки́, капельу̂шики, то фсьо там“... Прийі́хау̂ він до мо́ра, поста́виу̂ ту ша́фку і йак поста́виу̂, самі́ взьали́, похова́ли сьа. Оповіда́йи кінь до не́го: „Йак йа заіржу̂ раз, жи-би сь ни ру́хау̂, йак заіржу̂ дру́гій раз, та́ґ-же жи-би-сь не ру́хау̂, йак заіржу̂ тре́тьій раз, жи-би-сь йак найху́тші хапа́у̂ сьа.“ — Але стойа́ть вони коли мо́ра, вйинц йак мо́ри зачина́йе гра́ти, мо́ре перегра́ло, то вони́, ті панни́, зачина́йут сьпіва́ти. Но, йак зачали́ сьпіва́ти, але поприходи́ли вони так під бе́ріг. та й у̂гльа́нула йідна́, жи стойі́т така́ ду́жи золота́, хоро́ша ша́фка. Йак вона́ вгльа́нула, жи у̂ ті ша́фцьі рі́зьньі бра́ньа йи, штібі́льйта, сукинки́, на са́мій пере́д ухопи́ла сьі до те́йі ша́фки і до фльа́шки, до вина́. Поку́шала з йідно́йі фльа́шки вина́, з дру́гойі, с тре́тьойі, йак вже напи́ла сьа вина́, сьіла сибі і зача́ла взува́ти панчо́хи і череви́ки на но́ги. Зача́ла сьа вбира́ти — траск та ша́фка, і зачини́ла сьа. Йак зачини́ла сьа, заіржа́у̂ кінь раз — ни прихо́ди, заіржа́у̂ дру́гій раз, заіржа́у̂ тре́тьій раз — той прибіга́йи, фхопи́ли то на се́бе, ну, вже йи, вже йі́дут, тьагі́р такий ма́йут на сибі... Прийі́хали до цара́, ду́жи цар з вели́койу ра́достийу відібра́у̂ від него, зноу̂ дау̂ йіму три дньі спочи́ти. За три дньі у̂повіда́йи йіму́ цар, жи: „Ма́йу... бу́диш мойі́м насту́пником, таки́м сами́м йак йа, жи ма́йу дочку́... Али ма́йу со́рок пйать кобилі́у̂ — йак ті сорок пйать кобильі́у̂ подо́йіш, у̂ коцьо́лок молоко́... буди мо́цно кипі́ти, моц кипльа́че, жи-би-сь у̂ ньіму́ скупа́у̂ сьа.“ (То у̂же перед сьльу́бом, буде ма́ти сьльуб бра́ти). Прихо́ди він до коньа́ і зачина́йи пла́кати серде́чни, жи вже тепе́р то бу́ди йіму́ смерть... А він фурт йіму віткá́зуйи: „Ви́диш, Бере́зо-вабій, йа тибі каза́у̂: ни руш пйура́, бо бу́ди біда́“... Ка́же до не́го: „Ну, але знайиш шо, іди́ ти до льіса, ви́рубай ти до́броо ду́ба,

так шо здужайиш в руках утримати, і кажну кобилу тим дубом в лоб, жи-бі-сь сказаў: А до дойу!...“ Йак вдариў кажну кобилу в лоб: „А-но до дойу!“ — кажна кобила пішла сама і видойіла сьа сама ф той коцьолок, сорок пйать кобиліў. — „Тепер — каже кінь — ходи зо мнойу і бери мене. Йак йа прийду до тоо коцьолка, заіржу раз, жи-би-сь скидаў сподны, заіржу другий раз, жи-би-сь русьсьцыібуваў сьа шматьа с себи, йак заіржу третый раз, жи-бі-сь скакаў у той коцьолок.“ А той цар фсьіх царіў поскликаў і дивить сьа на тойи. Йак той скочиў у той коцьолок, то виплиў у самім злоті на-верха с тоо молока [та то ны-хто, но Пан-біг даў, мое то коли-сь і праўда була, додав один з присутних]. Тупіру вони сьа, ті фсьі царі, дуже йіму сьа задивували, жи він виплиў у самім злоті, ше мудріийший стаў, йак ті фсьі царі. Вже взьали сьльуб за-раз і повідайи той цар: „Но, тепер йа здайу на тебе — за-раз по сьльубі — фсьо свойи царство, шо йа маў на сибі.“ — Тепер казаў цар сибі зноў слугам уфсьі свойі кобили подойіти. Йак подой'ли ті кобили фсьі, зачало моц молоко кипіти, розібраў сьа цар, йак скочиў — іно білі костомашки сплили. Ну, тепер вже йиго коронували, того молодого цара, (а фурт с тим конем... вже такий старий буў, жи 'но склад буў на ньіму..). І видали йіму три царі войну. Вже пишут ті царі до него, жи-б ставати до вогньу, до войни. Приходи він до коньа, ше до свого, і зноў зачинайи плакати. Але повідайи йиму той кінь: „Ни бій сьа — каже — ньіц, фсьо-сьмо — каже — дістали і лехко тибі тейи піди.“ — Повідайи до нео той кінь: — „Нех вони стайут на-перед, ті царі, шо майут войувати, готуйуть сьа.“ — Поуставали вони там вже, наготували сьа чісто до войни, повідайи до нео кінь: „Йак будим гнати, над дорогойу стойит криж, фіґура — жи-би-сь злапаў сьа за ту фіґуру, уона сьа лехко вийме“... — Злапаў сьа за ту фіґуру, виньаў і пре биз ньічоо, шо може кінь вискочити, без войска, без ньічоо. Йак ті угльанули, жи той пре с крижом с таким великим, конем, і так йак вітер жине на тому коневі, пригони блиcько них, ті угльанули, поуклькакали і чаки фсьі поздіймали, зачали сьа Богу молити і повідайут ті царі, жи: „То йист сам Господь Бог“... І забрали сьа так на-зад, кирт-айх, так ньіц, ни було войни (видьіли силу...). Йак вже по тім усьім вирнуў сьа на-зад, отповідайи до него кінь, жи: „Знайиш шо, жи тинер уже миньі приходи смерть... Йак йа — каже — згину, возьми мене спали і тоо попілу возьми сибі ф хустинку: шо ти сибі загадайиш, то так тибі буди“... — І вже кінец — нех вони ше жийут до котрого часу.

Від Андруха Кравіцкого записано в сентябрі 1894 р.

Паралелі: Аѳанасьевъ, Народныя русскія сказки IV, 207—208; S. Grundtvig, Dänische Märchen II, 2—23. *І. Ф.*

21. Дуб-береза і єго подорож до сонця.

Буў ґоспо́дар, ни маў дытйий та й припьаў сибі наймита. Та й той на́ймит пойіхаў до льіса по дрова́ та й знайшо́ў хло́пцьа; та й прийіхаў до до́му, сказа́ў ґоспо́дареві, а ґоспо́дар каза́ў, жи-б пішо́ў привіў. Та й пішо́ў, приньіс (бо то мале́нькій буў) та й охрести́ли йиго́ „Дуб-бере́за“, бо буў ме́жи ду́бами й межи бере́зойу. Те й він ходи́ў до шко́ли те й йиго́ назива́ли „Дуб-бере́за“. А він каза́ў: „Йа — ка́е — ни бу́ду ходи́ў до шко́ли, бо мины́ 'мньа дали́-сьте паску́дне.“ Те й ка́е: „Йа йду́ сибі ў сьвіт.“ Те й пішо́ў ў сьвіт та й знайшо́ў коньа́ те й сіў на коньа́ те й йіхаў. Те й йіде: гора́ з горо́йу бйить сьа ду́жи. Та й перейіхаў за ті гори та й ка́же: „А, йак сьа ма́йиш, Дуб-бере́за, а де ти йідеш?“ — Ка́же: „До со́ньцьа переко́на́ти сьа.“ — Ка́же: „Спомйани́ за ме́не: до́ки ми бу́дем сьа так ўже́ би́ти?“ — Та й йіхаў да́льі, без мо́ре, та й ри́ба ве́зла кіпе́ц на сибі земльі, та й вона́ ка́же: „А, йак сьа ма́йиш, Дуб-бере́за! Де ти йідеш?“ — Те й ка́же: „До со́ньцьа переко́на́ти сьа.“ — Та й ка́же: „Спомйани́ за ме́не: доки йа ўже бу́ду ту зе́мльу на сибі вози́ти?“ — Та й йіде да́льі, зноў мелник вибіга́йи. Та й ка́же: „Йак сьа ма́йиш, Дуб-бере́за? Де ти йідеш? — А він ка́же: „До со́ньцьа переко́на́ти сьа.“ — Він ка́же: „Спомйани́ ўже зноў за ме́не: йа на шти́ри каміньцьі ме́льу, а не ма́йу ча́су кава́лка хльі́ба зьісти.“ — Та й він йіхаў, прийіхаў гет до со́ньцьа того переко́на́ти сьа. Те й там сидьіла така́ стара́ ба́ба ў запі́чу (то йиго́ ма́ти, того со́ньцьа) та й та ма́ти ка́же: „А чого́ ти прийшо́ў-ісь? Бо йак мій син прийде́, то тибе́ йідним волоско́м спали́т.“ — Те й він прийшо́ў, той син, та й вона́ ка́же: „Та-ки́й мины́ йіде́н сон сниў сьа, жо гора́ з горо́йу бйить сьа.“ Та й ка́же по-то́му: „Миньі таки́й дру́гій сон сни́ў сьа, жи ри́ба на собі кіпе́ц зем-льі по мо́рови во́зи.“ — „До́ти не переста́неть сьа гора́ з горо́йу би́ти сьа, аш по́ки ме́жи собо́йу кого́ ни забйи“... Те й він зноў: „Ри́ба — ка́же — до́ти тейі земльі не ски́пе, до́ки кого́ на собі не перевезе́ без мо́ре.“ — По-то́му ка́же: „Миньі сьа таки́й сон сни́ў сьа, жо ме́лник ме́ле на шти́ри каміньцьі, ни ма́йи ча́су хльіба зьісти.“ — Та й він ка́же: „Він ма́йи двана́йцьіть псіў, оже йак дасьть тим двана́йцьіть псам пе́рши йісти, допі́ру буде маў час сам зьісти.“ — Те й той йіде на-за́д, ди́вить сьа — ме́лник вибіга́йи. Ка́же: „Йак сьа ма́йиш, Дуб-бере́за?“ — Ка́же: „А шо-ж там, спомньану́ў-ись за ме́ни?“ — А він ка́же: „Спомйану́ў. Він ка́же, жи ви ма́йити двана́йцьіть псіў, ни хо́чити йім да́ти йісти. То йак дасте́, то й сами́ буде́ти ма́ти час зьісти.“ — Те й він прийіхаў до мо́ра, та й ри́ба ка́же: „Йак сьа ма́йиш, Дуб-бере́за?“ Та й ка́же:

„Спомньануў-ись за мене?“ — А він каже: „Спомньануў.“ Та й каже: „А шо-ж казаў?“ — Він каже: „Казаў, йак перевезеш кого без море, допіро скинеш.“ — Те й вона кае: „Сыдай, йа тебе перевезу.“ — Те й перевезла те й скинула зара ту землью с себе. Ну, та й йіде далы, та й гора з горою бйить сьа так — ни ма йак перейіхати. Та й перескочиў без них те й стаў на тамтім боцы; та й вони каут: „Йак сьа майиш, Дуб-береза?“ — Та й каже зноў: „Йак кого меже собойу забйите, то допіру перестанете сьа бити.“ — Вони каут: „Жи-б ми були знали, то ми-би-сьмо були тибе забили“... — І прийіхаў до цысара і кае цысар: „Йак ти такий, переконаў сьа-сь до соньцьа, так — кае — будеш браў мойу дочку.“ — Та й каже: „Ну, йа буду браў“... „Але перше скупайись сьа ў молоцы ше.“ — Та й дуже закипіло молоко та й він думаў, жи ўже йіму буде смерть. Те й той кае: „Чекайте, йа ше піду на свого коньа подивльу сьа“... — Та й іде до коньа та й плаче. Та й каже: „Дуб-береза, чого плачеш?“ — Те й той каже: „Йа майу сьа ў молоцы купати нинька.“ — Та й каже: „Поведи мене до води.“ — Той повіў до води те й той шмат води набраў ў себе, те й привіў до тоо молока, зачаў ньухати. Ну, та й підливаў фсе воду, жи-би було зимныйше йиму, жи-би маў сьа купати. Та й фсе шчо скупайить сьа, то ше крашчій. Те й той скупаў сы, тей каже: „Ну, тепер нех вона купайить сы.“ — Те й те молоко закипіло те й вона влывла те йио шкварка з нейі зробила сы. — Вже фсьа.

Записано від Юська Захарчука в марті 1894.

Слабо розказаний і спутаний варіант казки про Марка Богатого і вандрівку до сонця, гл. N. I отсеї збірки. Початок нагадує трохи оповідання про Знайду-Кровосуміщника (пор. М. Драгомановъ, Славянски-тѣ прѣправки на Едиповата история, Сборникъ на нар. умотворенія, т. II), а конець похожий на конець попередньої казки. *І. Ф.*

22. Вірний брат, що брата і братову вратував і через те каменем став.

То було сибі два брати, йіден буў трохи мудрий, а другій трохи буў дурний. Вйинц умер йім батько — мати, дістали сы вони самі. Йак дістали сьа самі — ну: „Шо ми — кае — тепер будем робити самі на ґосподарстві?... Возьмім — кае — то пустым у посесийу“... І пустили тейи ў посесийу. — „Ходым у сьвіт вандрувати, може ми знайдем шчасьтьа сибі, бо ми на свойі батькіўшчины ни можем сьа рожжити“..

От ідут вони, йдут, ідут, вже захапуйи йіх ніч. Захапуйи йіх ніч, йакурат здибайут таку маленьку хатинку. „Будем ночувати там“... От приходьать — ни ма у ті хатиньцы і-но тілько йідна йідним дыучина. Повідайут до нейі: „Добри-вечір тибі!“ — Она відказала: „Дай Божи здороулья!“ — „Може-б ти нас переночувала? Ми йи подорозьны льуди“... Уна каже: „Йа би вас переночувала, але — каже — йа така убога йи, жи ни майу ныі шкоринки хлыіба, вас погодувати.“ — „Чекай — каже — йа майу пару ґрейцаріу, піди ти, мо' ти знайиш тут де купити хутчі шо“... Пішла вона так на господу — на гостиньцы господа була — взьала сибі три парі булок — вже йіх тройи буди — і взьала три селетцы, то уже буди спраульати на вечеру йім. Ну, переночували вони, вже повечерали, переночували, пофставали рано, поумивали сьа і повідайут до нейі: „Ти йист така бідна сирота, йак і ми, може-б ми сьа с тобойу котрий вженити?“ — Она каже: „Йа така дуже йист убога, а ви прибрані — так йак уот панич, так йак уо шльахтичі, — то миныі ни вальорно з вами“... Повідайи той старшій до молотшого, кае: „Знайиш ти шо, — йа йи трошки хитрійшій, а ти майиш меншу голову від мени, то жени сьа ти — старшій до молотшого каже — то жени сьа ти із нейу, а йа — кае — буду штудеровати і буду гльадыіти, а-бий ми мали з-вітки жити.“ — А той молотшій каже, хоть дурний буу, але повідайи: „Брате, ни йде так — каже — жи-би ти, старшій, ходиу за мнойу, молотшим, а мене-сь ожений. Тілько — каже — так іде, по Христу сьватому: йак ти старшій йи, заужди тибі подобайи перши жинити сьі, а йа буду при тибі так йако слуга, твій брат“... Ну, перебули вони вже бес пару час і там от уусьо йім так Бог дайи, шо вони сибі замішьльать, у ті хатиньцы. Ну, вже вони сибі раду майут: „От ідьім до ксьондзіу, чи то нам узвольать вже женити сьі“... — Прийшли й акуратны зарадили сьі сьвашченникіу, вже то так трафили, добре йім пішло, жи віт першого разу сьвашченники лад зробили так йак майи бути. Взьали вони шльуб сибі, от Бог дау ніч і польагали спати. Польагали спати, повідайи той старшій брат: „Брате, льагай — кае — ти з йідного боку коло мейі жінки, а йа з друоо боку.“ — Отповідайи той молотшій брат: „Ни приказуйи так Бог, шо-б ми так льагали, бо присьагау ти йійі і Богові. Ти льагай спати, а йа засьвічу сьвічку і буду сьа Богу молити“... Він засьвітиу сьвічку, молить сьа Богу, — прильітайи птах і кае: „Цару-царице, ти спиш, ныіц не чуйиш: за тобойу дуже велика кара іде. Але хто те учуйи і свому камратові скаже, по кольіна каменем стане.“ — А той брат сибі сидит і читайи тейи і то уусьо чуйи, жи так той птах говори. Прибудиу сьа той брат і повідайи до него: „Брате мій коханий, дльа чого ти уже ни льагайиш спати?“ — „Йа ішче сьа виспльу.“ Положиу сьа він спати, переспали, поуставали рано,

зварили сьнідати сибі, посьнідали. — „Ото — повідайут — будим сьа ми вибирати вже з-віци дальі ф сьвіт, бо й тре нам заробити на шкоринку хльіба.“ — Але йдут вони, ідут вони, йдут — захопльуйи йіх уже полудень то, обід. От, йак то в дорозьі чоловік, то там вони сибі мали таку машинку, раз-два звинула сьа вона і зготувала уобід. Ну, йак вони поуобідали — „Забирваймо сьа зноу, ідьім дальі вже, поки ше часу стайи нам.“ Вандруйут вони, вандруйут, вже й захапльуйи йіх зноу ніч. Приходьать, зноу така маленька само дуже уубога хатинка, ни ма ньіц у ті хатиньцьі, стойала пустиньа. Ну, той старшій ка: „Будем тут ночувати.“ — Там зноу йако його жина розложила вогонь, звинула сьа сьуди-тули та й вечеру зготувала, повечерали те й зноу той старшій брат повілайи до молотшого: „Льагаймо фсьі три на йіднім лішку.“ — Повідайи той молотшій брат: „Ни йист то так ладно нам — каже — ни буди Господь давати нам ньічо. Льагай ти сибі зі свейу жонойу в лішку.“ — Ну, польагали вони, порозберали сьі, польагали в лішку, той молотшій брат засьвітиу сибі сьвічку і взьау книшку, зачау сьі дуже Богу молити. Прильітайи птах, сьідайи на укреньтьі (плотьі) і повідайи: „Цару-царице, ти спиш, ньічого ни чуйиш. За тобойу дуже велика война йде. Але хто те учуйи, а свому панові скаже, по пойас каменем стане.“ — Дуже братові великій жаль зробиу сьа і зачау плакати. І прибудиу сьа брат його той, жи спау в лішку ж жонойу, і повідайи йому: „Брате мій коханий, шчо ти так тужиш? Може ти того тужиш, жи йа спльу зі жонойу? Іли, йа — каже — уступльу сьа, а ти льагай із мейу жонойу на льішко.“ — Він каже: „Брате мій коханий, ни приказуйи Господь так, шчо-би йа с твейу жонойу спау, і ти Богу прихьагау і йійі, бо то йист жона твойа сльубна, жи-н тибі на перешкодьі бути“... Ну, льіг він спати, заснуу. Дау Пан-біг день, поуставали рано, зготовала сьнідань йім, посьнідали. — „Ну, заберваймо сьа дальі, в дорогу йдьім!“... От ідут вони, йдут, йдут, нахопльуйить сьа вже час, обід, двайцьата — розложили вони на дорозьі сибі вогонь і зготовали раз-два сибі обід. Поубідали, заберайуть сьа, ідут уже дальі. Ідут, ідут, захапуйи вже й ніч йіх. Приходьать вони зноу до льіса і йакурат зноу так трафили таку хатинку маленьку, йак бес ті ночи ночували. Повідайи той старшій брат: „Тут будем почувати.“ Ну, взьала вона, запалила ф пийцу, зварила вечерати, повечерали, та й проси його брат: „Брате мій — ка — коханий, шо ти? Чи ти — ка — йи на вартьі коли нас, шо ти уже третьу ніч ни хочиш спати?“... — „Ти сибі льагай, а йа засьвічу сьвічку і помольу сьа Богу.“ — От, сидит він, Богу сьа моли — прильітайи птах, сьідайи на окреньтьі і повідайи: „Цару-царице, ти спиш, ньічого ни чуйиш. На теби дужи вилики нишчасьтьи спадати майи. Але хто те

фчу́йи, а сво́му па́нові ска́же, то ца́лком ка́менем ста́не." — Прикида́йить сьа брат та й у̂повіда́йи до не́го: „Бра́те мій коха́ний, шчо ти нас так жа́луйиш? Йи у̂же тре́тьа ніч, ти нас варту́йиш... Положи́ сьа сибі́ у̂же і спочива́й!" — А він отповіда́йи: „Йа ішче́ сьа ви́спльу." — От ку́ри запіли, йакура́т двана́йцьата, він загаси́у̂, положи́у̂ сьа. Ну, да́у̂ Бог день, він ка́е: „Фстава́й, жоно́, бо вже ма́йим день." — Фста́ла вона́, зготова́ла сьніда́ньа. „Вже забера́ймо сьа, да́льі вандру́ймо!"... Вже три но́чи в доро́зьі... От іду́т вони, йду́т сибі́, акура́т ди́вльать сьа, — вже со́нце так, дохо́дит двана́йцьата — розложи́ли сибі у̂ого́нь, там жина́ звину́ла сьа сьуди́-туди́, зготова́ла у̂обід, поу̂обідали. — „Забера́ймо сьа да́льі!" Вандру́йут і вже то вони змага́йут так ху́тчі. — „Мо' то ми ді́йдем до тако́о, де мі́сто йи альбо шо-сь" Бо то чоловік, зна́йите, в доро́зьі загиба́йи... О, прихо́дьать на́-ніч аж до йідно́о цара́. „Мо́же-б ви нас принья́ли на ніч?" -- „Ну — ка цар — до́бре, йа йідна́ко дьіти́й ни ма́йу, то йа вас прийму́ так йак за свої́ дьіти"... Али дали́ йім окрім таки́й поко́йик, а ф тім поко́йу була́ змійа́. Була́ змійа́ і йак вони́ польага́ли, і та змійа́ хтьі́ла йіх зьі́сти. Польага́ли, а той брат про́сит, ка́е: „Бра́те мій коха́ний, льага́й — кае — ти з йідно́о бо́ку, а йа з дру́о бо́ку"... — 'Піру ті польага́ли, а він взьа́у̂, льіг сибі́ під лі́шком, той дурни́й брат. Польага́ли, той на лі́шку, а той під лі́шком льіг, а́ле у̂ тім поко́йу дру́гім бу́у̂ таки́й сто́рож. І та змійа́ по прийшла́ до них і йак хтьі́ла так йіх разо́м обо́х у̂коу̂кну́ти, а той с-під лі́шка йак ма́у̂ меч, йак фтьа́у̂, так фсьі сьім го́лови разом зітьа́у̂, від йідно́о ра́зу. Йак зітьа́у̂ го́лови, ну, 'піру сам у̂ свої́ голові́ ра́дить сьа, де то подьі́ти йі... Взьа́у̂, зірва́у̂ помости́ну і фсади́у̂ ту змі́йу під помости́ну, а с тих голо́у̂ ви́різау̂ сьім йази́кіу̂. 'Піру ди́вить сьа, на пі лло́зьі ду́жи побри́скана кро́у̂. Засьвіти́у̂ сьві́чку, то чи́сто підло́гу стира́йи, жи-би вони́ поу̂става́ли, ни польака́ли сьа. Але ди́вить сьа: на йиго́ братові́й так йак він зітьа́у̂ — бі́ла соро́чка, і побри́скана кро́у̂ була. І він взьа́у̂, схили́у̂ сьа сибі́ так — вона́ лежа́ла віт сьтьіни́ — він схили́у̂ сьа і взьа́у̂ йази́ком ту кро́у̂ зача́у̂ злизувати. Той сто́рож черес той кльуч. ле то дзьу́рка йи у̂ две́рах, і диви́у̂ сьа на то́йи. Ну, вже то він поробі́у̂ то, чи́сто попра́тау̂, загаси́у̂ сьві́тлу і сам положи́у̂ сьа спа́ти під лі́шко. Поу̂става́ли ра́но і той сто́рож пішо́у̂ до цара́, жи таки́й, жи з ним бу́у̂, чирес него брау̂ сьа до його́ жі́нки. Ну, ра́но поу̂става́ли, виклада́йут, цар, жи-би бу́у̂ баль... спра́вити баль. По тім ба́льі бу́дут йиго́ тра́тити, йиго бра́та. А той брат у̂у тім ни зна́у̂ ньіц, жи спит. О, росписа́ли по рі́зьних цара́х, жи-б сьа позйізди́ли па той баль. Позйіжджа́ли сьа, си́льно пань-ства, царі́у̂ і спрау̂льа́йут сибі той баль, — то йіх так йак вінча́ти буде у̂же той цар. Йак они́ там позасьіда́ли за столо́м, зачина́йут сибі́ там рі́зьньі ра́ди роби́ти. Вже йіх поблагослови́у̂ той цар. Йак йіх поблаго-

словиу́ ті й ка́е: „Ну, тепе́р ви так йист, йак мойі́ рідні льіти, дайу́ вам свойи ца́рство, в вік віка́." — Прихо́ди той ло́кай, вже по фсьім, і повіда́йи йім: „Йа вас, пано́ве го́сьті, пирипрошайу, бу́ду йідну́ вам ка́ску каза́ти: шчо він брау́ сьа у́ почі́ чирез не́го до йиго́ жони́." А той повіда́йи, брат йиго: „Ни мо́же так бу́ти — ка́же. — Він мене́ віт фсьа́койі біди́ рату́йи, — шчо-би він брау́ сьа до ме́йі жі́нки!"... Ну, та й допі́ру вже там су́дьать йіго́: такі́ смерть тре зроби́ти йіму́, тому моло́тшому бра́тови... А той брат оповіда́йи (шо йіму́ майи бу́ти смерть): „Шчо йа із ним ночува́в-ім по льіса́х"... Але ка́же так: „Вже миньі фсьо йидно, чи мене́ будити ві́шати чи рі́зати, фсьо йідна́коуо!" Зача́у він каза́ти, йак пе́ршу ніч ночува́у, жи ду́же вели́ке нишча́сьтьа на не́го чика́йи, на бра́та і на жону́ бра́тову. Йак він то росказа́у — по кольі́на ка́менем стау́. 'Пі́ру зачина́йи роска́зувати дру́гу ніч йім, — а ті у́сьі́ сидьа́ть і слу́хайут, ті царі́ і ті го́сьці, — шо на не́го ду́же вели́ка во́йна ма́йи бу́ти, на йиго́ бра́та. Вже стау́ по по́йас ка́менем. За тре́тьу ніч, йак прийшло́ вже на тре́тьу ніч, то йіму́ каза́у, шчо йиго́ змі́йа і йиго́ жону́ ма́йи зьі́сти... Але допі́ру ка так: „Йа вам то у́сьо́ покажу́, то тепе́р миньі смерть ізро́бите"... Вийма́йи тих сьім йази́кіу́ із бі́лойі хусти́нки і кладе́ на стольі́; положи́у́ на стольі́ і шче пішо́у, ви́ньау́ тих сьім голо́у́ с-під підло́ги. Йак ви́ньау́ тих сьім голо́у́ с-під посте́льі, і допі́ру отповіда́йи йім, шчо то йіх ма́ла бу́ти смерть — і стау́ сам ца́лком ка́менем. Йак стау́ він ка́менем, та й вже він... вже ни ма́йут йіму́ жа́днойі сме́рти ше роби́ти. Дупі́ру ті фсьі́ ра́дьать, жи йиго́ тре похова́ти. Але йиго́ брат повіда́йи: „Ньи!" — каже. Йак він так стау́ ка́менем, то він стойа́у́ сьім льіт, у́ тім кутку́ у́ поко́йу — ни хтьі́у́ йиго ньі́где́ хова́ти. Але за сьім льіт ішла́ йиго́ жона́, бра́това, і зачини́ла сьа за не́го, йиго́ звали́ла. Йак йиго́ звали́ла, він фста́йи і ка́же: „Ай ай-ай! але ш то йа спау́ до́уго! Чо йа ті́лько спау́?"... Тупі́ру вони́ сибі́ царствова́ли вже а-ж до сме́рти.

Від Миколи Кравіцкого записано в сентябрі 1894 р.

Паралелї гл. Grimm, Kinder- und Hausmärchen I, 34—42 (з іншим початком); Basile, Der Pentamerone II, 116—134; Hahn, Griechische und albanesische Märchen I, 201—208. *І. Ф.*

23. Заздрісна мати і её дочка цариця.

Була́ у́дови́цьа і ма́ла дочку́ так-же у́же тьу, шо у́же бу́ло час дава́ти за́-муж. Али-ж йакі́ прийшли́ кавальі́ри до старо́йі, то йак поди-

вили сьі на дочку, то — бо та йі дочка була дужи файна — і кажи так, котрий прийшоў, то: „Дайти — кажи — свойу дочку за мени, бо сьі мньі льіпши — кажи — дочка сподобала, йак стара паньі, ньі-би йак мати йійі.“ — І допіру та мати була на свойу дочку лиха за тойи, жи мати хтьіла йти за-муж, а чириз дочку ни могла. Вона заўжди, та дочка, йіхала на спацер сибі. Од-жи-ж казала та мати йійі до льокайа, кажи: „Ти йак йідиш з нейу на спацир, завези йі так у льіс далеко, шо-би йа йійі не видьіла вийинци. Йійі забий там у льісьі, і привези меньі праву руку з нейі, відріж, і добудь серци... привези миньі такий знак Бо йа шче сама молода — так каже мати — бо йа шче сама піду за-муж, а через ньу не можу.“ — Так казала до льокайа та йійі мати. А покойова почула тойи, шчо до льокайа мати казала, шчо-би він йійі стратиў, і дупіру сказала ті паньньі. Вийіхаў той льокай з нейу на спацер, далеко в льіс. Йідут та й йідут, та панна с тим льокайом. Каже панна до льокайа: „Шчо то такейі, жи ми ньіґди так ни йіхали далеко на спацир ў льіс, а-ж виньки?“ — „Шче — кажи льокай — шче пойідемо кавальчик, то сьі паньньі так здайи.“ — Взьаў льокай завернуў уже бричку, далеко у льісьі, і дупіру кажи до панни: „Знайити ви шчо, йа вам майу зробити смерть тутай.“ — Стала вона дужи плакати і йіго просити: „Йа йи шче така молода, йа шче хочу жити ў сьвітьі!“ — Шкода тому льокайові сьі зробило за тейу паннойу. — „Йаґ-жи буди — так кажи льокай — шчо йа майу привести із вас знак, праву руку майу відрізати і серце добути іс панни.“ — Стала панна ішче дужши плакати і йіго просити. На той час литьіли пси льісом. Він взьаў стрільбу і застрілиў йідного пса і того пса роспороў і добуў з неўо серце, іс пса. „А — каже — а ви, панно, мусите дати руку відрізати, йа знак мушу привести. Серце буди с пса, значит собаче, а руку відріжу і скажу, шчо йа панну забиў, йак прийіду до дому.“ — А йійі руку йак відрізаў, і вна сибі пішла, а він пойіхаў до дому. Ту руку йійі завйазаў кальіку, прийіхаў він то... і привіз той знак уже до дому і показаў йійі матері руку і серце. А та йійі мати бачи, жи йійі рука, і серце то не могла пізнати, чи то йист з нейі, чи то йист йаке. І дала льокайові віру, шчо він так йійі забиў вже. І поньухала мати те серце: „Пcьа креф — каже — она псем смйирдзьала!“ — І ўна сибі так йшла, йшла льісом, так зайшла а-ж у другий край, а-ш під йіден оґруд такий, йідного крульа, де буў дуже великій сад. І знайшла сибі таку липу дуплаву піт тим оґродом і там сибі сидьіла ў ті липі, та панна. А там, ф тім оґродьі дужи було досить йаблок, і ўона ни мала шчо йісти і ходила сибі до оґроду по ті йапка, зробила сибі таку... піткопала сьі піт той паркан, тейу дзьуройу ходила до тоўо оґроду і зберала йаблока. Але там буў

оґро́днык, жи то догльадаў тоўо оґро́ду — і він шчо прийди ра́но до то́ўо оґро́ду, піт ка́ждойу йаблонейу значит лежа́ть йаблока, а то́ўо бли́сько паркану́, піт ти́ми йаблоньами ни ма йаблок, шо вже хто-сь збира́йи, так оґро́днык пізна́ў. І взьаў, засыі́ў у ночі́, хто то такий збира́йи йаблока? І зла́паў ту па́нну, шчо без руки́. Але вона́ бу́ла ду́жи файна, подо́бна така́... — А той оґро́днык служи́ў у кру́льа, і той круль маў си́на і той син, той пани́ч, то́ўо оґро́дныка... обидва льуби́ли сы сибі́. І той оґро́днык йі тримаў, ту па́нну, бес кілька день і взьаў, сказа́ў то́му паниче́ві. Ка́же: „Йа... шо йа скажу́!“ — так оґро́днык. „Йа зла́паў ду́жи файну па́нну ў оґро́ды.“ — Ка́жи той кру́лыіў син: „Покажи́ сьуда́ йийі!“ — Йак йиму́ оґро́днык показа́ў, ду́жи сы то́му спо-до́бала та́йа па́нна. Він взьаў ту па́нну і з оґро́ду с собо́йу до поко́йу і так йі трима́ў у тім поко́йу свойі́м, де сам ме́шкаў, шчо на́віть йиго́ ро́дичи ни зна́ли, шчо він ту па́нну ма́йи. Шчо він значи́т пиў йідну́ ка́ву сибі́ по́рцийу, ўже по́-тим каза́ў покойо́ві не́сти дьві, і так сьнида́ньа і обід, шчо пе́рши йіў йідну́, то ўже по́-тім дьві сибі́ каза́ў принос́ити. І та сы покойо́ва чудова́ла, а́ле ро́дичам не спомина́ла, жи вона́ дайи́ дьві по́рцийі, а він йийі трима́ў ў ша́фі, ў свойі́м поко́йу. Поне́сла ўона́ раз обід і підгльанула йийі, шчо ўона́ йист ў ша́фі, а-сь сы сама́ фтыішила, шчо йист така́ подо́бна па́нна. Але просиў покойовойі, шчо́-би ўона́ ни каза́ла йиго́ ро́дичам. То так трима́ло биз рік, шчо він йі трима́ў, а ро́дичі ни зна́ли. Вже йиму́ сы було́ час і жени́ти. Ка́жут йиго́ ро́дичі: „Жени́ сы вже си́ну, де-сь тре тобі́ шука́ти па́нни.“ — Ка́же він до свойі́х ро́дичів: „Шчо йа вам скажу́? Йа вже ма́йу па́нну собі ў свойі́м поко́йу, ўже́-м... шука́ти ныіґде́ не бу́ду дру́гойі.“ — Ка́же до не́го, ро́дичі: „Покажи́-ж но йийі.“ — Він йийі трима́ў без рік, і та рука́ йийі ви́росла дру́га. І йак ті сы ро́дичі подиви́ли на ту па́нну, і та́к-жи сы йім сподо́бала, ро́дичам. — „Де ти йийі взьаў, те́йі па́нни?“ — „В оґро́ды-сьмо йийі зла́пали, а́ле вона́ сы мены́ ду́же сподо́бала.“ — Ка́жут ро́дичи: „Ну, йак сподо́бала сы тибі́, то бери́ з не́йу шльуб.“ — Зробили ўони́ висыі́льа й взьали́ шльуб с те́йу па́ннойу. І ста́ла во́йна у другім крайі́ і він пішо́ў там на по́міч, а йийі зіста́виў при свойі́х ро́дичах. І ўна́ заступи́ла ў цьинжі, вже від него, і по́-тим, йак він ше там буў на во́йны, ма́ла ўона́ два хло́пцы, були́ близьньуки́. Ті йиго́ ро́дичи були́ на ньу лихі́ чого́-сь і написа́ли ўони́ до не́го, шчо: „Ма́йи пса і кота́ твойа́ жінка.“ — А то ни бу́ла пра́ўда, но тілько два хло́пцы, а написа́ли, жи пса і кота́ ма́йи. Післа́ли той лист а-ж до не́го на во́йну, шчо с тим роби́ти, чи то потра́тили йийі, бо нам стид, чи шчо с тим роби́ти? А він вітписа́ў: „Нех бу́ди, шчо хо́чи, то то йист мойі́, мойі́ дыіти. А-ж йак йа до до́му прийі́ду, нех йа то побачу.“ — І пода́ў лист післанцеви і той післане́ц ныс ўже від него а-ж до йиго́ ро-

дичіў і захопи́ла йиго́ ніч, то́го післаньцьа́, шо він пішо́ў с тим листом, і тре́ба йіму́ ночува́ти так у силы́. Акура́тны трафиў той післане́ц на йійі ма́тер, шчо йійі каза́ла стра́тити. І пита́йить сьа йиго та́йа па́ны: „Де ви так ходи́ли?“ — „Іду́ з листом віт па́на, кру́льа“ — так ка́же післане́ц той. Взьаў він, той післане́ц, заснуў, бо сьі змучиў, і взьала́ той лист пиричита́ла і вже догада́ла сьі, шчо то йи йійі донька́, і взьала́ написа́ла той лист, пириписа́ла йіна́кше: „Стра́тьте йийі і тійі дьіти, бо на́віть ни хо́чу то слу́хати.“ — Той післане́ц приньіс той лист до йиго́ ро́дичіў; йак ті родичи пиричита́ли, шчо: „Пи́ше наш син віта́м, шчо́-би йійі стра́тити і ті дьіти.“ А то не бу́ла пра́ўда, він написа́ў до́бре, а́ле та́йа па́ны переписа́ла ки́пско. Та й ро́дичи — ка́жут: „Ну, то тре́ба йійі стра́тити. Йак наш син пи́ши, то ми йі так зро́бимо.“ — Але та покойо́ва ду́же йійі льуби́ла і то слу́хала, шчо йійі ро́дичи ка́жут стра́тити, і сказа́ла ті па́ны молоді́: „Па́ны мойа́, шчо йа вам скажу́! Шчо написа́ў ваш пан, жи́-би вас стра́тити і ва́ші дьіти. Али йа па́ны то кажу́, бо миньі́ ду́жи шко́да па́ны.“ — У ночі́, ўсьі позасипльали, та па́ны молода́ взьала́ ті дьіти, ті близньуки́, і фтьікла́: „Йак миньі́ ма́йи бу́ти смерть і мойім дьітьам, то тре́ба тьіка́ти.“ — Пішла́ ўона́ сибі́ дале́ко в льіс с тими дьітьми́. А він йак йшоў йійі чолові́к на во́йну, то маў два персте́ны і таку́ хусти́нку зло́тими льітерами і зіста́виў йі до́ма йіде́н пе́рстень, і ту хусти́пу переде́р на двойи, даў йійі полови́ну, а сибі́ взьаў полови́ну те́йі хусти́ни: поки́нуў йійі таки́й знак, бо він йійі ду́жи льуби́ў. Він поверта́йить сьі на-за́д з во́йни — ўже́ ни ма дьіти́й, а́-ньі йиго́ жони́. Пита́йить сьі він там свойіх ро́дичіў: „Де ви йійі подьіли і мойі дьіти?“ — „А на шо-ж ти писа́ў до нас, жи́-би йійі стра́тити і дьіти?“ — „То не пра́ўда — так ка́же той — йа писа́ў до вас: нех бу́ди, шчо хо́че, то не робі́ть йійі ньіц.“ — „Ми-ж йійі не роби́ли ньіц — так ка́жут ро́дичи до не́го — а ўона́ забра́ла дьіти і фтьікла́ від нас.“ — „Му́сьіла вона́ тьіка́ти, йак ви йі хтьіли стра́тити! Не ма ме́йі жони́ і мойіх дьіти́й, то йа іду́ від вас у сьвіт на-за́д і бу́ду йійі шука́ти.“ — Взьаў він сибі́ с собо́йу льо́кайа, набра́ў сибі́ йідзе́ньа і так фсього́, а-би́ він маў на рік за чим у сьвіт йіхати. І ви́йіхаў ньіби сибі́ ў доро́гу, све́йі жінки шука́ти. Йіздиў він бев до́ўгий час по се́лах і по містах, і не міг йийі де знайти́. Шче стаў йіхати льіса́ми. Йіхаў він льісом так-жи до́ўгій час. Йіде він так доро́гойу, льісом, а́ли бу така́ ла́ньа, така́... ньіби дзьвір таки́й, а́ли ўона́ сьі дойі́ла так йак коро́ва, і па́сла сьі на' доро́гойу, та́йа ла́ньа. І він йійі хтьіў застрі́лити, ту ла́ньу. Вона́ ўзьала́, ста́ла ўтьіка́ти, шче так кава́лок у льіс від доро́ги; він за не́йу стаў іти́, де ўона́ сьі подьісьть. Аш прийшла́ ўона́ і схова́ла сьі ў таку́ нуру́, була́ така́ гора́, ў ті горі́ така́ там йама бу́ла, і та ла́ньа туди́ увійшла́. Він сибі́ мисли: „Іду́ йа туди, до те́йі йа́ми, по-

диўльў сьі." І вона́ там була́, та йиго́ жона́ і с тими дьітьми́. Так сьі ўона́ с те́йу ла́нийу присвойіла, шчо вона́ йі дойіла так йак коро́ву, і тим молоко́м жила і йийі дьіти. Але йак та ла́ньа туди́ увійшла́, і він пішо́ў за не́йу, і вона́ йиго́ пізна́ла, та йиго́ жінка, шчо там сидьіла, де та ла́ньа. Але фстидала сьі до не́го вийти, бо ўже́ бу́ла така́ на́гла, шчо з не́йі оде́жа ўблетьіла, шчо на себі ма́ла. Ка́же до не́го: „Му́жу-ж мій, шчо ти ту́тай ро́биш?" — так до не́го вітповіла, ў ті норі. Він вітповіў до не́йі: „Хто-ш там йи? ходи́ сьуди́, бо йа не мо́жу тебе́ пізна́ти, хто такий?" — А ўона́ до не́го відповіла: „Та-ш ти мій муж, а йа твойа́ жона́!" — Сказа́ў він так шче раз: „Та ході́ сьуди́, бо йа тебе́ не мо́жу пізна́ти!" — Подала́ ўона́ той пе́рстинь йиму́, шчо він йі поки́нуў у до́ма, і те́йі половину хусти́ни: — „Йак не ві́риш, то на знак!" — так ўотповіла ўона́. — „Та ходи́-ш сьуди́ до ме́ни!" — Ду́жи сьі він фтьішиў с то́го, шчо йийі здибаў. — „Ни вийду до те́би, бо йиздім ду́жи на́гла, оде́жа з ме́ни ўблитьіла, бо йа ўже до́ўгий час ту́тай ме́шкайу, в ті норі." — Зьаў він с се́би оде́жу скинуў свойу і пода́ў йийі: „На, ўбери́ сьа!" — Убра́ла сьі она ў йиго́ оде́жу і допіру вона́ вийшла до не́го. І ду́же сьі він фтьішиў с то́го, шчо вже свойу жону здибаў і свойіми дьітьми́. Узьа́ў він йийі на бри́чку на свойу і тих два хло́пцьі, шчо були́ з не́йу і ду́жи з велико́йу хьиньцьийу йіхаў до до́му, до свойіх ро́дичіў на-за́д. Прийіхали ўже они́ до до́му, до сво́ўо пала́цу. „Спра́ўмо тепе́р баль такий великий, роспишім по цалім крайу такі ґазе́ти, шчо мо́жи на тім бальў бу́дут с тве́йі фамільийі і з ме́йі." — Спра́вили ўони́ той баль, бага́цько наро́ду було́ на тім бальі с цалого краю. Ста́ла ўона́ каза́ти межи тими ўсьіма́ го́сьтьами: „Шчо робити такій ма́тері, шчо ма́ти каза́ла дочку́ стра́тити, бо хтьіла йти сама́ за-муж, а дочку́ стра́тила?" — Обвивайить сьі та ма́ти йийі, шчо йі каза́ла стра́тити то́му льо́кайові, заве́сти ў льіс... шчо той льо́кай прині́с знак... Та ма́ти ни спо́дьівала сьі, жи то йист йийі дочка́, бо та йийі рука́ ўже́ ви́росла дру́га, шчо йий казала відрізати, а то акура́тньі бу́ла йийі дочка́. І ка́жи так дочка: „Шчо такій ма́тері робити за те́йі?" — Ка́жи так ма́ти: „Пано́ве го́сьцьі! перепрашайу вас, шчо бу́ду каза́ти — взьа́ти таку ма́тьір, привйаза́ти о́ґирові до фоста́ і пусти́ти ў чи́сте поле!" — Так сама́ сибі ма́ти засуди́ла; але вона сьі не сподьіва́ла, жи то йист йийі дочка́ жива́. Тра́фила акура́тньі на свойу дочку́, і сама сибі засуди́ла таку́ тьашку́ смерть! Уже кінец йийі.

Записано від Андруха Кравіцкого в юлі 1894.

В сій казці спутані два мотіви: мати заздрісна на красу дочки каже єї стратити, гл. Musäus, Volksmärchen der Deutschen „Der redende Spiegel"; O. Kolberg, Lud III, 129; XIV, 69—72; Grimm, Kinder- und Hausmärchen I, 237—246; Аѳанасьевъ, Нар. русскія сказки II, 240—244; Худяковъ, Русскія сказки I, N. 16; III. N. 90;

Nowosielski, Lud ukraiński I, 245; Gliński, Bajarz polski I, 165; Hahn, Griechische und albanesische Märchen II, 134—143; Schott, Walachische Märchen N. 5; порівнай також Аѳанасьевъ, Поэтическія воззрѣнія Славянъ на природу II, 715—716, — і мотів середньовікової повісти-поеми про св. Геновефу, гл. K. Simrock, Die deutschen Volksbücher I, 381 439 і численні рефлекси сеї повісти в устах люду, гл. Grimm, Kinder- und Hausmärchen I, 342—347; II, 51—55; Wolf, Deutsche Hausmärchen 168—177; Hahn, Griechische und albanesische Märchen II, 40—49, пор. Renaud, Vie de sainte Genevieve в журналі Romania, Revue trimestriel, XVII, 331. — *І. Ф.*

24. Як швець чортови записав ся а до неба дістав ся.

Буў то йідéн швец дýже бíдний, він не маў вітки жúти; але взьаў, записаў сьі злóму дýхови. Та й йак він записаў сьі, на двáйцьіть і штúри рóки, от прийшлó, дóсить, жи він майи вже на тілько [оповідáч показує рукою на горлі] фсьогó: і йісти майи шо і пúти майи, нодостáтком фсьогó. Так йіму льýди завúдуйут, тому шеўцéви. От, пережúв іи гóйно сибí через тих двáйцьіть штúри льíта, так ужé скíнчить сьа йімý ті льітá. Али ішóў сьвáтий Петрó і Паўлó і Сус Христóс, ішли ўони ўсьі три і ніч йіх вахопила, та й кáжут до нéго: „Може-б ми ў вас переночували?“... — Але швец злóму пітписаў сьі, то ўжé ни стойаў ў йіх ласку. Али жінка булá дýже милосéрдна (доброй волы) та й кáже: „Та переночýймо ті льýде“ — до нéго. От, та й він кáже: „Ну, то переночýймо“... Але-ж Сус Христóс знаў, жи він ўже пітписаний злóму, бо він ўсьі мúсли знаў йигó. І кáжи: „То льагáйти — кáже — спáти у шóпі, ў стодóлы“... Але жінка кáже: „Трéба тим льýдьам дáти вечéрати“... — От спрáжила ўонá молокá і далá йім по скльáньцы молокá і хлыбá по кавáльчику. Вони то повечéрали і подьáковали; на другíй день поўставали рáно, то кáжут: „Шó-би вам, панѣ ґосподáру, дарувáти за тóйи, за ті нічлыгú?“ Але він кáже: „Шчо вáша лáска“... — А вони кáут до нéго: „Ну, та шчо-ж би ви сибі жадáли?“ — А швец кáже: „Йа-б сибі то жадáў, жи-би хто сьіў на мóйім стíльчику, то жú-би ни ўстáў, поки йа йиму ни скáжу: ўстань. Друге: хто-би прийшóў ў мій сад, а потрáс мéйу слúўкойу, то жи-би ни поступиў сьі, поки йа ни скáжу. А третьи зноў, жи-би хто прийшóў під мойи вікнó, йак прúйде, то жú-би сьі ни поступиў, покú йа ни скáжу“. І ті далú йіму тóйи і забрáли сьі і пішлú. Ну, і пýнтом вийшло тóму двáйцьіть штúри рóки, те й вже прихóдит злий по шеўцьá. Прихóдит та й кáже: „Ну, ти ўже знáйиш, жи ті льітá вийшли, жи ти буў запúсаний“... — Але швец кáже: „Ну, то прóшу сьісти сибі на стíльцьі трóшки, закúм йа повечéрайу“. — Так злий той дух йак сьіў

на стільцьі, так той сидит, швец повечераў, — той сидит, крутит сьі; та бо той злий каже: „Ну — каже — ходьім!“ — Швец каже: „Ну, то ходьім, збирайімо сьі“... — Та бо злий ни може ўстати. Та й він от сидит, та й вже прубуйи, прубуйить сьі раз — ни може ўстати. Та бо вже й дивить сьі й прубуйить сьі другій раз та й каже до шеўцьа: „Пусти мене!“ — А той каже, швец: „Йак ти ше миньі придоўжиш на тім сьвітьі штири роки, то... то тьі пушчу“... — Каже злий до него: „То придоўжу тибі, ни буду тьі зачіпаў штири роки, али пусти-ж мене!“ — Той пустиў.

Пунтом жиў швец зноў штири роки, гойно жиў сибі; але скінчило сьа йіму штири роки, приходит зноў до него той шатан — але ўже ни йшоў до хати, тілько стаў сибі під вікном. Та й каже: „Ну, шеўче, збирай сьі!“ — Каже: „Добре, добре, йа ўже знайу сам, почекай“ — каже. Каже: „Нех йа повечерайу, та й — каже — будемо йти.“ — От, за-ким то швец повечераў зноў, той стойіт, стойіт таки під вікном. Та й каже швец до него: „Ну, то ходьім ўже!“ — Вийшоў на двір, а чортиско ни може поступити сьі від вікна. Той кличе йіго, а той ни може поступити сьі. Та й просить сьі в него, каже: „Та-ж пусти мене живого!“ — Каже: „Йак подаруйиш ше миньі штири роки тутай жити, то тибе пушчу.“ — Так він каже, чорт, до него: „Ше будеш жиў штири роки, пусти мене!“

Ну, перейшло тих штири льіта, приходит зноў третьій до него, ўже той старшій сам прийшоў до него, кривий той, жи на йідні нозьі. Те й каже: „Шеўче, ну, чому ти сьі ни вбирайиш ўже?“ Каже: „Кілько-сь крутиў, то крутиў, а тепер вбирати сьі мусиш іти вже.“ — А той швец каже до него: „Натрасьім ми собі сливок на дорогу!“ — Кае: „Йа буду збираў сьі, а ти піди натраси, будим мали шо йісти.“ — Йак стаў чорт трасти слиўкойу, трасе та й трасе та й трасе та й трасе та й бес перестаньа ўже трасе. І просить сьі шеўцьа: „Вже пусти мене, ўже досить буде!“ — Він каже: „Йак ти миньі ўсьо подаруйиш, то йа тибе пушчу.“ — А він каже до него: „Всьо тибі подаруйу, пусти мене живого!“ — Та й швец каже: „Ну, то йди собі!“ — Та й злий той пішоў. — Али минуло тому ше рік чи два швец прожиў, два роки ше прожиў по-тім те й помер. Йак помер, так він, швец, просто йде до неба. Але сьватий Петро йиo — він йде ў браму — сьватий Петро йиго за плечі та й не пускайи, кае: „Та ти злому духу пітписаў сьі, де ти тут можеш вльісти до неба?“ — Али швец таки напер сьі, таки форт, йак жид. Але пішоў сьватий Петро до Ісуса Христа та й каже: „Господи Боже, шо ми будем робити с тим шеўцем?“ Каже: — „Він пітписаў сьі — каже — шатанови, а він тепер хоче до неба — кае — доступити“... — А Ісус Христос каже до сьватого Петра, каже: „Та ти добре знайиш,

йак він нас пириночуваў. Пусти там його за браму, нех чоботи роби"... — (То колись було праўда...). — І таким способом швец прийшоў до царства небесного.

Від Миколи Кравіцкого записано в марті 1894 р.

Паралелї: Ciszewski, Krakowiacy I. N. 115, 116, 118, 121; Аѳанасьевъ, Нар. русскія сказки IV, 249; М. Драгомановъ, Малор. нар. преданія и разсказы стр. 120—123. *І. Ф.*

25. Христова похресниця.

Було двойи таких старенькиx, ни мали доўго дытий, по-тім ўже мали ў старих лытах дыўчинку. І він такий дуже бідний буў, жи ныхто навіть ни хтыў йти за куми. Та й він вже взьаў, баба йі він, та й ідут обойи до ксьондза, вже ныхто ни хтыў йти. Та й йдут та й здибали на дорозы дыда старенького, та й він того дыда просит, ны-би за кума. Той дыд ни відмагаў сьа та й вже йдут фсы тройи, ідут, вже та баба і той батько і той дыд, фсы тройи йдут. Али йдут та й здибали паны таку дуже файну; та й той дыд каже: „Проси тейі паны, то ўона піде за куму." А він сьа стидайи, кае: „Та де ўона до мене піде, до такоо бідного!" Той дыд каже: „Піде, піде, но проси, то ўона піде." — І він попросиў і вона пішла А то той дыд буў Сус Христос, а та паны то пресьвата Дыва була. Та й вже ўхрестили те дитиньатко те й вже йдут до дому; те й він йіх не кличе, тих куміў, до себи, бо ни майи до чого. Те й той кум кае: „Ну, то ми, куме, підем з вами"... Каже: „Чого-ж йа вас буду кликаў с собойу — каже — коли йа ни майу навіть шкірочки хлыба ў дома"... — Ну він каже: „Не гризи сьа, ми так підем, а-би-сьмо свойу куму відвідали і твій дім відвідали." — Те й вони поприходили те й посыдали, той кум сыў і та кума, коло стола посыдали, те й він каже, той кум, до тоо своо кума: „Біжи-но до комори, може там де-шчо майиш, то нас приймеш — каже — трохи." — Він каже: „Куме мій вірний, чого йа піду до комори, коли ў мойі коморі ни ма ныц, хоць розвали йі, то ни ма ныц, ны кришки, нычого"... — А він таки його ўчепиў сьа, каже: „Біжи-но, біжи, там шо-сь йи"... — Та й пішоў кум до комори, а там ўсьо йи, шчо душа забагне, ў коморі, на ўсы боки: і хлыб бохонцьами і коўбаси і мньасо і ўсьо, шо душа забагне, шо потреба, то ўсьо сьа ў коморі напоўнило, поўна комора... Те й він сьа з-разу трохи зльакаў, трохи зрадуваў, жи то так перше ныц не було; а по-тім взьаў ўже, нарізаў тоо мньаса, кобас, те й приймаў сибі тійі куми. Ті й вони... вже він йіх приймаў, вже сы найіли досить, та й той

кум каже: „Ну, тепер-би-сьмо випили або вина, або пива пісьльа того йидзеньа“... — А він сьа зноў скривиў, жи ни майи ґрейцара, жи ни майи за шчо принести [коли-сь добре було: Сус Христос ходиў по землы, за кума буў!...] Каже: „Біжи-но до комори, там де-шчо надиблеш випити“ — той кум сказаў до него. Та й той кум пішоў, але дивить сьа: стойіт піўбочок пива і вино ў бутельках, ўсьо, шчо душа забагне, ў коморі. І вони ўже сибі напили сьа і куму свойу покармили, і вже по-тім посидыли сибі, подьаковали, і на вітходы каже той кум, Сус Христос: „Йа тибі ўже, куме, йакий-сь подаруночок дам, ті свойі похресницы“... — І ныц він ни даў, но березовий прутик, і каже: „Вона... вона буде тибі дуже спокійна, ныґди ни буди плакати — але будеш йі бити тим прутиком, ныґде, но по чиколотках“... Каже: „Ти ни будеш мати шчасьтьа за нейу, но до дванайцыть лыт, а по дванайцьатох лытах ти йі продаси.“

От воно так собі росло і дуже спокійне було, та дитина, ныґди ни заплакало, таке спокойни було, жи ныґди ни заплакало. От так вже бес пару лыт воно росло, росло і ныґди ни заплакало, таке добре було. І вони сибі за пару лыт нагадали за той прутик, жи то той кум даў, вони його положили де-сь були, те й вона кажи: „Ти, чоловічи, гльади-но того прутика, шо той кум нам даў“... Те й він найшоў той прутик де-сь на полицы, де-сь буў заложиў на полицы, і затьаў ту дитинку по чиколотках і воно зачало плакати грішми. Дуже сьа зрадуваў тим і шо раз ўже по трошки ту дитинку биў і ўоно ўсе йіму плакало грішми; і він до такого майонтку дійшоў, жи йіму а-ж льуди завидували. Вже йак дійшоў дуже до майонтку, зачаў сибі такі палаци муровати, такі мури розмайіті, палаци, такі доми, — а ўже ті дыўчины ны-би кінчиў сьа дванайцьатий рік, ўже йшоў йі дванайцьатий рік. По-тім йак зачали йіму льуди... на него зыпати, на него нарікати, дали його до цыcapa, жи він сам гроші робит. Дупіру цысар зйіхаў до него зі свойіми міныстрами і хтыў його гарештувати, ны-би фсы говорили, жи він сам гроші робит, жи він таким дуже майучим стаў, ны-хто не знаў, шо то сы стало. Та й він взьаў ту дитинку, — вже дыўчина була, ўже дванайцыть лыт йі стало, ўже дывошка була, — він йак ту дыўчину поставиў на-серед хати, йак затьаў йі тим прутиком, йак вона зачала плакати тими грішми, то сьа так сплакала по боки тими грішми, таку купу наплакала тими грішми. Той цысар йак на то подивиў сьа, та й каже: „Дай миньі йійі за невістку, йа йійі озьму за невістку“... Те й вони за-раз сибі нагадали, жи то той кум йім казаў, жи то: „До дванайцыть лыт будете мати шчасьтьа“ — та й вони вже ни збороньали йійі за невістку до цысара. Те й він сказаў там, котрого дньа там: ни прийіде сам по ньу, но пришле свойу вірницьу і пришле йі сукны розмайітійі і вона йі вбере і возьме

йі, та вірницьа, ныби до цысара. То вона по ньу прийіхала, та вірницьа, привезла йі шматьа, сукны розмайіті, ўбрала йійі, і хтыіў йі батько дати на дорогу йаке-сь йидзеньа, ныби то йій рідный батько, а вона ныц ни хтыла, та вірницьа, каже: „Йа майу свойи фсьо, йидзеньа і питьа, на дорогу“... Каже: „За-досить ўсього майу, ни треба вам ныц давати“... Та й вийіхали вже та й йідут та й йідут, вже в далеку горогу йідут; та й вона ўже дуже зголодныіла, бідна та дыіўчинка, а вона йі ни дайи, та вірницьа. Та й вона каже: „Йа йісти хочу“ — та дыіўчина. Те й вона каже: „Дай жи руку відрізати, то йа тибі дам йісти!“ — каже та вірницьа. Та й вона йі взьала трошки зьісти, ни дала йі шмат, но трошки перехопити йі дала (то то вже по ті руцы, шо відрізана була). Те й зноў йідут та йідут, зноў ў далеку дорогу, те й вона зноў зголодныіла (жи-б була терпіла, бідна, ўже...). Вона зноў сказала: „Йа хочу йісти!“ — А вірницьа кае: „Дай-же другу руку відрізати!“ Те й вона дала другу. Ну, та й дала йі зноў трошки йісти, ни дала йі шмат, жи-б сьа дуже напіла... Ну, та й зноў йідут та й йідут та й ўона зноў зголодныіла те й зноў просит: „Дайте миньі зноў ше трошки йісти!“ — Те й вона каже: „Дай-же воко виньати!“ — Те й вона дала воко виньати, бо дуже йісти хтыіла; те й вона йі дала трошки зьісти, али ни багацько. Та й зноў йідут та й йідут, ўже там пару миль ўйіхали зноў, та й ўона зноў каже: „Йа хочу йісти“... Тій вона каже: „Дай-же друге воко виньати!“ Те й вона дала друге воко виньати те й вона йі нагодувала трошки — бо вона ўже ни видыіла і ни мала рук, то вона йі нагодувала. А вона, та вірницьа, мала таку дочку, йак вона, така зоўсім до нейі була подобна. Те й ўже блиcько цысара те й та дочка йі вибігла, тейі вірницы, вибігла в льіс, та дочка; та й та вірницьа взьала с тейі шматьа те ўобдерла, ті сукны, те й йі взьала те й в льісьі скинула, ту бідну, ту без рук, без ніг, ту темну. Вона взьала свойу дочку вбрала те й привезла до цысара; те й цысар там не прубуваў, чи ўона плаче грішми, чи ньі, бо йіму ни тре гроші, він майи. Та й взьаў, поженили сьа, той цысаріў син з нейу; а та собі лежала ўже бідна в льісьі без рук без ніг, от бідна лежала. Те й вона лежит, але прийшло шчо-сь ворохайи нейу; те й вона сьа зльакала бідна, бо вона темна. І питайи — каже: „Шчо то таке мене рухайи?“ — Він каже: — а то пустелник прийшоў до нейі, такий, жи він сибі сидыіў в льісьі на такі хаты, на пусьтьі — та й каже: „То йа йи пустелник, ни бій сьа!“... Уна каже: „Возьми-ж мене с собойу.“ А той взьаў йі та й принис до тейі свейі пустки. Те й вона каже: „Дай миньі шчо йісти, бо йа йісти хочу“ — до того пустелника. А він каже: „Шчо-ж йа тибі дам, коли йа ныц ни майу, йа но тими корінчиками жийу, шо в льісьі“... Она каже: „Біжи де йаку птаху забий те й звариш та й будемо йісти“. А він кае: „Чим-же

йа забйу, коли йа ни майу ны піштольыта, ны рушнйцы, ны ныц“... Уна каже: „Шо-сь підо мнойу лежйт, давит мене возьде“. А він подивйу сьа,. а то рушнйцьа під нейу лежйт! (Так Бог даў, вона така була мучаницьа, так йійі мучили). Те й він взьаў ту рушнйцьу, пішоў та й забйу пару птахіў, та й вже звариў те й вже сибі покармили сьа убойи, йійі нагодуваў і сам зыіў, вона ни мала йак, бідна. Те й зноў лежйт вона, лежйт те й каже: „Возьде шо-сь підо мнойу зноў йи, іди-но возьмеш“. Він дивить сьа, а то під нейу руки лежать. Те й він а-ж зльакаў сьа те й каже: „То йакі-сь руки, де-ж йа йіх подыйу?“ Она каже: „Возьми йіх і піди, там на долйны йи кринйчка, і возьмі ті руки розмочи“ (воні дуже засушані булй, ті руки). І він так зробйу, послухаў йійі; приныс ті руки і каже: „Де-ж йа йіх подыйу?“ А вона кажи: „Притулй миныі до тих кйктыў!“ Та й він попритульуваў та й вже вона майи руки. Та й вона зноў каже: „Шо-сь возьде зноў підо мнойу лежйт.“ Вже руки майи, вже беспечна. Те й він дивить сьа, вйньаў с-під нейі — а то у папері вочі. Вона каже: „Возьми ж піди і ті вочі там розмочи.“ Та й він пішоў, розмочйў ті вочі у ті кринйцы і приныс. Она каже: „Возьми-ж миныі попритульуй“ — (до тих йамок, шо то булй повирізувані). Та й він ввьаў, попритульуваў та й вона уже майи вочі. Та й по-тім вже вона каже, може за два дьны уже, за три дны: „Возьми-но ти йакого прутика, будеш мене бйў по чйколотках.“ А він каже: „На шчо-ж йа тебе буду бйў, ти така-сь бідна була, калыіка, таку-сь муку терпіла — за шчо йа тебе булу бйў?“... А вона каже: „Ни питай ныц, но послухай мене, то фсьо добре буде.“ Йак він йі зачаў тим прутиком бйти, затьаў йі так по-маленько по чйколотках, она зачала плакати грішми; то так наплакала тих грошій жи уже досить. Та й він пойіхаў до міста, во так до Бродіў, йак то там де до міста може, та й накупйў йидзеньа розмайітого... досить, жи усього накупйў, шо треба до ґосподарства. По-тім... та й вона фсе казала сьа бйти, часто, тим прутиком; от він йійі фсе вже бйў бйў і вже дуже сибі... вже гроші шмат вже мали, те й вона казала такі палаци, йак у йійі батька у ріднього, такі казала вйставити. Йак він такі повнставльаў, фсьо таке саме, йак в йійі батька було, у того ріднього, такі брами залыізні, — та й цыісар пойіхаў на польуваньа та й пойіхаў та й вблудйў з дороги, запізнйў сьа, — чи вблудйў чи запізнйў сьа, те й прийіхаў з льокайом с тим свойім піт ті брами та й каже: „Застукай-но, може-б ми тут переночували, шо ту йи за йаке тут паньство йи“... Те й він застукаў, той льокай, а той вйпшоў, ґосподар, та й каже: „Може-б ви нас переночували?“ — Каже: „Добре, добре, прошу, прошу на ніч“... Та й воні прийіхали те й вже там він йіх приньаў файно, чим маў, то приньаў; на другій день цыісар відйіздйў і просйў йіх дуже убидвойи до себе на баль, те й на котрой-сь там уже,

він ўже сказаў на котрой час, йа там не знайу; те й вони пойіхали на той баль до цьісара. Те й там ўже ўот позасьідали доўкола ў цьісара за столом, шмат гостий було, та й вже сьа там бальували та й де-йакі сторійі казали, так ўсьі ў кольийу, йак то на бальу. Те й прийшла ўже до нейі кольийа, казати ту сторійу, до тейі, шо то ўона була биз рук, биз ніг. Те й вона каже: „Йа буду казати сторійу, але прошу позамикати ўсьі двері!“ Там була та невістка, та ўже вірницьа по-тім догадала сьі. Те й вона допіру зачала роскзувати сторійу те й зачала роскзувати, жи: „Там в йіднім сильі йа чула, шчо йідна дьіўчина плакала грішми.“ Та й каже: „Йійі цьісар взьаў за свойу невістку; али цьісар не йіхаў сам по ньу, но випровадиў свойу вірницьу. (А та вірницьа а-ж мінить сьа, знайи, жи буде йі цемброхин, — а то таки ни байка була, но праўда колі-сь). Те й вірницьа ни дала йі йісти, вона дужи зіхтьіла йісти, казала йійі дати руки повідрізувати. Она йі дала трошки йісти те й йідут те й вона зноў зголодньіла дужи, те й вона каже: „Йа хочу йісти“ — она каже: „Дай-же вочі вибрати.“ Та й вона вибрала вочі, дала йі трошки йісти; ну, та й вже прийіхали блисько цьісара, тй й вибігла йійі дочка, тейі вірницьі, те й вона взьала з нейі ті сукньі ўобдерла, ўбрала свойу дочку, те й взьала йі, ту, скинула під деревину в льісьі, те й вона так лежала, а-ж прийшоў пустелник та й йі взьаў. О-же так Пан-біг даў, жо вона по-тім мала вочі і руки мала.“ Те й каже: „Ош-то йа вам тепер, милі госьцьі, кажу, шо то йа йи сама. Типерже прошу бити ту нивістку по чиколотках, чим она буди плакати.“ Зачалй йі бити — ўона плаче таки сьльозами, та нивістка цьісара (йак добре скропили). „Ну, тепер-же прошу бити мене по чиколотках.“ Тупіру затьали йі по чиколотках — вона взьала плакати грішми, наплакала дуже шмат грошій. Оже ті госьцьі дуже сьа ўсьі здивували с тоўо. Тупіру цьісар вже ўвірнў, жи то йиго то ўже нивістка мала бути. Тупіру цьісар казаў кинути... запалити купу терну, кинути ту вірницьу свойу на спід, а ту йійі дочку, а свойу невістку на верха, ў той вогонь. Тупіру ўожениў сьі той син с тейу таки, шо плакала грішми, взьаў шьльуб... І так капарайут і досьі.

Від Юрка Соколовського записано в авг. 1894 р.

Є се варіант казки „Дівчина каліка“ (ч. 11). До поданих там бібліографічних вказівок додай ще: М. Драгомановъ, Малор. нар. преданія и разсказы стор. 304—307; Аѳанасьевъ, Нар. русскія сказки, III, 31—41; IV, 368—377, де подана богата література, а надто Житє і Слово III, 377-381 і статю Л. Р. (М. Драгоманова?) Корделїя Замарашка (Вѣстникъ Европы 1886). *І. Ф.*

Покажчик казочних і інших мотівів,
ужитих в казках NN. I—25.

(Зладив др. Іван Франко).

Українські людські вигадки.

Зібрані Опанасом Шимченком.

ПЕРЕДМОВА.

Записані нами вигадки можна розділити на шість частин: a) про руських,[1]) b) про жидів, c) про циганів, d) про панів, e) про москалів,[2]) f) про птахів і зьвірів.

Всї вони разом политі веселим сьміхом, і скрізь тут чимало сатири. Однак в сатирі не можемо знайти нїякої злоби. Се не злий сьміх, а весела усьмішка, що з'являєть ся у матері або старших дїтий, як перед ними нешкодливо пустує мала дитина.

Під сим нїби веселим сьміхом ховаєть ся причіпка, чому старе й мале не від тих гроший, щоб послухати і аж береть ся за живіт та реготеть ся, як почне проказувати сї вигадки який-небудь Грицько або Омелько.

Скінчив оповідач. Дїтвора пореготала ся і знов весело собі граєть ся. Але подивіть ся на старих. Весела усьмішка де й дїла ся, і замість неї насупились брови. Чого воно так? Того, мабуть, що й під сим сьміхом заховані, як казав Гоголь, невідомі, незримі мирови сльози.

Невесело чоловікови: Випє він чарку, „вдарить об землю лихом-журбою", веселить ся. Вийшов хміль, і зробило ся чоловікови на серцї ще гірше, ще сумнїйше. Те-ж саме можна вислїдкувати й тут. Поки оповідач приказував, поти слухачі були нїби пяні а від

[1]) Автор думає про Москалів. Ред.
[2]) Автор думає про салдатів. Ред.

того й веселі. Замовк він, пропав і хміль, пропали й реготи, пропала весела форма оповідання... Зостав ся тілько його сумний зміст. А зміст сумний через те, що в малюнку людського життя в вигадках переважує темний цьвіт. Народ український заглядів, що тепер оден одному рие яму, що жінка знущаєть ся над придурковатим чоловіком, що мале хлопя й те може обдурити навіть пана, а про унтера-офіцера вже нічого й балакати, бо він може все до останку пограбувати: і хату спалити, і гроші вкраде, і худобу видурить, і насеред болота покине!...

З шести розділів записаних нами вигадок найбільшу вагу ми даємо оповіданям про руських, бо в них можна знайти відповідь на цікаве питанє: з якого боку український народ дивить ся на своїх российських братів, котрих зве руськими.[1])

Найуперід на се питанє треба сказати, що Українці, як бачимо з їх вигадок, вважають руських за народ окремий, котрий приходить на Вкраїну тілько на заробітки або й так.. „блукати і тиняти ся", а потім вертаєть ся в свою Русею і оповідує про українські дива.

Приводом, з якого український народ вважає руських за окрему нацию, єсть їх мова, їх звичаї, зовсїм не схожі з українськими, їх окремий побут.

Живуть і „блукають" вони гуртом, котрим заправляє Іванька найстаршой або дядя семьон. Таке житє з погляду нашого народу тим несимпатичне, що воно нї за що пригнїчує поодинокого чоловіка. Поодинокий чоловік в таких обставинах сам нїчого не вдїє, навіть не погадає. Все буде так, як скаже Іванька найстаршой.

Іскру самостійної гадки народ помічає в такому пригнобленому чоловікови, але сей чоловік може сказати тілько „мабуть", а потім зараз додасть: „а найкраше понесьом до дядї, до Семьона, той скаже!" І рішенець буде від сього премудрого дядї, котрий наперед обізве всю громаду дурнями, а потім скаже таке, що й на голову не налїзе, і помилка найстаршого окошить ся на всїй ватазї і як-коли окошить ся не аби-як.

З другого боку не менч осьміяною в українських вигадках виявляєть ся недотепність российського селянина до хлїборобства.

Ті люди, котрі можуть вистроїти „ходолу з неба та аж до — долу" не знають навіть, що воно таке за вила, і молотники з них нїкчемні; „молотило їх сїм чоловіка і за день намолотили копу без

---

[1]) Слово кацап в Полтавщинї можна почути хіба поміж інтелїґенциєю, а простий народ зве москалів руськими, а їх краї Русеєю.

сорока снопів“. Не тямлять вони й того, коли добрі люди молотять гречку і оповідають своїм землякам, що вони „поєднали ся молотити гречиху Петровнього дня“.

Правдивість вимагає додати, що такі нарікання українського люду на російських селян, яко нікчемних хліборобів, взяли ся, мабуть, з того, що народ наш не бачить перед собою справжнього російського „пахаря“, котрий так само тяжко працює, як і наш хлібороб і котрого чесна праця зробила ся сюжетом чудових поезий Кольцова і Некрасова. Руські знакомці Українця все ремесники, найбільш малярі й майстрі. Народ сей, звістно, хліборобства багато не тямить. Але як тепер на Вкраїні у лїтку платять косарям по півтора а то й два карб. на день, то деякі з майстрів кидають і своє ремесло і йдуть туди, де можна, як їм здаєть ся, більш нагарбати гроший.

Роблять вони аби день до вечера, поки „хазяюшка наварить борщу у таком горшку, що як стане Іванька найстарший, чотирі аршини з четвертю, так і бородушки не видать“.

Через се, видиме дїло, трапляеть ся часто-густо так, що хазяїн після вечері просить руських, щоб вони не тільки „на другой год“, а й на другий день не прибували.

Тодї вже для них виходить дїло погане; треба „блукати і тиняти ся“, а тут ще не вміють собі й їсти наварити.

Треба йти до Шутя, щоб навчив. як куліш варять. А той дивуєть ся, не йме віри, щоб такі вдалі люди, котрі збудують яку хоч церкву, не вміли наварити собі кулїшу. Думає: жартують, мабуть, та й годї! А чом же й менї з ними не пожартувати?... А, може, справдї не вміють? Треба запитати, нехай скажуть дїлом. — „Хіба ви й сього не знаєте?“ питає Шуть. — „Єсли-б знали, не спрашували-б“, була відповідь. Е, гадає собі Шуть, так се-ж бо вже така кумедия, що і всьому селові на неї не гріх подивитись.

Звернула на себе увагу і релїгійна сторона руських. Її доторкають ся оповідання: „З подригангієм“ і „Небольшая віна“. З першого погляду здаєть ся, що обидві сї вигадки не правдоподібні. Якеим побитом народ наш може знати російських попів? Та й де ж такі попи, щоб у личаках правили службу та ще й приказували якусь нісенїтницю? Де вони ті руські, котрі не тямлять, що воно таке: „Євангелия, чаша, кадилница“?

Може се зовсїм не людська вигадка, а народ переняв її у „хахломанов і досужих панічей“, як величають деякі російські письменники інтелїґентних Українців за те... що вони хотять бути людьми, а не московськими попихачами і мавпами.

Від недостачі материялів ми не можемо напевно вислїдкувати, де й коли з'явили ся сї вигадки. Можна тілько догадуватись, що вони понаставали не дуже давно, бо до такої думки приводить нас цїлком реальний зміст вигадок і мова їх, в котрій не знайдеш нїяких архаїзмів.

Що до місця, відкіль рознесли ся вигадки по Вкраїні, то й тут можна тілько більш менч правдоподібно вказувати. Ми найдужче хилимось до того, що зайшли вони до нас з Чернигівщини де наш народ живе в перемішку з московським, де поміж Москалями розповсюджене сектярство, і що піп в личаках „з руських, котрий сам нїчого не знає", се не справжнїй піп, а постановлений сектою замість попа мужик, котрий, звістно, міг правити „абєдню" в личаках і приказувати нїсенїтницю.

В наші краї такі оповіданя, мабуть занесли чернигівські коробейники.

Памятаєм і ми одного з них, котрий років з двадцять носив коробку по полтавському повіті, знав найменя й прізвища всїх тутешнїх хазяїнів, навчив ся по українському говорити і потїшав селян оповіданями про житє москалів, про „Афонь-гору" і т. п.

Оглядаючись на недавнїй час з'явища вигадок про руських, не можемо умовчати й того, що недавні-ж обставини полтавської епархиї не тільки не спромогли ся знищити, а ще більш закріпили людський погляд на попів „з руських".

Після архиєреїв - Українців, котрі були у нас до 1863 року,[1]) пішли архиєреї з Московщини.

Є латинська приказка „De mortuis aut nil, aut bene". Може воно й справдї треба так робити в щоденному житї, але в письменстві, здаєть ся, сю приказку треба трохи перевернути, хоч би на сей бік: De mortuis aut nil, aut vera. І от за покійного владику можемо сказати по правдї, що він, роблячи добро для полтавської епархиї, (по його почину вибудована полтавська семінария, бурса і духовна жіноча школа, для котрої він був найдобрійшим і найдорожшим батьком, а за се йому прилюдна подяка) він однак наробив чимало й зла, бо часто ставив „пластирями" церкви людий без всякої просьвіти: своїх келейників, баньщиків і д. ин.

На останку, скажємо трохи про те, який вивід з українських вигадок можна зробити про морально-духове обличє москалів взагалї. Перш усього бачимо, що се народ, котрий має смекалку, (дуб, ли-

---

[1]) Послїднїй був Олександер. Він нї до кого инакше не промовляв, як по українському.

чаки пятами наперед і т. п.) але ся смекалка далеко не простягаєть ся і через инчі якости характеру — гарячність, роззявлянє рота там, де не треба — результати з неї аби-які.

Трапляють ся поміж ними люди й трохи письменні, тільки дуже вже вони величають ся своїм письменством. Коробейник щиро повірив, що через письменство його навіть царем можуть наставити і каже Шутеви: „Бери-ж мою коробку, бо як царем буду, то не стоїть з нею носити ся“.

Далї. Се люди, котрі, як роблять що погане, доводять дїло до самого краю. Кинули вони Шутя в полонку, так того їм ще мало, а — „Пойдьом тепер до Шутевої жінки, спросимо, де твій муж...“ А як вона їм сказала, що вмер, то Іванька, самий найстаршóй, і каже: „Як я самий найстаршóй меж вами, так я над його гробом найуперід буду згнущати ся“. Моральне людське почутя не може зносити сеї наруги і придумує в оповіданї, як би найкрасше можна за його помстити.

Сорому нема в них навіть там, де треба-б „в сїрка очий позичати. Тілько що знущали ся вони над Шутевим гробом, а як лїсник сказав їм, що він набрав в ополонцї ситцїв і хусток, то й їм забажало ся від Шутя того-ж добра.

Се все однаково, як трапляєть ся поміж дїтьми. Грають ся брат і сестра. Брат нїзащо дав сестрицї штовхана. Вона трохи поскімлїла, а потім згадала, що в неї в кишенї є медяник. Забула й про своє горе, сьмієть ся, достає медяник і хоче почванити ся. „А в мене є медяник!“ — „Е, дай же й менї, каже брат“. Те-ж саме бачимо й тут, тілько, звістно, від штовханя до полонки дуже далеко.

Про чванливість і язикатість москалїв добре сказано в II. і IV. оповіданї.

В IX. оповіданї досить яскраво виявляєть ся, що москалї люблять порядкувати у нас на Вкраїнї, як у себе дома. Посеред дня руський привів свого товариша в чужий город, та й каже: „Ну, вот і рві, сколько хочеш“.

До повности людського погляду на р у с ь к и х бракують в нашім збірнику вигадки, хоч і відомі нам, але такі, котрих, з приводу їх порноґрафічного характеру, не можемо вділити нашим читачам.

Ми зовсїм не хилимось до того, щоб в гидкій порноґрафії бачити правдивий малюнок морального становища, бо тут авторська фантазия дуже вже переборщує. А все-ж не можна відректись від того, що й порноґрафія єсть дзеркало людського життя, хоч і криве,

та дзеркало. І от як ми порівняємо гидощі, які ходять в народї про своїх і про **руських**, то бачимо, що народ приміром, страмні відносини поміж своїм братом обмежуе границями чоловічности, а ті-ж відносини поміж **руськими** часто малюе товарячими. Хто його зна, чого воно так... Може, й тут нашому народови замакітрило сьвіт сектярство, тілько дуже гидко балакае він про російських дївчат, їх братів і батьків.

О. Ш.

Про „руських“.

I. Як лїсник морочив дванайцятеро руських.

У ікономії робило багацько руських. Тілько дванайцятеро з них відорвало ся і пішли скрізь блукати. Теняють ся вони день і — другий. Їсти хочеть ся. Приходять вони до лїсу; а в тому лїсї жив лїсник Шуть — таке имя йому було, — поздоровкали ся тай кажуть: „Напрохали ми по селї і пшона, і соли, так не вміемо зварити каші; навчи нас, Шуть, як варити кулїш. А Шуть: „хіба ви не знаєте й сього?“ А вони: „єсли-б знали, не спрашували б“. — Ну, ходїм же на толоку, каже Шуть, то я вас навчу.

Пішли на толоку. От Шуть вивів руських на таке, що всьому селові видко, та й каже: „поставте-ж казан, насипте пшона, налийте водою, заберіть ся за руки, дванайцятеро вас, та й крутїть ся кругом його, то він і закипить.

Забрали ся вони за руки і зачали крутити ся; поти крутили ся, поки їм стало в очіх здавати ся, що вже закипів кулїш: давай тодї його їсти.

Стали їсти, а він сирий, так вони й кажуть: „ето вон нас одурил: кулїш верно не так варять. Ходїм до Шутя вбемо його!“

Прийшли до Шутя. — „Вот ми тебе, Шуть, вб'емо!“ — За що? — Та верно не так кулїш варят, як ти казав, бо ми крутили ся, крутили ся, а вон і не зкипів! Как положиш так на сю ноч спать, щоб нїодного з краю не було, щоб волка не бояли ся, — а то ми вовка боемо ся — то не вбемо, а то вбемо, как не положиш!“ Шуть сказав: „положу!“ —

Прийшов вечір. Шуть повів руських до комашнища та й каже: „лягайте!“ І обложив їх коло комашнища, кажного головою в комашнище, так що нема нїодного з краю, усї в серединї, і приказав: „тілько-ж

цитьто, як маненькі вовчики будуть кусати, а то як хто кричати ме, то й великі прийдуть.

Пішов Шуть до дому. А їх як от се якого комашня утне, то він тілько—с—с—с! А другий: „да молчі, а то й болші прийдуть“! Дивлять ся, що вже розсьвітаєт ся. Оден каже: „он, мабуть, у мурашку положив!“ А другий: „та наверно!“ Почали вставати. Повставали. Пойдьом же вражого сина вбємо!“ Прийшли. — Ми тебе, Шуть, убєм, вот ти в мурашку положив спать нас!“ А Шуть каже: „на другу ніч уже положу так, що не бояти метесь!“ А вони: „ну, смотри, штоб положив!“

Прийшла друга ніч. А в тім лісї, що жив Шуть, дуб стояв розхилистий, так гілля на йому багато, що всї дванайцятеро руських помістять ся. Приніс Шуть драбину до дуба і каже: „Злазьте!“ Вони позлазили – усї дванайцятеро — і сказали Шутю: „смотри-ж, как сонце сойдеть, то ми будемо кричати — Шуть, неси драбину — штоб приніс!“ А Шуть каже: „добре!“

Переночували вони ніч. Сонце вже під снїдання. Нема Шутя. Кричали руські, кричали: „Шуть, неси драбину!“, не несе Шуть.

От оден, Іванька, і каже їм: „я придумав, как злезть з дуба!“ А другий: „а как же?“ А Йванька: „как я самій найстаршой меж вами, так я візьму ся за гілляку руками, а оден за мої ноги, а другой за того ноги, та так і спустимо ся аж на низ!“

Забрало ся їх такечки одинайцятеро, а дванайцятий тілько що став брати ся, а той що за гілляку держить ся: „вот погоді, братец, руки поплюю, а то так не вдержу!“ Тілько що пустив ся він руки плювати, коли се як телехнуть ся усї дванайцятеро додолу, так того, що аж на споді був, там і роздавили.

— Ну, ходім же до Шутя, кажуть руські, тепер вже йому не животіти! Прийшли до Шутя. — „От се тебе вже“, кажуть, „вбємо або утопимо в полонке!“ Шутеві вже нїчого й казати, бо винен.

От руські завязали його у торбу і несуть до річки кидати в полонку. Донесли до річки, аж нема полонки; так вони замість того, щоб оден пішов на село сокири добути, усї одинайцятеро пішли, а Шутя покинули в торбі на дорозї. А коробейник іде, побачив ту торбу та ногою штовх-штовх єї, а вона ворушеть ся, а він і питає: „хто се таке?“ А Шуть і каже: „се я!“ А коробейник: „Чого-ж ти тут у торбі?“ А Шуть каже: „хотять царем наставити, та не вмію нї писати, нї читати“. А коробейник „так вилазь, я влезу, я могу!“

Улїз коробейник. Шуть зашморгнув його, а коробейник каже: „бери-ж мою коробку, бо як царем буду, то не стоїть з нею носити ся!“

Шуть пішов з коробкою до дому, викопав яму, ліг туди сам у яму, і дїрку пропустив, щоб дихати-ж було куди, а жінції звелів ситця ті та хустки з коробки порозвішувати.

Тим часом руські прорубали полонку, взяли коробейника замість Шутя і несуть його кидати у полонку; а він радіє: от-от царем наставлять!

Доперли руські коробейника до полонки, вкинули його та й кажуть: „а пойдьом тепер до Шутевої жінки, спросимо, де твій муж?“

Прийшли, питають, а вона говори, що вмер. Самий найстаршнй, Іванька, каже: „як я самий найстаршой меж вами, так я над його гробом найуперід буду згнущати ся!“

От і почав Іванька халясувати на Шутевому гробі, а далї сїв та й улучив над саміеньку дірку. Шуть як штрикне ножем, а Йванька тим і не хвалить ся, тільки підплигнув та й каже: „вот так, братци, каждий присядь да і падскочь!“ Та й кажен же так. А одинайцятому як шпигонув Шуть ножем у черево, так той і не підскочив, там і пропав! А ті й кажуть: „вон живой! Давай його відкопаємо?“

Відкопали. — Ми-ж тебе в проруб бросали, а ти живой?! „Е, каже, бачте, в полонції набрав я скілько ситців та хусток!“ — „Так веді-ж і нас у проруб!“ Повів Шуть і їх.

Довів до полонки. — „Так как же, Шуть, ти кидати меш, чи самим плигать?“ Шуть каже: „треба кидати!“ А Йванька й каже: „как я самій найстаршой, так меня найуперід кидай!“

Узяв Шуть Іваньку за чуба і кинув у полонку, так що аж бульби встали“. От руські й питають: „Отчего то бульби встають?“ А Шуть каже: „то він де кращий ситець вибирає!“ Так вони одеп помеж другим — той: „меня скорій кидай“, а той: „меня!“ А Шуть каже: „ні, треба черги ждати, якому коли черга підійде!“ Тілько нічого він не зробив з кацапами: якого вкине, а який і сам плигне. Черги не схотіли ждати!

II. Руські язикаті люди.

Молотили у багатого козака три чоловіки руських. Намолотили верна. Хазяїн і каже: „вишкребайте-ж гаразд тік, бо може буде або сніг, або дощ“. А руські: „Да не будеть!“

Покидали вони зерно й солому на току, а сами вклали ся спати. Коли се як рушить ся завірюха, та вколїно снїгу і впало. Вони що робитп? Давай мусувати, щоб не вислїдив хазяїн, куди вточуть; взяли та й обули Йваньку в личаки пятами наперед, а пальцями назад. Добре й придумали, так дурні-ж таки вп'ять, що послади Іваньку вперед, а сами його слїдом ідуть та й затоптують.

Зайшли вони до другого хазяїна в клуню. А там, у клуні був ячмінь. От оден руський на бантину зліз та сів, а другий на ячмені, а третій аж за ячмінь поліз.

А той козак встав, аж їх немає. Давай він слідити, куди вони пішли і дослідив ся до другого козака в клуню уже в день.

Відчинив ворітцю в клуні, а він сидить оден на бантині. От козак той і мосуєть ся — як би тебе зтягти відтіля, та й примосував: „з верьовки“, каже, „петлю зроблю, та зачеплю петлею, та й стягну, а вже ти, сякий-такий сину, там не сидіти меш. А ті руські (що на ячмені сидять та за ячменем) слухають. Та оден, той що на ячмені, та й каже: „Крути, Ванька, головою, щоб не закинув петльою!“ А козак: „е, так се й ти бо тут?! Я думав, що оден, аж ви тутечки обидва, то то й добре; третього хоч і нема, то лиха вже його година бери, я його не буду й шукати. А той що за ячменем: „Дурак ти, що обізвал ся, сидел би, как я сижу!“ А той „бач тобі — ви всї тут?!“

III. Вила.

У руських, кажуть, вил немає. От раз і забили ся хахол з руським. Так руський хахла дрючком ударив, а хахол руського вилами так оперіщив, що аж рубіжі понабігали на спині.

Він прийшов у свою Русєю і показує руським: „Вот как хахли хитро бють ся: раз ударив, а два рубіжа набігло!“ І кацапня, сказано тобі, дивуєть ся та не йме віри. (А він його, значить, вилами опоров!)

IV. Хвастуни.

У полї ночували руські, три чоловіки, двоє здорових, а третій хворий.

Оден здоровий і каже: „ех, как би менї от се триста чоловіка, я-б їх ахнув! (побив). А другий: „а мнє как би двісті, так я-б їх ахнув! А хворий: „а мене хоч би сто!“

От два наших чоловіки ішло з молотіння, підслухали, та оден підбіг та ціпом об вогонь (коло руських був вогонь наклажений), а другий лопатою як кине жару в гору, так ті, котрі здорові, зараз таки й повтікали, а хворий зостав ся. — „Чом же ти не ахкаєш?“, питають молотники. — „Та не займайте меня, добрі люде, я больной!“ Вони й пішли собі.

Толї прибігли до хворого ті два руських. Оден каже: „сколько їх тут було? Мабуть 300 чоловік!“ А другий: „та й так! нет, мабуть

чоловік з двісті!“ А хворий: „кой чорт! їх два било! — „Та й чом же ти, Іванька, не ахнув?“ — „Я-б його чи ахнув. а він ціпом мене-б як бабахнув, тоді, родімий і канчись!“

V. Шей!

Виміняв руський у нашого чоловіка за кобилу воли, так не вміє запрягати, — чув тілько, що кажуть: „шей“.

Сів на віз і радіє, що воли виміняв за кобилу: „гей, волікі, Господь же вас нараділ, на лобі рожки посаділ!...“

А се де візьметь ся дрік, як укусить того та того вола, а вони як задрочили ся, поламали занози й випрягли ся.

От руський піймав воли, завів до війя, підняв війя аж коло коліс і кричить: „шию в дерево!“ А вони таки не слухають. Тоді руський розлютовав ся тай кричить на всю вулицю: „шию хоч ти, хоч ти, а хоч оба разом. черти ви рогаті!“

VI. З „подриґанієм“.

Задумали руські церкву строїти і рихтують ся, який би престол поставити. Оден каже: „построємо Пречісту!“, А другий каже: „нет, Пречіста любіть, штоб чісто! Построєм святую Міколушку“. Построїли вони церкву, поставили й попа з руських, такого що нічого не зна він. І звелів той піп, щоб хахла ніколи не було в церкві. Вони пообіцяли. Тілько хахол якось убрив ся помеж руськими. Стали вони служити. Піп і каже: „як вистроїли ходолу з небес та аж до долу!“ А хахол: „а кілля-ж куди били?“ Піп тик-мик та: „я-ж казав, щоб хахла не било„!“ Руські взяли випхали хахла, а піп своїм предком приказує, ходе по церкві і каде, — а жарина з каділниці за личак і впала. Він тоді ліг та ногу підняв, та й давай витрусювати. А руські думали, що так і треба тай собі полягали, попіднїмали ноги та й дриґають ногами. Прийшли до дому. Питають дома: „що, гарний піп?“ — „Да харош, харашо правіть, хараша абєдня була, з подриґанієм!“

VII. Нє большая віна.

Руський викрав церкву. Його й піймали. А він украв кадилницю та евангелию, та чашу. Осудили його вішати і повісили. Руські позходили ся. — „Ну, што, як твого дяді суд?“ — „Да как же?! Повєсілі! А другий: „За што повєсілі?“ — „Да за шию!“ — „Да я знаю, што за шию, так за какую віну?“ — „Віна то не большая: украл помахальню, да кліпотальню, да тот котел, што поп хахлов годує, та й повєсили!“

VIII. Дядя Семьон.

Ідуть руські і знайшли їжака. Оден каже: „што ето такоє?“ А другий каже: „да Бог єго знаєть, понесьом до дяді Семьона, той по дорогах пробивал, так він знає!“ Понесли. Він і каже: „ека дураки какіє! Се як що не ведмедюшка молодой, так голуб дикой!“ Пішли далї. Знаходять чобіт. „Што оно такоє?“[1]) Присобили, що й на ноги надїваєть ся, так не знають, як пошитий він? І кажуть сами собі: „как воно шило? Ведь там же, в сапогові не видать, а воно шило!“ А другий каже: „може воно свічу ліпило тай шило? А найкраще понесьом до дяді до Семьона, той скажеть!“ Принесли. — „Ну, как воно його шило? Воно верно там свічу ліпило?!“ — „Ху, дураки какіє! Воно мальчика в серьодку посилало, так он там і вшив!“ Ідуть знову. Знайшли рака. „Што оно такоє?“ — Понесьом до дяді до Семьона, той скажеть! Принесли. Той і каже: „Ху, дураки какіє! Се як що не швець, так портной, бо в його ножиці є й щетинка!“...

IX. Кавуни.

Там би то, в Росеї, кавунів нема. Так руські побачили, що козаки їдять кавуни. От оден і каже руський: „што вони ето їдять?“ А другий: „ху, дурак! Гарбузи! Як хочеш, пойдьом накрадімо; я в одного чоловєка знаю!“ А в того чоловіка та кабаків багато вродило. Пішли руські до тих кабаків красти днем. — „Ну, вот і рві, скілько хочеш!“ Понаривали кабаків, понаїдались добре та все прихвалювали: „вот харошую штуку хахли їдять!“ Пішли і в друге до того-ж чоловіка красти. А він молотив та й побачив, що руські рвуть кабаки та з ціпом за ними, а вони тікати, усї повтїкали, а одного таки догнав та й увірвав ціпом по спинї. От його й питають руські: „з чим ето мужик гнав ся?“ А другий заміст його й каже: „з цєпом!“ А третій: „кой чорт — цеп! воно таке як молотіло!“ А той, що вдарив по спинї: „Да почом ти знаєш, што молотіло, може-ж і сеп, бо як сєпнув, так і досї в спинї сєпає! Вот хахли што повидумували: причепив цурку до палки та повтори дерева та й прьоть ся (женеть ся)!“

X. Молотники.

Поєднали ся руські до козака молотити, сім чоловіка. А потім як пішли у свою Русєю та й брешуть:

---

[1]) У них же чобіт нема!

„Ми там у семерих человєка Петровняго дня поєднали ся гречиху молотити. За день копу без сорока снопів змолотили, а двайцятеро восмеро хліба ззіли. А Йванька, самий найстаршой, чотирі аршини з четвертю на адбоє стояв, да как зажарить, да зажарить! Да как наваріла хазяюшка баращу абєдать у таком гаршку, що як стане Іванька, самий найстаршой, чотирі аршини з четвертю, так і бародушки не відать! Так ми молотіли, молотіли, та за харчі заплатили тай ушли. Да хазяїва так нас полюбили, що за сім верст випровадили, да просили, просили, щоб на другий год не приходили!“

Про жидів.

I. Яйця.

Жид одному чоловікові розказував про своє життє: „Я колись було багате, превелике було свиня-купець, та як накупило сім-сіт яєць, та як обняла мене в лісї ніч! Дивлюсь я, а воно щось стоїть, а я й спигало ся, та гавкало так, як оден цюцько, гавкало так як і два — ні, не боїть ся. От я й згадало: в мене-ж є яйця! А ну, кину яєцко, чи не їстиме воно? Кинув, а воно хлап! Ага, спасибі Богу, їсть! Так я до сьвіта сімсіт яєць викидало й на дуба злїзло, щоб мене не ззіло. А як Бог дав менї день, дивлюсь, а воно стоїть горілий пень, а я його яйцями ухлапав, ухлапав! Від тоді я вже знивчав!“

II. Кара́.

Ходив чоловік до пенька Богу молити ся і казав: „Дай менї, Господи, сто рублїв! Не візьму нї більш, нї менч!“ А жид і підслухав тай дума собі: а ну-ж положу 130, чи не візьме? Взяв і положив. Приходить чоловік на другий день, аж є! Так узяв гроші та й пішов. А жид: „а підуж я, чи верне 30? Приходе. „Чоловіче, верни-ж менї 30? — Які 30? — Ти-ж просило 100, а я положило 130, ти-ж казало — не візьму, а взяло, ну, й верни менї 30! — Та я й знати не знаю! — Ну, я-ж тебе буду позивати! — Позивай! В мене нї в чому й до мирового піти! — Так я тобі дам свою субу, цоботи і рукавиції! — Хіба даси! Жид і дав. Пішли до мирового. Ввійшли у камеру. Мировий пита: „За чим?“ Жид і каже: „от сей цоловік молило Бога до пенька, щоб Бог дав йому 100 р., казало, що не візьме нї більш, нї менче; я положило 130, а воно і взяло, а тепер не верта 30-ти!“ А той зараз: „господин суддя, він, може, скаже, що й одежа от се на менї його?“ А жид: „а вже-ж моя!“ Мировий прогнав жида. Він приходе знову до

того-ж чоловіка й каже: „шознай ся коли хоч і верни гроші, бо їй-Богу настелю подусок і посаду тебе на сани!“ Мужик ніби не хоче та просить ся: „не сажай бо!“ А жид: „ні, посаду, ще й на гору вивезу!“ — „Ну, бо не вези!“ Жид взяв і повіз на гору, тоді й каже: „шознай ся, а то й під гору спустю!“ Чоловік знову просить ся. Став жид спускати, а сани його стали набігати. От він і каже: „цоловіце, цоловіце, що ти волам робес, щоб не набігав віз?“ А чоловік каже: „по пиці бю! — „Так устань же й мене разів хоц два вдар!“ Чоловік устав і почав його по пиці гатити, побив пику чисто. А жидівка побачила та й пита: „чого то в тебе кров з морди йде?“ — А жид: „скази спасибі сьому чоловікові, що воно мене по пиці било, так я й сани спустило; а якби воно мене по пиці не било, то мене-б сани задавило!“

III. Ґринджоли.[1])

Їхав жид з ґринджолами. Ввірвала ся верьовочка, загубили ся ґринджоли, а він таки їде. Оглянув ся, аж нема саночок. Вернув ся, а позад його мужик їде. — Здоров тобі, чоловіче! — Здоров! — Не находило ти того, що я загубило? — А лиха тебе година зна, що ти загубило! Жид такий був, що мало знав по нашому говорити і давай йому плести по своєму: „загубило я ґринджало, на ґринджалї ричка, в ричці ричиня і сїм корсаків і месір і польовий виторопень“. Чоловік нїчого не зрозумів та й каже: „нї, я того не знаходив, а знайшов саночки, па саночках торба, в торбі торбинка і сїм коржів жидівської маци, і ніж, і заїць“. Жид знову не зрозумів та свого доброго відцурав ся, каже: „то не моє, Бог з тобою!“

Про циганів.

I. Поденщики.

Се було дуже давно, як ще Бог ходив по землї. У цигана одного багато було дїтий, а він зовсїм бідний був. Іде він за заробітки, іде навстріч його Бог. Циган не знав, що він Бог. Бог і каже: „здоров тобі, цигане!“ А циган каже: „здоров!“ А Бог каже: „куди ти йдеш?“ — На заробітки, а ти куди, чоловіче? — Я так само, на заробітки! — Так ходім у двох! Пішли. (Бог оглянув ся що він бідний чоловік та через те і взяв його з собою). Прийшли до поміщика, поєднались молотити за 500 рублїв скирт десять. Циган каже: „Фи-ги, чоловіче, коли-ж

[1]) Саночки.

ми їх кончимо?“ А Бог каже: „як Бог поможе, кончимо!“ І каже Бог: „ти розмітай тік, а я ляжу спочину, і лїзь на скирту, зкидай снопи“. Циган полїз, з копу скинув та й питаєть ся: „що вже буде?“ — Та скидай, скидай! — Так ми сьогоднї не помолотимо! На що-ж його накидати багато? — Скидай усю! Скидав циган усю скирту. „Іди-ж“ каже Бог, „соломки візьми трохе!“

Циган пішов, соломки взяв, підоткнув під сніп, а Бог став черкати сїрник і палити. А циган: „що се ти, чоловіче, робеш? се тюрму, ти собі заробеш“. А Бог каже: „нїчого!“ Бог як підпалив, так воно й перемолотило увесь хлїб, перемолотило й перевіяло. Тодї Бог каже: „що, заробив?“

Почали дїлити ся грішми. Так циган усе собі більше хоче гроший, не рад тому, що хоч стільки заробив, а каже: „я он і скирти скидав, а ти спав, і тік змітав, а ти спав... що-ж ти зробив? Тільки підпалив та й шабаш! Я й сам можу те зробити“. А Бог каже: „так роби!“ І розійшли ся вони: циган пішов, і Бог теж пішов.

Поєднав ся циган у поміщика молотити сам уже, теж за 500 і так же й зробив, як у того було поміщика: лїг, заснув трішки, тодї розмів тік і полїз на скирту скидати. Скирту всю скидав, в шаропки снопи постановив і підпалив; так воно не то поміщик згорів, усе село вигоріло. Що се ти наробив, цигане?! Взяли його, ведуть вішати. А Бог знову сожалїв ся, їзстріва їх ,і здоровкаєть ся. Здоров, цигане! — Здоров батьку мій рідний! — Куди се те тебе ведуть? — На шибеницю, батьку мій рідний! — За що? — Спалив село. А Бог сожалїв ся над ним та й каже тим, що вели його: „таки спалив село?“ А вони кажуть: „та спалив таки! не самого поміщика, а й село усе!“ Бог каже: „вернїт ся, пустїт його, то вам так показало ся!“ А циган каже: „нї, їйбогу, Батьку мій рідний, згоріло чисто все село!“ А Бог таки: „та йдїт-йдїт, то показало ся так; не то що село цїле, а й перемолочене й те, що він і єднав ся, і гроші йому віддайте, і пустїт його!“ Пішли, аж так! Перемолочене, і село цїле. Віддали циганові гроші. Він взяв гроші та біжить, якби догнати Бога. Догнав його. — „Давай, батьку мій рідний, у-двох товаришувати упять, бо менї самому не щастить!“ Пішли у-двох. Обявили ся дохтарями. А в одного поміщика панич хворий лежав. Вони й поєднали ся за 500 лїчити. Бог сказав: „Дайте-ж менї особшу комнату, а ти, цигане, грій лїтепло. Циган нагрів лїтепла.

Бог посадив того панича в зрізок[1]) і налив туди лїтепла. Тодї дмухнув на панича. Панич став неживий. Бог тодї узяв порізав його на

---

[1]) Шаплик. Як бочку розпиляти на дві нерівних половини, то більша буде — куфа, а менча — зрізок.

клаптики, поперемивав і склав. Тоді дмухнув знову. Панич став живий і здоровий. Взяли гроші і пішли. Стали грішми ділити ся. Так циган і тепереньки собі більше горне гроший і каже: „я-ж батьку мій рідний і лїтепло грів, а ти що-ж там? посадив тілько в зрізок та дмухнув! І я так можу дмухнути!“ Бог каже: „іди, дмухай!“ Посердили ся і розійшли ся. Циган поєднав ся сам дохтарем, теж за 500 р. і сказав: „дайте менї особшу компату і лїтепла нагріти!“ Дали, нагріли. Посадив він панича в зрізок. Дмухнув раз. Він сидить. Другий раз дмухнув. Теж сидить. Чим би тебе дмухнути так, щоб ти ліг: А там макогін стояв недалеко. Він як ухопе той макогін та як дмухне, панич той і витяг ся в зрізку.

Він тодї взяв порізав його, поперемивав, став складати, коли дивись, який клапоть то довший, то коротчий. То він, який довший, то відріже та й кине у хату. Розкидав того панича по всїй хатї. А хтось навернув ся. — Що се ти наробив, цигане? Взяли його на Сибір. А Бог сожалїв ся та впять стрівае тих, що вели, і цигана. — Здоров, цигане! — Здоров, батьку мій рідний! — Куди тебе се ведуть? — На Сибір. Розпитав Бог, за що. Кажуть: „панича порізав чисто“. А Бог каже: „та то вам то вздріло ся: панич живий і здоровий“. А циган каже: „та де тобі, батьку мій рідний, як чисто розкидав!“ — „Ідїт, ідїт, каже Бог, „то вам так вздріло ся! І гроший йому дайте!“ Пішли, аж так — здоровий панич. Віддали й гроші циганові. А Бог жде його, поки прийде знову. Прийшов циган. Давай, батьку мій рідний товаришувати!“ Затоваришували. Пішли впять у двох. Ідуть-ідуть; а вівчарі вівцї пасуть. А Бог і каже: „давай, цигане, собі вівцю купимо!“ Купили, зарізали й обідрали. Бог і каже: „ти цигане, вари та хоч і всю ззїж, а менї печінку зоставиш“. — „Добре, добре, батьку мій рідний!“ Бог ліг, а циган заходив ся ту вівцю варити і послухае, чи Бог заснув. Чує, вже хропе, заснув. — А нуж, покуштую печінки; воно, мабуть, найсмашнїйше мясо! Покуштував, аж добре. Хитрий, бач, який: собі де добріше зоставля, а менї, де хуже. Бач, він лїг спати, а я варю, та менї ще хуже й їсти. Взяв і ззїв усю печінку. Бог встав та й каже: „ну, давай же їсти, ти усю їж вівцю, а менї печінку давай!“ А циган каже: „е, нема печінки!“ — А де-ж!“ — Їй-богу, батьку, вівця без печінки була. Довго його Бог питав, та він усе божеть ся, що вівця без печінки була. Бог каже: „їж же ти, а я не хочу; менї якби печінка! Циган усю і впер її. Бог каже: „ходїм!“ (Не кида таки його). Дійшли до моря. Бог поверх води йде і цигана пусте сажнїв на три поверх води, а потім, як шурхне циган у воду, а Бог і питаеть ся, хто печінку ззїв. А циган божеть ся: їйбогу, батьку мій рідний, я не їв. Поки й через море перейшли, він усе божив ся. Перейшли через море. — „Ну, ти-ж,

каже Бог, „цигане постій, а я відійду від тебе далеко“. Циган стоїть, Відійшов далеченько і насипав три купки гроший, тоді й вернув ся до цигана. Ідуть-ідуть, знайшли ті три купки гроший. Бог і каже: „як же нам ділити ся? Се одна тобі, а одна мені, а одна тому, що печінку ззів“. Циган тоді божеть ся: їй Богу, я, батьку рідний, іззів!„[1])

II. Грім.

Цигане шатро напяли і кобилу привязали до шатра, а воно грім гремить: та як загремить, та і вбив кобилу. А циган як вихватить ся з під шатра та: „от так! кобилу вбив грім! Як би був знав, тоб під шатро сховав, хай би було хоч попотрахкало! Ну, лоша вже сховаю під шатро“. А се знову, як загремить грім, та й лоша вбило і під шатром. А циган тоді: „Господня сила нове шатро розбила!!“

III. Тягло.

Умер батько у циганенка. От циганенко пішов до попа — „сховайте ідіт батька!“ Піп каже: „добре, я прийду!“ А циган: „так ідіт же, недовго гайте ся, бо лежить як Спас, і бороду розтряс, і пахне сьвятими духами“. Пішов циганенко до дому. Ждав-ждав попа день і другий, аж нема. Пішов упять до попа і каже попові: „ідіть, будьте ласкаві, бо то лежав як Спас і бороду розтряс, і пах сьвятими духами, а тепер лежить, як головня, і очі витріщив, мов сатана, і як з падлюки воня!“ Тоді вже треба йти попові. Пішов, сховав. Піп і каже: „щож ти мені, цигане, дасиш за те, що я твого батька сховав?“ — Я вам, батюшка, тягло дам! Піп і дума: се або-ж корову, або-ж кобилу дасть, бо він кіньми менжує. Прийшли до цигана. Дає обідати циганенко. Піп і каже: „та я не хочу обідати, ти давай мені недохід, то я й піду собі“. Циганенко тоді на піч, дістав люльку, теліпає і каже: „нате, батюшка добре тягло! Покійний батько тяг, поки Бог і душу з його витяг!“

IV. Шкурка.

Був циган бідний, а дітий — багато. Пішов він на заробітки, де-б місто найти. Іде чоловік. — Здоров батьку мій рідний! — Здоров. — Куди ти йдеш, батьку мій рідний? — Чув у одного пана поваря нема; піду, може, стану. — Е, так і я піду з тобою. Як ти не станеш, то

[1]) Порівн у Чубинськ. оповід. про Бога й попа, і апостолів.

може, я стану. Дійшли до пана, до воріт. Той чоловік і каже: „ти-ж постій а я піду спитаюсь. Пішов. Пан питає: „за чим?“ — Чи не треба вам поваря? — А вмієш ти добре готовити? А чом же, можу! — А що з кабана найдобрійше! — Шкура, пане! Пан виняв рубля і дав, „а поварь“, каже, „в мене є“. Він і пішов. Вийшов за ворота, а циган стоїть. Питаєть ся: „А що? що там?“ — Та що! поварь, каже, є, а тілько спитав, що з кабана найдобріше, так я сказав, що шкурка. Він виняв рубля та віддав за те „що знаю“. А циган: „е, так піду-ж і я, може й мені хоч рубля дасть“. Вїходе циган і те-ж саме каже. — Ти-ж був за поваря? — Був. — А з вола що найдобріше? — Шкурка, пане! Поведіт же, каже пан, його на конюшню, та всипте різок. Повели на конюшню, били, одні різки побили та пішли в ліс, вирубали другі та вп'ят били. Прийшов циган до чоловіка. Чоловік питаєть ся: „чого ти там так довго був?“ — Циган і каже: „тобі бо добре, що виняв рубля готового та й дав, а мені давав дрібними, та не хватило до рубля, так він ще ходив міняти!“

Про панів.

I. Суворий пан[1]).

Був пан такий суворий та сердитий, що в його як хто найметь ся робити, то й дня не виробе. От той пан і вийшов наймати робочих на поденщину. А поденщики й кажуть: „е, се такий, що не виробиш і дня в його“. А оден чоловік слухав, слухав їхну балачку та й каже: „Ось я до його стану, коли він такий!“ Приступив ся до пана. Питаєть ся: „ви поденно, чи на рік наймаєте?“ — Як наймеш ся, то ставай і на рік. Скілько ти візьмеш? — Та я не дорого візьму: за те рік буду, що раз по спині вдарю — Добре! Пішли. Заставав його де-що робити. Він живо зробе, ввійде у хату — давайте роботи! — Хіба вже ти й зробив? — Уже!

Пан примітив, що влетів у біду, що чоловік дуже здоровий, бо що ни заставе, то він зразу й зробе. Він його давай посилати в таку роботу, що треба дуба в-обхват зламувати... Така думка, підірветь ся, або що. От він пішов та до обіду й позламував ті дуби. Приходе в обід. Питаєть ся пан: „а що вже позламував?“ Каже: „вже!“ А пан сам собі: думав, з його на рік буде тих дубів зламувати, а він до обіду позламував. Досадствує пан: коли ось які дуби до обіду позламував, а як раз же то по спині вдаре! мені й на сьвіті тоді не жити! От він набрав полови в лантухи і послав до пустих водяних млинів молоти

[1]) Порівн. казку Пушк. про попа й наймита.

і приказав: щоб ти-ж мені привіз борошно! Він поїхав. Виїхав, полапав, аж воно полова, та сам собі й каже: Ну вже-ж привезу!

Приїхав до тих млинів, пішов у млин пустий і піймав чорта. Як зачав його крутити, каже: „достань мені борошна у лантухи, так пустю". Каже: „достану!" Позаберав лантухи, полову повисипав, а борошна десь набрав. А пан радіє: — От се-ж, як не превезе борошна, то прожену!" Приїздить він, а пан до лантухів — чи борошно? Аж борошно! Сам собі дума: се лиха година, мабуть я таки пропав; полови наберав, а він борошно привіз...

А тут уже й год виходе. Пан ні живий, ні мертвий, не зна, що вже його заставити й робити. Вийшов рік. Іде наймит до пана. „Давайте-ж", каже, „раз по спині вдарю!"

А пан дума: вже як ударе, то не жити мені тай каже: „бери з мене я у хоч подвірню, та не бий". От наймит його трохи помутив, помутив тай каже: „я не хочу брати, а тілько, як поденщиків наймати меш, то не дуже присутяжуй до роботи та по божому розплату давай, то я тобі подарую, не битиму вже!"

Від того часу став пан лехший.

II. Глухий пан.

Був глухий пан, і була в його економія. Він наняв об'їздчика і послав його об'їзджати степ і каже: „в мене степ великий, побачиш який!" Об'їздчик сів верхи на коня і поїхав. Об'їхав. Приїздить до дому. А вже він дізнав ся, що пан недочува. От пан ї питає: „а що, великий у мене степ".

Об'їздчик каже: „великий, як собака ляже, то хвіст на чужому!" — Що, що? — Десятин сто! — Та я знаю, що в мене великий степ. А пшениця густа? — Колос від колоса не діходе чоловічого голоса! — Що, що? — Колос на колос теребить ся! — А що, вже мої женці і пожали? — Пожали. — І густо снопів? — Густо! Сніп від снопа, як чорт від попа! — Що, що? — Сніп на сніп теребить ся! — І в скирти вже звезли? — Вже! — Тай великі скирти? — Як комарь крильцем загуде, то й скирта впаде! — Що, що? — Як бугай роги встроме, то вязи зломе! — Вже молотили молотнички? — Вже! — Тай багато зерна намолотили? — Як згорнути, та змести, то нічого і в заполї нести! — Що, що? — Четвертей сто!...

III. Як хлопчик одурив пана.

Їде пан битим шляхом, а хлопчик сидить над шляхом. — Здоров тобі, хлопче! — Здорові, каже. — Чого ти тут сидиш? — Ворони

бою ся! — Що-ж ти за дурень, що й ворони боїш ся? В тебе й батько є? — Ні, нема, був, та пропав. — Якою-ж смертю він умер? — Поїхав до річки риби ловити, та забув корячка взяти, та без води й пропав! — Е, так у тебе, бачу, й батько дурний, такий, як і ти. І мати була?" — Була та вмерла; пішла жати, та цілий хліб узяла, а ножа забула, та з голоду й пропала! — Так у тебе й мати бо була така дурна, як і ти. На-ж тобі ніж, та піди в ліс прут виріж, то я тобі спину наб'ю.

Він пішов та й зачав дуба в обхват різати, а пан диветь ся з повозки та й каже: „давно сказано — „пошли дурного, а за ним другого" — Іди сюди, малий! Той малий прийшов. — На коний подерж, я піду сам виріжу. Пішов пан, вирізав, став доходити до хлопця, він коні поганя. А пан: „підожди малий, а то ворона вхвате!" Той озиваєть ся: „та я й чорта не бою ся!" Пан тоді розставив руки, біжить за ним та: „кра-кра!" Гнав ся, гнав ся і не догнав.[1])

IV. Яйця.

Казав пан своєму хлопцеві: „звари мені троє яєць, і так звари, щоб доварив і не переварив". Почав він ті яйця варити, так не зна, чи вони вже доварились, чи вони вже й переварились. Взяв одно, розбив та й іззїв, а воно ще не дуже вкипіло, сировате. Друге розбив. Те вже таке, як слід. А пан йому приказав, щоб поварив і почистив, і приніс готові. Він же ото двоє іззїв, а третє взяв оббив, обчистив і приніс до пана. — А ті-ж де, що ти одно тілько приніс? — Поїв! — Як же ти їх поїв? — Отак! Та взяв та й те в рот.

Про москалїв.

I. Придурковатий.

Одна жінка знала ся з москалем, а чоловік у неї був придурковатий. От москаль прийшов у ночі та й стукотить. Чоловік прокинув ся та сам до себе й каже: „що воно таке?" А жінка: „а піди, чоловіче!" Пішов він аж у сїни та знову-ж таки питає: „що воно таке?" А жінка: „т й небоязкий ти, чоловіче!" А він: „е, я ще й на двір піду!" — „От се-ж таки, який ти небоязкий!".

Пішов він і на двір, і за хату пішов та все питаєть ся, що воно таке. А москаль той тоді в хату, та хряп дверьми й засунув; а жінці того тілько й треба, щоб москаля впустити.

[1]) Порівн.: Мужик ворона, а хитріший чорта.

Чоловік вернув ся зза хати та під вікно: „відчини!“ А вона: „вберайсь к чортовому батьку, мій чоловік дома!“ І москаль обзиваєть ся: „я здєсь!“

От чоловік тоді: „що воно? Хіба се я не під свою хату влучив?“ І зачав лічити: „се кумина, а се Хомина, а се таки-ж моя!“ та вп'ят таки до вікна: „відчини!“ Вона вп'ять тієї, і москаль те-ж обзиваєть ся. А він тоді: треба до кума піти спитатись; хай мене відведе, бо може, я справді не під свою хату втрапив.

Пішов до кума; побудив кума — Відведи, спасибі тобі, до хати, а то заблудив. Кум вийшов, аж той чоловік без штанів; ну, й питає його: „чого ти без штанів?“ А він каже: „щось у двері гуркало, так я вийшов на двір та й заблудив.“

— Ху, ка-зна-що! Взяв його на плечі й несе. Доніс до хати. — Кумо! Кумо! відчини, а то чоловік змерзне. — Який чоловік? Мій чоловік дома! — І москаль обзиваєть ся по нашому: „то ти, може, взяв Бог його зна й що, полапай, як голе, то то чортяка.“ Він лапнув, аж так, та тоді як кине з плечей, та до дому.

Жінка його питаєть ся: „а що, відніс кума?“ — „Та то я носив, не при хаті згадуючи... воно, бач, у глупу ніч саме!“

А той чоловік, що без штанів, де дітись, та під бугая, та там спить, щоб не змерз.

Став ранок. Жінка виходить з хати, а москаля випровадила вже і плаче по-мертвому: мій чоловічку, мій хазяїне, де-ж ти є? А він почув та вилазе з-під бугая — я ось дурна, не плач.

— Та де-ж ти спав? — Під бугаєм. — Ох лихо-ж мені тяжке! се-ж ти з тельом будеш, наробиш страму на все село. Що-ж мені в сьвіті божому казати?! Ну, я тобі напечу хліба, ти набери, та йди собі у степ; там, може, де теля вилупиш, у степу, а то страмота буде, як вилупиш тутеньки.

Він набрав хліба й пішов. Іде, диветь ся, стоги стоять. Дійшов до тих стогів сам собі й каже: ну, от се-ж тут і буду; тут затишно. Диветь ся, лежать чоботи. Він узяв ті чоботи, аж у тих чоботїх і ноги в халявах, а чоловіка нема, тілько самі ноги. Він їх хотів повитягати, так позамерзали, не повитяга. Ну, піду, каже, в село та впросюсь у хату, та на піч, то вони розтануть, сї ноги, то я убую тоді сї чоботи (бо в його були драні). Впрохав ся до чоловіка на ніч і каже: — я з тим договором, що на піч мене пустіть. — Та лїз, чоловіче, й на піч, у нас там нікого нема, просторо!

Поліз він на піч і постановив ті ноги з чобітьми на черені, щоб відтали, а сам зараз же й захріп, бо пашкандибав ся. А в тих людий та найшло ся теля у ночі. Взяли те теля в хату, бо змерзло, трусеть ся.

От вони й кажуть, — „положім його туди до чоловіка, на піч, та воно нагріеть ся!“

Положили, а самі полягали спати і поснули. А той чоловік прокинув ся, та ла-а-а-п! лап! (чобіт лапає з ногами) тай налапав теля, та сам собі й каже: — е, се-ж я його сонний і найшов!... — Покинув ті й чоботи, а сам убрав ся й пішов так, що ті й не чули. Вони повставали вранці. Жінка зараз на піч до теляти дивитись, чи воно вже нагріло ся. Тілько що злізла, та в галас: — чоловіче! Їй же Богу, теля чоловіка ззїло, тілько ноги в халявах! — Е, так убиймо-ж його, бо воно й нас поїсть. Вбили теля.

А той чоловік прийшов до дому.

— А що, найшов теля? питаеть ся жінка.

— Та найшов, цур йому пек, у чоловіка на печі.

— Еге, чоловіче, я-ж тобі казала, що будеш з тельом.[1])

— Та ще й найшов сонний: не чув, коли й найшлось воно. Тілько прокинувсь, полапав, аж теля вже є!

— Лїз же тепер на піч спочивати.

Полїз він; лежить та й лежить.

А жінка: — Доки вже ти лежати меш на тій печі? Як кум уже навчив ся й лїтати, а ти лежиш.

— Як же він лїта?

— Та так: на хату злїзе, а відтіля й злетить.

— А піду-ж і я, спробую!

Пішов, ізлїз на хату: та як плигне, та й ногу вибив.

А жінка: — Бач, уже й навчив ся лїтати, тілько не дотепний ще сїдати. А як би вдруге полїз, то вже-б і сїдати навчив ся.

— Е, не хочу, бо нога й так болить.

Пішов, лїг на піч, лежить та й лежить. От жінка знову пристає: — От се! доки ти, чоловіче, лежати меш? Як кум вже навчив ся й стреляти! А жеб пішов і ти, встрелив журавля та приніс, я б наварила, то й ти б наїв ся.

— Як же він стреля, той кум?

— Та так: бере коло та вало, та й іде стреляти.

— Як же ним стреляти?

— Як побачеш, журавлї летїти муть, то ти підійми коло на валї, та на голову й поставиш, то й убєш, може, журавля.

Він пішов і побачив, що летять журавлї, — підняв коло на валї та на голову, так колесо як поповзло по навієві, та як хекне його в го-

---

[1]) В полтавському повіті кажуть з тельом і з телям. З телям можна чути в селах, помежених з Зіньківським повітом. Зіньківці кажуть з телям, з лошам і д, т.

лову, так він там і сів. А жінка біжить, біжить, (десь взяла журавля вбитого) і питаєть ся чоловіка. — А що, вбив? — Та лиха його година зна, тут голову забив! — А ну-ж, у мішку чи нема? Полапала, у мішок ото того журавля та упхнула та й каже. — Аджеж є у мішку журавель! — Та хто-ж його зна, може, сам і влїз!

— Ну, ходім же до дому.

Прийшли до дому. Вона стала журавля патрати, а йому сказала: „іди за людьми, де-небудь старця знайдеш, то займеш, за твоє здоровя хай поїдять!“ Він вийшов, аж іде старець. Він каже: „іди, спасибі тобі, на обід“. Привів того старця, посадив на лаві, а жінка й каже: „що-ж ти одного привів? Іди ще!“ Він пішов і за другим, пїгде не найде другого, а той сидить та й диветь ся, що вона топе жир із журавля, та то б журавля мазати, а то макогін вона маже.

От він дививсь, дививсь, та й каже: „на що ви, тітко, макогін мажете? — „Се, сякий-такий сину, як прийде мій чоловік, то тобі в горло заженемо.“ Він тодї з хати та навтїкача. А тут приходить чоловік, не найшов нїде другого. Прийшов. — А той де? — Який ти, такого й гостя привів, утік! На от сей макогін та доженеш, та хоч раз нехай лизне. Чоловік узяв той макогін та женеть ся за тим старцем, а той побачив, що женеть ся з макогоном та дума: от се ж заганяти муть та чим дуж біжить. Так той гнавсь, гнавсь з макогоном, та й не догнав.

II. Мудрий офіцер.

Їхав чоловік волами, а москаль іде.

— Перевези мене, мужичок, через болото!

— Що-ж ти таке?

— Та я унтер-офіцер.

— Як мудрий, то перевезу, сїдай!

З'їхали насеред болота, а воли не везуть, а чоловік вже й не рад, що взяв москаля, таке, хоч посеред болота скидати. А воно вже так, що й до краю не дуже далеко.

— Як я тобі важкий, то я вїйом піду, та стану аж на край віия, та плигну, то я, може, переплигну через болото.

— Та й іди-ж!

Він пішов, виняв притику, та тодї на ярмо сїв та того, та того вола вдарив; воли пішли та й перенесли того москаля через болото, а мужик зостав ся насеред болота з возом. Москаль покинув воли, а сам пішов, а мужик сидить та й каже: „казав, що мундрий, аж він і мудрий!“

Устав мужик, перебрів через болото, взяв воли, нарвав на віз і поїхав до дому. А москаль упрохав ся до його жінки ночувати. Приїздить він у-вечері. Жінка вибігла й каже; „До мене москаль впрохав ся ночувати!“ А він: „Може, то той самій мундрий?!“ Увійшов у хату, ажетак! Жінка топила в печі, а чоловік узяв за чуба москаля та й питаєть ся: „Що то таке в печі?“ А москаль каже: „огонь!“

— „Ні, то тобі не вогонь, а красота, красота!“ Кішка ходить по хаті; а мужик узяв за чуба москаля та й питає: „а се що таке?“ — „Кошка!“ — „Ні, се тобі не кішка, а чистота, чистота!“ Повів у сіни. Стоїть драбина. — „А се що таке?“ — „Драбіна!“ — „Ні, се тобі не драбина, а походи, походи!“ На горіще. — „А то що таке?“ — „Горєще!“ — То не горіще, а то тобі висота, висота!“ та впят взяв за чуба. Ну, от-то вже й годі його. — Ввійшли у хату, повечеряли, полягали спати. А москаль бачив, що жінка бога (кендюх) спекла і положила на полицю і бачив, що чоловік сто рублів гроший положив за образи. Почув москаль, що вони поснули, узяв ті гроші і бога та в торбу свою, — а тоді взяв, нагромадив жару та в торбинку, та кішці до хвоста й привязав, та тоді: „хазяін, хазяін!“

— „Чого?“ — „Понесла твоя чистота красоту та на походи, та на висоту!“ — „Жартуй, жартуй!“ — „Я вже буду йти от се!“ — „Та хіба-ж мені що? Йди!“ — „Прощавайте-ж, хазяіни, воставайтесь з святими, а я піду з Богом!“

Пішов. Коли се по якій годині заняла ся хата. Мужик чуха голову та приказує: „казав сякий-такий, що мундрий? аж він мудрий!“ Сів на коня та гнати ся. А той москаль побачив, що непережелевки, намазав червоним папером пику, щоб не пізнав, та під березу. Мужик із ляку не пізнав. — „Здоров, чоловіче!“ — „Здоров!“ „Чи не бачив, тут унтерофіцер не йшов?“ — „Ні, каже, бачив, не давно йшов, тілько вже не доженете, бо ви не знаєте, якою він тропою пішов, а я бачив, якою він пішов тропою!“ — „Так сідай на коня, то ти, може, доженеш, спасибі тобі?“ — „Я-б і догнав — мені не вещ догнати, — так ось пан звелів березу держати, а то як упаде, то він мене виб'є на всі боки!“ — І я можу подержати! — Ну, так уставайте-ж, як подержете, то я, може, й нажену!

Мужик встав з коня, а москаль сів. Мужик обіпер ся спиною і держить добре ту березу, а москаль сів на коня та й поїхав. Ждав, ждав мужик, аж немає. Тоді й каже: „се, мабуть, той самий мундрий!... Так ні не так!... На що-б він сю березу держав, як би той мундрий?!... Пустю березу, хай хоч пан поб'є його!“ Відступив ся від берези, а вона стоїть. А він: „що се ти не впадеш?“ та зачав пхати. Пхав, пхав, аж не попхне, та тоді тілько плюнув, та й каже: „ну, казав сякий-такий,

що мундрий, аж він і мудрий: насеред болота покинув, хату спалив, сто рублів гроший узяв, і бога, й коня!“

Про птахів і зьвірів.

I. Від чого горлиця турчить?

Заклала ся горлиця з соловейком, хто раніш встане щебетати. Соловейко встав у досьвіта, а горлиця спить тай спить. Сонце вже під сніданя підбило ся, а вона голоса ніякого не зняла; так чоловік приїхав сіяти та й каже на воли: тпру-тпру! А вона як схватить ся, та й собі — тпру-тпру! Та навчилась від того й турчати.

II. Від чого півень от-то-тока?

Як ходила до Бога худоба питати, кому скотаря треба, Бог дав скотаря для товару і для овець і т. д. Пішов і півень. Питаєть ся: „і для мене-ж треба скотаря?“ Бог і каже: „для тебе не треба, куди хоч, туди йди й греби ся!“ Півень і каже: „Ти-ж мені, Боже, дай розписку“. — „Та не треба, йди й без розписки!“ Він пішов від Бога та на сімня до чоловіка. Тілько що посіяв сімня; він пішов і гребеть ся; а чоловік то й як побачить та з дрючком: „айгай! А півень: „от-то-то-то (без розписки)!

III. Чого комара без ружжа бють?

Пішли комарі до Бога питати — чого, Господи, нас без ружжа бють?

— Що-ж ви таке? питає Бог.

— Ми музики! А Бог і каже: „Ну, як музики, то прийдіт же до мене на Рівдво, на добриденъ заграїте.

— Еге, кажуть, ми як прийде Спас, то й то кат по нас (їх немає вже), а то щоб ми на Рівдво прийшли.

— А, може, ви ще можете якого ремества? питаєть ся Бог.

— Ми, кажуть, землні содержителі: ми як великий вітер, так ми землю держимо; як би не ми, то давно-б уже землю понесло!

— Е, коли ви такі дужі, що й землю здержете, то ви повинні знати, хто в сьвіті найдужчий: чи товаряка, чи коняка, чи людина? А вони й кажуть: „товаряка не дужа обтом і коняка-ж так само; я як сяду на товаряці, то як ударе хвостом, то я тілько зповзу; а людина найдужча;

як сяду на людині, то як ударе людина, то так зараз і вбє, а ще як і потерне, то й кістки рознесе!"

— Е, каже Бог, коли ви такі музики, та такі знахури, так от-тож вас хай без ружжа й бють!

IV. Дурний вовцюга.

Як були дурні вовки; та оден з них пішов барана їсти, та й каже: „бараие, я тебе ззїм!"

— „Не їж", каже, „бач, який я поганий". Підожди, я трохи піду обітру ся, а ти роззяв рота, то я тобі в рот так прямо і влетю. Пішов баран обтерати ся, а вовк стоїть, рота роззявив. Баран як розженеть ся, як ласть йому в лоб, трохи не вбив.

Вичуняв після того вовк і пішов кобили їсти. „Кобило!" каже, „я тебе ззїм!" — Е, так зайди-ж з заду! Він зайшов, а кобила як дасть ногами, він аж перекинув ся; не схотів уже тії й кобили їсти.

Пішов він до лисиції та й каже: „лисицьо! я тебе ззїм". А лисиця каже: „ти ще несповіданий!" — „Так висповідай, як-що знаєш!" Вона зробила петлю і прослала петлю ту та й каже тоді: „кажи, вовче: сповідую Богу!" Він так і каже. Вона каже: „Стрімляй у петлю ногу". Він устромив. Вона тоді зашморгнула, привязала його до дуба, а сама побігла. А косарі побачили, що вовк рветь ся коло дуба і привязаний; набігли і давай його бити. Він відорвав ся і втік.

Вичуняв ся і після того і пішов свині їсти. Ввійшов у саж і каже: „свине, я тебе ззїм!" А вона каже: „ні, тут не їж, у лісї ззїсиш краще. Бери мене за вухо помаленьку, так щоб не прокусив тай веди селом, а я тобі буду пісеньки сьпівати". Він так і зробив. Веде селом, а вона кричить: „курги-курги!" Тут люде почули, що веде вовк свиню, набігли з дрючками і вбили того вовка.

V. Вовк і кравець.

Іде кравець. Стріча його вовк і питає: „що ти таке за чоловік?" А він каже: „кравець". — „Так ізміpь же менї, чи багато піде аршин на чамарку?" Він попав за хвіст вовка і зачав міряти — починає аршином і каже: „аршин уздовш, аршин ушир!" (А вовкові неможна обернути ся, як візьмеш за хвіст). От він рвав ся, поки хвіст відорвав, тоді й побіг товаришів збирати. Назбирав товаришів дванадцятеро штук і каже: „ходімте, ззїмо кравця!" Пішли. Кравець оглянув ся, а вони вже недалеко женуть ся, так він що робити? та на дуба зліз. От вовки й думають, як би його дістати. А той і каже, що хвіст відірваний:

„пут, я стану на землї, а другий на верх мене, а третїй на верх того, та так, дванадцатеро нас, як станемо, то й достанемо!“ Тілько що став дванадцятий ставати, а кравець і каже: „перед смертю хоч табаки понюхати!“ Понюхав табаки та зразу: ачхи! А тому вовкові, що на споді, учуло ся — аршин. От він як рвоне, а всї вовки й полетїли, роз'єрепенились на куцого вовка, розірвали його.

Від чого приказка: мужик-ворона, а хитріший чорта?

Посїяв чоловік просо. Пішов дивити ся через тиждень, аж нема нїчого. Він і каже: „будь же ти чортове, коли не зійшло!“ Пішов через місяць, а воно таке просо, що хто його зна й яке хороше. Він годї дивуєть ся: от се яке просо хороше стало! А чорт каже: „хороше, та не твоє! Як вийдеш жати таким, щоб я не пізнав, так твоє буде“.

Чим він не виїзджав: і козою, і вівцею, і свинею, так все тілько до проса доїде, чорт і пізна. Та чоловік що придумав? Взяв жінку, зачесав косу наперед, так що волося закрило пику всю тай сїв на жінку і каже: „їдь задом до проса!“ Приїхали до проса, а чорт загляда і з того боку і з того, диветь ся, що челюсти як у печі, а хто його зна, що воно таке. Заглядав, заглядав чорт та й каже: „сього не пізнаю!“ А мужик тодї: „вставай, жінко, проса жати!“ А чорт: „цху! хахол-хитріший чорта!“

Додаємо до сеї збірки кілька переказів анальоґічних, записаних в Тернопільщинї:

I.

Прийшли два москалї до одної ґосподинї. В сїньох завважили вони сало в коминї, — тож один пішов до хати, другий лишив ся в сїньох, щоб сало вкрасти.

„Як в вас віншують?“ — питає москаль ґосподиню в хатї.

А так: „Віншую вас тими сьвятами, Рождеством Христовим, щобисьте щасливо спровадили, до нового року дочикали, від нового року до Богоявленя, від Богоявленя до Воскресеня, від Воскресеня до сто лїт, доки вам Памбі назначив житя й вік — дай Боже здоровля.“

„В нас так“, — каже москаль:

„Христос народил ся, на гору покотил ся, строп дере, сало бере, — — бери, бери, не бой ся!“

Пішли москалї — ґосподиня вийшла до сїней, лип очима в комін, а по салї і місце застило.

II.

Москаль до маляра:
„Що ти малюєш“?
„Бога“.
„Намалюй мого батька“.
„Чиж я твого батька бачив“?
„А Бога ти бачив“?

III.

Стояли москалї постойом. Звари що їсти, каже москаль до бідної вдови. „Щож я вам звару, царска служба, коли я бідна?“ „Так маєш курку?“ питає москаль. „Не маю, царска служба“. „Маєш те?“ „Нема, царска служба“. „Сокиру маєш?“ „Є, царска служба“. „Так давай сокиру“, каже москаль, „будемо варити сокиру“. От тобі на, ото дурний москаль, думає вдова. Розложив москаль вогонь, наляв в горнец води, кинув в воду сокиру — варить. „Дай-но менї трошка пшона“, каже москаль. „Дай ще яку бараболю, дай ще сього, та того“. Наварив москаль і став їсти. Вдова все дивить ся, як то москаль сокиру їсти буде. Нараз загудів тарабан — москаль сокиру в торбу, тай пішов.

IV.

Прийшов москаль до сповіди і каже: „Я, батюшка, маю великі гріхи, та бою ся сказати“. „Говори, не бій ся“, каже піп, „я нікому не скажу, об колибим сказав, то зараз би менї язик врізали“. „Тяжко согрішивим, батюшка, тяжко: йшовим коло св. о. Миколая та здіймивим шапочку“. „Добре зробивісь“, каже піп, „Бог буде благословити за се“. „Вигнавим з батюшкового гороху вепра“. „Ну, і щож дальше?“ питає піп. „Відігнавым вовків від батюшкового дому“. „Добре зробивісь“, каже піп, і розгрішив москаля.

Повідправлявши все, пустив ся піп до дому йти. Йде він перед св. о. Миколая, так шапки нема, хтось вкрав. Йде піп до дому, а єму на встрічу вибігає попадя з плачем, що хтось футра закрав, як провітрували ся. В пекарнїж, чує піп — сварять ся наймички за солонину, що хтось витяг з горшка з горохом (варила ся).

„Так се той москаль-безбожник“, думає піп, і вибігає розлючений москаля ловити. „Цс! бо вріжуть язик“, — показав зачеплений москаль.[1])

[1]) До сїх переказів додає записуватель: Москаль в понятю народа в Теребовельщинї не має доброї слави, навіть рівняє ся циганови. Москаль і дотепний, і дужий, і спритний, та все недобрий він чоловік.

V.

....„Що я роблю“, казав піп до парафіян, — „ви то робіть: я хрещу ся, ви так хрестїть ся, — я молю ся, ви за мнов молїть ся, я приклонюю голову, ви кланяйте ся, а царство небесне“....

Вийшов піп з кадилом на церков, заметнув ся кадильницею, аж ту вилїтає оден вуглик і просто за холяву. Запекло попа, так він ненадумуючись, стає дуба (до гори ногами) і вимахує ногами. Нарід зглянув ся, тай зробив то, що піп робив.

ПРОҐРАМА ДО ЗБИРАННЯ ВІДОМОСТЕЙ

про українсько-руський край і нарід

уложена

членами наукового товариства ім. Шевченка.

I. Відомости історичні.

1. Як зветь ся село, чи не звалось давнїйше инакше, чи не було переведене з иньшого місця на сучасне?
2. Подати всї топоґрафичні назви его й околиці (назви частин села, річки, лїсів, криниць, місць і т. и.)
3. Чи нема в селї й околиці яких руїн, слїдів давньої будови, городищ (валів, ровів)? подати докладний їх опис (положене, великість, форму), по можности малюнок, хоч би без маштабу.
4. Чи нема могил — горбів давнїх? описати їх; чи не памятають, щоб хто їх розкопував.
5. Чи не було яких находок старини, грошей, зброї, начиння; чи не знаходив хто скарбів; чи нема переказів про сховані скарби; чи нема слїду давних могил, кладовищ?
6. Які є перекази про давнину сїльску, коли село повстало, що з їм було? обяснення назвищ і поодиноких назв топографичних, оповідання про замки й могили.
7. Чи стара церква? як дуже стара, подати малюнок, що давав би якесь вноображене про її вигляд; чи нема образів давнїх або оріґінального письма, церковних убрань і т. и.?
8. Чи нема давнїх документів чи книжок, друкованих чи писаних, при церкві і в приватних осіб?

9. Чи нема між селянами таких, що виводили б себе від шляхти, покликались на якісь документи, привилеї і т. и.?
10. Яка є память про давні часи взагалї — на пр. про Польщу, про находи татарські, про давні порядки — паньщину, суд домінїяльний, князів, крайників і т. и.

II. Відомости етноґрафічні.

а) Загальні звістки.

1. Як називає сам нарід себе, свій край та своїх сусїдів, а як сусїди називають єго?
2. Чи називають себе сусїди жартібливими або згірдливими іменами і якими? Чи є такі жартібливі піснї, приповідки або оповіданя?
3. Що знає народ про свій початок і чи заховали ся між ним про се які-небудь легенди?
4. Чи ділить ся людність на роди або кляси і як зовуть ся вони?
5. Чи звісні родові або фамілійні традициї?
6. Які родові прозвища уживають ся найчастїйше? Чи вони зміняють ся коли і чому?
7. Як відносить ся народ до других народів, на пр. до Нїмцїв, Поляків, Жидів, а як до різних кляс, на пр. до панів, духовенства, урядників, лїкарів, купцїв і ремісників? Які є про се в народї оповіданя, піснї, приповідки?

b) Антропольоґічні звістки.

1. Який є звичайний склад тїла людий; який зріст, та які трафляють ся калїцтва? Який буває цьвіт волося і очий, який переважає й о скільки (добре б по можности в числах відносини ті представити). Які прикмети ока, носа і вуха?
2. Як називає народ поодинокі части і члени тїла? Чи є які прозвища утворені на основі поодиноких частий тїла або їх прикмет?
3. Яким голосом говорять люди і як: скоро, помалу чи затинаючись? Які з того виходять прозвища?
4. Як люди звичайно ходять і як сїдають? Які з тієї причини бувають прозвища?

c) Хата й обійстє.

1. Подати докладний опис хати і поодиноких господарских будинків. Як вони виглядають з надвору, а як в серединї? Як їх будують? Для докладности пожадані були-б пляни й рисунки.

2. Які бувають прикраси будівель, та чим вирізнюють ся будівлї бобогаті від бідних?
3. Як радять собі люди, щоб в хатах не було вогкости, щоб устерегти ся від різних слабостий і т. и.
4. Чим сьвітять по хатах, чим топлять в печи і які бувають при тім повірки?
5. Якої посуди люди уживають і з чого вона робить ся?
6. Чи не роблять посуду без гончарського колеса? яка орнаментика стрічає ся на посудї?
7. Якого знарядя люди уживають, хто єго споруджує і з чого?
8. Чи уживають люди оружія і якого? Яке оружіє вважають за найдавнїйше і чи розповідають що про чудовні або геройскі оружія? Чи оповідають що про уживаннє камінного знаряддя, чи нема натяків на те в прислівях?

d) Одежа.

1. З чого складає ся одежа і з яких матерій вона робить ся?
2. Хто споруджує одежу і яким способом?
3. Чи різнить ся буденна одежа від святочної?
4. Які барви матерії найбільше уживають ся і які прикраси?
5. Хто вбирає ся гарнїйше, женщини чи мужчини?
6. Чим різнять ся одежі старших від одягів молодших людий; як вбирають ся діти, а як парубки й дївчата?
7. Як убирають небіщиків?
8. Як називають ся різні форми одежі, єї частий і прикрас?
9. Якими способами, крім одежі, забезпечують себе люди перед спекою холодом і т. и. (мастями, натиранєм і т. и.)?
10. Чи є в звичаю чесати ся, голити ся, стричи волосє і як се відбуває ся?
11. Чи уживають люди чого, щоб волос ріс гарно, щоб зуби білі були і т. и.?
12. На скілько звертають увагу на моду, і в чім вона полягає?
13. Що впливає на зміну костюмів, і які саме бувають ті зміни?
14. Як дивить ся народ на чужі моди і як до них відносить ся, з уподобанєм чи з насьмішками?

e) Страва і напиток.

1. Які страви приготовлюють ся в будень, а які в свята, з чого вони складають ся і як їх готують?

2. Що впливає на вибір поодиноких страв?
3. Хто приготовлює страву?
4. Чи переховують ся які страви про запас і як вони консервують ся?
5. Кілко разів денно люди їдять і в яких порах? Що коли їсть ся?
6. Як з огляду на пору дня називають ся поживи?
7. З кількох страв складає ся пожива і в якім порядку їдять їх?
8. Чи знають ся люде на тім, що мішати поодинокі страви шкодить? які є про се уваги?
9. Що вважає ся найліпшим присмаком і якими стравами приймає ся гостий?
10. Чи жінки, мужчини й діти їдять разом чи кожде окремо?
11. Чи бувають окремі страви для старших, а окремі для молодших?
12. Чи кожда особа має свою ложку, чи може на се не зважають?
13. Якої звірини найбільше споживають?
14. Чи печуть еї чи варять?
15. Як називають ся части убитої звірини?
16. Які чвороногі, птахи й рослини вважають ся нечистими і для чого?
17. Яких частий звірят не їдять і для чого?
18. Яке збіже або ярина становить головну поживу людий?
19. Які ростини їдять люди в сирім стані, а які в варенім або в иншім (мороженім, сушенім, моченім)?
20. Які мають назви поодинокі земні плоди, овощі і дерева?
21. Які бувають напитки і з чого вони роблять ся?
22. Чи уживають люди острих трунків, тютюну, табаки і т. и.?
23. Чи уживають їх всї без ріжниції пола і віку, чи нї?
24. Які трунки уживають ся в буденъ, а які в свято? Чи може піст на уживанє їх впливає так само як на уживанє страв?
25. Які молитви, заклинаня, примовки уживають ся при їдї й питю, куреню і нюханю табаки?
26. Як припрошують себе люди до їди і як примавляють, пючи?
27. Якими способами радять собі переївши ся або напившись?

f) Житє і занятя.

1. Чим найбільше люди займають ся: хліборобством, промислом, торговлею, випасом худоби, риболовством, полюванєм, пасічництвом?
2. Чи полюють поодиноко чи громадою?
3. В якім станї є рибальство?
4. Чи вольно вбивати і ловити всяку звірину і рибу, чи є може така, яку щадять і для чого?

5. Яку худобу держать люди дома? як ходять коло неї?
6. Чим забезпечують товарину перед пошестю, хижим звіром і злодіями?
7. Які є до того молитви, заклинаня, чари?
8. Які є в людий товарячі ліки?
9. Як старають ся господинї про те, щоб корови доїли ся ліпше, щоб кури часто несли ся і т. и.?
10. Які є специяльні уваги про полові функциї й родючість товарини?
11. Чи плекають люди конї, вівцї?
12. Чи плекають пасїки і як?
13. Чи уживають люди возів, саней і т. и.? Як вони зроблені, з чого складають ся і як поодинокі части називають ся?
14. Які збіжа сїють, і які бувають роботи в полї? Які способи є на те, щоб в землї було менше хробів, щоб миші, сарана і т. и. не нищили збіжа, щоб менше було гнилого колося, щоб бараболя не гнила?
15. Яким способом відбувають ся жнива?
16. Якого знарядя і якої товарини уживають до управи рілї?
17. В якім станї знаходить ся городництво й садівництво?
18. Яку деревину найчастїйше плекають і які цьвіти по квітниках?
19. Яких дерев і кущів на погляд народа не годить ся саджати коло хати і для чого?
20. Як забезпечують садовину, ярину, пасїки і т. и. перед холодом і дощем, перед птицями, звіриною і злодіями?
21. Чи водять ся які промисли, які, в яких часах, та яке знаряде при них уживає ся?
22. Чи є може специяльно жіночі промисли і які?
23. Чи мають люди які небудь власні міри і ваги? Описати їх.
24. Як ділить народ час: рік, пори року, місяцї, тижнї, днї, години і т. и. Які назви є в него на се?
25. Чи має народ які прилади до виміру часу, і чи є в него які-небудь астрономічні відомости, які можна використати в вимірі часу, в подорожах, астрольогії?
26. Як означає народ пору дня?
27. Які свята й визначні події служать основою при означуваню часу?
28. Які є способи господарского календаря?
29. По яких ознаках віщують скору осінь, зиму, весну, а також їх характер?
30. Яка є система обчисленя: десятна, дводесятна, чи яка иньша?
31. Чи числять на пальцях, каміньчиках, прутиках, зерпах і т. и.?

32. Які бувають практичні способи численя устного, особливо при більших рахубах?
33. Які рахункові завданя, шаради, ребуси і т. и. знані в описуваній місцевости?

g) Родинні звичаї.

1. Як розвинене чувство любови мужчини до женщини і навпаки? Чи користуєсь женщина поважанєм і як з нею обходять ся? Яке єї становиско взагалї?
2. Які вона має обовязки відповідно до свого віку у різних кляс?
3. Погляд на моральність женщин.
4. Обряди сватаня, заручин і весіля.

Описати як найдокладнїйше з всїми церемонїями й повірками. Подати тексти весїльних пісень і по можности музику.

5. Описати так само церемонії, повіря й уваги при родинах та хрестинах, способи полекшеня родин, заходи коло новонародженого і т. и.
6. Які є повіря про відміну дітий.
7. Як поясняють дїтям, відки взяв ся новонароджений?
8. Вибір дитячих імен.
9. Як довго годує мати дитину грудьми і які з тим вяжуть ся повірки.
10. Як виглядає колиска і які повіря з нею вяжуть ся?
11. Що і на яких основах віщують новонародженій дитині?
12. Які є дитячі забави?
13. Які є забави дорослих хлопців і дївчат?
14. Якими способами стараються дївчата приподобати ся хлопцям?
15. Як довго остають ся діти під опікою родичів?
16. Як розвинене в молодїжи поважанє для старших?
17. Які панують відносини між членами сім'ї?
18. Сила материньских проклонів і молитв.
19. Степені посвояченя і їх значінє.
20. Формули здоровканя, привітів та угоди.
21. Об'яви дружби і побратимства.
22. Способи вислову вічливости і дружби та вирази лайки і проклонів.
23. Прийманя гостя і гостинні церемонії.
24. Відносини до убогих. Чи є касти жебраків та прошаків і як вони зорганізовані; чи є жебрачі школи, жебрача мова?
25. Понятя чести й її образи; які занятя вважають ся за згірдливі?

26. Які є знані музичні інструменти?
27. Які слабости бувають між людьми і як собі в них радять? Подати докладний спис ліків і заговорів.
28. Хто лічить людий?
29. Які сьвяті вважають ся помічниками в певних слабостях?
30. Які повіря є про пошести?
31. Як поводять ся з людьми при конаню? Обряди похоронів. Плачі.
32. Вірованя про смерть і загробне житє. Повірє про мерців.
33. Опирі. Як собі їх люди представляють?

h) Повірки.

1. Погляди на Бога і святих. Леґенди про них.
2. Як представлає собі народ св. Трійцю, як Бога, як Христа, а як Богородицю?
3. Що розповідає собі народ про ангелів і святих: Петра й Павла, Миколу, Івана Хрестителя, Юрія, Ілію, Варвару і ин.
4. Ангел-хранитель.
5. Як дивить ся народ на образи, які образи держить в себе, які найбільше любить. Сила образів підчас пожару. Хрести при дорогах і на перекрестях.
6. Леґенди про чудотворні образи.
7. Сила церковного дзвона. Підземні дзвони, міста, палати або села.
8. Чудесні води. Свячена вода і її сила.
9. Листи з неба. Що в них містить ся?
10. Оповіданя про давних богів.
11. Нечиста сила. Відки вона взяла ся? Як її називають? Як вона показує ся? Де вона є?
12. Відносини чортів до людий. Спродажа душі чортови. Як можна від него увільнити ся?
13. Духи домашні або домовики. Хованці; як можна дістати хованця? Як з ним треба обходити ся? Чим він людям помагає?
14. Лісовики, мавки, русалки, блуд і лятавці. Оповіданя про них і повірки.
15. Які инші духи знані народови?
16. Чи уособляє собі народ понятя долї і недолї або біди, правди, неправди і т. п.?
17. Змиї, смоки, баба-яґа, бісова мана, бісів тато, бісеня.

18. Оповіданя про закляті скарби; як їх можна добути.
19. Погляди на початок чи сотворенє сьвіта, розмножуванє людий, осібне сотворенє поодиноких станів; народів (хлопа, пана, жида)
20. Якою мовою говорили з Богом перші люди?
21. Відносини перших людий до Бога.
22. Повірє про небо, сонце, місяць і зорі. Звязок зір з людьми і їх долею.
23. Назви сторін сьвіта.
24. Погляди на сили природи: грім, блискавиця, вітри, дощи, морози, град, сніг, роса. Їх персоніфікациї і повірки про них.
25. Поважанє вогню і сьвятість єго.
26. Повірки про походженє металів.
27. Прикмети поодиноких ростин і зіля. По можности дати зільник лікарський.
28. Повіря про різні дерева.
29. Талїзмани, інклюзи, чудесні чоботи, шапки, рукавиці, столики, дудки і мошонки.
30. Повірки про різних чвороніг і птахів, про риби і комахи. Їх звязок з людьми. Чисті і нечисті звірята.
31. Оповіданя про велитів і карлів, про песиголовців, двоголових, вовкулаків, рахманів, людоїдів, героїв і розбійників.
32. В що може чоловік перекинути ся? в птицю, вовка і т. и.?
33. Оповіданя про чарівників і чарівниці, про відьми і ворожки, про знахорів. Як перед чарівницями остерегти ся? З відки їх сила чудесна береть ся? Як їх можна пізнати?
34. Лихі очи і вроки.
35. Оповіданя про церкви, цвинтарі, могили, млини, горальні, фабрики, дупла дерев і печери.
36. Обряди при сїйбі й обжинки.
37. Толкованє снів.
38. Оповіданя про люнатиків (сновидів).
39. Феральні або тяжкі днї.
40. Чудесні цифри (3, 7, 9, 77 і и.).
41. Пости. Як їх люди заховують? Коли? Якою метою?
42. Які днї вважають ся святими? Тут добре булоб звернути увагу на всї днї важнїйші чим небудь для народа і зазначити їх в кождім місяцї. При кождім такім дни, чи то більшім якім святі можна подати всї повірки і обряди, які лиш з ним вяжуть ся. Між святами належить головно увзгляднити Різдво, Новий Рік, Йордань, Трех

святих, Воликдень, Зелені свята, Купала і ин., бо з ними найбільше звязано обрядів і обрядових забав, ігр, пісень.

і) Народня література.

Деякі роди творів народної літератури згадано вже вище при різних обичаях і обрядах, де їх найкраще булоб і списати (по можности пильно заховуючи місцеву вимову й означуючи акцентуацию). Колиб однак збирач хотів обмежити ся на записї одних текстів літературного характеру, то він може груповати і списувати їх наприклад в таких катеґориях:

1. Пісні і оповіданя мітольоґічні, космоґонічні, релїґійні.
2. Історичні пісні і думи.
3. Місцеві легенди, себ то оповіданя привязані до певних місць.
4. Анекдоти й иньші згадки про різних місцевих діячів, хочби й кавочних.
5. Оповіданя про людий взагалї.
6. Оповіданя про звірів, птахів і комах, реальних і фантастичних.
7. Замовленя і заклинаня.
8. Молитви й побожні пісні.
9. Духовні стихи і пісні морального змісту, співані старцями та лірниками.
10. Ліричні пісні (сьпіванки).
11. Святочні пісні.
12. Пісні на хрестини і колискові.
13. Весїльні пісні.
14. Похоронні пісні і плачі.
15. Пісні при забавах дорослих і дітий.
16. Коляди, щедрівки, гагілки, обжинкові пісні.
17. Рекрутські й вояцькі пісні.
18. Коршемні й пяницькі пісні.
19. Сатирично-гумористичні пісні.
20. Жарти, кепкуваня і пісенітниці.
21. Загадки, приповідки і помовки.
22. Відки се все ширить ся? Хто сьпіває або оповідає? Коли?
23. Чи є може специяльні оповідачі і співаки і як до них народ відносить ся?
24. Подати по змозї звістки про їх житє з показом їх репертуару і зазначити, відки та або друга пісня в них взяла ся?
25. Подати по змозї історию ширеня народного твору: відколи він де знаний, хто єго куди занїс і відки; яким він змінам підпадав з часом і т. и.

III. Відомости суспільно-економічні.

1. Як давна оселя? Положенє єї, характер ґрунтів, вода. Стан атмосферичний. Гіґієнічні обставини житя.
2. Загальний вид оселї: улицї й їх положенє що до хат, церков; двір, коршма і т. и.
3. Вигляд хат: як будовані і з чого? чим криті? чим огорожені? куди фронт? кілько покоїв? які печі? які комини? чим топлять й освічують хати?
4. Статистика хат, душ і майна цїлої оселї й поодиноких родин чи самостійних ґаздівств: пожадані цифри мінїмальні, максимальні й пересічні з оглядом на ріжні сорти землї (ріля, сїножать, лїс, пасовиско, неужиток і т. и.)
5. Форми посїданя: особиста, спілкова, держави і т. и.; які роди ґрунту посїданого підходять під кожду з тих форм, н. пр. спільні вигони, пасовиска і т. и.
6. Чи є громадське майно й яке? Як адмінїструє ся? Як розложена власність приватна. Єї подїльнїсть.
7. Статистика весїль, родин і похоронів. Статистика слабостей.
8. Статистика худоби й иньшого живого інвентара.
9. Знаряддя ґосподарскі й їх роздїл поміж мешканцями.
10. Яке головне занятє мешканцїв а які побічні (ловля риб, майстерство і т. и.)?
11. Яка система полевого господарства? зміна сївби й орки, гноєнє, роди збіжа й їх видатність, також їх цїна й взаїмне процентове відношенє.
12. Як високо платить ся держава (аренда) й як веде ся?
13. Сади й городи. Луки й лїси. Їх видатність і уживанє.
14. Годівля худоби, єї мета й користи.
15. Цїни за працю на поли, й спосіб плати (в грошах чи натурою). Пастухи. Платня в фабриках й на ріжних промислових закладах.
16. Вихід поселенцїв на роботу в чужу сторону й прихід чужинцїв до них.
17. Форми ассоцияцїї в працї, як часто проявляють ся й які користи дають. Становище, права й обовязки спільників. Погляд народа на спілку.

18. Готові капітали грошеві й спосіб їх уживаня (аренда, предприємства промислові, купецтво, лихва і т. и.) — Громадскі каси і шпихлїри. Як виявляєсь конкуренция торговців і богатирів між собою?

19. Товари купчі: які? звідки? за яку цїну? Відносини мешканців до торгів мійских і ярмарків. Крамницї рускі.

20. Погляд людей на громаду: о скілько він схожий з понятєм адмінїстративним, правним.

21. В чім і як проявляє ся сила правна й прессия моральна громади що до одиницї? суди громадскі; комісиї громадскі.

22. Які є спільні приватні збори в оселї крім офіцияльних громадских?

23. Як високо стоїть социяльне (громадске) образованє одиниць (понятє потреби спільности й помочи громадскої, пошанованє чужого майна і т. и.)

IV. Відомости правничі.

а) З права родинного і родинно-маєткового.

1. Як розуміє нарід єднанє супружя і заключенє тогож а особливо до чого привязує головну вагу, чи до слюбу церковного, чи до заключеня договору між новоженцями, або їх родичами або опікунами, та яким способом наступає порозумінє між сторонами в уладженю взаємних відносин маєткових між супругами на будуче.

2. Чи при тій нагоді списують які грамоти („інтерцизи передслюбні“) і як відносять ся сторони до примусу споряджуваня договорів супружих перед нотарем.

3. Чи знані й уживані „заручини“ між народом, яку вагу прикладає ся до них, та яке значінє має зірванє відносин що-до наміреного супружя по засватаню.

4. Які перешкоди супружя знає нарід а то головно з причини спорідненя або посвояченя.

5. Що розуміє нарід під понятєм „вивінованя“ взагалї, що під понятями „віна“ („посагу“) для доньки та „виправи“ для сина або доньки.

6. Які подарунки одержують новоженцї при нагоді „весіля“ від себе навзаєм, від родини або від кого иншого.

7. Як уладжують ся відносини маєткові дотично ґрунту при одруженю сина і доньки.

8. Які права має отець, а які мати що до вихованя дітий і їх маєтку.
9. Які права господарскі набуває чоловік, що пристає на ґрунт жінки або єї родичів, а які права жінка, що йде на ґрунт чоловіка.
10. Як розуміє нарід права і обовязки опіки над сиротами, кому ю повірює і як справують опіку що до особи і майна, та які є причини затрати маєтків сирітских.
11. Які бувають відносини між материю та співопікуном, та чи старшині громадскій приписують які права в ділї опіки над сиротами.
12. Як глядить нарід на розділ від стола і ложа та на розвід між супругами, як на пожите „на віру“.
13. Які наслїди маєтково-правні привязує нарід до невгідного пожитя між супругами, розділу або розводу супружого.
14. Чи маєток приroблений в часї супружя уважає ся спільним майном чоловіка і жінки, чи примінює ся окремішність маєтку між супругами.
15. Чи знані є давні „союзи родинні“, де всї молодші члени родини жиють разом на ґрунтї під спільним головою родини і як ладнають свої взаємні відносини.
16. Які степені спорідненя і посвояченя знає нарід та під якими назвами.
17. Як глядить нарід на правесність і неправесність дитини і як уладжує відносини маєтково-станові дітий неправесних.
18. Чи допускає нарід exceptio plurium concubentium і в якім речинцн.
19. Як взагалї уладжує ся карність домашна.
20. Чи знані є наложницї в громадї, з яких причин і з якими наслїдами.
21. Яке становище родинно-суспільне займають в громадї: жонаті і нежонаті, замужні й незамужні.
22. Чи громадскі уряди опікунчі були би вказані і які.

b) З права маєткового — зобовязань і права спадкового.

1. Чи знані народови понятя правні: „держаня“ і „посїданя“ річи, та що розуміє нарід під тими понятями.
2. Що розуміє нарід під понятєм правним власности і які знає способи набутя власности що до річий движимих а недвижимих (передача з рук до рук, обхід межі, віддача ключів і т. и.).

3. Як відносить ся нарід до річий знайдених і викопаного скарбу, та чи знає заплату нахідного і в якій висоті.
4. Як розуміє риболовлю і ловлю диких звірів на своїм і на чужім ґрунті.
5. Які роди служебностий (сервитутів) знані нашому народови і як тоті викопують ся (мешканя, уживаня, ужиткованя; переходу, перегону, переїзду, пашеня і т. и.).
6. Які знані роди заставів: ручних і на ґрунтах („застав на роки“, „продаж політків“), та о скілько заставами виминає ся закон против лихви.
7. Яких форм уживає нарід при заключуваню договорів і яким способом сторони заявляють згідну волю („прибитє руками“, „запитє могоричу“ і т. и.).
8. Як глядить нарід на недотриманє договору стороною договірною а особливо, чи се надає право другому договірникови відступити від договору, чи лиш жадати доповненя умови.
9. Чи знане даванє заруки на забезпеченє додержаня умови і під якими усліввями, та чи знана кара договірна.
10. Чи знані народови приготовні договори і з яким успіхом.
11. Які знані поодинокі роди договорів (даровизна, заміна, купно-продаж, позичка, порука, вигодина, наєм услуг, наєм будинку (хати), аренда ґрунту і и., як тоті заключають ся і під якими усліввями.
12. Чи до даровизни вимагає ся передачі предмету дарованого особі обдареній.
13. Чи знані: купно-продаж на вимову, купно за пробою або мірою, купно-продаж з правом відкупу або первокупна.
14. Які речинці виповіди найму і аренди, та чи є знане даванє ґрунту під управу за відступленєм части політків.
15. Яке значінє мають: малолїтність, блуд, підступ, непритомність або покривдженє повисше половини звичайної вартости при договорах.
16. Чи знані народови договори з гри або закладу і яке значінє мають ті договори.
17. Чи знані народови: засидженє і задавненє прав та під якими умовами.
18. Чи знані договори спілок; в яких цїлях тоті укладають ся і під якими умовами та як веде ся заряд спілки, як спільники ділять ся доходами і коли наступає розвязанє спілки.

19. Чи при більшім числї договірників по одній стороні відповідає кождий лиш за свою часть, чи оден за всїх а всї за одного.
20. Чи за припадкову шкоду потягаєсь до відшкодованя, чи лиш в випадках провиненя та взагалї, що розуміє нарід під зворотом шкоди нанесеної, чи й lucrum cessans і коли.
22. Хто має відповідати як шкоду зробить: дитина, божевільний або товар.
23. Яким способом розпоряджує ся про случай смерти, устно чи письменно і з якими формальностями.
24. Чи знаний звичай записуваня ґрунту на річ найстаршого сина з обовязком сплати всїх инших спадкоємцїв.
25. Як дїлять ся спадкоємцї одідиченим маєтком.
26. Які права отримує полишений вдовець або вдова, отець або мати.
27. Як розпоряджують маєтком про случай смерти особи бездїтнї або що не мають близшої родини.
28. Коли приступає ся до видїдиченя сина або доньки.
29. Що вчисляє ся до части спадкової дїтям вивінованим.
30. Як забезпечує ся про случай смерти приймаків, а як дїти неправеснї.
31. Чи додержують спадкоємцї договори уложенї спадкодавцем і яким способом.
32. Чи знані між народом понятя „батьківщини“ і „материзни“ та в якім значіню.

c) З права карного.

1. Які проступки уважає нарід тяжкими а то не силою обовязкового закону, але з свого сьвітогляду, вірувань і взагалї звичаю.
2. Які вислови уживають ся між народом на означенє ріжних родів переступів („злочин“, „провина“, „переступство“) і в якім значіню.
3. Які причини злої волї у проступників добачує нарід, та чи виправдує нарід і як: божевільних і дурноватих, проступників з біди, припадку, конечної оборони або примусу (фізичного або психічного).
4. Чи і о скілько та в якім віцї дїти і малолїтцї мають підпадати карі на основі звичаю народного.
5. Як родичі карають свої дїти і о скілько ті піддають ся їх караню.
6. Чи узнає нарід і о скілько узнає каригідним приготовленє або намаганє до доконаня чину.
7. Як глядить нарід на проступників налогових і в чім добачує вироджене таких людий.

8. В чім добачує нарід єство переступу: в нарушеню моралї, релїгії, ладу суспільного або в нещастю покривджених.
9. Як розуміє нарід кару за доконанє переступів; які знає кари; як відносить ся до знесеня кари тїлесної а як до кари смерти.
10. Які доховали ся вісти про каранє проступників судами громадскими, духовними або иншими особами.
11. Чи знане між народом каранє звірят, та чим оно оправдує ся.
12. Які роди вини і співвини знані нашому народови („злий намір“, „вина“, „необережність“, „підмова“, „поміч“ і т. и.).
13. Чи знає нарід переступи, яких не осуджує право а які уважає нарід каригідними з свого сьвітогляду, та чи уважає нарід деякі карні переступи некаригідними.
14. Як глядить нарід на проступки полїтичні а як на посяганє прав приватних.
15. Як відносить ся нарід до проступків против безпечности житя і здоровля, та чи допускає угодове полагодженє між шкодниками а ушкодженим і в яких случаях.
16. Які особливі роди крадїжи знані між народом, які обмани і спроневіреня.
17. Як глядить нарід на палїїв і розбійників.
18. Чи знає нарід різницю між убійством а забитєм, та чи добачує каригідність там, де забитий дав причину до бійки.
19. Як задивлюєсь нарід на убійство вітця, матери, супруга і на зігнанє плоду.
20. Як розуміє нарід уведенє і зведенє під приреченєм заключеня супружя.
21. Як глядить нарід на знасилуванє а як на блуд против природи.
22. Як розуміє нарід і чи уважає каригідною утечу з війска (дезерцию) та які причини тої появи між народом.
23. Чи самоубийство або ушкодженє власного тїла уважає ся каригідним і коли.
24. Чи добачує нарід каригідність виступленя против уряду і особливо при безправнім урядованю.
25. Як задивлює ся нарід на обиди чести і як їх полагоджує.
26. Чи знана народови різниця між проступками приватноправними і публичноправними.
27. Як глядить нарід на піяньство і на чародійство, та чи і о скілько уважає їх каригідними.

28. Як трактує нарід проступників, що допустили ся чину каригідного: перед відданєм їх в руки справедливости а по відбутю кари або по увільненю їх судом.

29. Чи кара відбута поправляє проступника.

30. Як розуміє нарід випадки невинно засуджених і як до них відносить ся.

31. Як взагалї задивлює ся нарід на вимір справедливости державними судами і судами присяглих.

32. Чи домагає ся нарід громадских судів мирових до судженя поменших справ карних.

Материяли етноґрафічні просить ся надсилати на адресу Наукового Товариства імени Шевченка у Львові.